

ДЕТИЊСТВО CHILDHOOD

Часопис о књижевности за децу
Година XLVII, бр. 4,
зима 2021.

Издавач

Међународни центар
књижевности за децу
ЗМАЈЕВЕ ДЕЧЈЕ ИГРЕ
Нови Сад, Змај Јовина 26/II
Тел. (021) 66-11-266, 66-13-648
Е-mail: zdigre@gmail.com
www.zmajevedecjeigre.org.rs

За издавача

Душица Мариновић, директорка

Главне и одговорне уреднице

Др Зорана Опачић
(бројеви 1 и 2)

Др Снежана Шаранчић Чутура
(бројеви 3 и 4)

Секретарица редакције

Др Ивана Мијић Немет

Лектура и коректура

Светлана Зејак

Превод, лектура и коректура

шексцова на енглеском језику

Милена Лакић

Ликовно решење корица

Паулина Станко

Графичка уредница

Весна Карајовић

Прелом

NEO KONS, Нови Сад

Штампа

Ситопринт, Житиште

Часопис излази тромесечно

Цена овог броја: 500,00 динара

Рачун Змајевих дејих игара:
340-11006551-47

САДРЖАЈ

РЕЧ ПОСВЕЋЕНА ВЛАДИМИРУ АНДРИЋУ (1944–2021)

Ибро О. Сакић, Лаку ноћ, Владимире 5

Дејан Алексић, Влада, човек ком се безрезервно верује 7

Vladimir Manojlović, Kad sam bio Vladimir Andrić 10

Ирена А. Плаовић, (Не)озбиљни учитељ 12

НОВА ИСТРАЖИВАЊА

САВРЕМЕНЕ БЕЛЕТРИСТИКЕ ЗА ДЕЦУ

Sanja Č. Roić, Kako spasiti čitanje? Književnost za djecu i mlade na italo fonim prostorima: Italija, Talijanska Švicarska, Istra i Kvarner 15

Bojana V. Kovačević Petrović i Jelena O. Kamberović, Savremena španska proza za decu i mlade 25

Меланија Ђ. Римар, Савремена књижевност за децу на русинском језику 37

Теодора С. Слијепчевић, Апологија Еве: *Њејова мрачна шкања* Филипа Пулмана 41

Сенка Р. Влаховић, Стрип за децу: алтернативни и експериментални приступи у XXI веку у Србији (Маја Веселиновић и Драгана Купрешанин) 52

Јелена Н. Весић, Тема одрастања у романима за децу Весне Алексић 65

Милена С. Зорић и Отилија Ј. Велишек-Брашко, Сликовница – корак ка инклузивном друштву 78

Драгана О. Драгутиновић и Јелена П. Вељковић Мекић, *Шта ти волиш да ледаш?* – Ликовни простори савремене књиге за децу 89

Бранислава Б. Илић, Карактеристике савременог издаваштва
за децу и његови тематски оквири на примеру издавачке куће
ProPolis books 98

Vesna M. Ćorović Butrić, Reči i radio: šezdeset šest godina emisije
„Dobro jutro, deco” 107

ОГЛЕДАЛО КРИТИКЕ

Manuela A. Vladić-Maštruko, Marijana A. Hameršak,
Iva Körbler, Isabella Mauro i Vlado Rajić,
Nagrade „Grigor Vitez” za 2020. godinu 109

Милутин Б. Ђуричковић, Необична и ретка антологија 113

Јелена П. Вељковић Мекић, Путујуће позориште 115

Анико Ч. Уташи, *Ако отвориш славину, нек ти је чаша*
већ испод ње! – о климатској фикцији Суша Тамаша Ројика 117

Данка З. Спасојевић, Радовићев поетски колоплет стварности
и маште о једном славном тавану 120

Александра С. Бојовић, *Боје грутарсџива* – роман за тинејџере
као слика савременог друштва и актуелних проблема 124

Кристина Н. Топић, Тајне морских дубина 128

БЕЛЕШКЕ О АУТОРИМА / NOTES ON CONTRIBUTORS

XLVII ГОДИШТА ДЕТИЊСТВА 131

УПУТСТВО ЗА ПРИПРЕМУ ТЕКСТА 150

UPUTSTVO ZA PRIPREMU TEKSTA 154

Овај број часописа *Детињство*
финансијски су подржали:

Министарство културе
и информисања Републике Србије

Покрајински секретаријат
за културу, јавно информисање
и односе са верским заједницама
АП Војводине

Градска управа за културу
Града Новог Сада

СР – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
821–93(05)

ДЕТИЊСТВО : часопис о књижевности за
децу / главне и одговорне уреднице Зорана
Опачић и Снежана Шаранчић Чутура. –
Год. 1, бр. 1 (1975) – Нови Сад : Змајеве
дечје игре, 1975-. – 23 cm

Тромесечно

ISSN 0350–5286

COBISS.SR–ID 9948418

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Проф. др Владислава Гордић Петковић
Филозофски факултет Универзитета
у Новом Саду

Др Тамара Грујић
Висока школа струковних студија
за образовање васпитача, Кикинда

Dr hab. Justyna Deszcz-Tryhubczak
Instytut Filologii Angielskiej,
Uniwersytet Wrocławski, Polska

Prof. dr. sc. Dragica Dragun
Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja
Strossmayera u Osijeku,
Republika Hrvatska

Prof. dr. sc. Tihomir Engler
Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja
Strossmayera u Osijeku,
Republika Hrvatska

Ph. D. Eugene Y. Evasco
Department of Filipino and Philippine Literature,
College of Arts and Letters, University
of the Philippines-Diliman, Manila,
Philippines

Др Ивана Игњатов Поповић
Висока школа струковних студија
за образовање васпитача, Нови Сад

Dr Vanessa Joosen
Universiteit Antwerpen, België

Мр Мирјана Карановић,
виша стручна сарадница,
Матица српска, Нови Сад

Dr Anna Kérchy
Associate Professor at the English
Department of the University of Szeged,
Hungary

Dr. sc. Andrijana Kos Lajtman
Učiteljski fakultet (odjeljenje u Čakovcu)
Sveučilišta u Zagrebu, Republika Hrvatska

Dr Weronika Kostecka, adiunkt
Zakład Literatury Popularnej, Dziecięcej
i Młodzieżowej, Instytut Literatury Polskiej,
Warszawa, Polska

Проф. др Јелена Панић Мараш
Учитељски факултет Универзитета
у Београду

Prof. dr. sc. Sanja Roić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Republika Hrvatska

Prof. dr. Igor Saksida
Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani,
Republika Slovenija

Др Тијана Тропин, научни сарадник
Институт за књижевност и уметност,
Београд

Dr. sc. Marijana Hameršak,
viša znanstvena suradnica
Institut za etnologiju i folkloristiku,
Zagreb, Republika Hrvatska

Проф. др Валентина Хамовић
Учитељски факултет Универзитета
у Београду

РЕЦЕНЗЕНТИ

Доц. др Анкица Вучковић
Педагошки факултет Сомбор Универзитета
у Новом Саду

Проф. др Гордана Николић
Педагошки факултет Сомбор Универзитета
у Новом Саду

Проф. др Јелена Панић Мараш
Учитељски факултет Универзитета у Београду

Проф. др Тихомир Петровић, емеритус
Педагошки факултет Сомбор Универзитета
у Новом Саду

Проф. др Љиљана Пешикан Љуштановић,
емеритус
Филозофски факултет Универзитета
у Новом Саду

Доц. др Надија Реброња
Департман за филозофске науке
– Српска књижевност и језик
Државног универзитета
у Новом Пазару

Др Тијана Тропин
Институт за књижевност и уметност,
Београд

Мр Јованка Улић
Висока школа струковних студија
за образовање васпитача,
Нови Сад

Проф. др Валентина Хамовић
Учитељски факултет Универзитета
у Београду

РЕЧ ПОСВЕЋЕНА ВЛАДИМИРУ АНДРИЋУ (1944–2021)

Ибро О. САКИЋ*

Театар младих Мишоловка

Нови Сад

Република Србија

UDC 821.163.41-93:929 Andrić V.

Примљено: 29. 8. 2021.

Прихваћено: 6. 9. 2021.

ЛАКУ НОЋ, ВЛАДИМИРЕ

У једном интервјуу, на питање новинарке: „Ко је Владимир Андрић?“, он је једноставно одговорио – „Лале Рашин“. Без велике мистификације, јер такав је човек био – једноставан.

Владимир Андрић био је и писац, драматург, редитељ, сценариста, те дугогодишњи уредник Редакције дечјег и школског програма РТС-а. Рођен је у Обреновцу где је завршио основну школу, а у Ваљеву гимназију. Већ као гимназијалац почео је да објављује песме у ваљевским новинама *Најред*, београдском *Сшуденш*у и шабачком часопису *Усшвари*. Дипломирао је филмску режију у класи професора Хуга Клајна на Академији за позориште, филм, радио и телевизију у Београду. Током студирања, радио је на телевизији, у емисијама „Име и презиме“ и „Прозор“, као и у Редакцији дечјег телевизијског програма. Емисију „Добро јутро, децо“ на Радију Београд почео је да ради 1966. године. Од 1968. уредник је у Редакцији дечјег програма

ма РТС-а, да би касније био и одговорни уредник, све до пензионисања 2009. године.

Аутор је великог броја емисија за децу и младе: „Биографије“, „Јунак нашег детињства“, „Дом у којем живим“, „Песници свог заната“, „Дај ми крила један круг“, „Лаку ноћ, децо“, „Пустолов“ и других. Редитељ је телевизијских филмова *Шешир професора Косте Вујића*, *Брзе године*, *Рајнички шаленаш*, *Напрага године* и *Хроничан животи*. Написао је шест драма: *Дешекшивско срце*, *Ана воли Милована*, *Музикант* и *принцеа*, *Ко се шуња иза жбуња*, *Пустоловина змаја* *Оћена* и *Смејаоница*. Такође, аутор је и више од двадесет радио-драма: *Велико лејто*, *Кућа са верандом*, *Свеска над свескама*, *Змај Оћен*, *Има ли брдских слонова* и других. Дrame су му извођене на радију, а игране су и у позориштима широм некадашње Југославије. Режи-

* bibis.is@gmail.com

рао је представе *Градинар* и *Кайешан Џон Пил-фокс*. Објавио је тринаест књига поезије и прозе: *Најпред љави смеђи и црни*, *Вечерњи слон*, *Срце на зиду*, *Пустолов*, *Кроз југуре Обреновца*, *Дај ми крила један круї*, *Лале Рашин усред све-ша* и друге. Песме и приповетке најчешће је објављивао у часописима *Мали Невен*, *Невен*, *Mons Aureus*, *Дејинство*, *Зајрачка*, *Улазница* и *Полишка*. Дела Владимира Андрића заступљена су у педесет и три књижевне антологије за децу.

Добитник је награда „Невен” и „Политикин забавник” за књигу *Пустолов*, затим награде Змајевих децјих игара „Дечја књига године”, „Златни кључић”, Награде за животно дело „Мали принц” – за изузетан допринос развоју културе и сценске уметности за децу. За књигу *Дај ми крила један круї* добио је међународно признање Центра за књижевност и медије за децу и младе Југоисточне Европе.

Обично се за писце каже: били су читани, али за Владимира Андрића може се рећи – био је најгледанији децји писац.

Књига *Пустолов*, настала на основу истоимене серије у којој је Милан Лане Готовић причавао пустоловине из своје маште, проглашена је за најбољу књигу за децу и младе, а емисија је снимана пуних петнаест година.

Серија „Лаку ноћ, децо”, по сценарију Владимира Андрића, снимљена је у броју од три стотине епизода, емитованих у најгледанијем термину на Првом програму РТС-а, шест година у континуитету:

Кад сам ја писао „Лаку ноћ, децо”, коју је она (Донка Шпичек) бесомучно пуштала пет година,

сваке године сам допуњавао серију новим епизодама... Донка је била храбра... Иако смо се плашили да ће то да досади. Прво смо имали тридесет, па шездесет, па деведесет, сто, двеста, па триста епизода и како дође, рецимо, до тристоте епизода, она опет пусти прву епизоду и то се врело и ушло у главу.

Један од доказа огромне популарности, по сопственом казивању, доживео је у Новом Саду. Као редован гост Змајевих децјих игара (године 1995. био је и њихов домаћин), управо у време када се емитовала серија „Лаку ноћ, децо”, свратио је у позоришни клуб Српског народног позоришта, одакле га је неколицина глумаца, његових пријатеља, одвела на вечеру. Тамбураши су засвирали „Лаку ноћ, лаку ноћ”. Помислио је да су то „изрежирали” глумци, међутим, испоставило се да музичари ту песму свирају сваке вечери, дајући на тај начин гостима до знања да је фајронт.

Влада је волео да посећује школе, виђа се са децом, чита им, разговара са њима. Писати за децу и младе за њега је био извор забаве, у том „послу” видео је слободу, његова машта била је неспутана – „необуздана, за коју су деца уско специјализована”. Владимир Андрић био је мајстор писане речи, те не чуди одјек његовог стваралаштва. Писао је „као да му Душко Радовић вири преко рамена”.

Сада је сигурно са њима, са својим духовним оцима – професором Клајном и Душком Радовићем, са пријатељима и колегама, са Донком и Ланетом. Не додају једни другима *крила један круї* – верујемо да сада свако има свој пар, па у миру сањају нове пустоловине, које су нама само у машти доступне.

ВЛАДА, ЧОВЕК КОМ СЕ БЕЗРЕЗЕРВНО ВЕРУЈЕ

Сећања су превртљив и непоуздан сабеседник, склон свакаком подметању. Има у њиховом наступу и тону извесне дипломатске тактике: прећуткују оно што власнику није по вољи, истичу тренутке његове среће и славе, оправдавају поступке који нису за похвалу. Она су попут живог архива с талентом за протејско преобликовање слика и података. Што се више сеже у вирове и дубину сећања, као да јача и њихова власт над успоменама. Ако је реч о осврту на историју одређених познанстава, о ретроспективи односа с људима који су нам обележили живот, сећање често зна да „затури белешке” и у бескрајној пометњи календарске олује измеша датуме. У свачијем сећању постоје особе за које имамо утисак да смо их знали одувек. Ваљда зато што су на хоризонту нашег постојања с временом заузеле место које као да је било створено за њих. Такве су особе уистину ретке, малобројне. Отуда ја, рецимо, не знам поуздано када сам се први пут срео с Владом Андрићем. Извесна је само реминисценција да је то било у годинама мог ступања у редове стваралаца књижевности за децу. Имао сам тек једну, можда две објављене књиге намењене деци. У мом времену стицања књижевних пријатељстава постоји ера звана „Влада”. Почела је пре нашег познанства, трајала врло живо за вре-

ме њега, а сада је већ несумњиво да ни после Владиног одласка неће имати своје окончање. Сасвим сигурно и због тога што је његова књижевна егзистенција управо од оних које с током времена бивају виталније и утицајније.

Влада Андрић био је стваралац јединствен по способности да у свом уметничком сензибилитету удружи имагинацију детета и мудрост древног учењака. Попут Душка Радовића, чију је поетику добрим делом усвојио и следио, али и зналачки надградио, уздигао је књижевност за децу у висине врхунског стваралачког израза, једнако ефектног и код такозваних читалачких кругова одраслих. Притом, његов смисао за лепоту књижевне игре, било да пише стихове, прозу или драмски текст, никада није губио свежину и замах. Сваки пут то би било ново позивање на духовити клинч са смислом, значењима, језичком стварношћу и логичким обрацима. Савршен дар-мар. Постоји у његовом целокупном делу извесна формула универзалне вредности која му обезбеђује актуелност и атрактивност без обзира на узраст читалаца и сензибилитет нових генерација. Кад год ми се чинило да ме списатељска имагинација напушта или слаби, да тапкам у јаловишту потроше-

* aleksic-poezija@yahoo.com

них идеја и заморених поступака – латио бих се неке од књига Владе Андрића. И зупчаници у механизму мојих маштењских подухвата сме-ста би се покренули, отварао се поглед на свет свакодневних чуда, језик би постајао несагле-диви полигон за игру са смислом. Знао је да се повери како су га понеке песме својски на-мучиле, док су неке, опет, „умеле саме себе да напишу”. У сваком случају, читалац његове литературе не може да се отме утиску писања „с лакоћом”. Можда и због честе жанровске хи-бридности његовог текста: песма се, рецимо, неосетно прометне у причу, прича у драмски заплет и обрнуто. О тој привидној једноставно-сти Владиног стиха лепо је говорио и писао, у више наврата, Јован Љуштановић, неуморни хроничар и тумач савремене књижевности за децу, који је, ван сваке сумње, први сагледао пун значај и улогу Владиног стваралаштва као копче између епохе Душана Радовића и поези-је за децу на почетку XXI века.

Посебно ми је драго што је и Влада у низу аутора књижевности за децу који су по позиву писали аутобиографску прозу за додатак часо-писа *Повеља – Види чуда*. Пишући о свом де-тињству у Обреновцу, представљајући се као *Лале Рашин усред светла*, приповедајући, он по-стиже праву меру сентименталности, хумора и авантуризма, не дозвољавајући превласт доку-ментаристичком тону, који је ту само зарад уверљивости евокације. Гордана Тимотијевић, идејни творац и дугогодишња уредница овог *Повељиног* сепарата, и ја били смо посебно обра-довани чињеницом да смо пословично заузетог Владу успели да наговоримо на овај књижевни подухват. Заправо, испоставило се да је он на-ма био захвалан за иницијативу, јер је реч о оној врсти текстова које аутори ређе пишу или их не напишу никада уколико им неко нешто

слично не наручи. Мала рекапитулација детињ-ства Влади је била сасвим добродошла, а о то-ме је говорио цитирајући, по сећању, Гетеа: „Сад све око себе видим као у даљини, / а што некад беше – блиско ми се чини.” И, заиста, Ла-ле Рашин је на топао и дирљив начин рекон-струисао свет мале вароши у којој је одрастао, приближио нам питореску свог детињства, урбаног и пасторалног истовремено, ране годи-не живота када је време, заправо, мала вечност у којој се редовно остварује тријумф над доса-дом: „Неоправдано кукумавче сви паланчани на свету, како се њима не дешава ништа. Нама се свашта дешавало.” Обреновац Владиног де-тињства, паланка ушушкана у велове пријатне свакодневице, оживљава у овим редовима као место митске среће и остварености. Ако бисмо његову књижевност за децу ставили под лупу каузалног тумачења, пронашли бисмо обиље релација и преплитаја у којима живот опонаша литературу, а литература се рађа из реалистич-них ситуационих оквира, било да су они само одјек давнашњег искуства или се формирају не-посредно пред посматрачем.

Огромно књижевно, позоришно, филмско и уредничко искуство чинило га је бескрајно за-нимљивим саговорником, мајстором припове-дања анегдотских ситуација, дивним сведоком прилика из културног живота широм земље, оне бивше, веће, као и ове садашње. Али њего-ва права стваралачка величина била је у спрем-ности да усваја и учи, чак и у животној доби када многи помисле да им улазак у канон обез-беђује право на искључиву меродавност и ста-тус *ex cathedra*. Умео је, дакле, да посаветује, али и да ослушне другачију аргументацију. У незаборавним целовечерњим разговорима, оби-чно после фестивалских програма и других књижевних згода у Новом Саду, Лазаревцу, Бео-

граду, Обреновцу, Алексинцу, Књажевцу, Краљеву и другде, окупљали бисмо се око Владе, ми, знатно млађи аутори, заведени његовим хрестоматијама, свакако не пласираним у форми ауторитарног предавања. Иако претежно усмеравање путоказима његове ерудиције и искуства, дебатне деонице о уметности увек су подразумевале довољно широк простор и за наша уверења и ставове. Може бити да га је професионални режисерски опажајни рефлекс опремио вештином да целину збивања, макар то био и разговор у друштву, увек види као збир малих појединачних доприноса. За Игора Коларова, Бранка Стевановића, Уроша Петровића и мене – четварац најчешће поседнут око Владе током разних књижевних светковина – он је био као „нешто старији” друг, обешењак из истог краја универзума, који је видео друге светове и док о томе прича – све му безрезервно верујеш. Срчаност у описима призора или ситуација, широк гестуални репертоар, наративна експресија, бескрајно симпатичан и помало назалан глас, напрасан смех у који би се каткад уливали завршеци реченица, неодољива непосредност – све то чинило га је саговорником у чијем се присуству слушалац осећао повлашћеним делом оживљене повести.

Небројени сусрети с Владом, боравци и коначења у његовој породичној кући у обреновачкој Улици краља Петра I, уобличио су у мојој свести портрет изразито друштвеног човека који је, истовремено, био самом себи довољан свет. Као дугогодишњи уредник Дечјег и школског програма РТС-а, имао је све инструменте

да од себе начини нашироко препознатљиву књижевну фигуру, да се, како би то данас било речено, „брендирала”. То га, међутим, није занимало. Његов таленат био је обрнуто пропорционалан склоности ка аутопромоцији. И данас при помену серијала *Пустолов* већина аутоматски помисли на Ланета Гуговића – иначе сјајног интерпретатора Андрићеве литерарне инвенције тог lika. Генерације су одрасле уз екранизацију луткарских минијатура које носе наслов *Лаку ноћ, децо*, а да, заправо, мало ко зна аутора сценарија. На питање зашто га је одбијала могућност стицања далеко веће популарности, само би одмахнуо руком, како се обично одговара на питања која и не заслужују одговор. Праву и ваљану сатисфакцију знао је себи да приушти само стварањем: онај епифанијски тренутак кад ти у длан падне кључ којим отвараш дотад непознат простор, хоризонт идеја и њихова уметничка реализација у тексту, на сцени, између стихова... Могао сам да га замислим, погуреног над тастатуром, за великим старинским радним столом, насупротив високих полица с књигама и часописима, како се у ситне ноћне сате смеје над неком управо написаном сценом из *Пустолова* или над неком од својих генијалних нонсенсних песама у којима „свака флека чека свог човека”, вечерњи слон тражи ослонац, а пилићи дижу виле „из незнања”. Тај смех је она онтолошка мерна јединица смисла који нам стално за длаку измиче, премошћавање дубоке празнине између игре и метафизике. А Влада је био мајстор такве мостограђе.

KAD SAM BIO VLADIMIR ANDRIĆ

Sa Vladimirom – Vladom Andrićem upoznao sam se 1965. godine u prostorijama ondašnje „NaMe”, nekadašnjeg „Mitića”, a potom Robne kuće „Beograd”. Ali ne treba pomisliti da smo nešto kupovali ili birali garderobu po poslednjoj modi, već su tada učionice, vežbaonice, pa i sam dekanat Akademije za pozorište, film, radio i televiziju bili prinudno smešteni u pobočni deo ovoga zdanja na uglu Knez Mihailove i Uskočke ulice. Ulaz u Akademiju bio je iz Uskočke, često zatrpan odbačenom ambalažom iz robne kuće. I, jednom prilikom, baš kad sam, kao tek primljeni brucos, nameravao da pozavršavam još neke formalnosti oko upisa, naleteo sam na pravu neo-realističku filmsku scenu. Dok su se dve grupe sakupljača sekundarnih sirovina otimala oko prava prvenstva na odbačene krpe i kartone, pored njih je bezuspešno pokušavao da se provuče dostojanstveni profesor diktacije, Obrad Nedović, sav u akcentima i dužinama.

– Gospodo, molim vas, gospodooo! – vadio je uzaludno, ali nije bilo nikoga ko bi želeo da čuje njegovu savršenu akcentuaciju. A tada, po zakonima dramaturgije, pojavio se jedan oviši, vitki momak aristokratskog profila koji je, malo milom, malo silom, uspeo da provuče zbunjenog profesora između Scile i Haribde sakupljača krpa i stare hartije. A za njima dvojicom ušunjao sam se i ja. I kad smo profesora uspešno sprovedi do dekanata, red je bio da se upoznamo.

– Ja sam Vladimir.

– I ja sam Vladimir.

I tako je počelo naše poznanstvo, ubrzo prijateljstvo i višedecenijska saradnja. Odmah smo utvrdili da obojica studiramo režiju, istina, ja tek kao početnik, a on već kao bard na trećoj godini Akademije, da volimo iste pisce i njihove junake, da se osim režije (kojom se još nismo bavili) bavimo i pisanjem i da nam ni poezija nije strana. Ja sam njemu citirao Hašeka, on meni Iljfa i Petrova ili obrnuto i pronalazili smo zgodne odlomke iz literature kao ilustraciju trenutnih događanja. Bio je to neki šifrovani jezik, izdvajajući nas tako od ostalih kolega sa studija koji su čitali nešto sasvim drugo. A nas dvojica smo se odlično razumeli.

Prohujalo je očas nekoliko godina; završili smo studije, ja tek izašao iz vojske, a Vladimir je već bio urednik u Redakciji programa za decu Televizije Beograd. I za najmlađe gledaoce Andrić je smislio seriju kratkih, petnaestominutnih dokumentarnih emisija pod zajedničkim nazivom „Dom u kojem živim” – o različitim, najčešće neobičnim ambijentima u kojima žive i odrastaju deca. Do podataka je dolazio dopisujući se sa decom iz cele Jugoslavije, što je tada bilo mnogo komplikovanije i dugotrajnije nego danas. Ali upornošću i intuicijom Vlada je odabrao trinaest priča, koliko je iznosila i predviđena dužina serije. Upoznao se sa decom na šlepu koji plovi Dunavom od Beograda do Regenzburga, sa stanovnicima sve-

tionika na pustom ostrvu, sa bratom i sestrom koji se svakih nekoliko meseci sa roditeljima sele sa jednog na drugo gradilište, sa dečakom koji svakog jutra pre nego što ode u školu sa dedom izvlači ribarske mreže.

Vladimir je nameravao da bude kompletni autor ove serije – i urednik i idejni tvorac i scenarista i reditelj – ali obaveza je bilo mnogo, a ljudi malo, tek ispostavilo se da on neće uspeti u isto vreme da bude i na terenu i u redakciji. I tako je ponudio meni da režiram seriju, što sam oheručke prihvatio. Snimanje je trajalo nekoliko meseci, naravno, sa prekidima, a jedna epizoda odvijala se u brdovitom selu Zarožju, poznatom po književnom junaku Milovana Glišića, Savi Savanoviću, prvom zvaničnom srpskom vampiru. Ali Vlada nije odabrao Zarožje iz vampirskih razloga, već u pokušaju da ispuni davnašnju želju i da se, snimajući emisiju o životu dece u planinskom selu, upozna sa nekom svojom daljnjom rodbinom koja je u Zarožju živela. Najavio je svoj dolazak, ali zauzet gomilom poslova propustio je da ih obavesti da će ga zameniti neki drugi Vladimir.

I, jednog prolećnog dana 1973. godine, ima tome skoro pola veka, sa televizijskom ekipom uspentrao sam se do prvih kuća, jer je naš kombi bio isuviše fin za ondašnje seoske puteve i krenuli smo da za gradsku decu snimamo poslove i dane njihovih vršnjaka u brdima između Valjeva i Bajine Bašte. Selo je bilo razućeno, sa kućama razbacanim po ćukama i brežuljcima i zahvatalo je površinu u koju bi se mogao smestiti sasvim pristojan gradić. Glas da smo stigli, i bez interneta i mobilnih telefona, oćas se proneo i do najudaljenijeg zaseoka. I dok smo mi snimali neki važan dećji posao – kako se muzu ovce ili nešto slično, počelo je da se okuplja sve više radoznalih gledalaca. Iako je dan već odavno osvojio, po brežuljcima se vuklo još nešto izmaglice i kroz tu kopre-

nu pojavile su se tri ili četiri seljanke, pristigle ćak sa trećeg brda. Iako u godinama, lako su trćale, kao neke postarije vile, a u magli je izgledalo kao da zemlju i ne dodiruju. Pritrćale su mi i počele da me ljube.

– Vlado, naš Vlado!

– Isti Raša! (*Raša je Radivoje Andrić, Vladin otac*)

– Odmah sam ga poznala!

Našao sam se u ćudu. To su bile Vladine roćake, tetke ili babe, zaboravio sam, koje svog roćaka nikada nisu videle, ali su ćule da dolazi i tome se neizmerno radovala.

Šta sam mogao da uradim? Da ih ostavim u zabludi ili da im odmah saopćtim neprijatnu istinu da ja nisam Vladimir Radivojev i da ne pripadam Andrićima, već da sam neki potpuno drugi Vladimir, Ljubišin, i da potićem iz sasvim drugih krajeva.

Naravno, prekinuli smo snimanje i tu se odmah našlo i sira, i kajmaka, i pršute, i vruće pogaće. A ja sam prelomio u sebi i počeo polako i nežno da objašnjavam kako je došlo do zabune, kako će njihov Vlada navratiti drugom prilikom i posvetiti im više vremena, jer mi, naćalost, moramo da radimo.

Još pamtim tugu u tim oćima i knedlu koja mi je zastala u grlu.

– Ako, dijete, samo ti radi – rekle su mi i polako, razočaranim hodom, ako takav hod postoji, krenule naviše, na svoje treće brdo.

– I pozdravi nam Vladu.

– I Rašu – još sam samo ćuo, a onda su nestale u magli.

I tako sam, makar nekoliko minuta, bio Vladimir Andrić.

Kasnije sam ponekad poćleo da ponovo budem ovaj drugi Vladimir, da poletim njegovim *krićima*, da putujem po bespuću sa njegovim *Pustolovom* i da se zapetljam u ćarobne *Šumske zavrzlake*.

Ali ta ćelja mi se više nikada nije ispunila.

(НЕ)ОЗБИЉНИ УЧИТЕЉ

*Ја сам некад био чедо
Мрљаво и врло бледо
Заслута је моја деда
Што се сјасох од ње беде*

*Све су моје сада жеље
Да ме деда даље деље
На крају вас љуби деда
Поздрав и од бившеј чеда*

Владимир Андрић

Јуче је дипломирала особа којој сам предавала и у гимназији и на факултету. Осетила сам се озбиљно и одрасло, а радовала се сасвим детиње. Не из поноса што сам јој пренела неко знање, него из задовољства што сам са њом разговарала у слободи. То је учинило да се још једном сетим свог првог учитеља. Имала сам шест година; подразумева се да је моје сећање слабо, измењено, фрагментарно и дечје, али је у сваком свом сегменту толико испуњено слободом да се сва друга сећања из тог времена повлаче пред њим. А оно наступа увек у налетима смеха, срдачног и необузданог, заразног, владимирандрићевског смеха.

Тај незаборавни осећај неспутаности осетила сам први пут на истом месту на којем смо се, много година касније, опростили од Владе,

на оном малом платоу између старе зграде Телевизије и Дечјег културног центра. Дошла сам на свој први час глуме, још-увек-не ђак првак, и упала у Зунзарину палату, која је за мене тада била тако богата и стварна да сам је ускоро знала напамет и могла сам сваку од „улога“ да одиграм у пола ноћи, а најчешће сам код куће, сама, играла све улоге. Није се, наиме, радило о неком мом таленту или ванредним способностима: радило се о *духу слободе* који се тада, посредством Владе Андрића, настанио у мени, да одатле не изађе ни у много конзервативнијим срединама, ни у хијерархијским структурама, ни у образовању, ни у послу, ни у уметности... нигде и никад.

Како је то настањивање изгледало? Помало као кад Лане Гутовић у Владином *Пустолову* „пушта мракове“. Одврће оне чепове на бочицама и, док се светло у студију гаси, ви, ако имате неко срце, одједном престајете мрак да доживљавате као одсуство светла. Мрак постаје присуство. Он је видљив, он је чак и опипљив. Тако слобода којој смо се код Владе учили није била одсуство правила, није била празан простор који деца треба сама да испуне смислом. Она је била *нешто*. Више не могу да се сетим

* irena.plaovic@gmail.com

догађаја, ни њиховог редоследа, али су доживљаји зато с временом само продубљивани, смештани у нове контексте и, искушавани, очврсли. На пример: данас знам само да је Зунзарина палата била прва, да смо сви у њој били равноправни, да смо сви једнако учествовали, да смо охрабривани да стално мењамо улоге и да се без устручавања играмо. Али, као предавач, сада, знам шта сам из тога исцедила у своју бочицу слободе: човек који учи (у ма ком животном добу) мора да може да каже шта мисли, и сме да мисли различито од себе, и сме да промени мишљење, и сме да има више мишљења одједанпут, и мора да мишљење размењује са другима, и не треба ничег да се плаши. Ослобађање од страха долазило је у карактеристичним Владиным речима које сам упамтила отприлике: *само замисли да се то стварно дешава, све као њраво, ојушћено, и ти си... Пећар Краљ!*

Све и да нико од оне деце није постао Петар Краљ, све и да у том тренутку охрабрења нико том краљевању није био ни близу – суштина храбрења била је нешто више од тога. Кад неко верује у вас, а ви мали, рањиви, недорасли, збуњени и увек жељни да порастете, то поверење суверено стаје испред успеха, испред знања, испред ма каквог постигнућа. Оно образује.

На другој страни храбрења био је изазов. *Главу сављам на њањ да нико од вас не може да одрециш се Лейширићу, шаренићу – а да не ђева!* И, шта? Ви чујете да сте изазвани, да се изражава скепса у ваше могућности, да вас неко, просто речено, чика – али знате да се у вас верује изнутра, да је све само још једна путања игре, да Влада, можда, глуми, али да вам никад не би дао задатак за који стварно мисли да га не можете обавити. Јер, учитељ не понижава. Учитељ не кажњава. Учитељ ствара прилику да постанете бољи. Он чека да засијате. Али кључ-

но је то што ви и сами у себе сада већ верујете – зато што сте слободни.

Треба рећи и то да се ова дубоко промишљена филозофија васпитавања и образовања није ни могла видети од силне ведрине, од неупоредиве лакоће с којом је Владимир Андрић њоме баратао.

Неке вредности већ врло млади можете да препознате, да осетите да сте их примили, а неке, што бива чешће, разумете тек онда када се сусретнете са њиховим супротностима. Тако сам се, много касније, одлучивши да се бавим књижевношћу, сусрела са великим непријатељем сазнања – мистификацијом. Она се подмукло јавља на сваком кораку, у разним облицима; од тешке и неразумљиве терминологије, до непознате и тешко доступне литературе, а служи да искомпликује ствар, да учини да духовитост, на пример, изгледа као наивност, уместо као оно што стварно јесте – пунина духа. Пре неколико година последњи пут сам видела Владу Андрића. Отишли смо у Обреновац да га обиђемо, моји другари са глуме, Ненад Ђуровић, Федор Ђуровић, Матија Живковић и ја. Сви смо у међувремену пошли својим путевима, а делили смо сећање које је потврђивало да се тај свет слободе стварно десио. Када смо стигли тамо, могла сам јасно да видим како се они преображавају у дечаке, задивљене, жељне одговора на питања, Владине лепе речи, потврде, подршке, пуни интересовања за Владину кућу, кутак у којем је писао. Вероватно сам и ја изгледала као девојчица. Некако смо се пред њим *ћорећали*, али не као пред оцењивачем, већ пред једном другом врстом ауторитета. Никада нисмо посумњали да је Влади *стало до нас*, и то је уверење трајало више од две деценије, а он га је увек, дискретно нас пратећи, потврђивао. И из овога сам нешто исцедила у своју

бочицу: човек који учи мора да зна да га учитељ воли.

У том нашем последњем сусрету, по први пут сам са њим разговарала као *одрасла*. И одједанпут, са природношћу која му је била својствена, Влада је прешао на други ступањ разговора, изменио је тон, и ја сам чула озбиљног козера, мудраца, свезналицу, без оне неозбиљности што сам је за њега везивала кад сам била дете. И шта сам тада исцедила? Учитељ се увек прилагођава ученику. Њему није стало да покаже шта све уме. Он никог неће да засени, него да осветли. Без икаквих мистификација.

Мој први учитељ заслужан је и што сам овом писању пришла без брига да ћу изрећи нешто патетично. Научио ме је да није срамота осећати, и да је добро бити изражајан, али да свему могу да се смејем. Човек који се смеје радосно учи.

Пре неколико дана сусрела сам се случајно, на једном малом сајму књига, са девојком која је такође ишла на глуму код Владе, али је тако дуго нисам видела да сам је скоро заборавила. Ипак, она се сећала његових часова на исти начин као ја. Ни она није пошла глумачким путем; бави се превођењем и обожава књижевност. Ја пишем поезију па смо о томе највише разговарале. После Змаја, Душка Радовића и Љубивоја Ршумовића, Владимир Андрић је први песник с којим сам се икада сусрела. Његова *Писма из Њершуна* и данас знам скоро напамет. Те песме сам рецитовала у бројним приликама, од основне школе до нашег опроштаја од Владе. Након те последње рецитације говор

је држао Љубивоје Ршумовић, који је, говорећи о величини Владине поезије, рекао: *ја то иако не бих умео*. То признање, то препознавање изван сваке сујете, само ме је учврстило у мишљењу које сам давно стекла. Својом духовитошћу, разумљивошћу, живописношћу, промишљањем односа у породици и у друштву, Владимир Андрић један је од највећих српских песника за децу свих времена. Он би то, свакако, био и да није био учитељ глуме. Па ипак, као песник он је остајао учитељ, показујући кроз своју лагодност у тексту не само један урођен дар, него и супериорно разумевање суштинесничке комуникације. Увек нас је учио да се једна иста ствар може рећи на безброј начина, и тиме нас опремио једним уверењем у преобиље света. Пред нама су бесконачне могућности. Свет је наш да се у њему играмо. Да причамо приче. Да се усуђујемо. Волела бих да једном будем такав учитељ.

О драматуршким, редитељским, педагошким и песничким достигнућима Владимира Андрића сигурно ће много рећи многи други. Разни подаци већ могу да се нађу на разним странама, а уверена сам да ће се озбиљни радови о његовом делу тек писати. Моје нецеловито и обимом невелико сећање чини један део машинерије колективног памћења, које треба да дочара суштински неописиво зрачење мог чика Владе. Сад замислите како рука која куца овај текст дуго и полако отвара бочицу и пушта вам једну посебну слободу из Дечјег културног центра, нарочито густу и ароматичну, која се, без престанка, смеје.

НОВА ИСТРАЖИВАЊА САВРЕМЕНЕ БЕЛЕТРИСТИКЕ ЗА ДЕЦУ

Sanja Č. ROIĆ*
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Zagreb
Republika Hrvatska

Originalni naučni rad
UDC 821-93.09
Primljeno: 4. 10. 2021.
Prihvaćeno: 13. 10. 2021.

KAKO SPASITI ČITANJE? KNJIŽEVNOST ZA DJECU I MLADE NA ITALOFONIM PROSTORIMA: ITALIJA, TALIJANSKA ŠVICARSKA, ISTRA I KVARNER

SAŽETAK: U radu se analiziraju tri slučaja proizvodnje, diseminacije i recepcije književnosti za djecu i mlade na italofonim jezičnim prostorima: u Italiji, u Talijanskoj Švicarskoj i na prostoru Istre i Kvarnera. Pokazuje se da su posve različiti: prvi, s dugom tradicijom i kanoniziranim položajem književnosti za djecu i mlade, otvoren za strane poticaje, koji posjeduje golemo tržište, velike naklade i znatnu financijsku dobit; drugi, koji je financijski stabilan i otvoren za književnost za djecu i mlade iz Italije kao i za prijevodnu književnost sa švicarskog germanofonog i frankofonog područja; dok je u trećem slučaju, zbog povijesnih okolnosti u kojima je Zajednica Talijana na tom prostoru nastala, ona bila upućena na vlastite snage zahvaljujući kojima je uspjela održati kontinuitet autohtone književne produkcije sve do danas.

KLJUČNE RIJEČI: italofona književnost za djecu i mlade, autori, diseminacija, recepcija, izdavaštvo, školstvo, susret kultura, projekti, čitanje i multimediji

A children's story is the best-art-form for something you have to say.

Clive Staples Lewis

Književnost za djecu na italofonim prostorima već duže vremena obuhvaća nešto širi pojam: 'književnost za djecu i mlade', ili jednostavno 'književnost za mlade' (*letteratura giovanile*). Kri-tičarka i autorica slikovnica i knjiga za djecu i mlade Nadia Terranova piše:

Ne postoji književnost „za” djecu. Postoji književnost s djecom u sebi. Književnost za djecu znači ponajprije slobodu, a odrasli koji nisu prestali da je čitaju slobodnija su ljudska bića od drugih (Terranova 2019: 9–11).

* sanja.roic@gmail.com

U zborniku *Letteratura invisibile (Nevidljiva književnost)* (Besenghi – Grilli 2011) istražuje se marginalan položaj književnosti za djecu i mlade kao i izostanak kritičkih pristupa koji nisu posljedica, kako se to često misli, navodne jednostavnosti te književnosti nego, naprotiv, njene složenosti koja joj se prečesto ne priznaje.

U ovom radu namjeravam prikazati i analizirati aktualno stanje, promjene i novosti u nastanku, diseminaciji i recepciji književnosti za djecu i mlade do kojih je došlo u posljednjih dvadeset godina na prostorima Italije, Talijanske Švicarske¹ i na području slovenske i hrvatske Istre i Kvarnera na kojem živi i djeluje autohtona Zajednica Talijana.

Italija

Kada je riječ o Italiji, zemlji koja danas broji oko 60 milijuna stanovnika, od kojih su 8,7% ili oko 5 milijuna stranci, u znatnom broju maloljetnici unutar školskog sistema, u posljednja se dva desetljeća posvećuje velika pažnja novoj, multietničkoj školi. Traže se načini kako da se ostvari susret različitih kultura unutar domaće, italofone školske i kulturne zajednice (Ongini 1999; 2011). Još jedno dugotrajno i složeno pitanje tišti talijansko društvo, a to su brojni i različiti dijalekti u svakodnevnoj komunikaciji, zbog čega nerijetko i stranci sa stalnim boravkom radije usvajaju te jezične oblike. Dok škola, posebno nakon ujedinjenja Italije 1861., provodi jezičnu edukaciju na talijanskom jeziku čija je osnova toskansko narječje kojim su u 19. stoljeću govorili obrazovani Firentinci,² i dalje je gotovo polovica svih Talijana u dnevnoj jezičnoj upotrebi dijalektofona. U nekim talijanskim pokrajinama, posebno u onim sjevernim, jezične tradicije kao i jezična (dijalek-

talna) stvarnost imaju poseban status, poštuju se i vrednuju kao kulturni identitet pojedinog geografskog prostora.³

No, najveća se promjena dogodila na svjetskoj razini: posljednjih godina informatička je tehnologija u cijeloj Italiji potisnula čitanje, pa su podaci o analfabetizmu u Italiji i dalje, nažalost, poražavajući. Tako 36,5% stanovništva ima teškoća pri razumijevanju i pisanju teksta, a potpunih je analfabeta, unatoč tečajevima koji su održavani i na televiziji, čak 782.000.

S druge strane, književnost za djecu i mlade na talijanskom jeziku uključena je u književni kanon još od vremena ujedinjenja Italije (1861.), kada se govorilo da je stvorena Italija, a sad treba stvoriti Talijane. Tad su učitelji, najčešće Toskanci, provodili u djelo novu pedagogiju s odabranom lektinom. Najvažniji autori književnosti za djecu i mlade toga vremena bili su Carlo Collodi (1826.–1890.), Edmondo De Amicis (1846.–1908.) i Emilio Salgari (1862.–1911.) a njihova su djela postala klasici.⁴ Ta je tradicija nastavljena u 20. stoljeću: najpoznatiji talijanski pisac za djecu bio je Gianni Rodari (1920.–1980.) koji je doživio i značajnu međunarodnu recepciju (Grgić Maroe-

¹ Talijanska Švicarska (Svizzera italiana) obuhvaća kanton Tesin (Ticino) u kojem je službeni jezik talijanski i dijelove kantona Graubünden (Grigioni) u kojima se govori talijanski jezik.

² Veliki utjecaj na jezik Talijana imala je kasnije televizija, pa se govorilo da je talijanski jezik zapravo „toskanski u rimskim ustima“.

³ Tako je 1999. ozakonjena u pokrajini Furlaniji i dijelu pokrajine Veneto furlanska jezična manjina, a procjenjuje se da oko 600.000 stanovnika govore furlanski. Talijanska/furlanska dvojezičnost prisutna je i u toponimiji i drugim službenim natpisima. Sveučilište u Udinama organizira tečajeve furlanskog jezika i kulture.

⁴ O prisutnosti prijevoda Collodijevih i De Amicisovih djela od 19. stoljeća do danas usp. Roić 2014. i Roić 2015. Salgarijeva djela su prevedena još od '20-ih godina prošlog stoljeća, a između 2002. i 2018. u Srbiji je preveden i objavljen čitav niz njegovih romana.

vić – Roić 2018; 2019), a i mnogi poznati talijanski književnici pisali su i za djecu. Najpoznatiji su među njima Italo Calvino, Dino Buzzati, Luigi Malerba, Elsa Morante, Fulvio Tomizza i, što je manje poznato, Alberto Moravia i Umberto Eco te mnogi drugi (Fracassa 2002). Danas, u 21. stoljeću, za djecu i odrasle pišu, između ostalih, Susanna Tamaro, Bianca Pitzorno, Vivian Lamarque i Beatrice Masini.

U Italiji se o književnosti za djecu i mlade predaje na sveučilištima, a profesori kao Pino Boero (Sveučilište u Genovi) ili Silva Blezza Picherle (Sveučilište u Veroni) te kolegije povezuju s Pedagogijom čitanja. Problem književne kritike u toj specifičnoj oblasti također je predmet javne diskusije (Lopopolo 2013).

Strukturne promjene u oblasti književnosti za djecu i mlade u Italiji počele su se događati već od '70-ih godina prošlog stoljeća: promijenila su se sredstva komunikacije, način potrošnje i dostupnost književnih tekstova. Postali su dostupni satelitski i privatni televizijski programi i kompjuteri, internetske mreže i razne vrste videoigara. Unatoč tome, u Italiji stalno raste broj naslova književnosti za djecu i mlade: trenutno je u zemlji broj izdavača u toj oblasti oko 200, a godišnje se objavi oko 2.200 naslova. Godišnja naklada dostiže 3 milijuna primjeraka, a ukupna je financijska dobit oko 130 milijuna eura (Boero – De Luca 2009: 279). Izdavačke kuće pokrenule su posebne edicije namijenjene djeci i mladima, navodim samo one najvažnije: *Lo scaffale d'oro*, *Sirene*, *Lettere e Diari* (Zlatna polica, *Sirene*, *Pisma i Dnevnic*) kod izdavača Einaudi iz Torina, *Junior* kod izdavača Mondadori iz Milana, *Le letture* (Lektire) kod izdavača Editoriale libraria iz Trsta, *Gli Istrici* (Dikobrazi) kod izdavača Salani iz Firenze, *Gru* (Giunti Ragazzi Universale – Giunti

Djeca Univerzalno) kod izdavača Giunti, također iz Firenze, *Il battello a vapore* (Parobrod) kod izdavača Piemme, *I Delfini* kod izdavača Bompiani, *I miniborei* (Miniborejci) kod izdavača Iperborea – svi iz Milana i, naposljetku, *Le rane* (Žabe) kod izdavača Interlinea iz Novare.

Premda se oko 50% svih izdanja odnosi na nove naslove, uz pripovjednu književnost (slikovnice, priče, pjesme, romani) sve su traženiji udžbenici i raznovrsna pomoćna literatura, zatim stripovi te romani u stripu. U posljednja dva desetljeća autorska pripovjedna proza povezuje se s nizom komunikacijskih i zabavnih posrednika multimedijalnog tipa, a prema istraživanjima najviše čitaju upravo ona djeca i mladi koji se služe novim tehnologijama.

Kada je riječ o odgojnoj politici na Apeninskom poluotoku, dokazano je da je osmogodišnje osnovno obrazovanje (od 6. do 14. godine) razdoblje u kojem se najviše čita, ali isto tako da se u tom vremenu ne uspijeva stvoriti sigurna navika čitanja, dijelom i zato što tekstove za djecu i mlade u školskoj upotrebi revidiraju odrasli koji često djeci uskraćuju upravo ona čitalačka prava koja inače pripadaju odraslima. Stoga se posljednjih godina posebna pažnja posvećuje didaktici čitanja, pri čemu se vodi posebna briga da se knjiga poštuje, koristi i cijeni, čime se pobuđuje interes za pisanu riječ i ostavlja ga se u trajno kulturno nasljeđe. Pritom se, dakako, ne zanemaruje činjenica da je razmjena komunikacija u društvu doživjela golemo ubrzanje na svim razinama. Zнатan je broj institucionalnih projekata kojima se nastoji spasiti čitanje, na primjer: „Progetto lettura”, „Laboratorio di creatività”, „Progetto Biblioteche nelle Scuole”, „Amico libro” (Projekt čitanja, Laboratorij kreativnosti, Projekt školske biblioteke, Prijateljica knjiga). Talijanska sveuči-

lišta promovirala su istraživačke grupe i omogućila čitavom nizu mladih istraživača da se posvete kritici i vrednovanju književnosti za djecu i mlade. U velikim talijanskim gradovima (Milano, Torino, Bologna, Palermo) prisutne su povijesne knjižare za djecu, a uz sajam dječje književnosti u Bologni koji je među najpoznatijima u svijetu održava se i čitav niz sličnih manifestacija, od Sicilije do nama bliže Furlanije i Julijske krajine.

Uz klasike Collodija, De Amicisa i Salgarija najširu recepciju i na međunarodnom planu doživjeli su potom Gianni Rodari⁵ kao i ilustrator-pisac Bruno Munari (1907.–1998.). Već je Rodari spajao tekst i muziku (surađivao je sa Sergiom Endrigom, kantautorom rođenim u Puli), a Emanuele Luzzati (1921.–2007.) znao je spajati različite vidove komunikacije: riječi, slike, teatar, film, keramiku, lutke, pa se moglo učiniti da posjeduje čak tri ili četiri materinska jezika. U posljednjih dvadeset godina Francesco Tullio Altan (1942.) kreirao je likove koji su ostavili traga u odrastanju više generacija mladih Talijana (najomiljenija je bijela kujica Pimpa s crvenim točkama), a zatim su prešli i na crtani film, te seriju knjižica s jednostavnim ilustracijama za najmlađe (dvogodišnjake!) pod naslovom *Il primo libro di Kika* (*Prva Kikina knjiga*). Nizu najnovijih talijanskih ilustratora-autora zajedničko je napuštanje patetike i moralizma, njihovi se radovi razvijaju pod znakom igre, uz elemente ironije i humora. Među pripovjedačicama jedna od najzapaženijih je Bianca Pitzorno (1942.) koja nakon prve knjige za djecu *Clorofilla dal cielo blu* (*Klorofila s plavog neba*, 1975) pristupa ironičnoj dekonstrukciji bajki i klasika, a njena su djela prevedena i u Zagrebu i Beogradu (Pitzorno 2009; 2014; 2015; 2019). Roberto Piumini (1947.), koga kritika smatra jednim od najboljih i najplodnijih su-

vremenih pisaca za djecu i mlade, polazi također od bajki, često ih preuzima iz talijanske regionalne tradicije i oživljava ih na nov način. Krenuvši u potragu za utopijom i mitovima, rekao je da ne traži „slobodu riječi” nego „riječi slobode”. Njegov roman za mlade *Il giovane che entrava nel palazzo* (*Mladić koji je ulazio u palaču*, 1978) bio je preveden pet godina kasnije u Zagrebu (Piumini 1983) a još šest narednih knjiga prevedeno je i objavljeno 1990. u Sarajevu (Piumini 1990). Bruno Tognolini (1951.), čije knjige još nisu prevedene u nas, autor je vrlo uspješnih televizijskih programa za djecu („L'albero azzurro” – „Plavo stablo”) i niza knjiga u kojima se vraća temama iz bajki ali i čudesnim susretima, tehnološkom otuđenju, poštovanju drugog. Luca Novelli (1947.) javio se kao crtač stripa, a zatim je nakon uspješne knjige *Il mio primo libro sui computer* (*Moja prva knjiga o kompjuterima*, 1983) objavio niz knjiga posvećenih velikim znanstvenicima (Leonardo, Newton, Lavoisier, Edison, Darwin), prilagođenih mladim čitaocima. I, na kraju, treba svakako spomenuti Elisabettu Dami (1958.) čiji je autorski ciklus o mišu Geronimu Stiltonu, nastao 2000., preveden na 49 jezika i prodan u više od 160 milijuna primjeraka. Geronimo ima i svoju internetsku stranicu s nizom različitih videoigara. Nedavno je uz dnevni list *La Repubblica* objavljena i najnovija knjiga Geronimo Stilton, *La Divina commedia* (*Božanstvena komedija*).⁶ Zanimljivo je da su i u Srbiji i u Hrvatskoj u posljed-

⁵ Nakon golemog uspjeha u socijalističkim zemljama, Rodarijevo djelo koje sumira njegovu poetiku, *La grammatica della fantasia* (*Gramatika mašte*) preveo je na engleski američki autor Jack Zipes, nezaobilazno ime kada je riječ o teoriji književnosti za djecu.

⁶ Kako je 2021. u Italiji Danteova godina (sedamstota godišnjica njegove smrti), objavljen je velik broj prigodnih izdanja, pa čak i stripova na tu temu.

njih dvadeset godina prije vodi knjiga o Geronimu Stiltonu najbrojniji naslovi talijanskih knjiga za djecu (čak 63 naslova u Srbiji i 15 u Hrvatskoj).⁷

Teresa Buongiorno (1930.) autorica je dragocjenog i obuhvatnog *Dizionario della letteratura per bambini* (*Rječnika dječje književnosti*, 2001)⁸ i nekoliko knjiga čiji su protagonisti povijesne ličnosti (2000; 2006).

U nemogućnosti da se detaljno osvrnem na bogatstvo i širinu tema prisutnih u književnosti za djecu i mlade u Italiji, skicirat ću ih samo ukratko. Bajke se najčešće nadovezuju na Calvinovu dragocjenu zbirku *Fiabe italiane* (*Talijanske bajke*, 1993), na njihovo usmeno i pučko porijeklo i na njihov specifičan jezik, ali u kontekstu iskustva suvremenog svijeta u kojem su mladim čitaocima još uvijek potrebne metafore, ponavljanja, živo pripovijedanje, usmenost. Za stariji su uzrast namijenjene priče o teškim temama, kao što su strah, nelagoda, napuštenost, osamljenost, gubi-

ci, promatranje svijeta oko sebe i samoga sebe, savezništvo i njegov prestanak, sukobi i njihovo rješavanje. U kritičkim prikazima trenutnog stanja književnosti za djecu i mlade ističe se supostojanje dvojnosti imaginacije i kontrole (Bernardi 2011). Dok je mašta usmjerena ka utopiji, istraživanju koje prevladava poznato i vodi ka nepoznatom, prelasku granica koje postavlja svijet odraslih, kontrola teži uspostavljanju i održanju kulturne pa i društvene hegemonije. Kreativni autori su oni u stalnoj potrazi za pripovjednom i likovnom kvalitetom,⁹ oni koji uvode nove, teške pa i tabuizirane teme i sadržaje u književnost za djecu i mlade (smrt, rodne problematike, invaliditet).

Treba svakako istaknuti i otvorenost talijanske kulture koja je, i zbog velikog broja vlastitih iseljenika u prekomorske zemlje u prošlosti, prihvaćala poticaje i prijevodima pratila nove i zanimljive autore iz stranih kultura. Tijekom '70-ih je na talijanski prevedena Tolkienova knjiga *Gospodar prstenova*, a početkom '90-ih Lewisove *Kronike iz Narnije*, a zatim i *Harry Potter i kamen mudrosti* iz pera Joanne Rowling izlazi u talijanskom prijevodu 1998., što je potaknulo više talijanskih autorica, između ostalih Silvanu De Mari, Liciu Trisi i autora Cristophera Paolinija, na pisanje i objavljivanje djela koja pripadaju žanru fantastične književnosti. U posljednjem desetljeću veliku popularnost u Italiji doživjele su knjige Roalda Dahla, čiji su prvi prijevodi sredinom '60-ih prošli nezapazeno. Golem je bio utjecaj navedenih knjiga i filmova, snimljenih prema scenarijima koji su se

⁷ Fenomenu Geronima Stiltona i njegove autorice Elisabette Dami treba posvetiti poseban rad. U hrvatskim bibliotekama su prijevodi katalogizirani kao autorsko djelo Geronima Stiltona, prema ideji Elisabette Dami, 15 naslova objavljenih između 2002. i 2016., prvi u prijevodu Maje Čirić, a svi ostali u prijevodu Tatjane Rukavine i Maje Winkler, u izdanju Extrade iz Kastva. Biblioteka Matice srpske i Narodna biblioteka Srbije ispravno katalogiziraju svih više od 60 prijevoda kao autorska djela Elisabette Dami, knjige objavljene između 2012. i 2019. godine. Kod izdavača Evro Giunti, kasnije Evro Book iz Beograda, u prijevodu Mare Andrijašević, Sanje Đurković, Ane Miletić, Kristine Pešić, Marije Spasić, Gordane Subotić, Jovane Subotić i Maje Živković.

⁸ Rječnik je izvrstan izvor podataka, a prema kazalu nudi informacije o knjigama, piscima i ilustratorima, književnim likovima, udruženjima koja podupiru književnost za djecu i mlade, bibliotekama, kulturnim centrima, književnim edicijama, izdavačkim kućama, časopisima i stručnjacima, filmovima, internetskim stranicama (talijanskim i stranim), književnim nagradama, knjigama koje se mogu čitati *on-line*. Napisan je za one „koji se književnošću za djecu bave profesionalno, po izboru, za roditelje, odgajatelje, bibliotekare i, naravno, djecu” (Buongiorno 2001: ovitak).

⁹ Zbog nedostatka prostora nisam citirala imena vrijednih ilustratora pojedinih knjiga za djecu i mlade, njihov je doprinos kvaliteti uspjehu pojedine knjige nezaobilazan. I ova tema zaslužuje poseban rad. Spomenut ću dvoje ilustratora, Maju Celiju i Svjetlana Junakovića, koji su ilustrirali knjige renomiranih talijanskih autora.

na njima temeljili, na sva nacionalna tržišta knjiga za djecu i mlade, pa tako i na talijansko.

Brojni su, redoviti i vrlo kvalitetni časopisi koji su naslijedili povijesni *Giornale per i bambini* (1881.–1889.) u kojem je prvi put u nastavcima objavljen Collodijev *Pinokio*, dugovječni *Corriere dei piccoli* (1908.–1996.) i Rodarijev *Pioniere* iz '50-ih godina prošlog stoljeća. To su, između ostalih: *Andersen*, *Liber*, *Sfogliolibro* (Prelistavač knjiga), *Pepeverde* (Zeleni papar), *LG Argomenti* (Teme književnosti za mlade), časopisi otvoreni za niz tema i savjeta kako poticati i promovirati čitanje, kako prevladati složene i nove situacije u školi sa sve većim brojem migranata i ublažiti posljedice Covid-19 pandemije uz primjerenu literaturu uz kompetentne recenzije najnovijih izdanja, kako postići rodnu ravnopravnost i ostvariti suradnju s drugim evropskim časopisima za djecu i mlade. Ti časopisi najčešće imaju i vlastitu Facebook stranicu i otvoreni su za suradnju.¹⁰

U septembru 2021. godine osvjedočila sam se da knjižare u talijanskim gradovima svojim kupcima nude roman za mlade srpske autorice Jasminke Petrović *Leto kada sam naučila da letim* (*L'estate in cui ho imparato a volare*) (Petrović 2015; 2021), objavljen kod izdavača Besa Muci iz grada Lecce u južnoj pokrajini Apuliji. Prepoznatljive korice, autorski rad Boba Živkovića krase i talijansko izdanje, što je također znak poštovanja originala i njegova pozitivna recepcija. Knjiga na suptilan način pristupa temi postratne traume u obitelji, o čemu je već pisano, a istaknula bih prijedlog da se knjiga uvrsti u lektiru i u Hrvatskoj (Bodrožić 2021), što dokazuje otvorenost talijanske književnosti za mlade i za teške teme, a njena prisutnost u knjižarama sjevernih talijanskih gradova svjedoči o otvorenosti talijanskog tržišta za kvalitetne priloge iz drugih kultura i prijevode sa geografski bliskih jezika.

Talijanska Švicarska

Južni švicarski kanton Tesin (Ticino) i dijelovi bliskog kantona Graubünden (Grigioni) u kojima živi italofono stanovništvo Švicarske Konfederacije obuhvaćeni su pojmom Talijanska Švicarska. Na tom prostoru živi oko 370.000 stanovnika, a tome valja dodati još i brojku od 1,300.000 italo-fonih Švicaraca na prostoru cijele Konfederacije u kojoj su, kao što je poznato, službeni jezici njemački, francuski, talijanski i retoromanski. Za proizvodnju, širenje i distribuciju književnosti za djecu i mlade na prostoru cijele zemlje nadležan je Švicarski institut za medije i mlade (*Istituto svizzero media e ragazzi*)¹¹ osnovan 2002. godine, spajanjem Švicarskog saveza za književnost i mlade, koji je ponajprije djelovao u školama, i Švicarskog instituta za književnost i mlade povezanog s Fondacijom Johanna Spyri.¹² Za Talijansku Švicarsku nadležno je sjedište ISMR-a u Bellinzoni, upravnom središtu kantona Tesin. Primarni ciljevi instituta su razvoj dokumentacijskog centra i prikupljanje knjiga za djecu od nacionalne i međunarodne važnosti, poticanje dokumentarnih tematskih izložbi, organiziranje interdisciplinarnih susreta i poticanje proučavanja književnosti za djecu i mlade. Institut promovira čitanje, susrete u bibliotekama, recepciju knjiga švicarskih autora i ilustratora u svijetu i izdaje semestralni časopis *Il folletto* (*Patuljak*).

¹⁰ www.andersen.it; liber@idest.net

¹¹ Sve objave na internetskoj stranici Instituta su na njemačkom, francuskom i talijanskom jeziku. Usp. <www.ismr.ch>, 27. 9. 2021.

¹² Johanna Spyri (1827.–1901.) autorica je romana *Heidi*, objavljenog 1880., čija je radnja smještena u Švicarskoj i u Njemačkoj. Drugi najpoznatiji autor je Alois Carigiet (1902.–1985.) iz kantona Graubünden, autor nagrađene knjige *Una campana per Ursli* (*Zvono za Meće*, 1945), čija je tema također nostalgija za alpskim krajolikom.

Ne treba čuditi što se na brojnim i iscrpnim stranicama ovih institucija ne spominju imena italoфонних швцарских аутора књижевности за дјecu, док се препоручују сликовнице, књиге и други материјали понајприје талијанских аутора, јер се у том дијелу Швцарске талијанска култура прихваћа као властита, особито када је ријеч о блиским покрајинама, као што су Ломбардија или Пјемонт, а исто тако се прихваћају и дјела германофонних и франкофонних швцарских, као и нјемачких или француских аутора чија су дјела преведена на талијански језик. Од 2018. дјелује у кантону Тесин Издавачка кућа Марамео, први специјализирани издавач књига за дјecu и младе у Талијанској Швцарској, с намјером да се на том простору превде и промовирају књиге швцарских ауторика и аутора који пишу на нјемачком или француском, као и да малим и младим читатељима у Италији постану доступне швцарске књиге за дјecu и младе. Пројекти попут „Рођени за читање”¹³ промовирају читање у свим добним групама и доносе одговарајуће пописе препоручених књига за најмлађе. Паžња се поклања и посебном типу слова – *corsivo ticino* – на примјер у збирци *Serafino e Gallina. Sei storielle bislacche per apprendisti lettori* (Serafino i Gallina. *Šest luckastih priča za čitaoce početnike*) (Mai 2021), којим су штампани и школски уџбеници у кантону Тесин, што сигурно олакшава читање.

Може се примјетити да су дјeca и млади који одрастају на простору Талијанске Швцарске одгајани од самих почетака властите писмености у мултикултурном духу, што свјedoчи о специфичности и отворености швцарског друштвеног и културног простора као и одгојног система.

Istra i Kvarner

За разлику од италофонних Швцарца, приступ Заједнице Талијана (Unione italiana) књижевности за

дјecu и младе у Istri и на Kvarneru био је од самог почетка потпуно другачији. Та, бројчано много мања заједница која према последњим подацима броји 17.807 чланова у Хрватској и њих 2.258 у Sloveniji (школским системом обухваћено је 3.388 ученика у Хрватској и 1.295 у Sloveniji) формирала је свој аутономан књижевни израз након промјене државних граница 1945.,¹⁴ посветивши посебну паžњу књижевности за дјecu и младе. Радilo се о пријеломном раздобљу у којем се ова заједница, не мигриравши, нашла у позицији мањинске, те је уз подршку интелектуалца и учитељског кадра успјела написати и објавити интересантна ауторска дјела намijenjena дјeci и младима. Уз часописе *Il pioniere* (касније *Arcobaleno*) и кратко-трајне *Vie giovanili* (Roić 2019) Издавачка кућа Edit штампала је школске уџбенике и ауторска дјела писца припадника Заједнице (Giacomo Scotti, Mario Schiavato, Mirella Malusà). Scotti је такође дао значајан допринос пријеводима књижевности за дјecu и младе аутора с цијелог подручја регије (Roić 2019a). I један од најобразованијих припадника Заједнице, свеучилишни професор Eros Sequi преводио је дјела књижевности за дјecu за male Талијане из Istre и Ријеке (Čopićevu *Ježevu kućicu* и *Priču o čarobnom konju* из збирке *Hiljadu i jedna noć*).

Промијене у издавачкој политици остварене су још 1989. кад је *Il pioniere* промијенио наслов у *Arcobaleno* (*Duga*) и кад се већа паžња почела посвећивати усменом наслиједу на простору Istre али и piscima за дјecu и младе из Италије. Највише простора на stranicama тог часописа за дјecu и даље су имали припадници Заједнице и pisci из пограничних подручја везани својим поријеклом за истарски простор.

¹³ www.natiperleggere.ch

¹⁴ Сlijedili су Паришки (1947.), Лондонски (1954.) и коначно Осимски (1975.) споразум, којим су коначно ратифициране државне границе између Италије и Југославије.

Riječka izdavačka kuća nastavila je s izdanjima za djecu i mlade u posebnoj ediciji „La fionda” („Pračka”). O specifičnostima književnosti za djecu i mlade Zajednice Talijana u Istri i na Kvarneru objavljen je niz priloga, većinom na talijanskom jeziku, a posebna pažnja posvećuje se i obrazovnom sustavu na talijanskom jeziku koji formira odgojitelje i učitelje za rad u toj manjinskoj zajednici (Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Juraj Dobrila u Puli).

Značajan je i doprinos diseminaciji lokalne književnosti za djecu i mlade Talijanske drame u Rijeci, jedinog profesionalnog kazališta na talijanskom jeziku izvan granica Italije. Za vrijeme intendantskog mandata Laure Marchig (2004.–2014.) odigran je niz predstava za djecu i mlade koje su se temeljile na djelima lokalnih autora.

U posljednja dva desetljeća, uz autore koji su objavljivali svoje radove u časopisu od samih početaka (Mario Schiavato i Giacomo Scotti), zanimljiva je knjiga petoro autora *5 autori x 16 storie* (*5 autora za 16 priča*, Malusà i dr. 2005), te praksa da se knjige za djecu i mlade u ovoj ediciji štampaju dvojezično (Malusà 2005; 2014). Giacomo Scotti (1928.) najproduktivniji je autor koji predano prevodi u oba smjera još od '60-ih godina (Scotti 1968). Posebnu je pažnju posvetio bajkama i usmenoj tradiciji na prostoru Istre, Kvarnera i Furlanije – Julijske krajine (Scotti 2015), kao i prenošenju nasljeđa jedne od manjinskih domicilnih kultura malim italofonim sunarodnjacima (Scotti 2015; 2015a; 2019). Naravno, malim i mladim Talijanima koji se školuju u Istri i na Kvarneru dostupne su od '60-ih godina i knjige talijanskih i drugih autora štampane u Italiji, a među njima nalazi se i jedna posebno zanimljiva Scottijeva knjiga (2005), ali se i dalje s ponosom ističe kontinuitet književnosti za djecu i mlade iz

pera pripadnika ove nevelike, ali hrabre i samosvojne zajednice.

Zaključak

Tri opisana slučaja proizvodnje, diseminacije i recepcije književnosti za djecu i mlade na italofonim jezičnim prostorima očituju se kao posve različiti: prvi, s dugom tradicijom i kanoniziranim položajem književnosti za djecu i mlade koji, uz to, može računati na golemo tržište, velike naklade i dobit; drugi, koji je financijski stabilan i otvoren za književnost za djecu i mlade iz Italije i prijevodnu književnost s domaćeg germanofonog i frankofonog područja; dok je treći zbog povijesnih okolnosti u kojima je Zajednica nastala bio upućen na vlastite snage zahvaljujući kojima su uspjeli održati kontinuitet autohtone književne produkcije sve do danas. Premda različiti, zajednički su im entuzijazam, posvećenost i golem trud koji se mogu sažeti u rečenici: „Kako spasiti čitanje?” Dok zvučne knjige za slijepe i slabovidne svakako treba pozdraviti, širenje elektronskih knjiga donosi sobom i stanovite rizike. Želimo vjerovati da će riječi i slike književnosti za djecu i mlade koje nam dolaze s italofonih geografskih prostora, u čijem prenošenju u posljednja dva desetljeća prednjače prevodioci i izdavači iz Srbije, i dalje obogaćivati spoznaje i poticajno djelovati na maštu, kreativnost i otvorenost svih malih i mladih, ali jednako tako i odraslih čitalaca.

INTERNET IZVORI

- <<https://www.istat.it/it/files/2018/12/Report-Editoria-Lettura.pdf>> 26. 9. 2021.
- <www.ismr.ch> 26. 9. 2021.
- <<https://www.editlibri.hr/la-fionda#.YVM8mn1J1PY>> 26. 9. 2021.

LITERATURA

- Bernardi, Milena. *Il cassetto segreto. Letteratura per l'infanzia e romanzo di formazione*. Milano: Unicopli, 2011.
- Besenghi, Emy, Giorgia Grilli (ur.). *Letteratura invisibile. Infanzia e libri per bambini*. Roma: Carocci 2011.
- Bodrožić, Ivana. Alternativna lektira: Leto kada sam naučila da letim, <<https://kritika-hdp.hr/hr/tema/alternativna-lektira-letto-kada-sam-naucila-da-letim>>, 26. 9. 2021.
- Boero, Pino, Carmine De Luca. *La letteratura per l'infanzia*. Roma-Bari: Laterza, 2009.
- Buongiorno, Teresa. *Dizionario della letteratura per ragazzi*. Milano: Fabbri, 2001.
- Buongiorno, Teresa, Chiara Frugoni. *Storia di Francesco il santo che sapeva ridere*. Roma-Bari: Laterza, 2000.
- Buongiorno, Teresa. *Camelot, l'invenzione della tavola rotonda*. Milano: Salani, 2006.
- Calvino, Italo. *Fiabe italiane. Raccolte dalla tradizione popolare negli ultimi cento anni e trascritte in lingua dai vari dialetti*. Milano: Mondadori 1993. [1959].
- Fracassa, Ugo. *Sconfinamenti d'autore. Episodi di letteratura giovanile tra gli scrittori italiani contemporanei*. Pisa: Giardini, 2002.
- Grgić Maroević, Iva, Sanja Roić. Gianni Rodari: organičko i tehničko kao etičko. <<http://zmajevedecjeigre.org.rs/wp-content/uploads/2019/12/Detinjstvo-2-2018.pdf>> 26. 9. 2021.
- Grgić Maroević, Iva, Sanja Roić. Antroponimi u prijevodu Rodarijevog Čipolina. <<http://zmajevedecjeigre.org.rs/wp-content/uploads/2020/02/Detinjstvo-2-2019.pdf>> 26. 9. 2021.
- Innocenti, Orsetta. *Letteratura giovanile*. Roma-Bari: Laterza, 2000.
- Lopopolo, Mariangela. Gli studi di letteratura per l'infanzia e l'adolescenza, una critica militante?. <<https://site.unibo.it/griseldaonline/it/il-punto-critico/mariangela-lopopolo-studi-letteratura-infanzia-adolescenza-critica-militante>> 29. 9. 2021.
- Mai, Amanda. *Serafino e Gallina. Sei storielle bislacche per apprendisti lettori*. Gordola: Maramaeo, 2019.
- Malusà, Mirella. *La misteriosa conchiglia di cristallo / Tajanstvena kristalna školjka*. Prev. Vanesa Begić. Rijeka: Edit, 2005.
- Malusà, Mirella. *Tea e Lea / Tea i Lea*. Rijeka: Edit, 2014.
- Malusà, Mirella i dr. *5 autori x 16 storie*. Rijeka: Edit, 2012.
- Novelli, Luca. *Il mio primo libro sui computer*. Milano: Mondadori, 1983.
- Ongini, Vinicio. *La biblioteca multietnica. Libri, percorsi, proposte per un incontro fra culture diverse*. Milano: Lampi di Stampa, 1999.
- Ongini, Vinicio. *Noi domani. Un viaggio nella scuola multiculturale*. Roma – Bari: Laterza, 2011.
- Petrović, Jasminka. *Leto kada sam naučila da letim*. Beograd: Kreativni centar, 2015.
- Petrović, Jasminka. *L'estate in cui ho imparato a volare*. Prev. Ginevra Pugliese. Lecce: Besa Muci, 2021.
- Pitzorno, Bianca. *Klorofila iz vedra neba*. Prev. Katja Rađoš-Perković. Zagreb – Split: Novi Liber – Slobodna Dalmacija, 2009.
- Pitzorno, Bianca. *Polisena i njeno prase*. Prev. Ana Srbinović. Beograd: Odiseja, 2014.
- Pitzorno, Bianca. *Slušaj kako mi lupa srce*. Prev. Ana Srbinović. Beograd: Odiseja, 2014; 2015; 2016.
- Pitzorno, Bianca. *Francuska dadilja*. Prev. Ana Srbinović. Beograd: Odiseja, 2015.
- Pitzorno, Bianca. *Kućica na drvetu*. Prev. Ana Srbinović. Beograd: Odiseja, 2018; 2019.
- Piumini, Roberto. *Mladić koji je ušao u palaču*. Prev. Ana Prpić. Zagreb: Mladost, 1983.
- Piumini, Roberto. *Mame i mladunci iz celoga sveta*. Prev. Bojana Ivanišević. Sarajevo: Svjetlost, 1990.
- Piumini, Roberto. *Mame i mladunci iz mora*. Prev. Bojana Ivanišević. Sarajevo: Svjetlost, 1990.
- Piumini, Roberto. *Mame i mladunci iz planina*. Prev. Bojana Ivanišević. Sarajevo: Svjetlost, 1990.
- Piumini, Roberto. *Mame i mladunci pod zaštitom*. Prev. Bojana Ivanišević. Sarajevo: Svjetlost, 1990.
- Piumini, Roberto. *Mama i mladunci sa sela*. Prev. Bojana Ivanišević. Sarajevo: Svjetlost, 1990.
- Piumini, Roberto. *Mame i mladunci iz šume*. Prev. Bojana Ivanišević. Sarajevo: Svjetlost, 1990.
- Piumini, Roberto. *Priče o ljubavi*. Prev. Vesna Mostarica. Beograd: Kreativni centar, 2010.
- Piumini, Roberto. *Hrabre igre*. Prev. Vesna Mostarica. Beograd: Kreativni centar, 2020.

Roić, Sanja. O drvenom lutku. Od knjige do filma.

<<http://zmajevedecjeigre.org.rs/wpcontent/uploads/2019/12/Detinjstvo-2-2014.pdf>> 26. 9. 2021.

Roić, Sanja. De Amicisovo Srce od Torina do Balkana.

<<http://zmajevedecjeigre.org.rs/wp-content/uploads/2019/12/Detinjstvo-2-2015..pdf>> 26. 9. 2021.

Roić, Sanja. Od Pionira do Duge: transformacija jednog časopisa. Tijana Tropin, Stanislava Barać (ur.). *Časopisi za decu: jugoslovensko nasleđe (1918–1991)*. Zbornik radova. Beograd: Institut za književnost i umetnost, 2019, 287–298.

Roić, Sanja. Le parole ridenti di Giacomo Scotti. Rita Scotti Jurić et al. (ur.). *Curiosando nella vita. Giacomo Scotti, poliedrico intellettuale di frontiera*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile, 2019, 33–44.

Rodari, Gianni. *Grammatica della fantasia*. Torino: Einaudi di 2010. [1973].

Schiavato, Mario. *Mini e Maxi*. Rijeka: Edit, 2012.

Schiavato, Mario. *Quelli della piazzetta*. Rijeka: Edit, 2013.

Scotti, Giacomo. *Parole ridenti*. Rijeka: Edit, 1968,

Scotti, Giacomo. *Favole e storie da recitare*. Udine: Kappa-Vu, 2005.

Scotti, Giacomo. *Fate, folletti streghe e diavoletti: leggende popolari dal Friuli Venezia al Quarnero*. Monfalcone: Comune di Monfalcone, 2015.

Scotti, Giacomo. *Fiabe e leggende della Dalmazia*. Treviso: Santi Quaranta, 2015a.

Scotti, Giacomo. *Fiabe e miti degli Zingari dei Balcani*. Formigini: Infinito, 2019.

Terranova, Nadia. *Un'idea di infanzia. Libri, bambini e altra letteratura*. Trieste – Roma: Italo Svevo, 2019.

Sanja Č. ROIĆ

HOW TO PRESERVE READING? CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE IN ITALOPHONE AREAS (ITALY, ITALIAN SWITZERLAND, ISTRIA, AND KVARNER)

Summary

Three cases of production, dissemination, and reception of children's and youth literature in Italian-speaking areas are analyzed in this paper: in Italy, in the Italian part of Switzerland, and in Istria and Kvarner. They turn out to be completely different. The first, with a long tradition and canonized position of children's and youth literature, open to foreign incentives, possessing a huge market, large circulations, and considerable financial gain. The second is being financially stable and open to children's and youth literature from Italy as well as for translated literature from the Swiss German-speaking and Francophone areas. On the other hand, the third one, due to the historical circumstances in which the Italian Community was formed in that area, was directed to its own strengths and as a consequence managed to maintain the continuity of an indigenous literary production.

Keywords: Italophone children's and youth literature, authors, dissemination, reception, publishing, school system, meeting cultures, projects, reading and multimedia

Bojana V. KOVAČEVIĆ PETROVIĆ*
Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
Novi Sad
Republika Srbija

Jelena O. KAMBEROVIĆ**
Karlovačka gimnazija
Sremski Karlovci
Republika Srbija

Pregledni naučni rad
UDC 821.134.2-93.09
Primljeno: 8. 10. 2021.
Prihvaćeno: 1. 11. 2021.

SAVREMENA ŠPANSKA PROZA ZA DECU I MLADE

SAŽETAK: Književnost za decu i mlade u Španiji počela je da se razvija u drugoj polovini XVIII stoleća, a njen istinski procvat dogodio se tek krajem XX veka. U prvom delu članka sagledaćemo kako se španska dečja i adolescentska književnost menjala i prilagođavala interesovanjima i načinu života kroz epohe, da bismo u drugom delu istraživanje usmerile na nagrađivana prozna dela španskih autora napisana u XXI veku i namenjena mladoj čitalačkoj publici. Rezultati istraživanja pokazaće da su kod španskih autora danas podjednako zastupljena metaknjiževna dela, romani sa istorijskom potkom i društveno angažovane teme, a nešto manje popularna fantastika, fikcija zasnovana na mitološkim temama i dela koja se bave novim tehnologijama.

KLJUČNE REČI: španska književnost, tinejdžerski roman, savremena španska proza, fikcija za mlade, knjige za adolescente

Uvodna razmatranja

Književnost za decu i mlade menjala se i prilagođavala interesovanjima i načinu života onih epoha u kojima je nastajala. Pojedini kritičari, a među njima i Alfaja (Alfaya), Brunja (Bruña), Seriljo (Cerrillo), Mendosa (Mendoza), Sanćes (Sánchez), početak književnosti za decu i omladinu u Španiji vide u delu Gonsala de Bersea (Gonzalo de Berceo) *Čuda Naše Gospe* (*Los milagros de Nuestra Señora*) iz XII veka. Tokom srednjeg veka i

renesanse ovakva dela imala su didaktički i moralizatorski karakter i bila namenjena edukatorima i plemićkoj deci, poput *Knjige o životinjama* (*LLibre de les bèsties*) Ramona Ljula (Ramon Llull) i *Kneza Lukanora* (*El conde Lucanor*) don Huana Manuela (Don Juan Manuel), dela koje se smatra nesumnjivom pretečom dečje književnosti na španskom jeziku (Sánchez Morillas 2018: 12).

S otkrićem štamparije i u Španiji počinje publikovanje knjiga koje su do tada bile prenošene usmenim putem, a jedna od prvih namenjenih deci i mladima bila je knjiga prevoda Ezopovih basni. Sa pojavom viteških romana (*el libro / la novela de caballerías*) krajem XV veka, španska književnost poprima zabavni karakter, a osim romana poput *Amadisa od Gaule* (*Amadís de Gaula*, 1508) i *Tirana Belog* (*Tirant lo Blanch*, 1511), među mladim čitaocima popularni su životopisi svetaca, kao i hrestomatije usmene književnosti i folklora.

Ipak, literatura namenjena deci i mladima svoj istinski profil dobija u XVIII veku, zahvaljujući *Književnim basnama* (*Fábulas literarias*, 1782) Tomasa de Irijarte (Tomás de Iriarte) i *Basnama u kastiljanskom stihu, za upotrebu u Kraljevskoj ba-*

* bojanakp@ff.uns.ac.rs

** jelena.kamberovic@yahoo.com

skijskoj bogosloviji (Fábulas en verso castellano para el uso del Real Seminario Vascongado, 1781) Feliksa Marije Samanijega (Félix María Samaniego), kao i pojavi prvog časopisa za najmlađe čitaoce, *Magazina za decu (La gaceta de los niños)*, koji je počeo da izlazi u Madridu 1798. godine.

Početak XIX veka, romantizam donosi procvat fantastike i u tom razdoblju nastaju najznačajnija dela svetske književnosti za decu. Širom Evrope sve su popularnija dela braće Grim i Hansa Kristijana Andersena, dok u drugoj polovini ovog veka procvat doživljavaju romani zasnovani na naučnim elementima, među kojima se ističu: *Alisa u Zemlji čuda* (1865) Luisa Kerola, *Vernov Put oko sveta* (1873), kao i avanturistički romani poput Tvenovog *Toma Sojera* (1876). U Španiji, u tom periodu, u razvoju književnosti za decu i mlade naročito značajnu ulogu ima Sesilija Bel de Faber (Cecilia Böhl de Faber), poznata pod pseudonimom Fernan Kabaljero (Fernán Caballero). Prvo izdanje njene knjige *Narodne priče, molitve, zagonetke i izreke za decu (Cuentos, oraciones, adivinanzas y refranes populares e infantiles)* objavljeno je 1877, neposredno pred autorkinu smrt. U to vreme, izdavačka kuća Kaljeha (osnovana 1879), čiji je idejni tvorac bio pisac, prevodilac i pedagog Saturnino Kaljeha (Saturnino Calleja), postaje popularna zahvaljujući objavljivanju priča za decu u okviru edicije „Kaljehine priče“ („Cuentos de Calleja“). Pedagoški pristup te izdavačke kuće predstavlja jedinstven fenomen u popularisanju književnosti za mladu čitalačku publiku, kako u Španiji tako i u Latinskoj Americi (Díaz Sánchez 2014: 274).

Početak XX veka, psihologija deteta sve više dobija na značaju, te se i u literaturi obrađuju teme poput prevazilaženja strahova, dečjih snova i želja. Nastaju glasovita dela kao što su *Petar Pan* (1911) Džeјmsa Metjua Barija, *Meri Popins* (1934)

Pamele L. Travers, *Mali princ* (1943) Antoana de Sent Egziperija. U drugoj polovini veka, uvode se i teme poput nasilja, konzumiranja alkohola i sl. Pored romana, u ovom periodu rađa se i strip a naročitu popularnost postižu likovi kao što su Supermen, Asteriks i Obeliks, Tintin, dok su u Španiji to Sipi i Sape (*Zipi y Zape*, 1948) Hosea Eskobara (José Escobar) i Mortadelo i Filemon (*Mortadelo y Filemón*, 1958) Fransiska Ibanjesa (Francisco Ibáñez), autora brojnih humorističkih serija (Sánchez Morillas 2018: 20).

Druga španska republika (1931) donosi reformu obrazovanja i osnivanje prvih školskih biblioteka. Međutim, Španski građanski rat (1936–1939) i posleratni period udaljavaju proces razvoja književnosti za decu i mlade u ovoj zemlji od ostatka Evrope, gde posle Drugog svetskog rata primat dobijaju solidarnost, samostalnost i sloboda deteta. Ipak, treba spomenuti nekoliko autora koji su u prvoj polovini XX veka obeležili špansku književnost za najmlađe. To su Konča Mendes (Concha Méndez), Marija Teresa Leon (María Teresa León), Rafael Alberti, Federiko Garsija Lorca (Federico García Lorca), a naročito Glorija Fuertes (Gloria Fuertes), čije delo uvodi korenite promene u domen literature za decu i mlade, kako zbog osobenog pristupa, tako i zbog inteligentne jednostavnosti njenog dela i iracionalnog humora kojim je prožeto (Bruña Bragado 2017: 40).

Do šezdesetih i sedamdesetih godina ovog veka Španija neće zabeležiti nove književne tendencije, budući da je književnost za decu i mlade za cilj imala formiranje nacionalnog identiteta u skladu sa aktuelnom ideologijom (Sotomayor Sáez 2010: 141). Ipak, u posleratnom razdoblju nastaje desetak značajnih dela iz domena književnosti za decu i mlade: *Čarito i njene sestre (Charito y sus hermanas)*, 1946) Matilde Ras, serijal *Fantastična Antonjita (Antoñita la fantástica)*, 1948)

Borite Kasas (Borita Casas), *Mari Pepa* (1950) Emilije Kostarelo (Emilia Costarelo), *Tomasika i čarobnjak* (*La Tomasica y el mago*, 1952) Karmen Sert (Carmen Sert), *Marselino, hleb i vino* (*Marcelino pan y vino*, 1955) Hosea Marije Sančesa Silve (José María Sánchez Silva), *Vile iz Viljavisiosa de Odon* (*Las hadas de Villaviciosa de Odón*, 1955) Marije Luise Hefaelj (María Luisa Gefaell).

Šezdesetih godina XX veka, Španski nacionalni institut za knjigu (Instituto Nacional del Libro Español), koji je 1982. godine promenio naziv u: Španska organizacija za knjige za decu i mlade (Organización Española para el Libro Infantil y Juvenil – OEPLI) ustanovio je nagradu „Lasariljo” za književno stvaralaštvo (*Premio Lazarillo de creación literaria*), koja je razvoju književnosti za decu i mlade dala dodatni podstrek. Među nagrađenim autorima naročito treba istaći knjige: *Boja vatre* (*Color de fuego*, 1962) Karmen Kurc (Carmen Kurtz), *Odisejev slepi putnik* (*El polizón de Ulises*, 1965) Ane Marije Matute (Ana María Matute), *Zodijačke priče* (*Cuentos del zodiaco*, 1970) Fernanda Sakota Peresa (Fernando Sacot Pérez) i *Priče za decu i odrasle* (*Cuentos para chicos y grandes*, 1975) Ilde Perede (Hilda Pereda). Okončanjem frankizma, odnosno dolaskom demokratije, autori i izdavači nastojali su da nadoknade zaostatak koji je njihova zemlja osećala tokom protekle četiri decenije, a književnost za mladu populaciju postala je vredan proizvod na tržištu (Sánchez Morillas 2018: 20).

Sedamdesetih godina XX veka pokreću se i prve edicije za decu i mlade: „Nostromo” – kasnije „Alfaguara Huvenil” (*Alfaguara Juvenil*), „Gran Angular” (SM), „Barko de Vapor” (*Barco de Vapor*, SM), „Kronos” (*Cronos*, Galera), „Espasa Kalpe Huvenil” (*Espasa Calpe Juvenil*), „Perisko-pio” (*Perisco-pio*, Edebé), „Paralelo Sero” (*Paralelo Cero*, Bruño), „Alandar” (Edelvives), „Alerta Roha”

(*Alerta Roja*, SM), „Espasio Abijerto” (*Espacio Abierto*, Anaya), „Algar Hoven” (*Algar Joven*, Algar), „Las Tres Edades” (Siruela), „Los Korsarios” (*Los Corsarios*, La Galera), „Merlín” (Xerais), „Sete mares” (Galaxia) itd. (Alfaya Lamas 2009: 298–299).

Premda se u poslednjoj deceniji XX veka Španija nalazila u teškoj ekonomskoj situaciji, razvoj novih tehnologija doneo je inovativne formate, a izdavači su razgraničili proizvodnju knjiga za decu i adolescente, iako im je kod oba uzrasta fokus bio na razvoju kreativnosti i razumevanja pročitnog dela. U ovom periodu naročit uspeh postigle su knjige: *Crvenkapa na Menhetnu* (*Caperucita en Manhattan*, 1990) Karmen Martin Gaita (Carmen Martín Gaita), *Svi detektivi se zovu Flanagan* (*Todos los detectives se llaman Flanagan*, 1991) Andreu Martina, *Popodnevena hronika* (*Crónica de media tarde*, 1996) Huana Farijasa (Juan Farias), *Finis mundi* (1996) Laure Galjego (Laura Gallego), *Manolito Cvikeraš* (*Manolito Gafotas*, 1996) Elvire Lindo, *Maltejin rog* (*El cuerno de Maltea*, 1997) Hosea Antonija Ramiresa Losana (José Antonio Ramírez Lozano) i *Moja ruka u tvojoj* (*Mi mano en la tuya*, 1998) Marijasun Lande (Mariasun Landa).

U XXI veku popularnost književnosti za decu dostiže svoj maksimum. Prepoznata je uloga ove vrste literature u formiranju detetove ličnosti, kao i razvoju kreativnosti i prenošenju moralnih vrednosti. Pisci, izdavači i ilustratori postaju svesni da, ukoliko se čitalačke navike ne razvijaju u ranom uzrastu, neće biti moguće razviti ih ni kasnije, u zreлом dobu. Iz tog razloga, velika pažnja posvećuje se upravo produkciji koja će izaći u susret potrebama mlade publike. Širom Španije otvaraju se biblioteke za decu i omladinu, kao i univerzitet-ske katedre specijalizovane za ovu vrstu književnosti. Objavljuju se digitalne knjige i časopisi, a u javnost izlaze i kritičari koji se bave ocenjivanjem dela za decu i mlade.

Termini „književnost za decu” i „književnost za omladinu” (*literatura infantil y juvenil*) upotrebljavani su kao sinonimi sve do poslednjih decenija XX veka. Međutim, razvojem književne teorije i kritike, kao i sve brojnijih publikacija, ovi termini se razdvajaju i danas se izučavaju kao zasebne književne vrste. U tom kontekstu, Antonio Moreno Verdulja (2006: 20) ističe da književnost za mlade predstavlja skup književnih načina izražavanja pogodnih za formiranje adolescenata kao recipijenata, budući da je njen prenosilac (pretežno) odrasla osoba, da se može prenositi usmenim, pisanim i audio-vizuelnim putem, da ima estetsku funkciju i da predstavlja obrazovno-moralno, ali i ludičko, odnosno estetsko zadovoljstvo. Drugim rečima, književnost za mlade obrađuje probleme adolescentskog uzrasta, te kroz fikciju predočava različite faze odrastanja i načine suočavanja s novim uzrasnim okolnostima. Pored psiholoških tema, neizostavni element ove književnosti je avantura. Španski pisac i filozof Fernando Savater (2011: 11), naime, kaže:

Bez avanture, bez rizika i izazova, bez suprotstavljanja zlu, bez istraživanja i straha, bez misterije, drugarstva i nestašluka, nema prave književnosti za mlade, sve se svodi na kič i indoktrinaciju.¹

Osim toga, obrazovni cilj književnog čitanja jeste razvoj literarne kompetencije u najširem smislu, te je pre svega značajno da se tom segmentu pristupi u ranim fazama jezičkog i kulturnog formiranja (Mendoza Fillola 2008).

Značajno je napomenuti da pri španskom Ministarstvu kulture i sporta odnedavno postoji Opservatorija za čitanje i knjige (*Observatorio de la Lectura y el Libro*)², čiji je zadatak kontinuirano praćenje i analiziranje stanja u društvu u vezi s

knjigama, čitanjem i bibliotekama, kako bi se podstaklo čitanje štampanih i elektronskih knjiga širom zemlje (sačinjen je Plan za podsticanje čitanja – *Plan de Fomento de la Lectura*) i unapredio bibliotečki sistem. Pomenuto ministarstvo svake godine publikuje *Pregled izdanja španskih književnih dela* (*Panorámica de la edición española de libros*), a statistika iz 2019. pokazuje da je te godine objavljeno 10.052 knjige u kategoriji za decu i mlade (od toga 9688 novih naslova i 27,3% prevedenih dela). Od ukupnog broja knjiga na katalonskom jeziku, 22% namenjeno je deci i mladima; na baskijskom – 25%, a na galicijskom – 26,7 odsto. Kada je reč o 2000. godini, u toj kategoriji publikovano je 6128 naslova, godine 2010 – 12.622, 2013 – 7808, 2014 – 7505, 2015 – 7919, 2016 – 9317, 2017 – 11.269, a 2018. godine – 7973 (*Panorámica de la edición española de libros* 2019: 48–50). Iz ove statistike vidimo da interesovanje izdavača za ovu literaturu uglavnom raste, te da je najmanja produkcija u ovoj kategoriji zabeležena 2000, a najveća 2010. godine.

Treba istaći i da Virtuelni centar Servantes (*Cervantes Virtual*) sadrži poseban odeljak posvećen književnosti za decu i mlade,³ koji obuhvata virtuelni katalog španskih i hispanoameričkih pisaca, časopise, priče, biblioteke pojedinih autora, videoteku i fonoteku klasika za decu i mlade, kao i niz linkova vezanih za obrazovanje, izdavaštvo i istraživanje ove vrste književnosti. Kada je reč o

¹ „Sin aventura, esto es, sin riesgo, sin reto, sin enfrentamiento al mal, sin exploración, sin miedo, sin misterio, sin compañerismo, sin travesía, sin romance en el sentido inglés del término, no hay literatura propia para jóvenes, sino cursilería y adoctrinamiento” (prevod naš).

² Videti: <<https://www.culturaydeporte.gob.es/cultura/libro/observatorio-de-la-lectura-y-el-libro/que-es-el-observatorio.html>> 15. 10. 2021.

³ Videti: <http://www.cervantesvirtual.com/portales/biblioteca_literatura_infantil_juvenil/> 17. 10. 2021.

aktuelnoj književnosti, selekciju i preporuku najkvalitetnijih izdanja na godišnjem nivou objavljuje Španska organizacija za knjige za decu i mlade,⁴ u vidu kataloga. Špansko Ministarstvo kulture i sporta od 1978. dodeljuje godišnju Nacionalnu nagradu za najbolju knjigu u domenu književnosti za decu i mlade (*Premio Nacional Literatura Infantil y Juvenil*), a osim toga, prestižne izdavačke kuće dodeljuju značajne i vredne pojedinačne nagrade, kao što su „Lasariljo” – za književno stvaralaštvo za decu i mlade, „Ramon Mauntaner” – za omladinsku književnost (*Premio Ramón Muntaner de Literatura juvenil*), nagrada Fondacije SM (*Premios de la Fundación SM*), „Parobrod” (*El Barco de Vapor*), „Veliki raspon” (*Gran Angular*), „Anaja” (*Premios Grupo Anaya*), „Kompas” (*Premio La Brújula*) itd. Ovde je značajno istaći i časopis *Sveske za književnost za decu i mlade* (*Cuadernos de Literatura Infantil y Juvenil*)⁵ izdavačke kuće Torre de Papel (Torre de Papel). Ova specijalizovana publikacija kontinuirano izlazi već trideset i četiri godine, a marta 2021. objavljen je njen tristoti broj.

Popularni žanrovi i nagrađeni autori u XXI veku

Književnost za mlade, s jedne strane, možemo smatrati perifernom, budući da je njena ciljna grupa specifična, dok s druge strane ova vrsta literature poseduje određenu nezavisnost i širinu, budući da na nju utiču grupe, formiraju se stilovi ili nameće moda, naročito u formi sage, serije ili trilogije (Cerrillo Torremocha 2015: 214). Kada je reč o aktuelnoj španskoj književnosti za decu i mlade, jedan od ključnih kriterijuma kojima smo se rukovodile u ovom članku bile su nagrađivane knjige koje su naišle na odličnu recepciju kod

mlade populacije. U nastavku ćemo ponuditi sažet pregled dela krunisanih španskom Nacionalnom nagradom za književnost za decu i mlade u XXI veku, kao i drugim prestižnim nagradama u tom domenu, a fokus će biti na proznim knjigama. Spisak laureata i dela ukazuje na žanrovsku, tematsku i jezičku raznolikost, budući da su među nagrađenima zastupljeni romanopisci, pripovedači i pesnici koji stvaraju na sva četiri zvanična jezika koji se govore u Španiji: kastiljanskom, katalonskom, galicijskom i baskijskom (euskera). S obzirom na činjenicu da nijedno od ovih dela nije prevedeno na srpski jezik, verujemo da će njihov pregled doprineti kako daljim naučnim istraživanjima, tako i prevodilačkoj, odnosno izdavačkoj delatnosti.

Godine 2001. nagradu za najbolju knjigu za mlade dobio je pisac, grafički dizajner i ilustrator Migel Fernandes Pačekó (Miguel Fernández-Pacheco) za roman *Istinita priča o psu Salomonu* (*La verdadera historia del perro Salomon*), koji govori o Kevedovom slugi koji se zbog ljubavi prema jednoj dami pretvorio u psa. U ovom delu glavni lik je zapravo pas sa čuvene slike *Mlade plemkinje* Dijega Velaskesa, i tokom celog romana Fernandes Pačekó vodi svojevrsan dijalog sa jednim od najznačajnijih dela u istoriji španskog slikarstva.

Naredne, 2002. godine, katalonski pesnik, pripovedač, dramaturg i prevodilac Migel Munjos i Kreus (Miguel Muñoz i Creus), poznat pod pseudonimom Migel Desklot (Miguel Desclot), dobio je Nacionalnu nagradu za knjigu poezije *Sviraj još, maestro* (*Més, música, mestré*). Godine 2003. priznanje je prvi put pripalo delu napisanom na baskijskom jeziku – *Krokodil ispod kreveta* (*Krokodiloa ohe azpian*) autorke Marijasun Lande. To je

⁴ Videti: <<https://www.oepi.org/>> 17. 10. 2021.

⁵ Videti: <<https://www.revistaclij.com/revista-clij/>> 25. 10. 2021.

priča o usamljenosti, teskobi i depresiji, vođena veštom pripovedačkom rukom, sa dozom humora, koja dopušta čitaocima da se prepoznaju i nasmiju sami sebi, pružajući im u isto vreme i spasonosnu nadu. Teskoba, odnosno krokodil uvek je ispod našeg kreveta; moramo da se sprijateljimo s njim, ali da razumemo i tuđe krokodile.

Jednom od uglednih savremenih španskih pisaca, Gustavu Martinu Garsu (Gustavo Martín Garzo) uručena je 2004. Nacionalna nagrada za zbirku *Tri bajke* (*Tres cuentos de hadas*), u kojoj opisuje čarobni svet u kome zajedno žive ljudi i životinje, dobre i zle vile, gnomovi i druga fantastična bića, svet u kome su čuda moguća ukoliko ih poželimo svim srcem. Ipak, ove fantastične priče nisu tipične bajke u kojima se prelepa princeza udaje za princa koji ubija aždaju, već se odlikuju i dozom pesimizma, što ih čini realističnim. Zbirka priča *Šuma snova* (*El bosque de los sueños*), koju je Antonio Rodrigues Almodovar (Antonio Rodríguez Almódovar) zasnovao na likovima, mitovima i elementima iz usmene tradicije, nagrađena je 2005. godine. Simboli, snovi i misterija prožimaju pet priča, stvarajući čudesan svet koji se obraća srcima čitalaca. Ovaj književnik, dramski pisac i filmski scenarista, rođen u Sevilji, napisao je tridesetak knjiga, među kojima su priče za decu i mlade, romani i knjige poezije.

Baskijski pisac Fernando Marijas Amondo (Fernando Marías Amondo), laureat za 2006. godinu, u romanu *Nebo pod nama* (*Cielo abajo*) spaja svoje dve velike strasti: književnost i film. Poprište radnje jedna je od večitih tema u literaturi i umetnosti ove zemlje Iberijskog poluostrva: Španski građanski rat i 1936. godina, a okosnica priče su vojnik i avijatičar koje pola veka kasnije otkriva jedan propali književnik. On na početku romana priznaje da njegove prethodne knjige niko nije hteo da čita, da je u njihov kvalitet vero-

vao samo on i da je morao da napusti tu profesiju iz straha, usled moralnog sloma i nemogućnosti da živi od pisanja, što je doživeo kao poraz u ratu protiv sveta, sve dok ga jednog dana nije pozvao urednik koji je pročitao njegove priče (Marías 2005: 9–10). Ovaj roman je 2005. dobio i nagradu „Anaja”.

Katalonski pisac Đordi Sijera i Fabra (Jordi Siera i Fabra) nagrađen je 2007. za roman *Kafka i lutka za putovanje* (*Kafka y la muñeca viajera*), čiji su protagonisti češki pisac i devojčica koju je zatekao u berlinskom parku kako neutešno plače jer je izgubila lutku. Da bi je utešio, izmislio je priču o tome da je njena lutka otišla na putovanje, a on je poštar koji treba da joj preda lutkino pismo. Galicijski književnik Agustín Fernandes Pas (Agustín Fernández Paz) dobitnik je Nacionalne nagrade 2008. za knjigu *Jedino što ostaje je ljubav* (*O único que queda é o amor*), o petoro prijatelja koji su uvideli da je ljubav moćno osećanje, kadro da u potpunosti preinači ljudsko biće, te da je neuzvraćena ljubav uzrok gorčine, ali i okosnica života. Alfredo Gomes Serda (Alfredo Gómez Cerdá) nagrađen je 2009. godine za knjigu na katalonskom jeziku *Naselje Medeljin* (*Barro de Medellín*), priču o dvojici dečaka sa periferije kolumbijskog grada i društvene margine, koji u svojim svakodnevnim lutanjima i maštanjima o (lo-povskoj) budućnosti, nailaze na najveću zgradu u tom kraju, Biblioteku, koja će im promeniti život.

Godine 2010. Elijaser Kansino Masijas (Eliacer Cansino Macías) ovenčan je Nacionalnom nagradom za književnost i nagradom „Anaja” za *Vavilonsku sobu* (*Una habitación en Babel*) – pripovest o profesoru udovcu koji, tražeći način da preživi nenasnosnu samoću i odupre se društvenom pritisku, odlazi u izmišljeno selo Alfaraće na jugu Španije, gde spas nalazi u književnosti, filozofiji ali i solidarnom okruženju. Delo obiluje književnim

referencama, a naziv sela neposredno aludira na čuveni španski pikarski roman *Gusman od Alfarachea* (*Guzmán de Alfarache*) Matea Alemana (Mateo Alemán) iz 1599. godine.

Majte Karansa (Maite Carranza) je 2011. nagrađena za potresan roman *Otrovne reči* (*Palabras envenenadas*), o petnaestogodišnjakinji Barbari Molini koja je jednog dana nestala bez traga, i čije telo nikada nije pronađeno. Tokom romana čitalac otkriva da je devojčica od devete godine bila seksualno zlostavljana, a kroz potragu za njom autorka progovara o odnosu policije, medija i okruženja prema okolnostima pod kojima je devojčica živela i nestala. Ova društveno angažovana hronika o nestaloj tinejdžerki zapravo razotkriva laži, tajne, prevare i licemerje modernog španskog društva, koje zatvara oči pred seksualnim zlostavljanjem maloletnica i njegovim razarajućim posledicama po mlado biće.

Vrsna autorka tinejdžerske proze Laura Gallego Garsija (Laura Gallego García) proglašena je 2012. za dobitnicu Nacionalne nagrade za književnost za decu i mlade za obiman roman iz domena epske fantastike, *Tamo gde drveće peva* (*Donde los árboles cantan*), avanturističku priču smeštenu u srednjovekovno kraljevstvo i punu živopisnih likova, koja je prodana u preko sto hiljada primeraka.

Kastiljanski pisac i novinar Sesar Maljorki (César Mallorquí) nagrađen je 2013. za delo *Ostrvo Boven* (*La isla de Bowen*), čija radnja je smeštena u 1920. godinu, kada je engleski mornar Džeremaja Perkins, pre nego što je ubijen u maloj norveškoj luci u Arktiku, poslao tajanstveni paket jednoj ledi. Kritičari su ovo delo okarakterisali kao klasičan pustolovni roman sa elementima proze Žila Verna i Artura Konana Dojla, sa harizmatičnim likovima koji doživljavaju neprekidnu evoluciju.

Godine 2014. žiri je procenio da špansku titulu najbolje knjige za decu i mlade te godine zavređuje roman *Zabranjeno čitanje Luisa Kerola* (*Prohibido leer a Lewis Carroll*) Dijega Arbolede (Diego Arboleda) o mladoj francuskoj guvernantki koja 1932. putuje u Njujork da bi se starala o devojčici Alis, toliko zaluđenoj svetom koji je stvorio Luis Kerol da su joj roditelji zabranili da čita njegove knjige. Delo obiluje atipičnim i zabavnim likovima, u duhu Luisa Kerola, i zapravo predstavlja omaž čuvenom britanskom piscu.

Godine 2015. galicijska književnica Ledisija Kostas (Leticia Costas) nagrađena je za knjigu *Skarlatina, pokojna kuvarica* (*Escarlatina, a cociñeira defunta*), koja na humoristički način i bez predrasuda govori o smrti. Naredne godine laureat je bio Alehandro Palomas (Alejandro Palomas) za roman *Sin* (*Un hijo*), o introvertnom dečaku Giljeu. Ovo delo svojevrsna je oda čitanju i mašti, koji predstavljaju najsigurnije utočište dečaka koji iza osmeha krije zebnju, krhkost, preosetljivost zbog oca koji doživljava krizu, majke koja je uvek odsutna, profesorke koja pokušava da mu pomogne i psihološkinje koja nastoji da pronikne u njegov svet.

Galicijski pesnik Antonio Garsija Teihejro (Antonio García Teijeiro) nagrađen je 2017. za zbirku *Pesme sa mora* (*Poemas del mar*), namenjenju mlađoj populaciji. Godine 2018. Nacionalnu nagradu dobila je knjiga *Abeceda Titirihario* (*Abecedario Titirijario*), izvorno napisana na baskijskom jeziku, čiji je autor Huan Krus Igerabide (Juan Kruz Igerabide), a 2019. laureat je bio katalonski književnik Raimon Portelj (R. Portell), za knjigu *Putevi vode* (*Camins d'Aigua*), drugi deo avanturističke trilogije *Svetlost Artusa* (*La llum d'Artus*), u kojoj autor prepliće fikciju i istoriju dok se fašizam širi Evropom; njegovi protagonisti suočavaju se sa strašnim (izmaštanim) neprijate-

ljima, koji zapravo za čitaoca predstavljaju prepoznatljivu realnost.

Za 2020. godinu žiri je procenio da je najbolja knjiga za mlade *Efekat Frankenštajn* (*El efecto Frankenstein*) Elije Barselo (Elia Barceló), profesorke hispanskih književnosti u austrijskom gradu Inzbruku i vrsne autorke dela u domenu naučne fantastike. Njena proza, kao omaž Meri Šeli, tečna je i zrela, radnja vešto vođena od početka do kraja, a likovi uspešno razvijani tokom celokupne naracije, koja kroz dijalog dveju epoha progovara o jednakosti polova i klasa.

Naposletku, ove godine nagrađena je Beatris Himenes de Ori (Beatriz Giménez de Ory) za knjigu *Nit me vodi do tebe* (*Un hilo me liga a vos*), koja kroz stihove i priče predočava savremenu viziju grčkih mitova. U uvodnom tekstu autorka uverava mladog čitaoca da grčki bogovi postoje, da su njeni đaci glavom i bradom oličenja antičkih božanstava: Zeusa, Here, Polifema, Pandore, Atine, Prometeja, Hermesa... te da njena knjiga jednako govori o grčkim bogovima i o njenim đacima i čitaocima, jer i oni gledaju u zvezde, suočavaju se sa svojom sudbinom, plešu i pevaju, strastveno vole i mrze, bore se sa zavišću i gnevom i, povrh svega, osećaju se večno mladim, kadrim za velike podvige, koje će i ostvariti jer je čitav život tek pred njima (Giménez de Ory 2020: 9–10).

Sudeći po delima za mlade koja su u Španiji u XXI veku na nacionalnom nivou prepoznata kao najznačajnija, možemo zaključiti da je žiri, osim kriterijuma zasnovanih na kvalitetu štiva i žanrovskoj raznolikosti, težio da među nagrađenima budu zastupljeni autori koji pišu na sva četiri zvanična jezika Španije. Otuda je u proteklih dve decenije nagrade dobilo desetero kastiljanskih, petoro katalonskih, troje galicijskih i troje baskijskih prozaista, odnosno pesnika. U tom periodu

nagrađeno je petnaest romana, četiri knjige poezije i dve zbirke priča. Autori nagrađenih izdanja koriste motive ili likove iz književnosti (Frankenštajn, Alisa u Zemlji čuda, Gusman od Alfaraćea itd.), ispredaju priču oko poznatih književnika (Kevedo, Kafka) i istorijskih događaja (Španski građanski rat, Drugi svetski rat, gusari), mitoloških bića (trolovi, gnomovi, starogrčka božanstva), jedno delo žanrovski se uklapa u epsku fantastiku, jedno u fantastičnu književnost, a samo jedno je društveno angažovano.

Pored ovog najprestižnijeg priznanja za književna dela namenjena deci i mladima, iza kojeg po pravilu stoji brižljivo sastavljen žiri, treba istaći još dve nagrade koje se u ovoj kategoriji svake godine dodeljuju u Španiji.

Nagrada „Anaja” za književnost za decu i mlade ima za cilj podsticanje literarnog stvaralaštva za uzrast od jedne do osamnaest godina. U nizu dela koja su ovo priznanje dobila od 2000. do danas izdajamo pet knjiga koje su po našem mišljenju naročito značajne, a istovremeno su naišle na veoma dobru recepciju kod mlade čitalačke publike. Roman *Ćutljivac* (*Parco*), višestruko nagrađivanog katalonskog pisca Đordija Sijere i Fabrea, ovenčan je 2013. nagradom „Anaja”. Ova priča o tinejdžeru ubici svojevrstan je unutrašnji vapaj mladog čoveka sa margine, delinkventa koji to postaje iz straha i teskobe, usled nemoći da se izbori sa okruženjem i samim sobom, u svetu u kojem nedostaje razumevanje i tolerancija. Ovu knjigu, koja mnogo toga saopštava u malo reči, otvaraju stihovi pesme „Been down so long” američkog sastava Dors: „Yeah, why don't one of you people A-com on and set me free?” (Sierra i Fabra 2015: 8).

Dve godine kasnije, najčuveniji španski književni par, Ana Alonso i Havijer Pelegrin (Pele-

grín), dobio je nagradu „Anaja” za roman *Berlin-ski san* (*El sueño de Berlín*), delo o adolescentkinji sa opsesivno-kompulsivnim poremećajem u ponašanju. Kada njen drug iz razreda to sazna, on nastoji da joj pomogne da ode u Berlin na matur-sku ekskurziju i tako ostvari svoj najveći san.

Alfredo Gomes Serda (Gómez Cerdá) dobitnik je čak tri velike nacionalne nagrade za roman *Razbijena nimfa* (*Ninfa rota*): „Anaje” (2019), nagrade Fondacije Kvatrogatos (*Cuatrogatos*, 2020), i *White Ravens* (2020). Ova tinejdžerska pripovest o ljubavi, prijateljstvu, bolu, ljubomori i odrastanju ima još jedan dublji nivo, na kojem se bavi ravnopravnošću polova, nasiljem i mačizmom. Zanimljivo je da knjiga počinje citatom iz klasika španske književnosti, romana-drame *Selestina* Fernanda de Rohasa (Fernando de Rojas), tragikomedije o Kalistu i Melibeji iz 1500. godine. Devojka koja nosi ime nimfe, u X glavi, odnosno činu kaže: „Majko draga, zmije mi u telu srce izjedaju.”⁶

Ovogodišnji laureat nagrade „Anaja”, Rafael Salmeron (R. Salmerón), zaslužio je priznanje za *Suvu granu višnjinog drveta* (*La rama seca del cerezo*) – emotivnu priču o prijateljstvu, samopoštovanju, međuljudskim odnosima i invaliditetu. Ovaj madridski pisac i ilustrator radnju svog romana smestio je naporedo u Hirošimu 1945 – u trenutku pada atomske bombe, i u današnje vreme – kada devojčica s deformisanom rukom mašta o tome da postane crtač manga stripova, iako zna da joj se ta želja nikada neće ostvariti.

Kada je reč o nagradi „Gran angular”, po našem mišljenju naročitu pažnju zaslužuju tri romana objavljena u XXI veku: *Tamo gde izviru senke* (*Donde surgen las sombras*, 2006) Davida Losana Garbale (D. Lozano Garbala) o naizgled bezbrižnom adolescentu opsednutom video-igrama, koji

jednoga dana nestane bez traga i objašnjenja. Pošavši u potragu za njim, drugovi s kojima je bio blizak raspliću priču punu misterije, ubistava i nedaća. Godine 2012, Hesús Dijes de Palma (Jesús Díez de Palma) nagrađen je za roman *Praznik smrti* (*Festín de la muerte*), u kojem kroz priču o Drugom svetskom ratu progovara o opštem besmislu, nepravdi, neprijateljima, žrtvama svih ratova, u kojima bombe i meci ne biraju cilj: to može biti dete ili odrastao čovek, genije ili prosjak – pod bombama svi su jednaki.

Naposletku, ovogodišnji laureat nagrade „Gran angular”, madridska književnica Čiki Fabregat (Chiki Fabregat), kroz lik mlade crnkinje u romanu *Ničiji kovčeg* (*El cofre de nadie*) prikazuje traganje mladog bića za sopstvenim identitetom, kroz izazove koje u današnje vreme donose lude godine: ljubavne odnose, posesivnost, uticaj društvenih mreža, sazrevanje, ali i preispitivanje poroka i svojih korena.

U poslednjem delu ovog istraživanja, navešćemo još nekoliko nagrađenih knjiga koje se izdavaju po temi, strukturi, pristupu ili nameni. Šivine suze (*Lás lagrimas de Shiva*, 2002) autora Sesara Maljorkija del Korala (César Mallorquí del Corral) počinje pričom o misterioznom nestanku dragocenog predmeta nazvanog „Šivine suze”. Kroz dvanaest poglavlja, oko njega se prepliću osvete, zabranjene ljubavi, čudnovati nestanci, da bi tokom romana mladi čitalac bio u prilici da izvuče jasne pouke o prijateljstvu i ljubavi, ravnopravnosti polova, porodici i poštovanju starijih. Knjiga je 2012. dobila nagradu „Edebe”.

Jedna od najistaknutijih savremenih španskih književnica, Hulijsa Navaro (Julia Navarro), veći-

⁶ Fernando de Rohas. *Selestina*. Prevod sa španskog Nina Marinović. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2008, 155.

nu svojih dela zasniva na novinarskim istraživanjima u svojoj trideset pet godina dugoj karijeri. *Bratstvo Svetog čaršava* (*La hermandad de la Sábana Santa*), vešto napisan pustolovni roman, smatra se istinskim istorijskim pregledom od vremena Isusa Hrista do današnjih dana i dobitnik je nagrade „Ke Leer” (*Qué Leer*) za najbolji roman 2004. godine.

Mladi španski pisac Havijer Rueskas (Javier Ruescas, 1987) dobitnik je nagrade „Aće” (*Hache*) za roman *Damari* (*Pulsaciones*), koji su kritičari kulturnog dodatka „Babelije” lista *El País* proglasili za jedno od najboljih dela za mlade u 2013. godini. Njegov roman *Play* iz 2012. govori o dvojici braće, jednom umišljenom i ambicioznom, drugom stidljivom i zatvorenom, čije želje se za pravo podudaraju. Dok Leo sanja da postane slavan po svaku cenu, Aron ne prestaje da misli kako da povрати devojkę koja mu je postala nedostižna otkad se proslavila i vinula u svetske zvezde. Međutim, jednoga dana Leo u kompjuteru svoga brata pronalazi kompozicije u rangę velikih hitova i saznaje da njegov brat poseduje nesvakidašnji muzički talenat. Odlučuje da ih postavi na internet i kanal nazvan „Play Serafin” uskoro osvaja društvene mreže. Ova knjiga se inače prodaje zajedno sa originalnim pesmama i *making of* videom.

Digitalni život današnjice doprineo je tome da se mnogi skrivaju iza ekrana, tableta ili pametnog telefona. Upravo o ovom fenomenu govori roman *S druge strane ekrana* (*Al otro lado de la pantalla*) autorke Albe Kintas Garsijandije (Alba Quintas Garcíandía). Ovaj roman, dobitnik nagrade „Đorđi Sijera i Fabra” godine 2012, knjiga je koja navodi na razmišljanje, napisana veoma originalno i sa potpuno neočekivanim obrtima. O zlostavljanju i nasilju pripoveda protagonista romana, gimnazijalac koji progovara o problemima koje pre-

življava poslednjih meseci i u kojima učestvuju i njegovi drugovi.

Manuel Rodrıges (M. Rodrı́guez) je za roman *Vremešni blok* (*El bloc de edad*) dobio nagradę „Alandar” za omladinsku književnost (*Alandar de literatura juvenil*, 2018). Radnja ovog romana magije i intrige smeštena je u Malagu, grad u kome pisac živi i radi poslednjih trideset godina. Glavna junakinja je Laura, mlada, radoznala devojkę koja voli da mašta i crta. Jedan neobičan poklon koji će dobiti od svoje tetke potpuno će joj promeniti život. To je magični blok koji, kada u njemu crta, predviđa budućnost. Nažalost, on će joj otkriti i tužnu sudbinu njene drugarice Marije, upletene u burnu sentimentalnu vezu. Ovo je priča o četiri mlade osobe pune želje za životom i spremnosti da pomognu jedne drugima, o toksičnim vezama i maltretiranju koje trpe oni koji se u takve veze upuste. Roman razotkriva patologiju nasilnika, jasno prikazujući opasnosti i načine suočavanja sa njima.

Eloj Moreno (Eloy Moreno) dobio je za roman *Nevidljivi* (*Invisible*) priznanje „Joleo” za omladinsku literaturu (*Yoleo de lectura para jóvenes*) 2018. godine. Ovo delo, premda u rangę književnosti za mlade, namenjeno je svim starosnim dobima. Povert o svakodnevnom životu jednog dečaka, ispričana tako da sve što je komplikovano izgleda jednostavno, navodi čitaoca da razmisli o potrebi da bude nevidljiv, ali i viđen.

Godine 2020, u konkurenciji sedamdeset devet dela, žiri je jednoglasno odlučio da nagradę za pripovedanje za mlade „Haen” (*Jaén de Narrativa Juvenil*) dodeli baskijskoj književnici Susani Ereso Rodrıges (Susana Herrero Rodrı́guez) za roman *I svet ne prestaje da se okreće* (*Y el mundo no dejaba de girar*). Reč je o knjizi koja promovise ljubav i prijateljstvo, dotiče se međugeneracijskog jaza i ističe značaj iskrenog odnosa prema poro-

dici, razgovora i prijateljstva u veoma važnom životnom dobu, na prelasku iz adolescencije u svet odraslih.

Naposletku, Santjago Dijaz Kortés (Santiago Díaz Cortés) dobitnik je trideset sedme po redu nagrade „Haen” za delo proizvoljnog naslova *BIK Spasiti zemlju* (*TAURUS Salvar la Tierra*), avanturistički roman za mlade koji veliča vrline iskrenosti, poštenja, prijateljstva, ali i značaj očuvanja životne sredine. Ovaj pisac i filmski scenarista, koji je karijeru započeo u medijskoj kući Antena 3 TV, potpisuje više od šest stotina scenarija, ekranizovanih na televiziji i autor je romana *Talion* (*Talión*) i *Dobar otac* (*El buen padre*).

Zaključna razmatranja

Španska književnost za decu i mlade svoje prve obrise poprima u XVIII veku i od tada se neprekidno razvija. Prve edicije za decu i mlade pokrenute su 1970-ih godina, a kraj frankističke diktature i dolazak demokratije omogućili su dobre uslove za razvoj ove vrste književnosti. Osnivanje niza institucija i inicijativa, kao što je Nacionalni institut za knjigu, Plan za podsticanje čitanja, godišnja statistička obrada publikacija na sva četiri zvanična jezika u Španiji, te veliki broj nagrada za autore koji pišu za decu i mlade, doprineli su istinskom procvatu ove vrste književnosti i negovanju svesti o njenom značaju za razvoj kreativnosti i formiranje ličnosti mlade osobe.

Razmotrivši nekoliko desetina knjiga ovenčanih raznim nagradama u kategoriji Književnost za decu i mlade, došli smo do zaključka da je španska Nacionalna nagrada za književnost više okrenuta tradicionalnoj literaturi i temama, te da se prilikom njenog dodeljivanja brižljivo vodi računa o tome da među dobitnicima budu zastupljeni autori koji pišu kako na kastiljanskom, tako i na katalonskom, galicijskom i baskijskom jeziku. Kada je reč o ostalim nagradama („Anaja”, „Gran angular”, „Narativa huvenil”, „Alandar”), kod adolescentskih romana objavljenih u XXI veku primetan je značajan broj društveno angažovanih dela koja se dotiču ozbiljnih i značajnih tema: nasilja, seksualnog zlostavljanja, invaliditeta i inkluzije, identiteta mladog čoveka, mačizma, ravnopravnosti polova, psiholoških problema itd.

Naposletku, treba istaći da je roman najpopularnija književna forma kod mladih čitalaca, ali je istraživanje pokazalo da epska fantastika u protekle dve decenije kod španskih autora i čitalaca nije imala primat, premda su veoma zastupljeni avanturistički romani sa elementima fantastike. Naročit uspeh kod publike i kritike postigli su romani sa socijalnim i ekološkim, te ljubavnim i psihološkim temama.

Naposletku, treba istaći da je roman najpopularnija književna forma kod mladih čitalaca, ali je istraživanje pokazalo da epska fantastika u protekle dve decenije kod španskih autora i čitalaca nije imala primat, premda su veoma zastupljeni avanturistički romani sa elementima fantastike. Naročit uspeh kod publike i kritike postigli su romani sa socijalnim i ekološkim, te ljubavnim i psihološkim temama.

LITERATURA

- Alfaya Lamas, Elena. Literatura infantil y juvenil: tendencias, personajes y colecciones. En: Pedro López Gómez y José C. Santos-Paz (edit.). *Guía para bibliotecas escolares*, Universidade da Coruña, 2009, 291–300.
- Bruña Bragado, María José. *Manual de literatura infantil y juvenil. Guía libertaria de lectura para niños*. Madrid: Editorial Síntesis, 2017.
- Cerrillo Torremocha, Pedro. Sobre la literatura juvenil. *Verba hispanica XXIII* (2015): 211–228.
- Díaz Sánchez, Pilar. Los cuentos de Calleja y su influencia en la literatura infantil española: 'instruir deleitando'. *ARENAL*, 21, 2, julio-diciembre 2014, 271–294.
- Giménez de Ory, Beatriz. *Un hilo me liga a vos*. Madrid: Ediciones SM, 2020.
- Marías, Fernando. *Cielo abajo*. Madrid: Anaya, 2005.
- Mendoza Fillola, Antonio. *Función de la literatura infantil y juvenil en la formación de la competencia literaria*.

2008. Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes. <<http://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmc5h7z4>> 10. 10. 2021.

Moreno Verdulla, Antonio. Identidad y límite de la literatura juvenil. En Barrena García, Pablo. *Personajes y temáticas en la literatura juvenil*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, 2006.

Panorámica de la edición española de libros, 2019. Madrid: Ministerio de Cultura y Deporte, 2020 <https://www.libreria.culturaydeporte.gob.es/libro/panoramica-de-la-edicion-espanola-de-libros-2019-analisis-sectorial-del-libro_3910/> 10. 10. 2021.

Sánchez Morillas, Carmen. Historia de la literatura infantil y juvenil: Europa y España. En Jiménez-Pérez, Elena del Pilar y Fabregat Barrios, Santiago (coord.). *La literatura infantil y juvenil: Investigaciones*. Barcelona: Octaedro, 2018, 11–22.

Savater, Fernando. Lo que enseñan los cuentos. *Cuadernos de Literatura Infantil y Juvenil*, núm. 1 (1988): 8–12.

Sierra i Fabra, Jordi. *Parco*. Madrid: Anaya, 2015.

Sotomayor Sáez, María Victoria. Clásicos para niños en la España franquista: una educación patriótica. En: Veljka Ruzicka Kenfel, Celia Vázquez García y Lourdes Lorenzo García (ed.). *Anuario en investigación en literatura infantil y juvenil*, No. 8, Universidad de Vigo (2010): 139–158.

Bojana V. KOVAČEVIĆ PETROVIĆ
Jelena O. KAMBEROVIĆ

CONTEMPORARY SPANISH PROSE FOR CHILDREN AND YOUNG ADULTS

Summary

Literature for children and young people in Spain began to develop in the second half of the 18th century, but its true expansion did not occur until the end of the 20th century. In the first part of the article, we will show how Spanish children's and adolescent literature has changed and adapted to the interests and way of life through the epochs, and in the second part we will focus on award-winning prose works by Spanish authors for young readers, written in the 21st century. The results of the research will show that today meta-literary works, novels with a historical thread, and socially engaged themes are equally represented among Spanish authors, and somewhat less represented are popular fantasy, novels based on mythological themes and works dealing with new technologies.

Keywords: Spanish youth literature, teen fiction, contemporary Spanish prose, fiction for young adults, books for teenagers

САВРЕМЕНА КЊИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦУ НА РУСИНСКОМ ЈЕЗИКУ

Књижевност за децу припада великој породици књижевности уопште, отварајући и проширујући малим читаоцима путеве у велику књижевност, ону за одрасле. Ко не мисли тако, омаловажава стваралаштво за најмлађе читаоце.

Темеље књижевног стваралаштва за децу на русинском језику на овим, војвођанским просторима налазимо још у усменој народној поезији. Иако Русини у Војводини живе од половине XVIII века, прва књига – идилични венац *Из мої села (З мойоїо валала)* Хавријила Костельника (Гавриїл Костельник) изашла је 1904. године, али је и данас незаобилазна лектира у школама у којима се настава одвија на русинском матерњем језику.

Темеље уметничке поезије за децу учитељ Јанко Фејса (Јанко Фейса) ударио је првом збирком песама *Пуїољак (Пуїче, 1929)*, а издаваштво је заживело тек након Другог светског рата, и до краја XX века у НИУ Руске слово у Новом Саду изашло је шездесетак наслова за децу на русинском језику.

Нови век – нови изазови

Прве две деценије XXI века обогатиле су домаће, школске и сеоске/градске библиотеке са-

временим насловима дечје белетристике. За тих двадесет година издато је четрдесетак књига за најверније и најискреније читаоце – децу. У јединој русинској новинско-издавачкој установи – Руске слово – поред новина и часописа излазе и књиге разних жанрова. Стваралаштво за децу нуди углавном поезију и прозу, а много ређе драмске текстове и романе. Младих аутора који лаганим корацима покушавају да се пробију у чаробни свет дечје игре и маште имамо мало, али ту је неколико већ афирмисаних књижевника који их својим стваралачким радом подстичу, подржавају и воде напред.

Тако је Ирина Харди-Ковачевић (Ирина Гарди-Ковачевич) од 2000. године до данас, проничући дубоко у безграничну дечју радозналост и прислушкујући и тражећи одговоре на њихова наивна, али и озбиљна питања, поклонила најмлађој читалачкој публици две збирке савремене поезије, *Куїлице и мехурићи (Кошуљки и гомбуљки)* и *За їлавице у клуїи (За їлавки у лавки)* и једну збирку занимљивих бајки. Она је у русинској заједници готово једина која пише и критике, а њено стваралаштво обухвата и бројне рецензије и приказе књига. Приредила

* melanijarimar@gmail.com

је и антологију поезије за децу *Облак на врху шойоле* (*Хмара на верху шойолі*).

Меланија Павловић (Мелания Павлович) била је плодна књижевница у прошлом веку, а последњу збирку поезије, *Разиірано леішо* (*Роздавене леішо*), објавила је на почетку ХХІ века, баш као и Ђура Папхархаји (Дюра Папгаргаі), који је у својим стиховима, у књизи *Јао, боже мој, како сам ја шо велико* (*Јај, боже мой, яке я шо вельке*), опевао и босоногу децу свога детињства, али и данашњу знатижељну децу компјутерске ере.

Са једином књигом прича за децу – *Бачвански сафари* (*Бачвански сафари*), коју би требало да прочита не само свако дете, већ и његови учитељи и наставници, Евгениј Чакан (Евгений Чакан), кроз наизглед лагане приче, читаоцима је поклатио и нешто драгоцено – уцбенник матерњег, русинског језика који оживљава безброј старих речи, сачуваних још од времена наших прабака, а које смо дужни да чувамо од заборавља.

У првој деценији овог века изашло је и друго, допуњено издање прича за децу *Равнице цар* (*Ровні цар*) Владимира Сабо-Дајке (Владимир Сабо-Дайка), којим аутор покушава да се врати у своје детињство и да тадашњу сеоску идилу бар мало приближи данашњој деци, иако данашњица све обавија новим, савременим бојама које су деци доступне и блиске.

После М. Павловић, Ђ. Папхархаја, Е. Чакана и В. Сабо-Дајке који су отишли у вечни покој, следе нешто млађи, а то су седамдесетогодишњаци који у ХХІ веку обогаћују русинску белетристику за децу новим насловима.

Јулијан Пап (Юлијан Пап) подарио је најмлађима једну збирку кратких прича и песмица – *Зашиіо се іаішка водом брчка* (*Чом ше качка з воду мачка*), а Силвестер Д. Макаји (Силвестер

Д. Макаі) је у истом периоду објавио две одличне збирке поезије: *Еј, ова школа* (*Ей, шойша школа*) и *Бос іо іраішини* (*Босі іо іраху*). Ксенија Варга (Ксения Варга) са једном збирком занимљивих прича – *Прозор у свейі* (*Облак до швейша*) – полако улази у свет русинских писаца, а треба очекивати и нове збирке ове професорице русинског језика. Серафина Макаји (Серафина Макаі) мале је читаоце обрадовала збирком поезије и прозе *Слоіа* (*Златюда*) и збирком кратких драмских сличица *Іірајмо се на сцени* (*Бавме ше на бини*). Стихове објављиване у часопису за децу *Заірагка* сакупио је и објединио у новој збирци скромни стваралац Васиљ Мудри (Василь Мудри). Учитељ по професији, остао је учитељ и у поезији. Штета је што је Штефан Худак (Штефан Гудак) данашњим генерацијама подарио само једну збирку приповедака, под насловом *Кудлик Пудлик чека іазду* (*Кудлик Пудлик чека газду*), али квалитетну и богато илустровану, што се може рећи и за књигу *Сребрни лейшір и груіе бајке* (*Сіриберни моішиль и груіи сказки*) Агнете Бучко Папхархаји (Агнета Бучко Папгаргаі), као и за три одабране и илустроване приче у сликовници Михајла Ковача (Михайло Ковач) *Чељаг дринкова* (*Челядз дринкова*).

Књижевник Јулијан Тамаш (Юлијан Тамаш) током целог свог радног века много пише и објављује за одрасле, а прву књигу за децу, односно унуче написао је тек када је постао срећни деда. То су поуке за малишане и старије под називом *Јежић іолић* (*Їжик іолик*).

Међу књижевницима који су у прве две деценије ХХІ века објавили највише наслова на русинском језику свакако је Меланија Римар (Мелания Римар). Три збирке поезије, *Перііла и иворић* (*Шнурка и гужлік*), *Зверчице у азбуци* (*Жвирки у азбуки*), *Ко како хоће* (*Хшо як сце*), за-

тим три збирке бајки и приповедака: *Бајкино ја-стиуче* (Сказков заїлавчок, издата и на српском језику), *Чилаш, а без йринца* (Чилаш, а без йринца), *Воз на канай* (Гайзибан на шйаргу), а приредила је и обимом невелику збирку народних песама за децу, и једну антологију прича русинских аутора – *Пуш у свеш* (Драїа до шветша). Превела је и књигу Милутина Ђуричковића *Како су расли близанци* (Як росли двойняша) са српског на русински (у издању НИУ Руске слово, Нови Сад). Приредила је и двојезичну, српско-русинску збирку поезије педесет најпознатијих српских песника, од Ј. Ј. Змаја, до Дејана Алексића и његовог *Да ли ми верујеш* (Чи ми верице), у издању Змајевих дечјих игара. Као помоћно наставно средство, ова збирка веома је корисна наставницима који у школама где није организована редовна настава на русинском као изборни предмет предају русински језик са елементима националне културе (у Врбасу, Кули, Новом Саду, Шиду, Бачинцима, Бикић Долу, Бачкој Тополи, Новом Орахову, Савином Селу).

Последњих година, са новим рукописима појавили су се млади аутори: Ана Тамаш, Љубица Фа-Харди (Љубица Фа-Гарди), Даниела Тамаш, Оленка Живковић (Оленка Живкович) и Саша Сашо Паљенкаш (Сашо Паленкаш), па треба веровати да ће, поласкани после прве издате књиге, добити још више надахнућа за будућа књижевна дела.

Ово што је русинској националној заједници најпотребније, то су сликовнице за предшколску децу, јер ако мала деца не заволе књигу у најранијем детињству, ако им родитељи не усаде љубав према писаној речи, ко ће сутра и прекосутра да чита књиге за младе и за одрасле? У последњих десет година издаваштво за најмлађе уздигнуто је на завидни ниво. Из ра-

дионица за писање песмица о бојама и о родбини, које је водио часопис *Заїрадка*, а на које су били позвани и којима су се радо одазвали млади људи чијих стихова досад није било у нашем издаваштву, пријатно изненадивши квалитетним песмама на задате теме, настале су две сликовнице: *Боје* (Фарби) и *Родбина* (Родзини), богато опремљене и прелепо илустроване. По узору на та издања, ове године је у припреми сликовница о кухињи за коју су већ афирмисани књижевници били позвани да пишу о прибору за јело, о постављању стола, о припремању јела, о зачинама... Циљ тих сликовница је да се деци у вртићима и код куће читају кратки стихови који се лако памте и брзо уче напамет, а мали слушаоци тако савладавају правилно писање на русинском језику.

Поред НИУ Руске слово, књиге за децу понекад објављује и Друштво за русински језик и књижевност у Новом Саду, а похвалу свакако заслужује и Зборник песама и кратких прича за предшколску децу *Ластіовички 2* (2005). Васпитачицама у предшколским установама у којима се васпитно-образовни рад одвија на русинском језику овај зборник је од велике помоћи. Аутори изабраних текстова углавном су афирмисани књижевници, али и саме васпитачице које годинама чувају и прелиставају своје свешчице и најмлађима нуде стихове примерене њиховом узрасту. Друштво је објавило и четири сликовнице: *У нашем крају йшичице йевају* (У нашим крају йшички шйиваю), *Домаће живошйиње* (Домашні живошйині), *Јесењи разіовор* (Єшенська розіварка) и *Ко шйа ради* (Хшо цо роби).

Издавачка и уређивачка политика у Издавачкој кући Руске слово на страни је књижевника за децу и када се распише јавни позив за слање рукописа углавном се објави све што стигне, јер тога има мало, четири до пет нових

наслова годишње. Дотације од Покрајине и Републике за издаваштво су недовољне, а и спонзора је мало, што оправдава и мали број изда тих књига.

Медијско промовисање белетристике за децу једва да постоји, а награђивање објављених дела као да није предвиђено, што можда и умањује мотив за плодније стваралаштво. Тиражи су мали (триста примерака) и распродају се за неколико месеци, јер, на срећу, родитељи својој деци купују све што изађе из штампе. Промоције нових издања организује се у школама и вртићима, углавном у оквиру културних манифестација, али пошто деце која редовну наставу похађају на матерњем језику има све мање, илузорно је организовати бројне промоције – ако публике која разуме и говори русински нема.

Новинско-издавачка установа Руске слово је на покрајинском буџету који не опредељује средства за издавање преведених књига за де-

цу, тако да у издавачком плану, нажалост, немамо наслове српских, словачких, румунских, хрватских, немачких књижевника, као ни оних из других земаља, док је у прошлом веку било и финансијских, а самим тим и преводилачких и издавачких могућности.

Не треба да чекамо неке боље дане, већ морамо још данас да смелим корацима кренемо стваралачким стазама, а и да мотивишемо младе да се храбро вину у дечје висине и да им поклањају своје савремене наслове, праћене квалитетним илустрацијама. Без добрих илустрација књига за децу није завршена, а још мање савршена. Уметнички цртеж није тумачење текста, већ његова надградња. Помоћу њега деца продубљују и проширују прочитано. Илустрација је прозор или калейдоскоп у књигу.

Морамо веровати да ће наступити ново „златно доба” књижевног стваралаштва за сву децу на њиховом матерњем језику, а тако и књига на русинском.

АПОЛОГИЈА ЕВЕ: ЊЕГОВА МРАЧНА ТКАЊА ФИЛИПА ПУЛМАНА

САЖЕТАК: Трилогија *Њејова мрачна ткања* Филипа Пулмана представља ревизију библијске приче о Пад у својеврсну апологију Еве. У овом раду показује се да су тумачења *Књије Њосшања* и поистовећивање Еве са читавим женским родом директно утицали на виђење жене као инфериорне у хришћанској традицији. Аутор серијала оштро критикује цркву и хришћанску теологију, супротстављајући се августиновском виђењу прародитељског греха и сексуалности као грешне. За Пулмана, Пад представља природан чин губљења невиности и стицања искуства, који означава не само прелазак његових протагониста из детињства у одрасло доба, већ и сазревање свеколиког човечанства. Овај рад настоји да покаже како аутор кроз своју интерпретацију Еве, која је везана не само за протагонисткињу Лајру, већ и друге женске ликове у серијалу, подрива мизогина хришћанска учења о жени проистекла из патријархалних читања *Књије Њосшања*.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Њејова мрачна ткања*, Филип Пулман, хришћанство, Ева, прародитељски грех, сексуалност, мизогинија

Трилогија *Њејова мрачна ткања* (*His Dark Materials*), која у хришћанском, а нарочито католичком свету слови за својеврсни манифест атеизма за децу, обележила је свог творца Филипа Пулмана (Philip Pullman) као атеистичког, антихришћанског, а по неким и сатанистичког аутора. Овај серијал, који представља ревизију библијске приче о Пад у, изазвао је буру у јав-

ности, нарочито када је 2007. године уследила и филмска адаптација. Није изненађујуће да је трилогија која слави Пад човека и његово изгнанство из раја наишла на негодовање верника. Иако се сматра директним нападом на хришћанство, серијал представља првенствено критику цркве, а не религије. Филип Пулман критикује хришћанску теологију и црквене доктрине, нарочито по питању погледа на жене, а овај рад тежи да покаже начине Пулмановог подривања мизогиних хришћанских учења о жени кроз интерпретацију Еве, која је повезана не само са главном јунакињом Лајром која у свету *Њејових мрачних ткања* дословно представља нову Еву, већ и са другим значајним женским ликовима у серијалу – госпођом Коултер, вештицама на челу са Серафином Пекалом и научницом Мери Малоун.

Њејова мрачна ткања могу се посматрати површно, само као дело дечје фантастике, али то би значило занемарити комплексност Пулмановог серијала који у себи садржи бројне елементе који ће млађим читаоцима сасвим сигурно промаћи. Пулманова трилогија обилује интертекстуалним релацијама са поезијом Ви-

* slijepcevic.teodora@gmail.com

лијама Блејка (William Blake), Старим и Новим заветом, као и *Изгубљеним рајем* Џона Милтона (John Milton), из чијих је стихова назив серијала и преузет. Пулманова трилогија, коју неки називају и „*Изгубљеним рајем за тинејџере*”, представља неку врсту деконструкције Милтоновог епа. *Његова мрачна шкања* неретко се упоређују и са *Летшойисима Нарније* К. С. Луиса (C. S. Lewis), још једним успешним серијалом дечје фантастике. Критичари Пулманову трилогију често називају анти-Нарнијом, јер представља одговор на Луисов серијал надахнут религијом. Своју нетрпељивост према К. С. Луису Пулман је обзнанио још 1998, објављивањем текста „Мрачна страна *Нарније*” у којем је указао на бројне расистичке и мизогине елементе серијала (Pullman 1998: A6). Посебно је замерио Луису што је својој јунакињи Сузан онемогућио повратак у Нарнију, која представља алегорију раја.

Основа *Његових мрачних шкања* јесте *Књиџа иосшана*, посебно њена прва три поглавља, у којима се говори о човековом изгнанству из раја. Као и Луис, Пулман се служи елементима хришћанске традиције, али на сасвим другачији начин. Серијал *Његова мрачна шкања* у хришћанском свету схвата се као контроверзан из више разлога. Најпре, Пулман нуди нову причу о настанку света – наиме, Бог, који се у *Његовим мрачним шкањима* зове Ауторитет, није творац света, већ само анђеоло који се помогао власти. У анти-Нарнији главни зликовци су овоземаљски представници Ауторитета, тј. Магистеријум, организација која у серијалу представља католичку цркву, али и сваки други облик организоване религије. Циљ Магистеријума и његових представника јесте да зауставе одвијање новог Пада човека. Пулманов серијал, који чине књиге *Северна светлост*, *Чудошворни*

нож и *Ћилибарски дурбин*, прати причу о девојчици Лајри Белакви која је према вештичјем пророчанству предодређена да буде нова Ева. Протагонистима Лајри и Вилу Парију, дечаку који ће одиграти улогу Адама, помаже необична група споредних ликова, међу којима многи припадају традиционално маргинализованим групама (Kedveš 2012: 15) – народ Цингари, који су у Лајрином свету третирани слично као што су у нашем ромске заједнице, вештице, које прогања црква, поларни медведи – *panserbjørne* – који живе изоловани од света на Свалбарду, као и два анђела у хомосексуалној вези. Пулман у својој трилогији тежи подривању негативних стереотипа и предрасуда, нарочито оних у вези са женама, а који проистичу из мизогиног читања Библије.

Као и сваки текст, Библија је подложна тумачењима. На доминантне правце у тумачењу библијских текстова утицале су промене у положају хришћанства у друштву – од прогоњене секте у Римском царству, оно постаје званична религија, вера римских царева. Док је хришћанство било на мети прогона, учења која су почивала на снажној поруци слободе имала су одјека у читавом римском свету, нарочито међу онима којима је слобода у свакодневном животу била ускраћена (Pagels 1988: 74). У новим околностима, када хришћани не само да имају слободу да исповедају своју веру, већ су и подстицани да то чине, у времену када и сам римски цар постаје савезник хришћана, стара реторика слободе више није била одржива (Исто: 9).

За нову интерпретацију приче о Адаму и Еви, која је у том облику опстала све до данас, заслужан је ранохришћански теолог Августин Хипонски. Његов песимистичан поглед на сексуалност и људску природу постаје доминант-

на струја мишљења у западном хришћанству, остављајући неизбрисив траг и на читаву западну културу. Наиме, у причу о Паду Августин у великој мери учитава своју аверзију према чулном и путеном, чиме се греху приписује експлицитна сексуална конотација. Својим чином Адам и Ева заувек су искварили људску природу. Августинова теорија о прародитељском греху заживела је међу његовим савременицима нарочито због својих политичких импликација – његово виђење човека подразумевало је потребу за некаквим спољашњим телом које би управљало човеком и давало му смернице за живот, тј. хришћанском државом и црквом (Исто: 9). Упоредо са развојем хришћанства раста је и потреба за његовом организацијом и формирањем универзалног покрета, обједињеног заједничком доктрином. Стога су учења неподобних струја у хришћанском свету која су одступала од 'правоверја', попут гностичких, проглашавана за јерес (Исто: 130).

Филип Пулман свакако није први који је одступио од традиционалног негативног погледа на Еву. Док су правоверни хришћани у Еви видели виновницу Пада човековог, поједине гностичке струје доживљавале су Евину непослушност као неопходан корак у достизању просветљења. Наиме, одређени радикални гностици приповедали су причу о Паду из угла змије, у којој су видели фигуру која је заправо покушавала да убеди Адама и Еву да се успротиве завидном и непријатељски настројеном Творцу – неки су ишли толико далеко да су змију поистовећивали са самим Христом (Исто: 8). Правоверни хришћани били су против оваквих гностичких интерпретација приче о Адаму и Еви – овакво тумачење, у којем се змија слави као дароватељ знања (*гносиса*) у директној је супротности са правоверним виђењем

људске жеље за знањем као извором свег греха. Пулман је у *Његова мрачна ткања* уткао елементе гностичке традиције, чиме на још један начин изражава своју ненаклоњеност црквеној доктрини. Међутим, он истиче да се, упркос томе што се у одређеној мери ослања на гностички, његов мит значајно разликује. Гностички поглед на свет је платонистички и одбацује материјални свет, док је Пулманово упориште управо у материјалном (Tóth 2013: 175). За аутора *Његових мрачних ткања* физички свет представља човеков прави и истински дом.

Начин тумачења приче о Паду утицао је и на хришћанско виђење жене – став о женском роду као инфериорном проистиче из патријархалног читања Библије (Ruether 2014: 83). Дефинисање жене као и њеног положаја одувек је представљало проблем за филозофе и теологе. На ставове ранохришћанских аутора о жени у великој мери утицали су антички грчки филозофи, нарочито Аристотел који је веровао да су жене недовршени, деформисани мушкарци и стога инфериорне у односу на њих, слично као варвари у односу на Грке (Исто: 84). Августин однос мушкарца и жене упоређује са односом душе и тела – муж треба да има примат над женом, као што га дух има над телом. Адам има првенство у односу на Еву не само зато што је створен први, већ и зато што није подлегао искушењу. У Павловој „Првој посланици Тимотеју”, прва три поглавља *Књије йосиана* узимају се као доказ инфериорности жене:

Жена нека се учи у миру са сваком покорношћу;

Али жени не допуштам да буде учитељ, нити да влада мужем, него да буде мирна.

Јер је Адам саздан први, затим Ева;

И Адам се не превари а жена преварена, постаде преступница;

Али ће се спасти рађањем дјете, ако остану у вјери и љубави и у светињи са честитом (1 Тим 2: 11–15).

Одређени пасуси из Павлових посланица послужили су као оправдање за увођење патријархалног поретка. У „Посланици Коринћанима” јасно се успоставља следећа хијерархија – Бог, Христос, мушкарац, жена (Ruether 2014: 84). Жена заузима последње место на лествици јер, поред тога што је створена од мушкарца, представља и узрок пада људског рода у грех. Распрострањено је тумачење да је Ева у рају згрешила два пута (Tso 2013: 9). Први грех је гордост – прихватањем змијине понуде да поједе плод са Дрвета познања добра и зла показује да жели да буде једнака Богу („Него зна Бог да ће вам се у онај дан кад окусите с њега отворити очи, па ћете постати као богови и знати шта је добро шта ли зло” – 1 Мој 3: 5), због чега је осуђена на покорност свом мужу. Други њен грех је непослушност, због које је кажњена да децу рађа у боловима. Због тога жене у традиционалном хришћанству не смеју да имају ауторитет над мушкарцем и немају право да учествују у јавној сфери, да проповедају у цркви или подучавају. Жена може да се искупи једино прихватањем своје потчињености и рађањем деце. Једина равноправност коју жена и мушкарац могу остварити јесте једнакост у Христу –

Нема више Јудејца ни Јелина, нема више роба ни слободнога, нема више мушког ни женског, јер сте ви сви један (човјек) у Христу Исусу (Гал 3: 28).

Утицај општеприхваћене мизогине струје мишљења у хришћанству, која заговара родну хијерархију у којој мушкарац заузима повлашћен

положај у друштву у односу на жену, осећа се у западној култури чак и данас.

Исти текстови који оправдавају увођење патријархалног поретка могу се сагледати и из других перспектива. Прича о Адаму и Еви из *Књиге Њосијања* пример је таквог текста – Филип Пулман својом трилогијом заузима позитиван став према паду људског рода у грех. Занимљиво је заједно сагледати *Њејова мрачна шкања* и Милтонов еп који је послужио као инспирација за серијал и упоредити приказ Адама, Еве и змије у овим делима.

У науци се често расправљало о питању Милтоновог става о женама и томе да ли је *Изгубљени рај* мизогин или, напротив, протофеминистичко дело. Ова дилема одражава културну и друштвену динамику Милтоновог доба, као и расправе које су се тада, у Енглеској XVII века, водиле о статусу жене и женском питању (Miller 2014: 153). Једна група милтониста сматра да је еп антифеминистички због експлицитних помињања Евине инфериорности у односу на Адама, док други заступају становиште да је Милтонова интерпретација Еве релативно прогресивна. У четвртном певању епа јасно се каже да мушкарци и жене нису једнаки, што не иде у прилог феминистичким читањима *Изгубљеног раја*. Иако се чини да су патријархалне норме успостављене после Пада, чак и у прелапсарском Едену Ева је сматрана инфериорном:

Неједнаки беху, ко што им пол не беше једнак;
За мисли и јуначка дела би створен он,
За благост и љупкост привлачну она;
Он само за Бога; она за Бога у њему
(Милтон 2002: 221).

Милтонова Ева није задовољна својим потчињеним положајем, као ни Сатана који је не

само инфериоран у односу на Бога, већ је изгубио и позицију божјег миљеника. Евина жеља за једнакошћу уочљива је након кушања забрањеног воћа, када постане свесна свог неповољног положаја као жене. Евине речи:

... да узвраћа ми с једнакости већом, и можда,
Што пожељна је ствар, понекад будем
Надмоћнија; јер ако ј' слабији, слободан
ко је? (Исто: 384)

подсећају на Сатанино: „Боље власт у Паклу, но слуга на Небу” (Исто: 104).

Између Сатане и Еве уочљиве су бројне паралеле – незадовољство инфериорношћу, супротстављање успостављеној хијерархији, заводљивост, улога искушатеља. Те сличности свакако нису случајне – жене су се у хришћанској традицији неретко повезивале са ђаволом. Ранохришћански аутор Тертулијан у свом спису *О облачењу жена* говори о читавом женском роду:

Зар не знате да сте Ева свака од вас? Божја казна на вашем роду живи у овоме времену, кривица нужно мора живети такође. Ви сте ђавоља капија, ви сте отпечатиле забрањено дрво, ви сте прве напустиле Божји закон, ви сте она која је завела онога кога ни ђаво није био довољно храбар напасти. Ви сте на врло лак начин завеле човека који је створен у Божјем облику.¹

Из овог одељка јасно је да се жене блиско повезују са самим ђаволом. С обзиром на то да се змија у *Књизи постојања* оригинално није поистовећивала са ђаволом (Boffy 2006: 25), већ је у питању надградња цркве, једноставније је говорити о сличностима између Еве и Сатане у *Изгубљеном рају* које јасно илуструју доминантне ставове о жени у хришћанству.

Ева и Сатана су у епу описани као привлачни и заводљиви – Луцифер је био најлепши међу анђелима, а Евина лепота је таква да је чак и сам ђаво опчињен њоме. Привлачност и заводљивост, карактеристике које се типично везују за жене, оно су што Сатану и Еву чини опасним. На примеру Јелене Тројанске може се уочити да се о повезаности лепоте и деструктивности говорило још од давнина. Ева је само једна у низу многих које припадају традицији митских и библијских *femme fatales*, међу којима су и Кирка, Саломе и Далила. Женска лепота може бити употребљена као оружје – Пулман препознаје овај разорни потенцијал у *Северној светлости*, описујући Лајрин сусрет са дамама из високог друштва, женама које „као да су припадале неком новом полу, полу с опасним моћима и особинама као што су елеганција, шарм и грациозност” (СС²: 75). Ово је врста моћи коју поседује Пулманова јунакиња Мариса Коултер – таква моћ мора се контролисати, зато анђео Рафаел у *Изгубљеном рају* инсистира на успостављању родне хијерархије, неповољне по Еву. Заводница и искушатељка представља највећу претњу за мушкарце око себе.

Начин на који је Ева приказана, чињеница да грех, као директни потомак Сатане, има женско обличје, као и чињеница да се за Сатану, који представља оличење зла, везују одређене женске особине показују блиску везу коју је хришћанство видело између жене и грешности. Тај став потиче из дубоке анксиозности дру-

¹ Превод преузет из: *Феминистичка теологија: Зборник реферата са међународне конференције: „Феминистичка теологија: од теорије у праксу”*. Прир. Свенка Савић. Нови Сад: Футура публикације, 1998.

² У даљем тексту цитати из *Северне светлости* биће означени скраћеницом СС.

штва према женској сексуалности. Вештице се такође уклапају у архетип Еве (Tumanov 2011: 12) јер оличавају нелагоду патријархалног друштва према женској моћи, нарочито сексуалној. Током прогона вештица у Европи и колонијалној Америци жене су биле оптуживане да су у завери са ђаволом, и да су своје натприродне моћи користиле како би наудиле мушкарцима (Cornut-Gentile D'Arcy 1998: 11–12). У *Њејовим мрачним њкањима* сазнајемо да у Лајрином свету црква такође прогања вештице. Оне су хришћанска креација – сексуалност је била једно од зала које мушкарци хришћани нису могли да прихвате те су је потискивали и пројектовали на жене (Исто: 11).

У *Њејовим мрачним њкањима* подривају се негативни стереотипи о женама – вештице су помагачице и заштитнице главних протагониста, а *femme fatale* у исто време може бити мајка, чиме се спаја оно што је за хришћанство неспојиво – Ева и Марија (Tumanov 2011: 9). Још од времена ранохришћанских црквених отаца, жени се приступа без изнијансираности – она може бити или Ева, дакле, оличење греха и женске сексуалности, или пак девица Марија, њена сушта супротност, за коју се везују чистота и мајчинство. Да је госпођа Коултер само егоцентрична *femme fatale* гладна моћи, могла би се уредно припојити једној од страна ове дихотомије. Међутим, њен се лик опире таквој класификацији, боравећи негде у међупростору. Чини се да се у *Ћилибарском дурбину* у свирепој госпођи Коултер буде истинска мајчинска осећања. Њена приврженост Лајри испољава се нарочито током финалне борбе са анђелом Метатроном, када се жртвује да би спасила Лајру. Ипак, и у том гесту она остаје доследна себи, јер Метатрона поражава заводећи га, чиме показује да врста женске моћи коју она и вешти-

це поседују није инхерентно лоша. Госпођа Коултер и Серафина Пекала, оличење оне врсте женствености на какву хришћанство гледа с подозрењем, фигуре су које мењају Лајрин став према женствености (Alegre – González 2015: 23).

Већ на самом почетку *Северне светлости*, прве књиге серијала, читалац увиђа да је Лајрин свет патријархално устројен –

... само Научници и њихови гости имали су приступа овамо. Женама је улаз био забрањен; чак ни служавке нису ту улазиле да чисте (СС: 12).

Да постоје одређени простори којима жене немају приступа види се и на примеру госпође Коултер која мора да проналази алтернативне начине како би успела у мушком простору Магистеријума, јер не може успети у редовима цркве онако како то може мушкарац. Такво окружење обликује Лајрине перцепције о женама (Sundman 2013: 10); на сопствени пол она гледа с ниподаштавањем:

Према Научницама Лајра је осећала уобичајени џордановски презир: таква бића постоје, али њих, јаднице, човек не може да схвати озбиљније од животиња одевених за представу (СС: 63).

Мушкобањасту Лајру не занима ништа што има везе са оним што се сматра типично женским све док не упозна госпођу Коултер и не оде у Лондон, где се први пут сусреће са елегантним дамама, одласцима у куповину и забавама (Sundman 2013: 11). Занимљив је моменат када Лајра у Виловом свету одбија да носи панталоне – с једне стране овај чин показује колико су у Лајрином свету родне норме круте, али, с друге стране, чињеница да Лајра бира да носи

сукњу може се тумачити и као њено делимично ослобађање од интернализоване мизогиније. Њен став о женама највише се мења захваљујући менторкама, попут Серафине Пекале и научнице Мери Малоун. Лајрина трансформација видљива је на самом крају *Филибарској дурбини*, када одлучује да иде на женски колеџ.

У Пулмановој верзији, Адам је тај који заузима секундарну позицију – Лајра је експлицитно именована као нова Ева, док је Вилова улога Адама имплицитна. Осим тога, Вил се појављује тек у другој књизи што показује да је фокус серијала на Лајри, односно Еви. Међутим, као што је библијски Адам комплетан само са Евом, Вил и Лајра потпуни су када су заједно, али су поред тога и равноправни партнери, достојни једно другог.

Милтон кроз свој еп продубљује лик Еве, а Пулман иде корак даље, хуманизујући је. Може се рећи да прича о Адаму и Еви у *Њејовим мрачним ткањима* представља неку врсту хуманистичког, али и феминистичког тумачења *Књије постојања*. Поједини критичари истакли су да је увођењем мушког протагонисте Пулман заправо маргинализовао Лајру. У поређењу са неустрашивом и ватреном девојчицом из *Северне светлости*, Лајра је у *Филибарском дурбину* пасивнија, што се може тумачити као њено потчињавање Вилу (Sundman 2013: 15). С друге стране, њена трансформација може се посматрати и као последица сазревања – свесна грешака које чини услед сопствене непромишљености, Лајра постаје мање импулсивна. Пулманова верзија библијске приче о Адаму и Еви не говори о греху, кривици и казни – она представља *coming-of-age* причу не само двоје протагониста, већ говори и о сазревању свеколиког човечанства. Радња *Њејових мрачних ткања* одви-

ја се у неколико различитих светова, од којих сваки, чак и онај који насељавају фиктивне интелигентне животиње мулефе, има своју верзију приче о Паду. У Лајрином свету, човеково сазревање блиско је повезано са обликом његовог *даимона* – животиње која представља спољашњу манифестацију човекове унутрашњости, најједноставније речено – отелотворену душу човека. У детињству, даимони су променљиви, али уласком у пубертет устаљују се у једном облику. Став Магистеријума је да су грех, стид и смрт дошли на свет у тренутку када су даимони попримили сталан облик, што се види у измењеној верзији *Књије постојања* која постоји у Лајрином свету:

А змија рече жени: Нећете умрети

Него Бог зна да ће вам се оног дана кад окусите с њега отворити очи, и ваши даимони ће узети свој истински облик, па ћете постати као богови и знаћете шта је добро, а шта зло.

И кад жена виде да је плод дрвета добар за јело и да га је милина гледати и да је дрво мило ради откривања истинског облика њихових даимона, она убра плод с њега и окуси га, па даде и своме мужу, па и он окуси.

Тада им се отворише очи и они видеше истинске облике својих даимона и говорише с њима.

Али када човек и жена познадоше своје даимоне, знадоше да их је снашла велика промена, јер до тог часа чинило се да су једно са свим створењима на земљи и у ваздуху и да међу њима нема разлике.

Они видеше разлику и познадоше добро и зло, па се постидеше и саставише смоквине листове заједно да покрију своју наготу [...] (CC: 307–308).

Као и Адам и Ева у Едену, Вил и Лајра имају своју змију, оксфордску научницу Мери Ма-

лоун, бившу калуђерицу. За разлику од библијске змије која бира Еву због њене слабости, Мери третира Лајру и Вилу као једнаке (Tso 2013: 8). Пулман додељује Лајри и Вилу равноправне улоге – пад није искључиво Евина одговорност. Да би се одиграо, потребно је једнако учешће обоје актера. Кроз Мери Малоун, за коју је занимљиво то што дели име са Христовом мајком, Пулман је изнео многе своје контроверзне ставове о хришћанској религији:

Видиш, раније сам била калуђерица. Мислила сам да се физиком може бавити у славу Божју, све док нисам увидела да Бога уопште нема и да је физика ионако занимљивија. Хришћанска религија је веома моћна и убедљива грешка, то је све (ЂД³: 317).

Мерин поглед на свет и прича о буђењу сексуалности отварају очи Лајри и Вилу, чиме је омогућено одигравање новог Пада (Kedveš 2012: 10).

Захваљујући Лајри и Вилу, отицање необичне супстанце коју Пулман назива Прахом застављено је. „Прах је само име за оно што се догађа кад материја почне да схвата саму себе. Материја воли материју. Она тежи да сазна више о себи и тако настаје Прах” (ЂД: 29). Свесна бића су она која стварају Прах и обнављају га мишљењем, осећањем, стицањем и преношењем знања. У свету *Њејових мрачних шкања* деца нису на довољно високом ступњу свести да би се око њих скупљао Прах, али то се мења преласком у пубертет. У моменту када се дечји даимони устале у једном облику, деца постају подложна Праху. Магистеријум, који је противник идеје просвећености, види Прах као физички доказ прародитељског греха и жели да га уништи – зато идеализује детињство, период

када је човек ослобођен Праха. Мери Малоун увиђа шта би се догодило да Прах нестане:

Мисао, машта, осећања – све то ће избледети и ишчезнути, не оставивши ништа осим грубог аутоматизма, а то кратко време током ког је живот био свестан себе угасиће се попут свеће у сваком од милијарди светова у којима блиставо пламти (ЂД: 325).

Пулман, за разлику од цркве, не верује да треба стремити ка задржавању невиности и идеализује искуство и зрелост. Детињство види као стадијум припреме за оно што следи после (Kedveš 2012: 9). Прародитељски грех у *Њејовим мрачним шкањима* није нешто грешно и лоше те самим тим ни Пад није непожељан, не доноси патњу и уништење, већ је, напротив, неопходан да би се повратила хармонија и равнотежа. За Пулмана Пад човека заправо није пад, већ човеков успон из стања незнања и невиности у стање искуства (Исто: 8).

У појединим америчким издањима *Ћилибарској дурбини* цензурисани су делови који описују буђење сексуалности двоје протагониста. Пулман се од оптужби о неморалности и вулгарности брани тиме да се у његовој књизи нигде не говори ни о чему осим о пољупцу, који је за дете довољан да промени свет (Исто: 10)⁴. Сексуално сазревање Пулманових протагониста основа је читаве приче – циљ трилогије је да представи процес одрастања, који обухвата прелазак из стања невиности у стање искуства, као нормалан и природан. Губљење невиности

³ У тексту су цитати из *Ћилибарској дурбини* означени скраћеницом ЂД.

⁴ Пулманове речи у оригиналу гласе: „Nowhere in the book do I talk about anything more than a kiss. And as a child, a kiss is enough. A kiss can change the world.”

ности симболично је представљено кроз пољубац. Интерцизијом, која представља насилно пресецање споне између детета и даимона, Магистеријум жели да очува стање децје невиности. Овим Пулман алудира и на друге инвазивне операције којима се људи мешају у природни процес сазревања, а чине се најчешће у име религије, а некада и из „практичних” разлога. Лорд Асријел на крају *Северне светлости* Лајри објашњава појам кастрације:

То је уклањање полних органа дечацама, тако да никад не развију особине мушкарца. Кастрат задржава висок глас целог свог живота, због чега је Црква то и допуштала; врло је корисно у црквеној музици (СС: 309).

Вештица Рута Скади у *Чудошворном ножу* дели своје искуство са путовања по јужним земљама:

И тамо има Цркава... које секу децу... Секу им полне органе – да, и дечацама и девојчицама – секу их ножевима како не би могли да осећају. То је оно што Цркве раде, а све су исте: контролишу, уништавају, бацају у заборав свако добро осећање (ЧН⁵: 46).

Последња реченица укратко објашњава основни проблем који Филип Пулман има са црквом и сваким обликом организоване религије – аутор критикује оне који злоупотребљавају религију као средство доминације над људима и потискивања људске слободе (Kedveš 2012: 13). Циљ Магистеријума је да уништавањем првобитног греха појединца претвори у покорног поданика.

Отписивањем *Његових мрачних ткања* као антирелигијског штива, као што то чине бројни Пулманови критичари, занемарује се комплексност овог серијала. Када се узме у обзир цело-

купна трилогија, може се уочити да она заправо пропагира бројне хришћанске вредности као што су љубав, храброст, посвећеност истини, саможртвовање, несебичност. Лајра свом даимону говори:

Нико то не може ако стави себе на прво место. Морамо да будемо све оно тешко – весели, добри, радознали, храбри, стрпљиви, морамо да учимо и мислимо и да напорно радимо, сви ми, на различитим световима, и тада ћемо изградити [небеску републику] (ЋД: 373).

Разлика је у томе што Пулман замењује царство небеско небеском републиком, уређењем које је ближе његовом сензибилитету.

Иако је приметан недостатак фигуре Христа, не би било исправно рећи да је он у *Његовим мрачним ткањима* потпуно одсутан. Осим што је нова Ева, Лајра поседује и одређене Христове карактеристике (Tso 2013: 8). Слика Лајре која под дрветом приповеда окупљенима у свету мртвих наликује на Исусове проповеди у Новом завету. Међутим, да је она христолика фигура пре свега показује жртва коју подноси – као што се Христ жртвује зарад човечанства, Лајра се растаје од свог даимона како би ушла у земљу мртвих. Познато је да је у свету Пулманове трилогије удаљавање, а поготово пресецање споне са даимоном, незамисливо болно. Међутим, Лајра је истрајна у својој одлуци да ослободи мртве, упркос цени коју за то мора да плати. Чак и када испуни своју улогу у спасавању света, суочена је са још једним искушењем и у том случају поново се опредељује за несебичан избор. Одричући се личне среће, Лајра и Вил одлучују да се растану и врате у своје све-

⁵ Скраћеница ЧН односи се на књигу *Чудошворни нож*.

тове како би прозор могао да остане отворен за мртве који излазе из подземља.

Може се рећи да Лајра представља неку врсту синтезе Еве и Христа. Новозаветни месија је мушкарац, док је у свету *Њејових мрачних шката* девојчица та која је спасилац и ослободитељ. Овај избор подстакнут је Пулмановим незадовољством патријархалном и мизогиним хришћанском традицијом. За такву традицију, идеја женског Христа је незамислива. Ранохришћански теолог Тома Аквински сматрао је да Христ може бити отелотворен само у телу мушкарца јер је мушко, маскулино, оно што је нормативно (Ruether 2014: 88). Из тог разлога, само мушкарци могу да буду свештеници и на тај начин представљају Христа (Исто: 86), што је уверење које се у Римокатоличкој цркви задржало све до данас. Мушкарци у хришћанству узимају за право да сматрају себе јачим полом зато што је Ева подлегла искушењу и појела забрањено воће. Међутим, ако се, као у Пулмановом свету, на грех не гледа као на грех, Ева постаје хероина (Boffy 2006: 32).

Док је у хришћанској традицији доминантан став да је Ева кушањем плода са Дрвета познања добра и зла начинила грешку због које човечанство треба да испашта и живи у покајању на овом свету, Пулман види Евин поступак као позитиван. Његов став је у супротности са августиновским тумачењем прародитељског греха и сексуалности као грешне. За разлику од библијског Адама и Еве, Вил и Лајра нису оптерећени растрзаношћу између непослушности и покорности Богу (Tso 2013: 8), што показује да Пулман види Пад као природан процес сазревања, губљења невиности и стицања искуства, како главних јунака тако и читавог човечанства. Својим виђењем Еве и радикалним односом према првобитном греху Пулман се су-

протставља свеprisутном сексизму и мизогинији у хришћанској традицији. Његов серијал представља својеврсну апологију Еве – од кривца за патње човечанства, она постаје његов спаситељ.

ИЗВОРИ

- Милтон, Џон. *Изјубљени рај и Рај њоново стишчен*. Пре-
вео Дарко Болфан, препевао Душан Косановић.
Београд: Филип Вишњић, 2002.
СС: Пулман, Филип. *Северна светлост*. Превео Ненад
Дропулић. Београд: Лагуна, 2007.
ЧН: Пулман, Филип. *Чудотворни нож*. Превео Ненад
Дропулић. Београд: Лагуна, 2007.
ЂД: Пулман, Филип. *Ћилибарски гурбин*. Превео Не-
над Дропулић. Београд: Лагуна, 2007.

ЛИТЕРАТУРА

- Alegre, Sara Martín and González, Jana Baró. *Witch-oil: Subversive Female Mentors in Philip Pullman's His Dark Materials*. Universitat autonoma de Barcelona, 2015. <https://ddd.uab.cat/pub/tfg/2015/137417/TFG_janabaro.pdf>
Boffy, Chloé. *Philip Pullman's His Dark Materials: Paradise Lost and Found Again*. Université de Haute-Alsace, 2006. <www.cittagazze.com/communaute/fans/poussimon/memoire.pdf>
Cornut-Gentille D'Arcy, Chantal. *Wicked Witches Were Invented by Frightened Men. Cuadernos & Filologia Inglesa* 7.1. (1998): 5–16. <<https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/112467.pdf>>
Kedves, Ana. *Subversion of Religious Canon in Pullman's His Dark Materials. [sic] – a journal of literature, culture and literary translation* (2012). doi: 10.15291/sic/1.3.lc.3.
Miller, Shannon. Gender. Louis Schwartz (ed.). *Cambridge Companion to Paradise Lost*. Cambridge University Press, 2014, 152–164. doi: <https://doi.org/10.1017/CCO9781139333719.016>.

- Pagels, Elaine. *Adam, Eve and the Serpent*. Random House, 1988. doi:10.5860/choice.26-3245
- Pullman, Philip. The Dark Side of Narnia. *The Guardian*, 1998, Oct 01, A6.
- Ruether, Rosemary Radford. Sexism and Misogyny in the Christian Tradition: Liberating Alternatives. *Buddhist-Christian Studies* 34 (2014): 83–94. <www.jstor.org/stable/24801355>
- Sundman, Fanny. The Portrayal of the Main Female Characters in Philip Pullman's *His Dark Materials* Trilogy. *Lund University Publications Student Papers* (2013). <lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/3912764>
- Tóth, Zsuzsanna. Gnostic Spiritual Heritage in Philip Pullman's *His Dark Materials* Fantasy Trilogy. *University of Bucharest Review: Literary and Cultural Studies Series* 3 (2013): 172–181. <https://www.academia.edu/11446585/Gnostic_Spiritual_Heritage_in_Philip_Pullman_s_His_Dark_Materials_Fantasy_TriLOGY>
- Tso, Anna. Transgressing the Gender Borders: The Subversive Re-Inscription of Eve in Philip Pullman's *His Dark Materials*. *Crossroads. A Journal of English Studies* (2013): 29–42. doi:10.15290/cr.2013.2.
- Tumanov, V. Mary Versus Eve: Paternal Uncertainty and the Christian View of Women. *Neophilologus* 95 (2011): 507–521. doi:10.1007/s11061-011-9253-5.

Teodora S. SLIJEPČEVIĆ

THE APOLOGY OF EVE: PHILIP PULLMAN'S *HIS DARK MATERIALS*

Summary

Phillip Pullman's trilogy *His Dark Materials* is a revision of the biblical story of the Fall and can be read as an apology of Eve. This paper aims to show that interpretations of the Book of Genesis and the association of all womankind with Eve have directly influenced the view of woman as inferior in the Christian tradition. Pullman strongly criticises the Christian Church and its theology, and opposes the Augustinian view of original sin and sexuality as sinful. To Pullman the Fall represents a natural act of losing innocence and gaining experience, which marks not only the protagonists' transition from childhood to adulthood, but the maturing of humanity as a whole. This paper will argue that the author undermines the misogynist Christian teachings stemming from the patriarchal readings of the Book of Genesis about women through his interpretation of Eve, who is linked not only to the series' protagonist Lyra, but other female characters as well.

Keywords: *His Dark Materials*, Philip Pullman, Christianity, Eve, original sin, sexuality, misogyny

СТРИП ЗА ДЕЦУ: АЛТЕРНАТИВНИ И ЕКСПЕРИМЕНТАЛНИ ПРИСТУПИ У ХХІ ВЕКУ У СРБИЈИ (МАЈА ВЕСЕЛИНОВИЋ И ДРАГАНА КУПРЕШАНИН)¹

САЖЕТАК: У раду се истражује како есенција стрипског/илустраторског језика, који синтетизује наративно и фигуративно, у неконвенционалном изразу алтернативног или експерименталног стрипа за децу може утицати на најмлађе читаоце дигиталног доба, па и оне који имају специфичне потребе, попут слепих и слабовидних којима је намењен тактилни стрип, и какав је значај оваквих ретких примера стрипа за децу за сам развој ове врсте уметности у Србији. За пример су узети стрипови *Три мале Кинескиње* Маје Веселиновић и *Црвенкапа* Драгане Купрешанин.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: стрип за децу, илустрација за децу, алтернативни стрип, експериментални стрип, тактилни стрип

Увод

И илустрација је девети уметност.

Први модерно конципирани стрип у Србији објављен је у *Полицији* 21. октобра 1934. године под називом *Тајни агенти Х9*². Први стрип се у Србији појавио у исто време кад и у већини европских земаља (Ivkov 1995: VII). Убрзо након тога појављују се и други, а међу њима и стрипови Ђорђа Лобачева и других аутора који ће касније бити названи Београдским кругом.³

Њих су већ тада, у међуратном периоду, због постигнутог високог квалитета прештамповали и објављивали инострани француски и италијански магазини (Исто).

Од ових почетака па до данас, српски стрип доживеће бројне успоне и падове, периоде комунистичких забрана и оспоравања вредности, стагнација у време ратова, па поновних успона, развоја и озбиљних пробоја наших аутора у свету, постаће предмет теоријских проучавања, историјских истраживања, повод формирања међународних фестивала и издавачких кућа, све до недавног креирања Националне страте-

* vlahovicsenka@gmail.com

¹ Рад је настао поводом Међународног бијенала илустрације у Братислави, 2021, чија је тема била: „Стрип у савременим сликовницама за децу и младе (креативне и истраживачке стратегије)”. Организатор га у зборнику публикује на енглеском и словачком, а овде се први пут објављује на српском језику.

² Протострипови су, наравно, објављивани и много раније, наглашавамо да је реч о модерно конципираном стрипу.

³ Године 1934. објављен је први домаћи стрип, аутора Власте Белкића, под називом *Аваншуре дечекшива Хари Вилкса*, значајан најпре то томе што је био први; већ идуће године, 1935, излази и други, овог пута озбиљног квалитета, аутора Ђорђа Лобачева под називом *Крваво наследство* (Ivkov 1995: 5).

гије за стрип аутора Зорана Стефановића, као доприноса Националној стратегији културе Србије. Сигурно је, свакако, да је посредни озбиљна вишедеценијска традиција која је оставила дубок траг и која своје далеке изданке има у савременим српским ауторима стрипа.

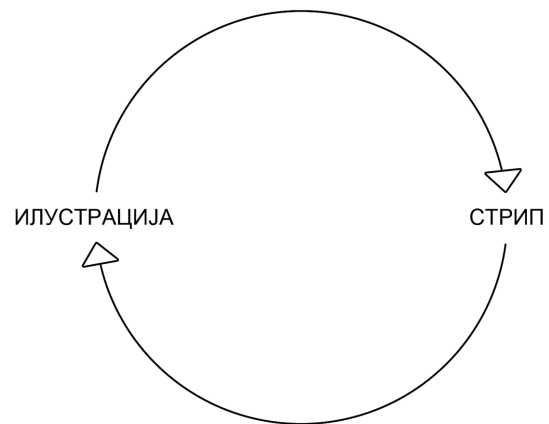
Илустрација и/или стрип

Иако је неретко „интелектуално занемарен, филозофски несхваћен и социјално 'недодирљив'" (Стефановић 2019: 11), ипак се чини се да је стрип у бољој позицији од илустрације, иако су врло блиски. „За разлику од стрипа, тзв. девете уметности, илустрација никад није успела да добије статус самосталне уметности" (Јовановић 2007: 27). Дакле, упркос оспоравањима, стрип је ипак достигао епитет „девете уметности", што је свакако привилегија и за стрип и за стрипске уметнике. Фигуративни и наративни израз који негују стрип и илустрација дуго су били посматрани с ниподаштавањем и као уметнички мање вредни, више као део популарне културе, а не високе уметности. Иако и данас постоје разне предрасуде, ако упоредимо стрип и илустрацију, у том контексту чини се да је стрип у предности. Назван је „деветом уметношћу" и много је боље изучен и истражен са становишта теорије и историје уметности, а комерцијално гледано (ако изузмемо илустрацију књига за децу) чини се да је у издавачкој продукцији за одрасле заступљенији него богато илустрована књига. Наравно, све време условно раздвајамо стрип и илустрацију, јер би се свакако могло рећи да је стрип својеврсна поткатегорија илустрације. Слободан Ивков, српски теоретичар, критичар и историчар стрипа, наводи да је стрип проистекао из илу-

страције, да је он већа илустрација од класично схваћене илустрације, да је стрип најлепша и најочигледнија синтеза визуелног и наративног – један од врхунаца илустрације (Ивков 1995: 247).

О неправди према илустрацији говоримо када је реч о аутономној илустрацији, илустрацији која није само пука допуна текста или само визуелно препричани текст, већ она која говори за себе, дописује текст, потврђује свој интегритет. Баш као и визуелни део стрипа.

Илустрација се, можда би се могло рећи, кроз стрип изборила за какав-такав статус, провукавши се кроз иглене уши предрасуда.

Илустрација: Сенка Влаховић

Разлог томе је можда тај што стрип не може да постоји без визуелног сегмента, сам сценарио није довољан. А илустрација се често сматра само пратећим елементом у односу на текст: у првом плану је литерарни сегмент, писац, а без илустрација се и може... Наравно, постоје илустрације које јесу само пратеће, али има и оних, аутономних, снажних, сраслих са текстом, где текст и слика не могу једно без другог, где постају мултимедијално или чак

интегрисано, целовито дело, за које је Владан Радовановић, српски теоретичар и уметник, установио термин *воковизуел*.

Ивков још каже да је стрип илустрација текста или подразумеваног невербалног наративног садржаја који креира стрипар; стрип и илустрације су једно и исто, разлика је у томе што је стрип увек илустрација, али илустрација није увек стрип. Једном речју, стрип је проистекао из илустрације и њој се непрестано враћа (Ivkov 1995: 248).⁴

Стрип за децу

Искључиво стрип за децу у Србији није довољно изучаван са теоријског становишта, нарочито у знатно измењеним околностима у ХХИ веку. Када је у питању историја српског стрипа за децу, ту је свакако много боља ситуација. Она је и богата и боље истражена.

Навешћемо само пар упечатљивих примера. Прве протострипове у релевантном броју публиковао је у ХИХ веку Јован Јовановић Змај, својеврсна икона српске књижевности за децу (Ivkov 1995: 1), те је неизбежно поменути га у контексту стрипа и стрипа за децу. *Полиџикиа* за децу уведена је 1930. године (Исто: 4), а први број *Полиџикиној забавника* објављен је 1939 (Јовановић 2007: 13) и још увек излази. Од ових почетака, па до данас објављивани су и бројни други листови који су неговали стрип за децу.

Са друге стране, српска илустрација за децу развијала се под снажним утицајем стрипа и карикатуре који имају дугу традицију у нашој земљи, и данас су те особине видљиве у делима савремених српских илустратора за децу (Vlahović 2019: 6).

Као сведок времена, о својим дечачким искуствима читања стрипа Лаза Лазић каже:

Тешко би могао замислити задовољство, радост и одушевљење једанаестогодишњег интелигентног дечака, читаоца нове свеске стрипова која му је допала у руке – неко ко то није сам доживео (2019: 236).

[...]

Уметност у детету буди жељу да и само, ако га има, развије дар сликања. Није гола тврдња да мали читалац из стрипа, гледајући авантуре неустрашивих, стиче и сам уверење како се за правду у сваком случају мора борити, поготову из оне лектире која садржи идеалне ускраћене слободе идентичне с људском душом (Исто: 267).

У једном од својих критичких тестова, под називом „Да ли су стрипови добри за децу“, у прилог образложењу да јесу, Живојин Тамбурић, српски теоретичар, критичар, историчар и издавач стрипа, каже:

Треба читати све оно што описује животне судбине, стварне или измишљене, да бисмо боље разумели људска стања [...]. Тако ћемо спремити децу за живот који их очекује, који се мора сагледати из свих углова и схватити да најчешће није фер (2020: 67).

Коментаришући тезу да је стрип пун пренаглашеног насиља, сексуалности и слично, он још каже:

Моја генерација је читала сликовнице као што су *Коза и седам јарића* и *Црвенкаја* у којима

⁴ Има, наравно, и аутора који сматрају да први стрипови датирају још из пећинског доба, а да је илустрација произашла из стрипа, док други те раније форме, блиске стрипу, ипак називају *прошостриповима*.

има невероватно много насиља, али смо некако знали да разграничимо бајке од стварног живота. Исто се десило са следећом генерацијом која је гледала насиље у цртаним филмовима, али ни они нису бацали клавир са петог спрата некоме на главу (Исто: 67).

Тамбурић каже да су читаоци стрипа активни учесници у појашњавању радње, нарочито оних невидљивих дешавања између кадрова, што неки политички теоретичари процењују као давање моћи људима да мисле својом главом (Исто: 72), што, аналогно, и детету омогућује да конзумирајући дело настало стрипским језиком развија процесе мишљења, анализирања, закључивања...

Овакве процесе нарочито поспешују стрипови за децу којима је у самом стваралачком процесу приступљено неконвенционално. „Уопштено узевши, одступање од класичног израза теоретичари свODE под 'алтернативно, истраживачко, експериментално'" (Купрешанин 2019: 162). Одступање у духу алтернативног или *underground* стрипа видећемо у даљем тексту на примеру стрипског дела ауторке Маје Веселиновић. Међутим, вероватно је да без озбиљних емпиријских истраживања не можемо у довољној мери ни да наслутимо какве процесе мишљења, имагинације и закључивања буди експериментални тактилни и инклузивни стрип за слепо или слабовиду децу. Овим текстом покушаћемо да на примерима алтернативних или експерименталних стрипова за децу, насталих у другој деценији ХХІ века, истражимо начине на које есенција стрипског језика у неконвенционалном изразу може утицати на најмлађе читаоце дигиталног доба, па и на оне који имају специфичне потребе.

Стрипови су добри за мозак: стрипови за децу Маје Веселиновић

Маја Веселиновић је *freelance* илустраторка, графичка дизајнерка и ауторка стрипова. Сарађује са бројним реномираним издавачима и институцијама у Србији и иностранству. Добитница је више престижних домаћих и иностраних признања за илустрацију и стрип. Овом приликом посебно издвајамо Гран при на Међународном салону стрипа у Београду (2004). Две књиге са њеним илустрацијама добиле су и престижну међународну ознаку *White Ravens*. По избору *Принџа (Print)*, водећег америчког магазина за графички дизајн, сврстана је међу дванаест најзанимљивијих европских илустратора у 2008. години. Међу њене успехе свакако треба убројати и учешће на изложби *100 per 100*, одржаној 2010. у граду Ангулему, „престоници стрипа”, одакле је читава поставка пресељена у Париз а затим и у неколико других европских градова.

Маја Веселиновић у интервјуима о свом стваралаштву каже да је боја за њу – емоција, да јој је омиљена техника – комбинована, и да воли спонтаност цртежа рађеног тушем и пером или само оловком, или пак широком четком насликане текстуре...⁵ О свом приступу стрипском раду, она каже:

У почетку сам често писала стрипове у првом лицу, који нису увек били у потпуности аутобиографски, али је у њима било доста личног. Међутим, сада волим да помешам фикцију и стварност, да осмислим ликове и пустим их да оживе своју причу. Ја сам увек негде ту, са стране, по-

⁵ *Intervju Maje Veselinović. Lonac slikovnica.* <<https://lonac-slikovnica.com/2017/10/22/intervju-maja-veselinovic/>> 1. 5. 2021.

смавам. Последњих неколико година ме забавља да осмишљавам ликове обучене у костиме разних животиња. Људи мачке, зечеви, пацови, свиње... У зависности од расположења и ситуације у којима се налазе доцртавам им чизме, огртаче, маске и рукавице. Понекад личе на суперхероје, али су им дела далеко од суперхеројских. [...] Одувек сам се трудила да цртежом, бојом, типографијом нагласим емоцију у стрипу. Волим ту испреплетаност нарације и чисте ликовности, непрекидно експериментисање и тражење. Од сваког свог новог стрипа очекујем да буде бољи од претходног, важно ми је да јасно видим напредак. Мислим да тога не би било и да би магија нестала када бих се увек држала једног, добро опробаног рецепта (Ракезић 2011).

Из ауторкиних изјава и конкретних стрипова свакако је јасна њена опредељеност за алтернативни стрип. Већ у њеном стрипском раду био је уочљив и њен афинитет према стваралаштву за децу, те ће се она касније озбиљно усмерити на илустрацију за децу. Један од разлога за овај прелаз са стрипа на илустрацију за децу можемо наћи у тржишним приликама и овој изјави: „Рад на стриповима какве волим да измишљам и цртам није исплатив” (Исто), што сигурно да утиче на то да ауторка данас више времена посвећује илустрацији за децу, али не престаје и са креирањем стрипова за децу.

Саша Ракезић о Маји Веселиновић каже да је истинска „звезда” антологије *Женски стрип на Балкану* – њен је рад представљен на чак двадесет шест страница. Он закључује да, захваљујући стилу који може да буде веома експресиван и личан, али и веома комуникативан и (у најбољем смислу те речи) декоративан, Маја Веселиновић комуницира са прилично разноликом публиком (Исто).

Колекција стрипова Маје Веселиновић под називом *Необичан дојађај са намишвањем и гру-*

је приче на неки начин заокружује један период у њеној каријери, и означава тренутак када се са стрипа преусмерила на илустрацију књига за децу. У предговору ове књиге, Владимир Весовић истиче да топлина и нежност чине Мају Веселиновић несвакидашњом ауторком, а Саша Ракезић сматра је креаторком чија обличја, текстуру и боје препознајемо упркос томе што она не престаје да експериментисе цртежом и сценаријом (Veselinović 2008: 5).

„Мислим да ми као одрасли веома често потцењујемо децу, мислимо да нешто неће схватити само зато што су деца”, изјавила је Маја Веселиновић у једном интервјуу (Ракезић 2011). Стрипови за децу, које ствара на трагу својих алтернативних стрипова за одрасле, а често за све узрасте, сведоче о томе да високо цени комуникативне и перцептивне способности најмлађих читалаца, не либећи се да им понуди нешто ново, другачије, уврена да и те како разумеју и осећају њене поруке.

Стрип за децу *Три мале Кинескиње*

Сценарио децјег стрипа *Три мале Кинескиње* потписује Бојана Миновић, а цртеж Маја Веселиновић. Сама прича представља сан у коме нараторка, маштом илустраторке, поприма облик девојчице-мачке, приповедајући сан који у сликама пратимо. Она је у друштву маме Кинескиње и њене три мале кћерке. У необичном сну мама Кинескиња на питање својих девојчица *која највише воли*, каже, и то „на српском језику са јаким акцентом”, *да највише воли свој бицикл*, на шта се мале Кинескиње кикоћу, а нараторка остаје збуњена. На питање својих кћерчица *која се највише љлаши*, мама Кинескиња одговара *да се највише љлаши прин-*

Три мале Кинескиње

чева, на шта нараторка девојчица-мачка прасне у смех, као на најбољу фору коју је у скорије време чула.

Стрип је настао 2015. године и један је од новијих радова Маје Веселиновић, с обзиром на то да се ауторка више оријентисала на илустровање књига децу.

У њеним новијим стриповима, попут *Три мале Кинескиње*, очит је прелазак на илустрацију за децу, али је Веселиновићева задржала бројне елементе својих ранијих стрипова: лакоћу, иновативност, склоност као сноликом, чудноватом, апсурдном, финој иронији и хумору, порукама које нису баналне и које наводе на размишљање, отварајући бројна питања; код ове ауторке често је присутно и нешто магично, мистично или надреално, понекад и гротескно. У њеним стриповима читалац среће једнооке принцезе, човека пацова и жену црну мачку, играчку која намигује па се јавља у сновима, свиње, зечеве, мачке који комуницирају са људима, па и маму Кинескињу са три мале кћерке, Освалда који штрика са пријатељицом прасетом итд. Она у стриповима у овој колекцији промишља и о стрип-стваралаштву (*Необичан догађај са намишљивањем*, *Стрипови су добри за мозак*), религији, филозофији, ангажованим темама у вези са ратом и неправдом...

У стрипу *Три мале Кинескиње* она је свој израз, у односу на раније стрипове, прочистила, поједноставила, али и обогатила мноштвом сићушних детаља. Стрип има четири табле, и готово свака представља целину; само је друга подељена у два дела, што стрип чини читљивијим и за дете проходнијим. Јунакиње су стилизоване, веселе, раздрагане; цртеж је неоптерећен реалистичним представама, простор је недефинисан, нема сценографије, постоји само неутрална позадина са текстуром. Маја Ве-

селиновић не користи облачиће, већ текст стрипа ручно исписује и уклапа у композицију као ликовни елемент. Ово је један кратки, озбиљно-шаљиви стрип за девојчице (зашто не и за дечаке?), па можда и за њихове старије сестре или чак младе маме. Веселиновићева на необавезан начин поставља идентитетска женска питања, разбијајући традиционалне предрасуде да мама мора да каже да највише воли своју децу, да о принчевима сви маштају, а нико не очекује да чује да их се неко плаши. Овде је очигледно преиспитивање традиционалног патријархалног обрасца и бајковитих ружичастих стереотипа западне културе, представљено у ликовима Кинескиња и једне мале жене-мачке. Било би занимљиво у групном интервјуу анализирати како би деца, нарочито девојчице, протумачила ове поруке, осим што очекујемо да им читав приказ буде духовит, чудноват, занимљив и забаван. Тренутак који је овде такође битан јесте *одвајање* – кад мајка каже да јој је бицикл највољенији, где у сну и кроз хумор дете спонтано доживљава суочавање са страхом од одвајања од мајке, које га у будућности неминовно чека. То није, дакле, прича о лошој мајци, већ о превазилажењу страха од одвајања (мотиву који често налазимо у бајкама) и освајању сопственог женског идентитета. Податак да се плаши принчева поручује да, ако их се треба плашити, они и нису баш тако савршени, *ружичасти*, и увек на белом коњу. То заправо значи да се треба плашити илузија. Наизглед, све је врло једноставно и наивно, а заправо изразито слојевито и сложено. Дубока порука ове приче јесте она о аутентичности женског идентитета, оног који се пројављује и у мноштву цветића, птичица, шарене одеће, шареног аутомобила, у облицима лица јунакиња, па и у појави саме девојчице-мачке. За мало женско

биће, јунакињу или конзументкињу овог стрипа, радост живљења заправо почива у игри и задовољству собом, који стоје насупрот фрустрацијама услед тежњи неким строгим идеалним обрасцима које жене себи често намећу или их васпитањем примају.

Навешћемо називе још неких стрипова Веселиновићеве који се могу третирати као стрипови за децу и младе, али некад и за одрасле: *Освалдова шајна*, *Ах те рибизле?*, *Полудели од лепоше*, као и стрипове из књиге *Необичан догађај са намићивањем и друге приче: Необичан догађај са намићивањем, Пекмез од шљива, Драћа бако, Пријатељи су баш то од мене очекивали...*

Стрипови за децу Маје Веселиновић алтернативни су и другачији, и у ликовном и у наративном смислу. Она својим радом помера границе и надамо се и очекујемо од ње нови уплив стрипског језика у сликовнице и књиге за децу којима се последњих година највише и бави. На домаћој стрип-сцени за децу било би то невероватно освежење.

Стрип-бајка за децу *Црвенкаја* – тактилни инклузивни стрип Драгана Купрешанин

Драгана Купрешанин бави се цртежом и сликом, графичким дизајном, стрипом и илустрацијом. Докторирала је на Факултету примењених уметности у Београду 2021. године, а запослена је као асистент на Академији техничких струковних студија, на предметима из уже области Графички дизајн. Излагала је на неколико десетина самосталних изложби и учествовала на више стотина групних националних и међународних фестивала, изложби и ликовних колонија у земљи и иностранству. Стипендиста је неколико државних и приватних фондова

и добитница већег броја награда из области ликовне и примењене уметности (цртеж, дизајн, стрип). Алтернативним стрипом бави се од 2004. године, а од 2008. истражује стрип и граничне медије који користе конвенције и језик *деветије уметности*.⁶

Драгана Купрешанин је у оквиру свог докторског рада реализовала уметнички пројекат који се састоји од два експериментална тактилна стрипа. Први је пилот-пројекат, инклузивни тактилни стрип, односно стрип-бајка за децу *Црвенкаја*, по мотивима бајке браће Грим. Други пројекат је *Невидљиви шалас – експериментални тактилни стрип*, према књизи *Таласи* Вирџиније Вулф, који је освојио чак пет награда, међу којима су и две награде на 17. Међународном салону стрипа у Београду: Гран при и Специјална награда жирија за иновацију у стрип-уметности, у конкуренцији од око пет стотина аутора из двадесет шест земаља.

Чланица жирија за поменуте награде Аница Туцаков записала је да *Невидљиви шалас*

представља једно од најзначајнијих дела из целокупне продукције визуелних уметности по којима ћемо памтити ову годину. [...] врхунски ауторски пројекат, својеврсни арт објекат, који одликује озбиљност и утемељеност амбиције постављеног концепта и највиших стандарда његове реализације, висока графичка култура, софистицираност и прецизност израза, те комплексни истраживачки продор у друге димензије перцепције [...] (Tucakov 2019: 3).

Ове похвалне речи свакако би се dobrим делом могле пренети и на пилот-пројекат тактилно инклузивне бајке у стрипу *Црвенкаја*.

⁶ Dragana Kuprešanin. *Adresar članova, ULUPUDS*. <<http://www.ulupuds.org.rs/Umetnici/Slikarstvo/DraganaKupresanin.html>> 04. 05. 2021.

Стрип *Црвенкаја* (снимци екрана)⁷

Како сазнајемо од саме ауторке, која у свом докторском раду детаљно описује процес стварања, коначној верзији стрипа *Црвенкаја* у тиражу од три примерка претходиле су три радне верзије, тестиране на испитаницима оба пола, који су као следеће и слабовиде особе превасходна, али не и једина циљна група, и према резултатима радне верзије остале су кориговане до свог коначног облика. Самој изради овако специфичног пројекта нужно су претходила и обимна и веома темељна истраживања и припреме самог процеса реализације рељефне штампе, различитих текстура, превода на Брајево писмо, али и истраживања специфичних потреба циљне групе. Сви облици дизајнирани су и векторски реализовани у софтверу, а затим су према векторском цртежу материјали сечени на машини за ласерско сечење и аплицирани на формате по претходно установљеном распореду. Коначни тираж настао је УВ дигиталном штампом, са аплицираним облицима, на хоризонталном формату димензија 320 x 290 милиметара, са укупно дванаест страница, од чега је осам табли-слика.

⁷ *Mali Dnevnik*. <<https://www.youtube.com/watch?v=m4wmEfUNrCs>> 4. 5. 2021.

Важне су следеће карактеристике инклузивног тактилног стрипа за децу *Црвенкаја*:

- искорак из дводимензионалног стрипа у трећу димензију;

- примат је дат чулу додира, а не чулу вида (иако је стрип намењен не само слепим већ и слабовидим особама, а свакако може бити занимљив и онима без оштећења вида);

- текст је понуђен у два вида – на ћирилици и Брајевом писму;

- радикална минималистичка стилизација облика: фигура, предмета, свих мотива, ради лакшег препознавања додиром слепих или чулом вида оних који су слабовиди; чисте површине, јасни, сведени облици, текстуре и рељефност који додатно дочаравају природу фигуре или предмета, јаки контрасти црне, беле и сиве у великим и чистим површинама;

- стрип који је и књига – уметнички објекат, у тиражу од само три примерка, доступан публици на изложбама у галеријама, којих је већ било неколико и пре саме одбране докторског рада (Галерија Коларчеве задужбине у Београду, Галерија СУЛУВ-а у Новом Саду, и више колективних изложби);

- пионирски подухват ове врсте у Србији, редак и у свету.

Соња Јанков у каталогу за изложбу тактил-ног стрипа Драгане Купрешанин каже:

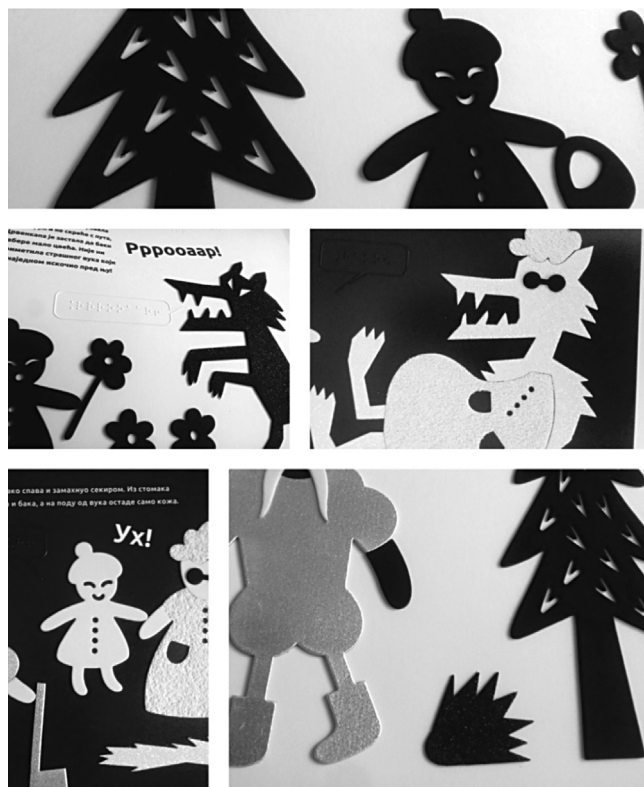
Стварањем стрипа изван уобичајених оквира, ауторка нас све позива да испратимо прочитану причу путем додира, чиме не отвара само стрип слепим и слабовидим особама, него и нас отвара за доживљај ликовних уметности на другачији начин (Јанков 2019: 103).

У закључку свог докторског рада, који је, према речима њеног ментора проф. Растка Ђирића, *послао славан* и пре него што је био одбрањен, Купрешанинова закључује:

У симбиотичком деловању приступачног дела и приступачног простора, тактилитет у стрип уводи нови концепт обликовања у коме стрип, парадоксално – интегришући невизуелно чуло – успоставља нову, визуелно-хаптичку нарацију.

Драгана Купрешанин је овим експериментом у области стрипа за децу направила значајан искорак и померила границе приступа стварању и „читању“ стрипа код најмлађе публике. Могло би се рећи да је више него амбициозно стварати стрип, тј. део визуелне нарације, за оне за које визуелне сензације не постоје или су слабе, дакле за слепо или слабовидо дете. Међутим, ако боље размислимо, није у питању амбиција нити било каква претенциозност, већ посреди може бити само огромна љубав према медију стрипа и несебично човекољубље, које свој изражај налази у стварању за оне који се налазе на својеврсној друштвеној маргини. Наиме, ни стрип за децу, поготово експериментални, а ни слепа и слабовида деца нису они на које су усмерени рефлектори јавности.

„Суштина стрипа јесте његов наративни потенцијал” (Купрешанин 2019: 171). Можемо са-

Стрип *Црвенкаја* (фотографије)

мо да наслутимо доживљај и имагинацију једног слепог детета при „читању” оваквог стрипа, при додиру облика које дете препознаје као веселу и наивну девојчицу у шуми, као страшног вука разјапљених чељусти, ловца са брковима и шеширом, када препозна дрво у шуми, цвет, итд. у комбинацији са поруком коју добија кроз Брајево писмо. Сигурно је да ће такво дете, које до сада није имало прилику да искуси чари стрипа, а питање је у којој мери тактилне слике уопште има могућност да перципира, доживети узбуђење, радост, несвакидашњи доживљај и искуство које ће покренути његову имагинацију и емоције, чинећи да живље прими поруку коју ова прича о Црвенкапи носи. У време

када се тактилност везује за виртуелни свет и екране, овај стрип враћа нас у материјални, опипљиви свет, свет штампане материјалне књиге, књиге-објекта, опипљиве за слепо дете попут играчке, предмета или, у крајњој линији, друге особе.

Закључак

На примерима двеју обимом невеликих студија случаја, у овом раду покушали смо да укажемо на могућа померања граница и токова развоја стрипа двеју ауторки које се баве стриповима изван тзв. мејнстрима⁸ али и стрипом за децу.⁹ Дакле, обе ауторке посвећене су дво-струко маргиналним гранама стрипске уметности.

На пољу стрипа за децу, анализирани су примери алтернативног приступа Маје Веселиновић и експерименталног приступа Драгане Купрешанин. Обе ауторке су се годинама пре објављивања ових радова бавиле алтернативним стрипом, обе су добитнице награда на Међународном салону стрипа у Београду који негује иновативност кроз посебну награду за таква остварења и заједничка им је склоност истраживању у различитим медијима, жанровима и техникама.

Врло је изазовно у стрип за децу уносити елементе алтернативног стрипа. Он се пак може дефинисати на следећи начин:

Инсистирање на отворености за нове, почетне и софистициране облике субверзије затеченог стања и система, [...] је основа виталности алтернативног стрипа и континуираног подмлађивања које ову сцену чини флексибилном, непредвидивом и – алтернативном (Sekulić – Porović 2011: 22).

Маја Веселиновић је у стрип за децу унела, као особине алтернативног стрипа, нетипичан, аутентичан визуелни језик и специфичан наратив кроз писање или одабир сценарија. И не само то. Искуство бављења алтернативним стрипом спојила је са искуством илустраторке за децу. Дубоко поштујући интегритет и способности детета, ауторка му поставља мале изазове и загонетке, кроз шаливе и наизглед наивне приче за које верује да ће их дете разумети и осетити. Над тим причама неретко се могу замислити и одрасли, изнова преиспитујући начин на који васпитавају своју децу и опходе се према њој.

Сложићемо се са ауторком тактилног стрипа Драганом Купрешанин, која каже да су

експериментални радови у медију стрипа значајни јер управо показују његову тренутну позицију у оквиру актуелних друштвених процеса, односно потребе и правце даљих трансформација (2019: 171).

Драгана Купрешанин је својим експериментом стрип за децу извела у трећу димензију и понудила нам тактилност као нову вредност стрипа, не само за децу са оштећењем вида, већ и за сву другу децу, па и одрасле, где се додиром добијају нове информације и сензације у доживљају стрипа. Ово свакако отвара видике по питању даљег могућег експериментисања у

⁸ Тамбурић расправља и о томе да је спорна и подела и сами термини *мејнстрим* и *андерграунд* стрип: „Збуњује и то што се стриповима 'главног тока' називају стрипови у којима протагонисти обучени у шарене трикове лете по ваздуху, а стрипови о стварним људским односима и осећањима називају се *underground* стриповима” (2020: 73).

⁹ Треба овде имати у виду чињеницу да се чак и књижевност за децу неретко неправедно третира као мање вредна у односу на ону за одрасле.

пољу стрипа, по питању тродимензионалности и тактичности, што у случају деце може бити посебно атрактивно и стрип приближити не само књизи-објекту већ и књизи која је својеврсна мултимедијална играчка.

Верујемо да се на трагу оба примера стрип за децу (у крајњој линији и илустрација за децу) може развијати, мењати, прилагођавати (наравно, не науштрб квалитета) презасићеној публици ХХІ века која, изложена огромном броју информација, мултимедијалних садржаја и општој продукцији спектакла и експреса, бива теже доступна али и захтевнија у смислу садржаја који може да скрене и задржи пажњу читалаца.

ЛИТЕРАТУРА

- Граси, Зефирино, Слободан Јовановић, Растко Ђирић. *Илустрациони Полиптикино забавника* (каталог уз изложбу). Београд: Музеј примењене уметности, Политика, 2007.
- Јанков, Соња. *Заједнички доживљаји* (рецензија изложбе). Продукција: СУЛУВ 2019. Нови Сад: Савез удружења ликовних уметника Војводине, 2019.
- Купрешанин, Драгана. Естетика невидљивог. *Култура: часопис за теорију и социологију културе и културну политику* 165 (2019): 157–173.
- Лазич, Лаза. Стрип – рефлексije и сећања на 80 година читања стрипова. *Култура: часопис за теорију и социологију културе и културну политику* 165 (2019): 263–275.
- Стефановић, Зоран. Увод: Сироче социологије, кнез неуроестетике: стрип и идентитет. *Култура: часопис за теорију и социологију културе и културну политику* 165 (2019): 11–28.

- Ivkov, Slobodan. *60 godina domaćeg stripa u Srbiji / Six Decades of Comics in Serbia / A Hazai képregény 60 éve Szerbiában, 1935–1995*, Subotica: Likovni susret, 1995.
- Sekulić, Aleksandra, Radovan Popović. *Nevidljivi strip: alternativni strip u Srbiji 1980–2010*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2011.
- Tamburić, Živojin. *Stripske kritike*. Beograd: Modesty stripovi, 2020.
- Tamburić, Živojin, Zdravko Zupan, Zoran Stefanović. *Stripovi koje smo voleli: izbor stripova i stvaralaca sa prostora bivše Jugoslavije u XX veku / The Comics We Loved: Selection of 20th Century Comics and Creators from the Region of Former Yugoslavia*. Beograd: Omnibus, 2011.
- Tucakov, Anica. *Reč žirija – 17. Međunarodni salon stripa*. Beograd: Studentski kulturni centar, 2019.
- Veselinović, Maja. *Neobičan događaj sa namigivanjem i druge priče*. Novi Sad: Studentski kulturni centar, 2008.
- Vlahović, Senka. Marko the Cat and Other Old/New Heroes in Children's Books by Serbian Illustrators of the 21st Century. In: *Contemporary Serbian Children's Book Illustrators*. Novo Miloševo: Banatski kulturni centar, 2019.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

- Dragana Kuprešanin. *Adresar članova. ULUPUDS*. <<http://www.ulupuds.org.rs/Umetnici/Slikarstvo/Dragana-Kupresanin.html>> 4. 5. 2021.
- Intervju Maja Veselinović. *Lonac slikovnica*. <<https://lonac-slikovnica.com/2017/10/22/intervju-maja-veselinovic/>> 1. 5. 2021.
- Mali Dnevnik. <<https://www.youtube.com/watch?v=m4wmEfUNrCs>> 4. 5. 2021.
- Rakezić, Saša. Kardigram sazrevanja: intervju – Maja Veselinović, strip autorka i ilustratorka. *Vreme*, 13. januar 2011. <<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=971113>> 1. 5. 2021.
- Sajt Maje Veselinović. <<http://www.majaveselinovic.com/bio/>> 1. 5. 2021.

Senka R. VLAHOVIĆ

COMICS FOR CHILDREN:
ALTERNATIVE AND EXPERIMENTAL
APPROACHES IN SERBIA
IN THE 21ST CENTURY
(MAJA VESELINOVIĆ AND
DRAGANA KUPREŠANIN)

Summary

Despite the various prejudices that still exist today, if we compare comics and illustration in that context, it appears that comics have an advantage. Comics are called the “ninth art” and are studied and researched much more from the aspect of art theory and history and, from a commercial point of view, except for the illustration of children’s books, they seem to be more present in adult publishing than richly illustrated adult books. Of course, the above distinction between comics and illustration is only conditional because it can certainly be said that comics are a unique subcategory of illustration. When discussing Serbian comics, we are discussing an established, decades-long tradition, that has certainly left its

mark and has its distant offshoots in the work of contemporary Serbian comic-book authors. But, comics for children in Serbia are one area that has not been sufficiently studied from a theoretical point of view, especially in the significantly altered circumstances of the 21st century. Examples of Maja Veselinović’s alternative approach and Dragana Kuprešanin’s experimental approach to children’s comics were analysed. Both authors have been involved in alternative comics for years before they created these works. Both authors are winners of awards at the International Comics Festival in Belgrade, which nurtures innovation by handing out a special award for such achievements. Both authors are inclined towards research in different media, genres, techniques. We believe that, by following both of the examples discussed here in the paper, children’s comics (ultimately children’s illustrations) can be developed, changed, adapted (of course, not to the detriment of quality) to the oversaturated audience of the 21st century, which, exposed to a multitude of information, multimedia content, and general overproduction of spectacles and excesses, is ever-more difficult to reach but also more demanding in terms of content able to divert and retain the attention of readers.

Keywords: children’s comics, children’s illustrations, alternative comics, experimental comics, tactile comics

ТЕМА ОДРАСТАЊА У РОМАНИМА ЗА ДЕЦУ ВЕСНЕ АЛЕКСИЋ

САЖЕТАК: Романи и приповетке Весне Алексић у самом су врху савремене књижевне продукције намењене деци. Анализом њена четири романа (*Марија Модиљани*, *Дођи на једно чудно место*, *Крокодил њева* и *Сазвежђе виолина*), требало би да прикажемо различите видове тематизације одрастања, превасходно женског, у прози ове списатељице. Приступ истраживању биће проблемски и подразумеваће анализу појединих аспеката феномена одрастања који су у проучаваним романима присутни.

Закључено је да је тема одрастања константа стваралаштва Весне Алексић и да је у њеним романима одрастање приказано као нагли прекид детињства услед трауматичног искуства и прелазак на наредни ступањ зрелости. Због веродостојног приказивања дечјег живота и сазревања, ови се романи вреднују као квалитетно штиво за младе, али и за одрасле читаоце.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Весна Алексић, роман за децу, лик, породица, сазревање, мотивација

Увод

Традиција дечје књижевности код нас несумњиво је „на страни поезије” (Љуштановић 2012: 169), али у време када Весна Алексић објављује дела којима ћемо се бавити проза готово у потпуности замењује поезију за децу, док жанр романа постаје доминантан. Објашњење за ову појаву лежи у чињеници да је реч о делима која се баве савременим дететом и темама њему

важним и блиским, промовишући слободно детињство, а не изостављајући ни традиционалне мотиве.

Међу јунацима романа Весне Алексић доминирају ликови девојчица претпубертетског или раног пубертетског узраста и тема њиховог одрастања и сазревања. Реализацију теме одрастања девојчица, уз увиђање сличности и разлика између појединих елемената које она са собом носи, пратићемо у романима *Марија Модиљани* (1999)¹, *Дођи на једно чудно место* (2015), *Крокодил њева* (2017) и *Сазвежђе виолина* (2018)².

Весна Алексић слика препознатљив амбијент и препознатљиве ситуације. Њена књижевност у целини саткана је од света доступног чулима и, углавном, лишена апстракција и елемената фантастике. Без устезања се приказују оба лица живота – безбрижно и срећно детињство у топлом породичном и школском окружењу, али и животна неправда и бол, чијих последица нису поштеђени ни најмлађи. Реално

* jelenanvesic@gmail.com

¹ Прво издање романа *Марија Модиљани* објављено је 1999, али ће цитати у тексту бити навођени према издању из 2012. године.

² Прво издање романа *Сазвежђе виолина* објављено је 2018, али ће цитати у тексту бити навођени према издању из 2020. године.

приказано детињство, „мимезис свакодневног дечјег живота” (Љуштановић 2009: 380) темељ је за обликовање дечје визије стварности, окружења и догађаја. Весна Алексић показује изузетну вештину у описивању и дубоком разумевању дечјих представа о свету, често недокучивих одраслима.

Весна Алексић припада значајној линији у развоју српске прозе за децу, оној чији уметнички поступак Јован Љуштановић назива „лиризацијом детињства” (2012: 172), а фокус списатељске пажње у њој почива на истицању тачке гледишта детета. Психолошко портретисање ликова девојчица остварује се управо кроз осликавање дечје визууре. У сва четири романа који су предмет овог рада излагање је углавном интроспективно, те читалац непосредно сагледава проживљавања и осећања главних јунакиња и истовремено бива сведок њиховог виђења различитих ситуација.

У средишту пажње романа којима ћемо се бавити стоје осетљиви периоди детињства и девојаштва, али и прелазни ступањ између та два не тако удаљена стадијума, у коме су све јасније промене које јунакињу ближу обличју детета, захваљујући проживљеним искуствима и преброђеним искушењима, доводе до фазе адолесценткиње, а потом и девојке. Одрастање постаје кључна тема ових романа. У литератури је неретко присутна дистинкција између књижевности за децу, с једне стране, и оне за адолесценте и омладину, с друге (в. Zima 2017: 5). Код Весне Алексић ситуација је специфична јер су те две стране развоја у њеним делима неодвојиве. Док се прати ток сазревања, суштина није у фокусирању на поједине тачке временске осе већ у процесу који води лик до одређеног стадијума одраслости, било да је реч о потпуном стасавању у одраслу особу, било о

суочавању са стресним догађајима који воде до наредног степена зрелости. Василије Радикић, анализирајући роман *Звезда руџалица*, каже да је дело писано за младе „на неухватљивој граници између детињства и ране младости” (2010: 168). Ова се одредница може применити на вештину романа Весне Алексић, а заступљена је и у њеним причама.

Девојчице – јунакиње романа Весне Алексић

У традицији књижевности за децу дечаци су били јунаци и носиоци радње знатно чешће него девојчице. Ово је објашњавано тиме што децу-читаоце привлачи акција, па је због тога било погодније за носиоца радње одабрати слободног дечака него девојчицу, која је, историјски гледано, у већини култура била везана за кућу, а мање окренута игри (в. Crnković 1971: 115). Весна Алексић доследно за протагонисте својих романа бира девојчице. У четири романа који су предмет нашег рада девојчице су главни ликови и нараторке које приповедају у првом лицу.

Будући да се прати одрастање приповедачица, у различитим деловима романа приповедни глас припада девојчици другачијег узраста. Приповедачице упознајемо као децу, али, током развоја радње, и као адолесценткиње, па и девојке. Код Весне Алексић, деца-приповедачи у средишту су наратије, „на сличан начин на који је лирски субјекат у центру света лирске песме” (Љуштановић 2009: 384). Све ситуације и сви други ликови романа сагледани су из њихове перспективе.

Савремено стваралаштво за децу темељи се на идеји о слободном детињству и о детету као

активном субјекту, „не само у његовом малом дечјем свету него и у породици, школи, па чак и у друштву” (Љуштановић 2012: 177). Девојчице у романима Весне Алексић одговарају том опису, јер преносе доживљај свог слободног детињства и активне су у односу на окружење. Приказане су као предузимљиве и самосталне, без обзира на фазу одрастања и тачку у времену из које се обраћају читаоцима. Живахне су, комуникативне, радо проводе време и са одраслима и са вршњацима и неретко су доминантне у вршњачким групама. Често се радије друже са дечама и „имају понашање које заједница одређује као мушко” (Божић 2018: 95). Осталој деци сличне су по јединственом наивном и дословном тумачењу стварности, жељи за игром и оријентисаности на свет бајки, прича или, у овом случају, стрипова, али се и истичу у односу на вршњаке по карактеристикама које их уздижу на виши ступањ зрелости од оног који се очекује за њихов узраст. Читалац, као сведок одрастања сваке од њих, прати тиху борбу која се у њиховом бићу одвија између жеље за продужавањем детињства и суочавања са светом лишеним лепоте и благодати дечјег живота.

Утицај породичних односа на сазревање јунакиња

Период одрастања стресан је за младу особу у оноликој мери колико јој је тешко да се прилагоди психофизичким променама свог бића и захтевима средине у којој се одрастање одвија. Хармонични односи у породици, као и родитељска подршка и разумевање, и те како могу допринети лакшем савладавању препрека на које дете наилази током сазревања. Међуљуд-

ски односи у породичној заједници могу да се поремете услед бројних разлога, што доводи до савременог феномена дисфункционалне породице, чије последице деца, нажалост, највише осећају.

На почетку романа *Крокодил ђева* не наслуђује се да ће бити речи о породичном раздору. Док мајка и беба нису дошле из породилишта, у породици је, по свему судећи, владала хармонија, а Даница, главна јунакиња и приповедачица овог романа, била је миљеница у кући. До поремећаја таквог стања долази јер је новорођенче због проблема са дисањем морало да остане у болници, а прогнозе лекара нису давале много наде у позитиван исход. Мајка по доласку из породилишта запоставља Даницу, мужа, остатак породице, али и себе – сву своју снагу усмерава на бригу о беби. Даничин отац, њен најбољи пријатељ из света одраслих, напушта породицу и одлази са другом женом. Дечја осећања рањивија су и подложнија повредама од емоција одраслих. Очева издаја и наставак дечјег живота после ње постају најтежа животна битка коју ће Даница водити и кључни изазов на који она у свом одрастању наилази. Проблем који потреса целу породицу пољуљао је равнотежу складног брака, а раздор између родитеља није се могао задржати у оквиру њиховог односа, већ је директно утицао и на Даницу и њено одрастање.

У роману *Дођи на једно чудно место* родитељи приповедачице Нађе нескривено показују своју љубав, а „сасвим љубавне вести” (Aleksić 2015: 90) да ће она добити брата говоре о складном односу између њих. Уколико несугласице овде и постоје, оне настају услед свакодневних дешавања и не остављају последице у међуљудским односима укућана или на емотивни раз-

вој детета. Хармонија у овој породици погодна је за здраво одрастање.

Марија, јунакиња романа *Марија Модиљани*, одраста са родитељима и десет година старијим братом, Адамом. Адам је брижан и обазрив, заштитнички настројен према сестри. На Маријине родитељске састанке одлазио је он, а не родитељи. Постоји проблем у опхођењу родитеља према Марији, као и у њиховом међусобном односу. Наслућује се емоционални расцеп између њих, иако га девојчица-приповедачица експлицитно не дефинише. Марија им ноћу долази до кревета и тамо увек затиче само једно од њих. Називи за оца и мајку осликавају Маријин став према њима. Отац Градимир за њу је „наш ћаћос Пања” док је мајка кроз цео текст „госпођа Вера”. У Маријиним очима, највећа мајчина грешка јесте претерано одсуствовање. Иако оцу тепа симпатичним надимком „ћаћос”, евидентно је да он има озбиљан проблем с алкохолизмом, због чега га понекад и данима нема код куће. Незаинтересованост родитеља за очување складног брака резултирала је у овом случају и незаинтересованошћу за потребе детета, а улогу Маријиног старатеља на себе преузима Адам.

Тијана, нараторка *Сазвежђа виолина*, одраста са родитељима и рођеним братом Бојаном, међу вршњацима познатијим као Текс. Родитељи се појављују као епизодни ликови, али се из тих епизода може осетити њихова љубав према Тијани и подршка на путу развијања њеног талента. Деда Аћим и четворица дечака заузимају у Тијанином дечјем свету улогу једнаку улози породице. То је оправдано јер највећи део времена она проводи са њима. Протагонисткиња овог романа одраста у средини која нуди обиље љубави и породичне топлине. Такво окружење је подстицајно и повољно утиче на

развој срећне и испуњене младе особе, али и у овом роману долази до поремећаја складног детињства и до наглог сазревања, а узрок томе нису односи у породици, већ рат.

Видови социјализације

У романима Весне Алексић приповедање се концентрише на делање протагонисткиња, али се, упркос потенцирању индивидуалног света девојчица, не сме запоставити ни социјални контекст. Кроз интеракције са средином дете усваја социјалне норме и облике понашања који утичу на формирање личности. Социјализација у раном детињству започиње интеракцијом с родитељима, а касније се проширује и на односе са вршњацима. Девојчице у романима Весне Алексић кроз период детињства прате одрасли из окружења и друга деца, која одрастају заједно са њима.

Деци је тешко да схвате комуникацију између одраслих јер одрасли располажу са знањима и тајнама које су за дете далеке и забрањене. Јаз се продубљује међусобним неразумевашем, разликама у интересима и погледу на свет. Ипак, у овим делима не постоје агресивне расправе између девојчица и одраслих, већ само мањи неспоразуми, који су описани „топло, као генератори породичне идиле” (Љуштановић 2009: 382). Свако сукобљавање мишљења са одраслима приказано је као свакодневна појава која не ремети ток одрастања.

Ако у свету одраслих постоји неразумеваше према деци, оно се најчешће приписује родитељима, док су бабе и деде увек на страни деце. Деца и стари засебна су сфера темпоралности у романима Весне Алексић (в. Лалатовић 2018: 92), другачија од сфере којој припадају родите-

љи. Међу одраслим ликовима издвајају се савезници протагонисткиња. То су углавном мушки ликови у виду очева и ујака (в. Божић 2018: 98) и старе особе. Ликови савезника увек су на страни девојчица. Бране их, чувају и брину о њима, пристају на њихове прохтеве и жеље без поговора, не грдећи децу и лако им праштајући. Они у дечјој свести често постају и узор, тј. модели за угледање, чије особине деца током сазревања свесно или несвесно усвајају, обликујући сопствени идентитет по угледу на њихову личност.

Даница, најмлађа међу протагонисткињама, има највише одраслих савезника у свом окружењу јер је у њеном узрасту породична социјализација важнија од вршњачке. Најзначајнији савезник је њен отац. Њих двоје имају чврсто изграђен однос, заснован на међусобном поверењу и коду који је осталим укућанима недоступан и тешко схватљив. Он је за њу Сајмон, истоимени јунак из стрипа, док је Даница за њега редов који салутира и озбиљно схвата све очеве „наредбе”. Отац успева да свакодневне активности зачини игром и непрестано провозира Даничину машту. Допушта јој да буде несташна и помаже јој да оствари своје идеје, макар оне излазиле из оквира прихватљивог понашања. Иако до краја губи статус савезника, Сајмон, за разлику од мајке Наташе, остаје на Даничиној страни и након рођења бебе. Упркос привременом недостатку мајчиног разумевања, Даници подршке у свету одраслих не мањка. Међу савезницима се издваја ујак Небојша, за Даницу добри џин који уме да је избави из сваке незгодне ситуације. Нађа код оба родитеља налази сигурност и подршку, али се као највећи савезник из света одраслих и модел за угледање издваја лик бабе. Између њих двеју постоји велика сличност у понашању, иако их

удаљава генерацијски јаз. Као и Нађа, поносна што је отац сврстава у тинејџере, и баба је бунтовна, упркос позним годинама. Остварена је и сналажљива, дотерује се као дама, али и псује кад је нервозна, због чега је у Нађиним очима „кул” и „царица” (Aleksić 2015: 22). Вештине и особине којима бака располаже чине да Нађа пожели да буде као она када одрасте. Баба има улогу Нађине другарице и главног саветодавца. Она Нађи купује прву сукњу, на тај начин симболички јој помажући да пређе у стадијум адолесценције.

Социјализација у Маријином одрастању концентрисана је на једну особу. То је Адамова девојка, Моди. Моди је Марији и савезник из света одраслих и изузетно важан модел за угледање. Истовремено, она јој је пријатељица, особа која утиче на промене у развоју њеног идентитета и која својим понашањем одређује Маријину будућност јер је посредно изводи на пут уметности. Због Модиних многоструких улога у животу приповедачице, роман је насловљен по њој³.

Тијанин савезник у игри и несташлукима је Михајлов деда, комшија Аћим. Деда Аћимов лик, доследно на страни деце, у роману се контрастира са ликом његовог сина, који одводи Михајла у иностранство, далеко од пријатеља. Тако се на микроплану потврђује да су у овим романима стари људи ближи дечјем свету него родитељи. Пун разумевања за девојчицу, на којем год ступњу одрастања да се налазила, деда Аћим је био њена највећа подршка на путу препознавања и развијања музичког талента.

Интеракције које деца успостављају са својим вршњацима представљају основу за интелектуални развој и, после породичних односа,

³ Моди – од Модилиани.

најснажније утичу на формирање идентитета детета. У интеракцијама са одраслима потенцира се развој дечје индивидуалности. Захваљујући односима са вршњацима, деца уче како да функционишу у колективу и усвајају пожељне социјалне вештине. Кроз дружење задовољавају своју потребу за припадањем. Најважнији облик односа у вршњачким групама јесте пријатељство. Девојчице у романима Весне Алексић у периоду детињства развијају пријатељства која с временом јачају. У периоду адолесценције већ су чврста, а у вршњачким групама рађају се и прва осећања заљубљености.

Јунакиња романа *Крокодил ђева* социјализацију остварује у кругу породице, а са другом децом тај је процес тек у зачетку. По поласку у школу, она наилази на прве проблеме у вези са уклапањем у вршњачку групу. Права школска пријатељства још се нису развила, као ни прве љубави – у овом роману постоје само назнаке дечјих симпатија. Константа у њеној вршњачкој социјализацији јесте пријатељство са Луком.

Нађина вршњачка социјализација своди се на однос са Тетозом. Њихово дечје дружење с временом се развија до нивоа чврстог пријатељства које почива на међусобном поверењу. Из пријатељства се постепено рађа љубав. То се најпре наслућује у Нађиним тежњама да се допадне Тетози, а драгоцен показатељ њених осећања су и поруке које исписује и пре слања брише. Због овог дечака она коначно одустаје од првобитног бунта против женског дотеривања и прихвата себе као девојчицу.

Веза између Марије и Моди може се осветлити и из угла вршњачке социјализације, јер је Моди млада особа, на граници света одраслих и света тинејџера. Упркос десетогодишњој ра-

злици, Марију је посматрала као вршњакињу и на тај начин се опходила према њој. Читалац не упознаје ниједног Маријиног пријатеља осим Моди. Моди је особа која највише верује у Марију и њен будући успех, а не родитељи или брат, како би се очекивало. Највећи део сећања из детињства и целокупног одрастања Марија везује за дружење са њом.

У *Сазвежђу виолина* најразвијенија је вршњачка социјализација. Од најранијег детињства до изласка из адолесценције и стадијума Тијанине коначне зрелости прати се њено пријатељство са групом дечака. По одласку у интернат, она упознаје своју прву другарицу. „Ана из Ниш” и „Тијана с Мораву” (Алексић 2020: 55) биле су заједно у свему, од почетка познанства. Ана и Тијана функционишу искључиво као тим. Роман и носи наслов према њиховом искреном пријатељству, јер је у једном разговору Ана установила да ниједна од њих није музичка звезда за себе, већ њих две чине сазвежђе (Исто: 85). Ово прелепо пријатељство на ужасан начин заувек гаси рат. Упркос потресној причи о трагичном расанку с Аном, у роману се развија и топла прича о првој љубави, чији су актери Тијана и Михајло. Читалац Тијанину заљубљеност најпре препознаје кроз љубомору, а када јој Михајло узврати симпатије у њеном бићу рађа се дотада недоживљена врста радости. Весна Алексић врло уверљиво дочарава јединствени сплет утисака какве само прва љубав може да изазове. Тијани делује нестварно све што се догађа, од среће не може да једе, срце јој лупа јаче, а образи црвене и на сам помен Михајловог имена, откривајући искрен детињи стид и немогућност скривања љубавне радости. Осећање заљубљености, које она назива осећајем да расте, једна је од невидљивих драгоцености које чува.

Проблеми који прате одрастање

Одрастање протагонисткиња сва четири романа праћено је свакодневним бригама и проблемима, школским и интимним, али и крупним недаћама, на нивоу породице или читавог друштва. Такви изазови мењају живот заједнице и директно утичу на квалитет детињства и динамику одрастања. Доводећи до бржег сазревања, они уништавају идиличну представу о детињству. Деца у романима Весне Алексић „нису изван великог света” (Љуштановић 2012: 173) – ликови девојчица врло интензивно доживљавају проблеме с којима се суочавају и ликови одраслих. За разлику од раног детињства, пубертет и адолесценција представљају „време које само по себи намеће ветрењаче” (Алексић 1996: 60). Деца су на том нивоу сазревања изложена немирима који постају још дубљи када се уз субјективне тешкоће наметну и социјална питања.

Породични проблеми доносе патњу и бриге. Радња романа *Крокодил ђева* темељи се на „вишеструко болном и трауматичном искуству” (Пешикан-Љуштановић 2017: 86) кроз које Даница пролази заједно са својом породицом. Даничин брат при рођењу остаје без ваздуха пуних петнаест минута, што доводи у питање његов живот, а прогнозе лекара нису охрабрујуће. Овакве вести уносе немир у целу породицу, а највише утичу на однос Даничиних родитеља. Даница се сусреће са већ довољно стресним периодом, тј. почетком школовања. Услед пољупљане породичне равнотеже, родитељска подршка у овом роману привремено изостаје, и то баш онда када је Даница најпотребнија. Са само седам година, девојчица постаје нека врста бебиног старатеља и почиње да брине о малом

брату као мајка. Од тренутка кад мајка сазна за очеву преписку са другом женом, нови велики проблем потреса породицу, реметећи ток Даничиног срећног одрастања. Поремећај вишеструко значајне функције породице у детињству могао је код девојчице да изазове непожељне облике понашања, али Даница врло зрело прихвата очев одлазак од куће и утеху налази у мајчиној пажњи, која је поново иста као пре рођења бебе.

У роману *Дођи на једно чудно место* јунакињино одрастање обележено је колективном траумом коју су изазвале поплаве у Обреновцу 2014. године. Вода продире свуда, остављајући све мање простора за живот, а људи остају у мраку са својим страхом од непознате снаге природне стихије. Иако се у овом роману губици људских живота не помињу, они се наслућују, уносећи благу језу у свест одраслог читаоца који прати како бујица односи све пред собом. У свеопштем нeredу и колективним недаћама, Нађа се први пут заљубљује, први пут облачи сукњу и први пут иде на састанак са симпатијом. У сенци брзог развоја догађаја у њеном окружењу, одвија се и брзи развој пубертетских промена који изводи Нађу на нови ниво зрелости.

Након Другог светског рата, у књижевности за децу доминирао је жанр ратног романа и прича с тематиком из НОБ-а (в. Životić 1991: 64). Теме рата, револуције и смелих дејчјих подвига биле су вариране у различитим формама. Аутори првих послератних романа своје су писање тада потчињавали идеји и теми (в. Георгијевски 2005: 114). Другим речима, настојали су што боље да прикажу рат, а опис детињства остајао је у служби приближавања слике о рату. Весна Алексић пише о политичким превраћањима деведесетих година, али је код ње рат

само позадина дешавања у дечјем свету. У њеним романима рат је у служби приказивања детињства и проблема на које се током одрастања наилази. Детињство и одрастање главна су тема ових романа, а све остало налази се на секундарној оси тока приповедања.

Марија Модиљани и *Сазвежђе виолина* романи су са снажним обележјем времена – искуство одрастања које тематизују обележено је „траумом проистеклом из тековина патријархата” (Божић 2018: 96). Ратне деведесете ремеће ток одрастања њихових протагонисткиња. Живот им се нагло мења услед распада Југославије и сукоба произашлих из те ситуације. Приказује се сазревање које се одвија у сенци рата и њиме бива обележено. Ратне недаће одвијају се симултано са одрастањем и доводе до његовог убрзања, што поништава уобичајен развојни ток. Близина смрти и деструктивне слике ратних сукоба представљају „најинтензивније искуство одрастања и сазревања” (Gordić-Petković 2017: 52), јер дете бива принуђено да се, иако неспремно, суочи са неправдом и злом и да почне да размишља као одрасла особа. Дечји свет, „чији су темељи саздани на оптимизму” (Crnković 1971: 149), бива погођен и измењен потресним сценама које остављају дубок траг у свести младе особе.

Обе јунакиње са временске дистанце оживљавају своја сећања на детињство и на губитке које им је рат донео. Роман *Марија Модиљани* у својој позадини садржи трансформацију друштва након распада СФРЈ. Марија опасност најпре види далеко од властите зоне сигурности и за њу је рат „отпочео и догађао се на телевизији” (Алексић 2012: 77). Последице немира осетиле су се неколико година касније – ниске плате, као последица инфлације, воде у свеопште сиромаштво. Услед уништених идеала и су-

очавања са суровом стварношћу деведесетих година, Модии одлучује да оде из земље, и то је највећа прекретница у Маријином одрастању. Рат, несташица и неизвесност у овом роману срушили су љубавну везу, чврсто пријатељство и веру у уметност као идеал.

Кроз прву половину романа *Сазвежђе виолина* понавља се да наступају тешка и нејасна времена, и те речи углавном изговара деда Аћим, најмудрији у Тијанином окружењу. Оне у читаоцу буде тињајући страх да ће доћи до прекрета у Тијанином срећном одрастању. Немаштина, двогодишња инфлација и општа несташица, као и у претходном роману, назиру се у позадини збивања. Тијана успева да сачува срећно детињство, упркос стању у земљи. Рат у њен живот доноси коначни пораз када Ана оде у Ниш у току НАТО бомбардовања 1999. године. Тијана једном реченицом саопштава шта се догодило: „Више се никада нисмо среле на јави” (Алексић 2020: 162). У градацији дечјих губитака у ова четири романа, она губи највише јер заувек остаје без најбоље пријатељице и нераздвајног сапутника кроз одрастање. Тим губитком она нагло прелази у свет одраслих.

Дечја визура

Приповедачице у романима Весне Алексић описују догађаје у којима су саме учествовале, а врло ретко ситуације у којима нису биле присутне. На тај начин читалац из прве руке може да спозна и доживи визуру детета. Догађаји из једноставне свакодневице уздижу се до изузетности (в. Љуштановић 2009: 383), јер за дете добијају ново значење. Рефлектујући збивања из дечје перспективе, Весна Алексић одраслом читаоцу открива нову димензију стварности.

У овим романима присутно је поистовећивање објективне стварности са светом бајки и, чешће, стрипова и фантастичних романа, карактеристично за дечју машту. Деца књижевну фикцију доживљавају као реалност и труде се да у њој нађу сличности са својим животом. Даница идеализује Ларга Винча, јунака из истоименог стрипа, и замишља га као свог будућег мужа. За мајку говори да је њен Кај, повезујући њену изненадну нежност са дечаком залеђеног срца из бајке *Снежна краљица*. У Нађином одрастању стрип такође игра важну улогу, те свом псу одлучује да да име Дилан, по стриповском јунаку Дилану Догу, преносећи део стрипа у сопствену реалност. За Марију је љубав Адама и Модии идеална јер је њих двоје подсећају на Арагорна и Аруену, јунаке из трилогије *Господар прстенова*. У роману *Сазвежђе виолина* Тијана стрип преноси у своју свакодневну игру – густо дрвеће у оближњем парку тако постаје Дарквудска шума, у којој се одвија радња *Зајора*. Деветогодишња Тијана на пријемном испиту у школи за талентовану децу три наставнице пореди са трима добрим вилама, а себе са принцем, повлачећи паралелу између бајке и стварности.

Дечји доживљај стварности може се препознати кроз игру, јер се деца, имитирајући будуће животне улоге, играју живота. Дечама су омиљене играчке аутићи и алати, док се девојчице играју луткама или у игри постају куварице. Што је више детаља на играчки, већа је шанса да ће дете моћи да се идентификује са стварним објектом или особом коју представља. Кад год се игра, Даница опонаша тренутну стварност своје породице, како би кроз игру лакше разумела и прихватила проблеме који потресају породицу. Она чак спроводи експеримент и под водом задржава дах, желећи да сазна како

је беби било петнаест минута без ваздуха, несвесна да себе може довести у опасност. Када чује родитељску свађу, Даница одлази у собу да играчкама додели улоге људи и смести их у конкретну ситуацију из живота. У игри су догађаји једноставни и нема тужног исхода на крају. Игра је начин одбране и утехе. Неку врсту утехе играчка представља и у роману *Сазвежђе виолина*. Тијана чува трагове детињства који се препознају у пластичном коњићу Белани. Реч је о специфичној вези с предметом. Деца обично посебно воле једну играчку јер је везују за доба најранијег детињства, када су били безбрижни и задовољни. То је разлог зашто је Тијана носи свуда са собом и на наступима је држи у џепу, до свог тела.

Нарација у првом лицу доприноси томе да се мање пажње посвети оним ликовима и ситуацијама које дете сматра мање важним. У роману *Крокодил ђева* присутан је лик Лукиног дементног прадеде, Обрада. Из перспективе одраслог читаоца, деменција је озбиљан и мучан проблем за породицу, посебно када старац нестане у хладној ноћи. Тој ситуацији у роману се не посвећује велика пажња, јер се перципира из Даничиног угла. Њој је исте вечери нестао пас и за њу је то проблем, док се деда Обрадова болест узима здраво за готово, као уобичајена појава.

Дечји начин размишљања, заснован на наивном погледу на свет и дословном тумачењу појава, најрепрезентативнији облик добија кроз Нађино приповедање. Нађа све што чује визуализује и схвата буквално, тако да свака сцена којој присуствује у њеној свести има потпуно другачији смисао. Након повлачења воде, уследило је чишћење куће. Ујак је рекао да треба оставити кућу да се осуши, а Нађа је одмах замислила кућу закачену штипаљкама за коно-

пац. Овакав начин перцепције изазива комичан ефекат. Нађа настоји да га се ослободи, али је управо дословно поимање речи оно што је и даље везује за свет детињства.

Код све четири девојчице назире се тежња за припадањем свету одраслих. Свака од њих себе у једном моменту види као старију него што јесте и жали „што не поседује одлике конвенционалне лепотице” (Божић 2018: 95). У Даничином случају ова тежња се манифестује у облачењу мамине одеће и прерушавању у Аладинову девојку. Нађа жели да се понаша што зрелије, а њену жељу поткрепљује то што је отац назива тинејџерком. Марија ишчекује одраслост због физичких промена и чезне за „два фантастична израштаја” (Алексић 2012: 17). Тијана ставља шеширић за посету биоскопу, али је дечац задиркују, поредећи га са саксијом. Из перспективе рањиве девојчице на прагу пубертета шеширић је изгледао као адекватно обележје девојаштва. Њена несигурност одаје да и даље није спремна да се одрекне детета у себи.

Коначно сазревање

Промене до којих доводи одрастање присутне су у физичком изгледу, карактеру, начину мишљења и односу према другим људима. Мења се и специфична дечја визура. У детињству је дете повлашћено у односу на одрасле због наивног поимања стварности, а „одрастање је нека врста деградације” (Лалатовић 2018: 88) јер се деца удаљавају од света маште, све више се суочавајући са суровошћу живота. Романима Весне Алексић заједнички је нагли прекид детињства, а коначно сазревање или прелазак на наредни ниво зрелости убрзано се одвија. Јунакиња на крају сваког романа схвата неизбе-

жност смене догађаја који су дотле довели и њен живот се наставља у непромењеном облику, супротно традиционалном хоризонту очекивања који у роману за децу и младе подразумева срећан крај.

Даница своју зрелост показује изненађујуће рано. Брига о млађем брату важан је корак у њеном сазревању. Очева издаја прекретница је у Даничином одрастању. Због издаје се мења однос према Сајмону и Даница излази из фазе „идеализовања оца” (Пешикан-Љуштановић 2017: 86), која је представљала главни ослонац у њеном детињству. Формирана је нова слика о оцу, која деградира дотадашњу. Даница одбија његов поклон јер се изгубљено поверење не може надокнадити материјалним стварима. Ова фаза детињства симболички се прекида и губљењем очевог надимка резервисаног само за њу. Некадашњег Сајмона она почиње да ословљава са „тата”. Два крупна догађаја који потресају породицу утичу на убрзавање Даничиног сазревања. Крај романа је срећан колико и тужан. Не дешава се ништа што би одједном поништило проблеме и несавршености, већ се живот наставља поразима и победама у Даничиним „ратовима”.

Специјалан број стрипа о Дилану Догу, који Тетоза поклања Нађи, односи бујица, и то је симболички почетак растанка са детињством. Упркос променама у карактеру, које је све више одвајају од детињства, Нађа и даље задржава своју дечачку појаву. Тек када види своју фотографију у хаљини, у њој коначно наступа промена која доводи до тога да се одреди према себи и ономе што заиста јесте. Када остане сама, она посматра и преврће по рукама своју прву сукњу, замишљајући себе као девојку. Жељу за девојачком појавом, коју су друге прота-

гонисткиње у романима Весне Алексић отворено показивале, Нађа је скривала, користећи дечачко понашање као механизам одбране који је девојчицу чувао од њене пубертетске рањивости. За њено коначно сазревање кључан је престанак „отпора према социјалним притисцима” (Лалатовић 2018: 89), а стицање зрелости такође се убрзано одвија. Крај овог романа највише наликује срећном. Нађа одустаје од пубертетског незадовољства, прихвата свој пол и помирљиво улази у адолесценцију.

Марија је свесна физичких промена које јој доноси одрастање и радо их прихвата. Свој идентитет градила је по угледу на Моду, а када Моду оде, она први пут остаје суочена сама са собом и њена представа о свету се мења. Моду је примљена на академију јер на њеним цртежима нису пронашли ничије утицаје. Намеће се питање да ли је Марија с одрастањем постала своја. Име Марија Папић, које је угледала на првом месту на листи кандидата на пријемном, још дуго јој се привиђа, као потврда властитог идентитета и суочавања са самом собом. Она је остварила успех, а не Моду, што значи да је дошло време да изгради позитивну слику о себи. То је коначан корак ка преласку у свет одраслих. Весна Алексић у овом роману приказује захтевно тинејџерско трагање за личним идентитетом и остварење идентитета као потврду зрелости.

Тијана се већ са девет година одваја од породице, што утиче и на њено раније сазревање. Крај једне етапе одрастања, као и у роману *Дођи на једно чудно место*, симболички је представљен кроз завршетак серије стрипова. Тијанин начин размишљања рано се удаљава од дечје визууре, а коначно сазревање наступа нагло, суочавањем са Анином трагичном смрћу, 1999.

године. Крај романа враћа нас у садашњост приповедачице, која још тугује због потресног одрастања.

Закључак

Тема одрастања поетичка је константа у стваралаштву Весне Алексић. Овим радом покушали смо да успоставимо везу између њена четири романа, која се заснива на праћењу одрастања девојчица у различитим околностима. Сличност у реализацији теме почива на структури ликова чије се одрастање приказује.

Установљено је да је у романима за децу Весне Алексић тренутак сазревања увек повезан са неким изазовом, било да је реч о породичним проблемима, било о проблемима колектива у којем дете борави. Одростање је у сваком роману представљено као убрзање у збивањима и променама које доводе до наглог прекида детињства и преласка на наредни ступањ зрелости.

Заједнички именитељ одабраних романа јесте аутобиографско приповедање које одражава перспективу деце и младих, и на тај начин из дечјег угла приказује трауматична искуства кроз која протагонисткиње пролазе. Дечја визура доприноси духовитости и укида могућу патетику и сентименталност, те чини ове романе „привлачнима и са становишта одраслог читаоца” (Пешикан-Љуштановић 2017: 86). Лепота и тежина одрастања приказују се обједињено. Не улепшава се стварност и не замагљује постојеће стање како би се креирала идилична представа о детињству, већ се сагледава свеукупна слика дечјег живота. Весна Алексић налази баланс у приказивању потресних догађаја. Ужасе колективних недаћа не описује у потпуности, већ само у оној мери у којој су пре-

судно утицали на стицање зрелости, остављајући простора и старијем читаоцу да схвати позадину збивања и услове у којима се одрастање одвијало.

Према речима Доситеја Обрадовића, „млада је душа подобна меком воску”. Свако прочитано дело доноси ново искуство и утиче на обликовање личности. Данас се на одрастање деце и младих делује на различите начине. Писац који се обраћа деци налази се пред дилемом да ли да повлађује децјем укусу и захтевима модерног времена или „да иде корак даље [...], да буде ментална вежба истезања и разгибавања” (Ђоровић-Бутрић 2004: 60). Весна Алексић у својим романима обједињује оба захтева децјег сензибилитета. Одростање суочава са тешким, али ипак премостивим изазовима, истовремено га смештајући у контекст савременог детињства. Ова дела олакшавају сусрет са стварним проблемима који се препознају и у животима приповедачаца. Романи Весне Алексић могу да послуже као добар путоказ на трновитом путу сазревања, што оправдава њено место међу најбољим нашим писцима за децу и младе.

ИЗВОРИ

- Алексић, Весна. *Марија Модиљани*. Београд: Сензалтрејд, 2012.
- Алексић, Весна. *Крокодил пева*. Београд: Креативни центар, 2017.
- Алексић, Весна. *Сазвежђе виолина*. Београд: Калиграф, 2020.
- Aleksić, Vesna. *Dodji na jedno čudno mesto*. Београд: Креативни центар, 2015.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексић, Весна. Тинејџерска љубав. *Детињство* 1 (1996): 60–61.
- Божих, Љиљана. Ликови транзиције у делима Весне Алексић. *Детињство* 4 (2018): 94–101.
- Георгијевски, Христо. *Роман у српској књижевности за децу и младе*. Нови Сад: Међународни центар књижевности за децу Змајеве децје игре, 2005.
- Лалатовић, Јелена. Портрет уметнице као девојке која (не) одраста: темпоралност прекинутог одрастања у адолесцентској књижевности Весне Алексић. *Детињство* 4 (2018): 83–94.
- Љуштановић, Јован. Лиризација детињства у причама за децу Весне Видојевић-Гајовић, Весне Алексић и Весне Ђоровић-Бутрић. У: *Научни сасишанак славиства у Вукове дане*, књ. 38 (2009): 379–388.
- Љуштановић, Јован. *Књижевност за децу у олегалу културе*. Нови Сад: Међународни центар књижевности за децу Змајеве децје игре, 2012.
- Пешикан-Љуштановић, Љиљана. Крокодил пева животу. *Детињство* 4 (2017): 85–87.
- Радиких, Василије. *Цврчак или мрав: олеги из књижевности за децу*. Нови Сад: Међународни центар књижевности за децу Змајеве децје игре, 2010.
- Ђоровић-Бутрић, Весна. Погодити децји сензибилитет. *Детињство* 1–2 (2004): 60–61.
- Crnković, Milan. *Dječja književnost*. Zagreb: Školska knjiga, 1971.
- Gordić-Petković, Vladislava. Trauma i njene metafore: kako se srpska proza seća rata. У: *Politike sećanja i zamrznuti konflikt: postjugoslovenski prostor i širi kontekst*. Novi Sad: Centar za istraživanje religije, politike i društva, 2017, 52–61.
- Zima, Dubravka. Književnost i dob: razmišljanje o problematici, utemeljenju i definiranju adolescentske književnosti. *Detinjstvo* 1 (2017): 3–23.
- Životić, Radomir. Tradicionalno i moderno u književnosti za decu devedesetih. *Detinjstvo* 3–4 (1991): 63–66.

Jelena N. VESIĆ

THE TOPIC OF GROWING UP IN VESNA
ALEKSIĆ'S NOVELS FOR CHILDREN

Summary

Vesna Aleksić's novels and short stories are at the very top of contemporary literary production intended for children. By analyzing her four novels: *Marija Modigliani* (*Maria Modigliani*), *Dodi na jedno čudno mesto* (*Come to a Strange Place*), *Krokodil peva* (*The Crocodile Sings*) and *Sazvežđe violina* (*Constellation of violins*), we should

show different types of thematization of growing up, primarily female, in the prose of this writer. The approach to research will be problematic and will include the analysis of certain aspects of the phenomenon of growing up that are present in the studied novels.

It was concluded that the topic of growing up is a constant in Vesna Aleksić's work and that in her novels growing up is shown as a sudden interruption of childhood due to a traumatic experience and the transition to the next stage of maturity. Due to the credible depiction of children's lives and maturation, these novels are valued as quality reading for young, but also for adult readers.

Keywords: Vesna Aleksić, children's novel, character, family, maturation, motivation

Милена С. ЗОРИЋ*

Висока школа струковних студија за образовање васпитача у Новом Саду
Нови Сад
Република Србија

Оригинални научни рад
UDC 087.5:376-056.26/.36
Примљено: 22. 9. 2021.
Прихваћено: 10. 10. 2021.

Отилиа Ј. ВЕЛИШЕК-БРАШКО**

Висока школа струковних студија за образовање васпитача у Новом Саду
Нови Сад
Република Србија

СЛИКОВНИЦА – КОРАК КА ИНКЛУЗИВНОМ ДРУШТВУ

САЖЕТАК: Када је реч о савременом издаваштву за децу свакако да је неизоставан и велики део посвећен сликовницама (већ одавно не само за оне најмлађе). Поред тога што представљају својеврсну играчку у рукама деце најранијег узраста, уводећи их у свет бајки и поезије, сликовнице отварају врата и веома важним темама, и то не само у смислу естетске и педагошке поруке и поуке до које се читањем и гледањем долази. Савремене сликовнице, наиме, недвосмислено нуде и садржаје који се доскора нису пласирали деци раног узраста, ни на тај, нити на неки други начин. У овом раду показаћемо како је тема инклузије интерпретирана у едицији „Посебни пријатељи“ (2019) издавачке куће Пчелица из Чачка. У четири сликовнице деци се, како у насловима и стоји, приближавају стања слабо-видости, наглувости, аутизма и парализе. Рад анализира начин на који се деца уводе у ову тему, однос према инклузији, али и место слике и текста ових сликовница у парадигми која промовише инклузивно друштво.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: инклузија, деца предшколског узраста, сликовница, едиција „Посебни пријатељи“

Прве књиге са којима дете улази у праву интеракцију јесу сликовнице, оне су део одрастања. Најпре, у функцији играчке, служе за подстицање развоја моторичких способности, а затим перцептивних (чуло вида, слуха, додир) – различите сликовнице у којима приказ дома-

ће животиње, на пример, прати и звук њеног оглашавања, али и материјал који текстуром подсећа на њен телесни покривач) и напослетку интелектуалних – игра духа, маште и стваралаштва (в. Дотлић – Каменов 1996: 317–320). Како се мења функција књиге, тако се мења и улога илустрације – од главне, у књигама за савсим малу децу, где текста готово и да нема¹, до тога да проширује, објашњава, интерпретира или само декорише текст у којем се појављује (Bodmer 1992: 72). Фанг дефинише улогу илустрације и даје увид у њене различите функције у перцепцији текста (Fang 1996). Илустрација може много тога додати самом тексту; она оснажује комуникацију са читаоцем – може додатно осветлити време и место радње, као и атмосферу; може додатно објаснити историјски или културни контекст; може допунити информације о изгледу ликова, али и о њиховом карактеру; може додатно продубити и развити

* milena_zoric_ns@yahoo.com

** otilia.velisek@gmail.com

¹ Александра Марјановић сматра да су за децу најмлађег узраста и најбоље сликовнице без текста, или он треба да буде тек допуна слике у две-три реченице (1962: 48).

радњу приказујући шта се десило; може чак да да различите тачке посматрања и тиме читаоца укључи у ток радње (Исто: 131–136). Овај аутор сматра и да је, захваљујући, пре свега, дубокој свести јавности о значају детињства за даљи развој, али и развоју критике књижевности за децу (као и интересу науке за њу), те напретку у штампарству и технологији репродуковања слике, књижевност за децу доживела изузетан пораст броја добро илустрованих сликовница (Исто: 130).

Крај XX и почетак XXI века унео је извесне промене у сликовнице за децу, највише услед тржишних захтева изазваних све већим утицајем различитих дигиталних средстава, који је учинио да се издавачи боре за децју пажњу тиме што књига за децу, а највише сликовница, тежи све већој интерактивности, у појединим ситуацијама више личећи на видео-игру, рекло би се, а све мање на књигу. Књижевност за децу данас јесте

само један сегмент, само једно средство у све захтевнијем свету средстава за едукацију и игру – поред више него икад маштовитих и многобројних играчака, стрипова, цртаних и играних филмова, те компјутера и компјутерских игрица које прете да засене све остало (Јованов 2011: 46).

Међутим, једна од најзначајнијих промена, на први поглед не толико уочљива, тиче се самог садржаја и односи се на улазак табуизираних тема попут рата, смрти, менталних болести, злостављања деце (Kümmerling-Meibauer 1996: 250) у сликовнице намењене најмлађима.² Кумерлинг-Мајбауерова до овог закључка долази пратећи издаваштво на сајму децјих књига у Болоњи, као и на сајму књига у Франкфурту, предвиђајући да ће се ове теме усталити и раширити и ван европског тржишта и на дужи временски период (Исто: 249). Многобројна

излагања на последњој, 15. Међународној конференцији „Дете и књига” (The 15th International Child and the Book Conference – CBC), одржаној онлајн ове године у Берлину (24–26. марта)³ потврдила су њена предвиђања – теме попут Холокауста, гулага, преиспитивање историје, сексуалне оријентације и слично заступљене су у сликовницама за предшколски и рани школски узраст и плодан су извор за различите врсте интердисциплинарних проучавања (поред науке о књижевности, ту су и лингвистика, децја психологија, педагогија, историја уметности, теорија слика, наратологија, когнитивне студије и тако даље). Међу овим темама нашла се и инклузија која, иако се о њој много писало и расправљало, и промовисана је у савременом друштву, па и законима Републике Србије,⁴ још увек, нажалост, припада темама које се у књижевности за децу тек стидљиво помаљају. У прилог овој тврдњи говори и чињеница да је текст посвећен теми болести у књижевности за децу, у којем се разматра и присуство особа са потешкоћама као јунака књижевних дела (Jean Webb, *Helth, Sicknes and Literature for Children*) сврстан у одељак „Unmapped Territories” (Неописане /Непознате/ територије) у једном од најзначајнијих зборника посвећених књижевности за децу (*The Edinburgh Companion to Children's Literature*, eds. Clémentine Beauvais, Maria Nikolajeva).

Циљ сликовница из едиције „Посебни пријатељи”, које су у фокусу анализе овога рада, је-

² Остале тенденције које наведена ауторка уочава јесу: материјалност (опипљивост) и интеракција, примена модерних уређаја, развој нових хибридних формата, вишејезичне сликовнице, сликовнице за одрасле и, на крају, дигиталне сликовнице.

³ Више о програму ове конференције у: Зорић 2021, као и на: <<https://www.cbc2020.org/program/index.html>>

⁴ О овоме више у потоњим редовима.

сте да се читаоцима приближе деца која су другачија. Реч је о сликовницама које својим садржајем промовишу инклузивно друштво, а настале су у сарадњи Горана Марковића, аутора текста, и илустратора Алексе Јовановића (Чачак: Пчелица издаваштво ДОО, 2019). Назив серијала ових сликовница садржи израз „посебни” чиме се читаоцима сугерише да је реч о необичним пријатељима, а и познат нам је због израза „деца са посебним потребама”. Иако, како ће касније бити показано, овај израз не мора нужно бити у вези са децом-јунацима из ових прича, потребно је, верујемо, с обзиром на тему, повод и, како се види, конотацију, дати одређена термилошка појашњења. Израз „посебне потребе” се према концепцији инклузије избегава, с једне стране зато што има негативну конотацију – у свакодневном говору попримио је значење „заостао” (Higashide 2015), али и због коришћења адекватне и прихватљиве терминологије у складу са концепцијом. Поборници инклузије, инклузивног образовања⁵ истичу да се израз „посебне потребе” не користи јер су сва деца људска бића и сва људска бића имају исте, људске потребе, а она због своје специфичности или „другачијости”, односно различитости у развоју, учењу и функционисању имају потребе за додатном подршком у процесу васпитања и образовања (Velišek-Braško 2015). У овим сликовницама реч је, дакле, о деци која припадају осетљивим, односно рањивим групама⁶. У интернационалним и националним изворима и стручној литератури, за децу која припадају овим групама спреће се израз „друкчији” (Grandin 2005; Attwood 2008; Jensen 2010; Velišek-Braško – Miražić Nemet 2018; Dabić 2019). *Друкчији* значи *различити*, који нема исте особине, који се не подудара са оним са чим се упоређује (РСАНУ 1966: 772). Овај израз

не етикетира особе из рањиве групе, само указује на то да особа по нечему није типична, а не постоји ни опозит који би био етикетирајући у односу на децу чији се развој одвија на очекиван начин (Velišek-Braško – Svilar 2019), као што је то случај са терминима нормалан : ненормалан. Стога је за децу која имају неке сметње у учењу, развоју, имају инвалидитет, или су пак даровита, те им је потребна додатна подршка у васпитању и образовању, прихватљив израз „друкчији”. Правилник о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање (*Службени гласник РС*, 74/2018) одредио је којој је деци потребна додатна подршка и класификовао их у различите групе. Сливковнице из едиције „Посебни пријатељи” приказују децу са сметњама у развоју и инвалидитетом, којој је потребна додатна подршка у процесу учења и развоја. Свака сликовница бави се одређеном сметњом или инвалидитетом, те су теме: сметње из спектра аутизма, парализа, оштећење слуха и оштећење вида.

Приче из живота једне Сање, једне Миле, једног Николе и једног Филипа читаоцима преносе њихови кућни љубимци – мачка Ава, пони Стела, пас Лео и кунџи Зоја. У децем свету поседовање кућног љубимца важан је догађај. Живећи са животињама и бринући о њима, дете спознаје да оне нису само играчке већ жива бића с осећањима и потребама, чиме учи да

⁵ У Републици Србији је од 2009. законом дефинисано квалитетно образовање за свако дете, односно инклузивно образовање (Закон о основама система образовања и васпитања, *Сл. Гласник РС*, 72/2009).

⁶ Синтагма „рањиве групе” обухвата велику и хетерогену скупину лица. Припадност овој групи зависи од три критеријума, а то су: степен социјалне угрожености, степен укључености у друштво или искључености из друштва, као и изложеност дискриминацији (Jovanović 2014).

успоставља и развија однос са животињом (Velišek-Braško 2016). Аутор ове едиције очито препознаје и истиче улогу животиња у животињама деце, посебно оне са сметњама у развоју и инвалидитетом⁷ – водио је рачуна уз које дете ће бити који кућни љубимац. Код сваког детета ускладио је потребе за подршком са специфичностима и могућностима одређене животиње: Сања, девојчица са аутизмом, има мачку; Никола, који је слабовид – пса; Филип, са оштећењем слуха – кунића; а Мила, са парализом – понија. Свака животиња сама објашњава зашто је баш она добра и корисна⁸ за своје дете⁹ – мачка расе меј кун је мазна, паметна и воли децу, а и Сањин отац каже да је она уз Аву много опуштенија; пас помаже слабовидим особама приликом кретања на отвореном, баш као што је Лео, повукавши поводац, спречио Николу да изађе на коловоз током шетње; јахање је тре-

⁷ Постоје подаци и искуства који указују на то да животиње могу подстицајно деловати на развој деце, и у том правцу се развија и педагошка дисциплина зоопедагогија (Ераковић 2006).

У раду са децом са сметњама у развоју увелико се примењује и зоотерапија – терапија уз помоћ животиња, где су животиње постале котерапеути у раду с малишанима. Зоотерапија не подразумева излечење стања, инвалидитета или неког другог здравственог проблема, већ побољшање општег стања особе кроз дружење са животињама. Ова терапија може побољшати квалитет живота, умањити напетост, деловати смирујуће, развијати фокус пажње, орасположити особу. Више о зоотерапији в. Ераковић 2006. и Антић 2016.

⁸ Поред информација које нуди текст сликовница, на крају сваке дато је објашњење утицаја животиња на добробит детета са конкретном потешкоћом. Ови делови дати су у форми стручног савета и не чине интегрални део сликовнице. Наменени су онима који деци читају, како би оснажили своје компетенције и тако лакше и боље деци приближили садржај сликовнице, те стога нису укључени у нашу анализу.

⁹ Овакав однос посесије учињен је свесно, уз алузију на цртани филм *Тајни животињски љубимаца* (*The Secret Life of Pets*, Illumination Entertainment, 2016) у којем животиње о својим власницима говоре „мој човек” (*my human*).

нинг којим се јачају ноге и цело тело и пони Стела је срећна и поносна што може да помогне својој Мили; кунићи комуницирају покретима ушију и лупкањем о под, чиме шаљу вибрације које могу да осете и они са оштећеним слухом, те је тако и Зоја јаким ударањем задњим ногама Филипу скренула пажњу на отворену славину у купатилу и умиваоник из којег се прелива вода.

Ове животиње нису само свезнајући наратори који преносе све што се у животу њихових малих власника дешава; оне су главни јунаци ових сликовница, јер читалац путем њихових реакција и емоција, путем њиховог доживљаја стварности сазнаје шта се деци догађа. Истовремено, на насловној страни, на месту где се стоји наслов едиције, у стилизованом срцу налази се отисак шапе. Ако томе придружимо и чињеницу да се свака од ових прича завршава констатацијом љубимца како су он и „његово” дете „посебни пријатељи који заједно деле тугу и радост”, односно, како закључује Сањина мачка Ава, „ја (сам) део њеног света, и да сам њена посебна пријатељица”, с правом можемо помислити и како су ово приче о кућним љубимцима као посебним пријатељима деце из осетљивих група.

Будући да добро познају своју децу, од љубимаца сазнајемо много о дечјем животу, па чак и о догађајима из вртића, којима љубимци свакако не присуствују. Те информације у потпуности се уклапају у оквире препознатљивих карактеристика¹⁰ које представљају како јак

¹⁰ Као и информације о утицају животиња, и кратак преглед ових карактеристика дат је у информативном тексту на крају сваке сликовнице.

Више о карактеристикама деце из различитих осетљивих група, како о њиховим јаким странама тако и о онима које им представљају потешкоће в. Velišek-Braško – Miražić Nemet 2018.

стране, тако и потешкоће које доживљавају деца с одређеним сметњама. Ситуације с којима животиње упознају читаоце реалистичне су и не поседују елементе бајке или басне – љубимци су неми посматрачи или учесници у оноликој мери у коликој животиње то у свакодневном децјем животу могу бити.

Прича *Сањин свет* говори о девојчици са аутизмом, с којом нас упознаје мачка Ава. Сметње из спектра аутизма¹¹ утичу првенствено на комуникацију и социјалну интеракцију детета, као и на имагинацију – што се наглашава као „тријада потешкоћа” (Hannah 2007). Сања, Авина девојчица из приче, приказана је са препознатљивим карактеристикама деце из спектра аутизма, са одређеним тешкоћама у вези са интеракцијом и комуникацијом са другима из окружења и у вези са социо-емоционалним реакцијама. Ни сама Ава дуго није сигурна у то какав је однос девојчица развила према њој, ни да ли га уопште има – Сања равнодушно посматра када јој Ава баца омиљену лутку у бару, са жељом да изазове било какву реакцију, макар и љутњу. Мачка описује како су се њих две зближавале полако, корак по корак, да би се поверење и пријатељство развило када су, заједнички правећи буку, отерале не баш омиљену комшиницу. Ава читаоцима показује и које су Сањине јаке стране, шта је то што воли да ради – а то је цртање. Читаоци сазнају да су цртежи леви и необични јер је и Сања лепа и необична, а организована изложба названа је *Сањин свет* јер је она девојчица која има свој посебан свет. Дакле, истиче се и потцртава „дружачијост”, односно различитост, уз наглашавање да је то оно што Сању чини изузетном, али и прихваћеном међу другарима из вртића и одраслима из шире околине. Ава је на изложби схватила да је она истински део Сањиног света, будући да је девој-

чица руком показала на цртеж мачке и први пут изговорила Авина име. Иако има потешкоће у социо-емоционалној комуникацији, Сања је своју спону са околином показала путем својих цртежа.

Необичан дуеџ из истоимене сликовнице, како читаоци сазнају, чине пас Лео и дечак Никола, који има оштећење вида¹². Лео нам објашњава да је његов дечак слабовид и да носи наочаре, а понекад и фластер за очи – што, како пас примећује, углавном није пријатно – често иде на лекарске контроле и ради вежбе за очи. Причајући о свом дечаку, Лео показује да Никола има истакнуте карактеристике и потешкоће у свакодневном функционисању и дружењу са вршњацима, које су уочљиве код слепо и слабовиде деце. Он иде у вртић и воли да се игра са другарима, али је због слабовидости често спор и помало неспретан, па га деца задиркују. Но, Лео је поносан на Николу јер то код дечака не буди нетрпељивост, напротив – како је његова потешкоћа захтевала да развије остала чула, посебно чуло додира, Никола се показао најбољим у игри тутумиша (ћораве баке); када је једно од деце пало, будући да због повеза преко очију не види, Никола је пришао и помогао му да устане. Показао је не само другарима већ и читаоцима како очекује да се поступи према њему (али и свима осталима) у сличној ситуацији. Лео даље објашњава како се његов дечак креће у затвореном простору и познатој среди-

¹¹ Будући да се ове сметње могу испољавати на различите начине – од благих до изражених форми, у литератури и свакодневном говору најчешће се користи израз „спектар аутизма”, како би се указало на различите нивое функционалности у којима се оне могу појавити.

¹² Оштећење вида може да се испоји као слабовидост или слепило које постоји од рођења или наступа касније. Највише се одражава на самостално сналажење у простору и самостално обављање свакодневних животних активности.

ни, а главни помоћник у томе му је управо он – Лео. Прави партнери у игри они су једино ле-ти, када се заједно купају, али и када Никола свира клавир, а Лео га прати својим завијањем. Захваљујући добром слуху и развијеном чулу додира, осећајући дирке под прстима, Никола је брзо напредовао у музичкој школи и почео са концертним наступима. Овај *необичан* дует дели трему пред излазак на бину, али и радост након успешног концерта.

Породица вилењака прича је о Мили, девојци са физичким инвалидитетом¹³, парализом. Мила се креће помоћу инвалидских колица. Пони Стела се у њеном друштву добро осећа јер јој у потпуности верује, доживљавајући је као *посебну* пријатељицу. Стела је свесна да је такво пријатељство ретко и да не могу сва деца да га остваре. Пони помаже Мили чије ноге нису снажне и покретне, због чега се игра седећи, а креће се помоћу колица, те је јахање за њу и те како важан тренинг. Уз то, Мила упорно и храбро вежба, попут гимнастичара, што није, како сведочи Стела, нимало лако ни пријатно. Милу доживљава као упорну, храбру, креативну девојчицу, која има тешкоће само у ситуацијама када, услед проблема са кретањем, не може да учествује у неким играма са другом децом. Стела је Мили посебно захвална јер је девојчица доживљава као неизоставног члана породице – захваљујући креативности, али и упорности, Мила је смислила како да и Стелу укључи у маскенбал у вртићу: њена породица била је породица вилењака, а Стела је била њихов једнорог и, уз свеопште одушевљење, како сведочи Стела, добили су награду за најбољи костим.

Кунит Зоја љубимац је малог шахисте из истоимене сликовнице. Њен дечак Филип је дете са оштећењем слуха¹⁴ и носи слушни апарат. Будући да од рођења не чује добро, а ни апарат

не омогућује сасвим чист звук, Филип тешко и *мало друкчије* говори, како примећује Зоја. Због свега тога он отежано прати другаре у комуникацији и у игри. Иако се они труде да говоре спорије и јасније, као и да га укључе у своје активности, Зоја сматра да понекад баш и немају разумевања за Филипа, као онда када је једна девојчица инсистирала да плеше са њим, а он музику не чује. Ипак, највише се дружи са децом која и сама не чују добро, са којом, као и са својом породицом, комуницира на знаковном језику. Зоја нам преноси да је јако добар у шаху и да побеђује свог деку. Успео је чак да на турниру победи дечака који му се ругао због слушног помагала. Истина, признаје Зоја, на крају се и Филип њему мало ругао, али само зато да би га научио како то није у реду.

Да би ове сликовнице биле доживљене на одговарајући начин, важно је дати одговоре на питања: Чија је прича испричана, односно чија прича није испричана? (Weippert – Domke – Arol 2018: 3). Суштински, Сањина, Милина, Николина и Филипова прича је та која у овим сликовницама *није* испричана. Реципијент (било одрасли читалац, било дете којем се чита) не зна о чему они размишљају, како се осећају; не упознаје се са унутрашњим светом деце-јунака ових сликовница – информације добија из „треће руке”.

¹³ Физички инвалидитет може да постоји од рођења или да је стечен у раном или каснијем узрасту. Најчешће се јавља као недостатак једне или обеју руку или ногу, или као тешкоћа при коришћењу тих екстремитета, или као комбиноване тешкоће (најчешће као последица церебралне парализе или болести, повреда итд.).

¹⁴ Оштећење слуха може да се испољи као наглувост или глувоћа која постоји од рођења или настаје касније. Директно се одражава на развој говора, који може потпуно да изостане или да се непотпуно развије (зависно од степена оштећења и узраста када се то оштећење јави).

На прво читање, овако постављен однос може да изазове недоумицу по питању поруке коју сликовнице упућују, ако се у њима истиче да деца из осетљивих група најближе пријатеље имају управо у љубимцима с којима „деле тугу и радост” и у дружењу с њима задовољавају своје социо-емоционалне потребе. Овим се, сматрамо, посредно истиче проблем социјализације деце из осетљивих група. Осим ситуација описаних у сликовници – имитирања и ругања због ношења слушног апарата, задиркивања због лошег вида, немогућности учествовања у заједничким играма и посматрања са стране, бурних реакција на додатне и неочекиване, често потпуно случајне надражаје – додатно се истиче чињеница да су ова деца прилично тешко прихваћена у вршњачким групама и широј заједници. Постављању љубимца у улогу свезнајућег приповедача, верујемо, није се прибегло искључиво ради афирмисања потребе за кућним љубимцем у животу деце из осетљивих група, већ и да би се додатно истакло често одсуство друге деце (осим браће и сестара) у њиховој непосредној околини. То нам сугеришу и пратеће илустрације на којима се деца појављују једино у вртићу, понекад само као декор у ситуацијама у којима се присуство деце очекује (Сања, Никола), ретко као партнери у игри (Филип). Изузетак је у извесној мери девојчица Мила за коју њен пони Стела каже да има много пријатеља са којима, будући маштовита, смишља и креира занимљиве предмете за игру, али да је тужна јер не може да учествује у свим заједничким активностима, попут игара у којима се користи лопта, како нам сугерише цртеж.

Сматрамо да читање литературе која промовише идеологију¹⁵ било које врсте (а промена друштвене парадигме у вези са особама са по-

тешкоћама свакако спада у домен идеологије), да би била правилно схваћена и колико је могуће ослобођена идеолошких учитавања, захтева стварање такозваног трећег простора (*Third Space*). Овај „простор” омогућава дистанцу и развијање сопствене слике, без уплива првог простора – онога што се чини „природним” и заснива се на „здравом разуму” – и другог простора – оног што је научено, што је експлицитна идеологија (Weippert – Domke – Apol 2018: 5). Неопходно је направити јасан критички отклон од приказане ситуације. Ту је улога васпитача и родитеља, односно онога који детету чита, немерљива, поготово када је реч о раном узрасту. Потребно је подстаћи малог реципијента да промисли о ономе што чује/види и ту су, када је реч о овим сликовницама, одраслом медијатору драгоцени поменути информативни текстови, дати на крају, јер

друштвено изграђена схватања и неспоразуми, контроверзна природа неких тема, различит степен позадинског знања, као и емоције попут носталгије и/или емпатије могу утицати на то како читаоци критички комуницирају са овим текстовима у Трећем простору (Исто: 20).

Уколико нема тог трећег простора, како код детета тако и код одраслог који му чита, пружа се лажна слика којом се не доприноси развоју правог инклузивног друштва и лажна слика о свету уопште. С тим у вези ваља се сетити онога што је Александра Марјановић, између оста-

¹⁵ Поједини проучаваоци књижевности за децу сматрају да се та врста књижевности не може ослободити идеолошких уплива будући да је одрасли пишу за децу, те она промовише одређене друштвене вредности, као и начине деловања и понашања у друштву, па се користи као облик социјализације (више о овоме в. Weippert – Domke – Apol 2018).

лог, рекла о сликовници (а захваљујући њој васпитно-образовни рад код нас ушао „у европске токове”):

Ми нисмо ни свесни тога у коликој мери понекад посматрамо људе и збивања на начин за који смо сазнали у то рано доба на страницама наших првих књига (Марјановић 1962: 45–46).

У свакој од ових прича приказано је и инклузивно образовање ове деце. Сања, Никола, Мила и Филип деца су са сметњама у развоју и похађају вртиће заједно са децом типичног развоја, укључени су у групу вршњака, учествују у активностима, играју се заједно (или једни поред других, када је реч о Сањи, али својим учењем свакако подржавају и проширују њену игру). У вртићима је приказана инклузивна пракса, васпитачице које су сензибилисане, спремне за индивидуализацију у игри и учењу, и које прилагођавају методе, средства и начин рада са дететом и са децом. Код Филипа, на пример, због наглувости спорије се прича и не сувише гласно или се организују активности и игре у којима и он учествује и тада је веома срећан, као што су игре са лоптом или прављење фигура од пластелина. Други пример је код Миле, која користи инвалидска колица, али је веома креативна и уме да прави занимљиве предмете за игру и забаву са другарима. Никола, који има проблем са видом, воли да слуша занимљиве приче, те је и наведено да ужива са осталом децом када им васпитачица чита, док се са Сањом, девојчицом са аутизмом, васпитачица игра коцкама, што и друга деца користе за игру.

Инклузивност вртића (Велишек-Брашко – Свилар 2020) у причама „Посебни пријатељи”, поред инклузивне праксе и инклузивне поли-

тике, огледа се и у инклузивној култури. Ова култура подразумева прихватајуће и сензибилисано окружење, поштовање различитости и сарадњу вртића и породице, односно партнерство родитеља и васпитача. Породице су у све четири приче врло брижне према својој деци, пружајући им несебичну подршку, и наглашена је активна улога свих чланова породице у животу вртића и деце. Илустрацијама су приказане ситуације у којима родитељи забринуте седе код лекара, задовољно и с осмехом на лицу учествују у заједничким активностима попут припремања оброка или прављења костима, радо и без задршке подржавају дечје пасије и интересовања, па чак и ситне несташлуке.

У контексту инклузије најважније је да дете из рањиве групе не буде угрожено, искључено и дискриминисано. Неопходно је залагати се за добробит сваког детета, па тако и оног којем је потребна додатна подршка. Оно треба да се осећа добро, да буде прихваћено у окружењу, да ради оно што може и уме (*Године узлета*, 2018). У причама из едиције „Посебни пријатељи” можемо препознати све димензије добробити. Приказане су ситуације у којима се деца-јунаци прича могу осећати срећно и задовољно, јер су део своје заједнице, јер су у свом окружењу добра и успешна, без обзира на своју „друкчијост”, односно различитост. Међутим, постоји у овим сликовницама још један слој – у овој едицији друкчија деца постају својеврсни суперхероји: Сања је организована посебна изложба, Филип је победио на шаховском турниру, Никола је имао концерт, а Мила је са породицом добила награду на маскенбалу и веома је креативна. То са једне стране делује позитивно – деца са инвалидитетом и сметњама у развоју могу у одређеним доменима бити врло успешна и талентована. Такве поруке могу ули-

ти наду, вољу и покренути амбицију код читаоца/гледаоца сликовнице („То могу и ја”, „И ја ћу успети”). Међутим, важно је нагласити да децу из рањивих група не треба представљати као суперхероје, јер ови суперхероји из прича, поред сметњи у развоју и инвалидитета, поседују и таленат, тако да се може рећи да су деца-јунаци прича двоструко друкчија (Velišek-Braško – Svilar 2019). Тако се може стварати и нека врста не нарочито пожељне позитивне дискриминације – да деца могу бити прихваћена само ако су талентована. (Морају ли бити талентована да би била прихваћена?)

* *
*

У целини гледано, подухват чачанског издавача вредан је пажње, поготово што је реч о квалитетно штампаним и децјем узрасту примерним илустрацијама – јасних боја и облика – које се добро надовезују на значења текста и доприносе његовом лакшем разумевању и прихватању од стране најмлађих реципијената, те малим читаоцима омогућавају да и потпуно самостално прате и разумеју све што се дешава. Међутим, и у илустрацијама и у тексту присутна је одређена, верујемо не нарочито пожељна, претерана идеализација појединих аспеката интерперсоналних односа усмерених само на друкчије дете, без приказивања породичне свакодневице и њеног усаглашавања са дететовим потребама. Литерарно вреднији текстови, верујемо, у већој би мери допринели децјем схватању феномена различитости и увођењу детета у свет у којем је инклузија нужан и свакодневан облик понашања. Такође, да би тај циљ био у потпуности постигнут, пожељно је да прича буде испричана и из угла детета с потешкоћама

које притом не поседује неки посебан таленат чије би га испољавање и успешност у том испољавању чинили запаженим чланом заједнице. Тиме би, сматрамо, била промовисана истинска прихваћеност и равноправност.

ИЗВОРИ

- Марковић, Горан. *Мали шахиста: деца и наљувост*. Илустровао Алекса Јовановић. Чачак: Пчелица, 2019.
- Марковић, Горан. *Необичан дуећ: деца и слабовидост*. Илустровао Алекса Јовановић. Чачак: Пчелица, 2019.
- Марковић, Горан. *Породица вилењака: деца и парализа*. Илустровао Алекса Јовановић. Чачак: Пчелица, 2019.
- Марковић, Горан. *Сањин свет: деца и аутизам*. Илустровао Алекса Јовановић. Чачак: Пчелица, 2019.

ЛИТЕРАТУРА

- Велишек-Брашко, Отилиа, Марија Свилар. Инклузија – једна од највећих реформи у постјугословенском образовном систему: инклузивност школе Мале Тото. *Детињство* 1 (2020): 175–183.
- Године узлета. *Основе програма предшколског васпитања и образовања – Године узлета*. Београд: Просветни преглед, 2018.
- Дотлић, Љубица, Емил Каменов. *Књижевност у децјем вршићу*. Нови Сад: Змајеве децје игре – Одсек за педагогију Филозофског факултета, 1996.
- Закон о основама система образовања и васпитања, *Службени гласник РС*, 72/2009.
- Зорић, Милена. 15. Међународна конференција „Дете и књига”, Берлин, 24–26. март 2021 – Трансформација и континуитет: политичке и културне промене у књижевности за децу од прошлог века до данас. *Детињство* 3 (2021): 149–154.
- Јованов, Јасна. Три модела децје илустрације у Србији. *Детињство* 3–4 (2011): 46–54.

- Марјановић, Александра. *Моје дете и књија*. Београд: Народна књига, 1962.
- Пеневски, Зоран. Стратегије илустровања књига за децу. *Детињство* 1 (2014): 63–66.
- РСАНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика. Књија IV (г–гујуља)*. Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српскохрватски језик, 1966.
- Правилник о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање. *Службени гласник РС*, 74/2018.
- Antić, Dragan. *Deca i kućni ljubimci – uz njih je vaspitavanje lakše*. <<http://www.mojpedijatar.co.rs/deca-i-kucni-ljubimci-uz-njih-je-vaspitavanje-lakse/>> 13. 10. 2016.
- Attwood, Tony. *Az Asperger-szindróma kézikönyve*. Budapest: Anonimus, 2015.
- Bodmer, George. R. Approaching the illustrated text. U: G. E. Sadler (ed.). *Teaching children's literature: Issues, pedagogy, resources*. NY: The Modern Language Association of America, 1992, 72–79.
- Dabić, Vlatko. *Specifičnosti osoba u autističnom spektru*. Društvo za podršku osobama sa autizmom grada Novog Sada, Konferencija „Letnja predavanja”, 18. jun 2019, Novi Sad: DPOSA, 2019.
- Eračić, Tadija. Prilog proučavanju zoo-pedagogije i zoo-terapije. *Norma*, XII, 1 (2006): 159–171.
- Fang, Zhihui. Illustrations, Text, and the Child Reader. What are Pictures in Children's Storybooks for?. *Reading horizons* 37, 2 (1996): 130–142.
- Grandin, Temple. *Képekben gondolkodom – Életem az autizmussal*. Budapest: Park Könyvkiadó, 2006.
- Hannah, Liz. *Podrška u učenju deci sa poteškoćama iz spektra autizma*. Beograd: Republičko udruženje za pomoć osobama sa autizmom, 2007.
- Higašida, Naoki. *Zašto skačem*. Beograd: Laguna, 2015.
- Jensen, Eric. *Different Brains, Different Learners: How to Reach the Hard to Reach*. Second ed. California, USA: Corwin Press, 2010.
- Jovanović, Jelka. *Vodič za izveštavanje o ranjivim grupama, sa posebnim osvrtom na osobe sa invaliditetom*. Beograd: Nezavisno udruženje novinara Srbije, 2014.
- Kümmerling-Meibauer, Bettina. From baby books to picturebooks for adults: European picturebooks in the new millennium. *Word & Image. A Journal of Verbal/Visual Enquiry* 31, 3 (1996): 249–264, DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/02666286.2015.1032519>
- Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD (2003). Annual Report.
- Weippert, Tracy L., Lisa M. Domke & Laura Apol. Creating a Third Space through Intertextuality: Using Children's Literature to Develop Prospective Teachers' Critical Literacy. *Journal of Language and Literacy Education* 14, 2, Fall 2018 (2018): 1–23.
- Velišek-Braško Otilia, Dragica Mirazić Nemet. *Metodika inkluzivnog vaspitanja i obrazovanja*. Novi Sad: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu, 2018.
- Velišek-Braško, Otilia. *Inkluzivna pedagogija*. Novi Sad: Graphic, 2015.
- Velišek-Braško, Otilia. Životinje u dečjem životu. U: *Svakodnevni život deteta*. Interdisciplinarna naučno-stručna konferencija, Zbornik radova. Novi Sad: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu, 2016, 165–177.
- Velišek-Braško, Otilia, Marija Svilar. Dvostruko posebni u inkuziji. U: *Darovitost – potrebe 21. veka*. Tematski zbornik radova međunarodnog značaja, Kruševac: Mensa, 2019, 85–91.
- Webb, Jean. Helth, Sicknes and Literature for Children. U: Clémentine Beauvais, Maria Nikolajeva (ur.). *The Edinburgh Companion to Children's Literature*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd., 2017, 265–288.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОР

The 15th International Child and the Book Conference – CBC. <<https://www.cbc2020.org/program/index.html>> 20. 9. 2021.

Milena S. ZORIĆ
Otilia J. VELIŠEK-BRAŠKO

PICTURE BOOK – A STEP TOWARDS AN INCLUSIVE SOCIETY

Summary

When it comes to modern publishing for children, certainly an indispensable and large part is dedicated to picture books (for a long time, not only for the youngest ones). In addition to being a kind of toy in the hands of the youngest children, the picture books introduce them to the world of fairy tales and poetry, they open the door to very important topics, not only in terms of aesthe-

tic and pedagogical message and moral lessons learned that come by reading and watching. Contemporary picture books unequivocally offer content that was not presented to young children until recently, neither in this way nor in any other way. In this paper, we will show how the topic of inclusion is interpreted in the edition *Posebni prijatelji* (*Special Friends*, 2019) by the Publishing house Pčelica from Čačak. In the four picture books, children, as stated in the titles, are introduced to visual and hearing impairment, autism, and paralysis. The paper analyzes the way in which children are introduced to this topic, the attitude towards inclusion, but also the place of these picture books image and text in the paradigm that promotes an inclusive society.

Keywords: inclusion, preschool children, picture book, *Special Friends* edition

Драгана О. ДРАГУТИНОВИЋ*

Академија техничко-васпитачких струковних студија Ниш

– Одсек Пирот

Република Србија

Прегледни научни рад

UDC 74:655.533-053.4

Примљено: 9. 6. 2021.

Прихваћено: 3. 9. 2021.

Јелена П. ВЕЉКОВИЋ МЕКИЋ**

Академија техничко-васпитачких струковних студија Ниш

– Одсек Пирот

Република Србија

ШТА ТИ ВОЛИШ ДА ГЛЕДАШ? – ЛИКОВНИ ПРОСТОРИ САВРЕМЕНЕ КЊИГЕ ЗА ДЕЦУ

САЖЕТАК: Према децјем перцептивном моду, свака слика у боји је узбудљива, она представља жељу и потребу, али је примарни захват могуће моделовати ка шареном облику-знаку, избором чулних подстицаја који разигравају машту, развијају визуелну комбинаторику и мишљење и у буђењу емоционалности имају посебан удео *шојлине*. Моделовање доброг графичког искуства у процесу васпитавања погледа и естетског доживљаја читања условљено је низом: аутор текста – аутор илустрације – артефакт/књига – дете. Између детета и књиге често наступају одговорни посредници. У овом тексту бавиле смо се (с)ликовним изазовима Косте Миловановића, Попа Д. Ђурђева, Бориса Кузмановића и Марице Кицушић, изабраним на основу пуног ликовног догађаја у обликовању књиге. Сасвим случајно, одабрани наслови и њихови аутори добитници су награда у категорији илустрације књиге за децу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: књига, дете, илустрација, Коста Миловановић, Поп Д. Ђурђев, Борис Кузмановић, Марица Кицушић

Књига је предмет. Књига је зелени слон. Или комарац који сурлом пробија учаурено крвно зрнце. „Као многоструко дело“, књига је „све-

док и учесник“, услов човековог развоја и „највиши облик моћи регистравања и памћења“ (Грозданић 2007).

Књиге су у неким случајевима, до наших дана, не само садржајем већ и посебним опредељењем постале култни предмети, освешћени лицем предње стране (корица), које се посебним опхођењем, показују у посебни приликама (Bogdanović 2005: 127).

Било да речи *пагају* с неба са светим књигама у чину поетског надахнућа или су покупљени трагови говора у пролазу, у свету књиге, овде на земљи, њихови творци озбиљно се играју слојевима своје и наше имагинације.

Књига није само писмо. Слика се увек стара да утврди своје првенство у систему грађења мишљења. У визуелној култури, преношење информација од усменог предања, догађаја уприличеног између говорника и слушалаца, кроз визибилно слушање сликовитих догађаја, писање и илуминацију, може дословно, у првобитном поступку бележења урезивањем графема, наликовати изоравању празнине поља и се-

* dragana.dragutinovic@akademijanis.edu.rs

** jelena.veljkovic.mekic@akademijanis.edu.rs

јању сликовних симбола. Књига почиње на корицама. *Лице* књиге, према Богдановићу (2005), представља први визуелни зов и *изглед* унутрашњег садржаја. Илуминатори, минијатуристи или илустратори, заправо су први дегустатори књижевног текста и посредници у комуникацијском трансферу знања и значења између текста и читаоца. Илустрација припада категорији интимног ликовног садејства речи и слике у контексту уметниковог чина, у процесу амалгамизације слике и текста, масовне дистрибуције и употребе. Ликовна допуна књиге или ликовни транскрипт њеног садржаја користи технике, вештине и неминовно занатско умеће у обликовању цртежа, слике, графике, фотографије или мултимедија. Уметник у масовном друштву прихвата услове у којима ствара.

Оно што повезује ликовне ауторе у овом избору сликане поезије представља њихов однос према простору књиге, целом једном свету на белој страници. Позиционирање кадрова, обликовање карактера и особеност ликовног израза били су услов за избор у првом контакту са њиховим *лицима*, пружајући уједно и одговор на питање: „Шта ти волиш да гледаш?”

Визуелност стиха

Диференцијална одлика поезије у односу на прозу јесте првенствено њен графички облик. Форма стиха представља битну компоненту у структури песме и њоме песник може да се игра, као и њеном садржином.

Дечје песништво показује живо интересовање за поетску реч која облицима и графичким секвенцама предочава предмет о којем се говори.

Реч је о песничком језику у својој видљивости, иконизацији и посебном аранжману словног система, по Николи Грдинићу, о формалном маниризму. Језик базиран на визуелном коду, спретно обједињење интерсликовног (ликовног) и интертекстуалног (књижевног) поступка, уносе естетску димензију у штампарски изглед текста и стварају визуелне сензације (Петровић 2012: 48).

Чињеница је да најмлађи читаоци речи претварају у слику и да нису увек у могућности да језик осете аудитивним путем. Отуда потреба за графичким решењима, било кроз визуелизацију поетског текста самом формом стихова, било путем илустрације као помоћног (допунског) средства.

Иконични и мотивски знакови, живе и чедне асоцијативности, као и ефекти других ликовно-графичких дисциплина – својеврсни графички егзибиционизам (што подсећа на визуелне ефекте *pop-art* уметности), претварају поезију у вербално сликарство и декоративну књижевну реч (Петровић 2008: 395).

Лукић се у „Бајци о солитеру” поиграо визуелним изгледом стиха, па је реч *солишер* дата свих пет пута у вертикалној графичкој конструкцији, што асоцира на висину и издвојеност вишеспратница. Семантика поетског диптиха Слободана Станишића, сачињеног од „Танке песме” и „Дебеле песме”, условљава графички облик стихова, те је у случају прве у сваком реду дата само по једна реч, а у случају друге почиње се великим бројем речи које се ка средини песме смањују до једне (јер је доктор за стихове саветовао дијету, али како је била гладна и ноћу кришом јела, почела је поново да се дебља), да би се поново постепено повећавао

број речи до краја, што је резултирало графичким обликом пешчаног сата. Распоред речи у стиховима песме „Воћке” Ђуре Дамјановића подсећа на облик шљиве или јабуке, док стихови Лукићеве „Округле песме” образују кружницу.

Дејан Алексић несумњиво је један од успешнијих виртуоза међу савременим песницима за децу. У његовој збирци *Јануар у жирафи* читамо песме засноване на фонолошким и лексичким играма, песме са више семантичких слојева и оне које нагоне дете на додатно промишљање. Хумор као константа његове поетике и те како је присутан у овој збирци. Илустрације Косте Миловановића и визуелност стихова у уској су вези са семантиком песме. На пример, значењска компонента песме „Охо-хо” („Нема рупу – мада јесте шупље”) додатно је истакнута илустрацијом – записом азбуке којој недостаје слово *о*, као и анимистичким приказом човечје фигуре (Чика Глише) који главу

(средишњи део тела) држи у рукама. Употреба малих и великих слова и заграда у песмама „(Д)рем фаза” и „Кључна вест” чине фонолошку игру интригантнијом и транспарентнијом за дете-реципијента. Рецепција песме „Цик-Цак” недовољно је остварена уколико се чита без увида у илустрацију и графички распоред стихова. Цик и Цак тако се региструју као две засебне индивидуе (иронично спојене симболом цртице) које не могу да ходају у пару, те се стога отисци њихових стопала раздвајају, а стихови су распоређени у цикцак на две странице. У песми „Ја друкчије све назвати могу” цртеж је укомпонован у графички приказ стихова, или обрнуто. Ротирање друге странице ове песме, како би њен вертикални приказ био читљив, може бити веома занимљиво деци, док за зрелијег читаоца то може представљати додатну смерницу (пored наслова) да још једном промисли о значењу песме и преиспита њен смисао. Алексић својим поетским остварењима

Илустрације Косте Миловановића за песму „Јануар у жирафи” Дејана Алексића

ма пружа увид у неограничене могућности игре и открива нам магију језика која нас изненађује и фасцинира, као и зец из шешира са Милановићеве илустрације.

Поп Д. Ђурђев игра се графичким и семантичким аспектима песништва, афирмишући читаочев искуствени хоризонт очекивања, изневеравајући га или потврђујући у необичним спојевима и комбинацијама. Асоцијације, контрасти, детаљи, коментар, двозначности или иронија чести су конструктивни елементи његове поезије. Његове слике некада су лако читљиве, а некада је потребно извесно предзнање или умешност у повезивању сигнала.

Поред језичког, Ђурђев се највише служи знаковним/визуелним кодом и то са циљем да код читаоца произведе одређени звук и звучање који ће допринети што бољем разрешењу постављеног песниковог задатка, односно довести читаоца до „праве” песме (Грујић 2019: 63).

При томе, он користи језичке игре, слике и сличице, логотипе и графичке симболе и комбинује их с техникама колажа, стрипа, ребуса и сл. Песме Попа Д. Ђурђевог праве су говорно-сликовне мозгалице које интригирају читаоца, стављајући га у позицију саиграча или коаутора, што одговара једном од најбитнијих захтева који се упућују књижевним текстовима за децу – да буду дијалогски и да илуструју отворен комуникацијски процес са својим реципијентима. Визуелност у овим песмама усложњена је разноврсним игровним комбинацијама које творе песнички проседе Попа Д. Ђурђевог, као што су

интермедијалност, колажност, интертекстуалност, криптограмске поставке, мозаичност, палимпсестност, асоцијативне семантичке ситуације, комбиновање или рекомбиновање већ по-

стојећих литерарних дела за децу и за младе, специфичан однос према традиционалној књижевности, посебан вид ироније и пародије (Столић 2015: 35).

Поезија која се гледа открива нам разноврсне међуодносе и комбинације, аналогije сличности по облику, игре огледала, наизглед неспојиве линије и фигуре у игри, лудистичкој и лудичкој истовремено. Песма-слика „Окрени срећан број” асоцира на рулет и број телефона, те може имати више занимљивих позадинских интерпретација. „Жена-паук”¹ није суперхерој, већ хекла миљее. Стихови „Пусти пуже рогае” илустровани су колажом-синтезом муфлона и пужа. Читалац-гледалац Поп Ђурђевог поезије најчешће мора сам да донесе закључак и реши загонетку, јер песник ретко, као нпр. у песми „Сангбанглтинглтанглрод”, пружа додатне информације и појашњења². Несумњиво је да слика (илустрација) неретко додатно истиче семантику књижевног текста, превазилазећи ограничења вербалног израза.

Досезање лепог и јединственог израза, *tête-à-tête*, синтеза речи и слике, један сестрински однос, имају, дакле, за исход уметност једне исте граматичке категорије, песништво које прелази у сликарство, а сликарство у песништво (Петровић 2019: 74).

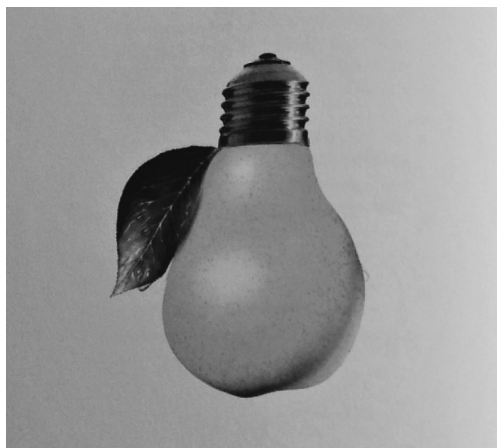
Између дизајна и/између уметности

Илустрација је уписана у регистар примењених уметности и дизајна. Оглашавајући се по-

¹ Уз наслов је додата фуснота: *Spiderwoman*.

² Фуснота уз песму каже: „Ко не разуме ову реч, тај није читао песме Душана Радовића.”

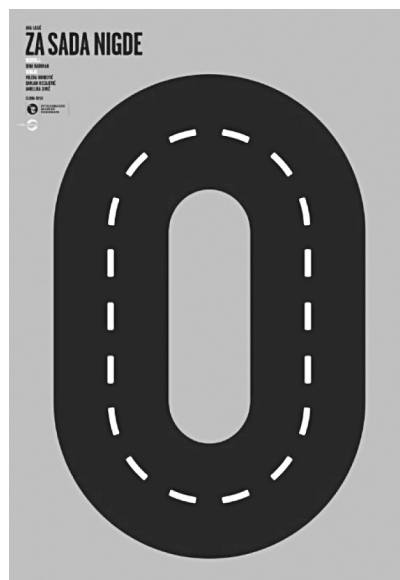
мало са маргине, илустрација књиге „формирала је свој свет, помало одвојен од других визуелних језика и више повезан са књижевним светом” (Mastnak 2009: 166–167; према Влаховић Филипов 2014: 102). Њен начин изражавања условљен је „текстом или поруком на коју се односи, с естетском, дескриптивном, или с функцијом додатног информисања” (Влаховић Филипов 2013: 14), *огјоварајући* клијенту и кориснику. У свету појачаних визуелних садржаја, будући у оквирима графичке индустрије, илустрација је свеприсутна. Илустратор може да припада и реду аутентичних ликовних стваралаца својствене уметничке визије.

„Штедљива виљамовка”³
(Поп Д. Ђурђевић, *Поезија која се гледа*)

Песник налази своју пречицу до пуног смисла у духу графичког дизајна и плакатском приступу огољене форме са индексираним значењем. Лапидарност слободне форме пута без излаза и биоморфне сијалице лако могу да промене места у систему визуелних комуникација.

„Радови на млечном путу” настављају се млечењем језичке масе млечним зубима који

„За сада нигде”⁴
(Славимир Стојановић, плакат)

се ломе на инструменталу. *Cut-out* поетика „дар-мар” упризорених архива, ускладиштених отпадака некада готових предмета, изградила је звучни свет речи које се котрљају са главом у кавезу. „Пронаћи улез!” у групи речи, појмова, облика или предмета захтев је безбројних игара у *жанру* мозгалица. Као намерно постављене грешке, улези не припадају главном току, породичној грани, жуљају као камен у ципели, уносе неред, премећу, позајмљују, метаморфишу знак и значење, у незнању и недоумици о правилној употреби, грешке у свакодневним

³ „Штедљива виљамовка” припада језгру *поезије која се гледа* и Поп Ђурђевићевим песмама без речи.

⁴ Плакат за представу *За сада нигде* према драмском тексту Ане Ласић, у Југословенском драмском позоришту. Аутор плаката је Славимир Стојановић, графички дизајнер, визуелни уметник и илустратор, и сам творац књижевног лика Синги Лумбе у књигама за децу. Доступно на: <<http://www.slavimirstojanovic.com/posters/>>

препискама са друштвених мрежа или једноставне (не)намерне правописне грешке, ове римоване загонетке Драгане Младеновић покрећу размишљање и будност младог читаоца који „не хоће” или „неуме”. Поигравање речима и звуком, увртање, извртање и наопако читање имају улогу узбуђивача можданих вијуга, успаваних рекламама за нови пакет са бржим протоком. Учење језика, граматике и правописа креће се аутострадом из све четири коморе, у активном гледању *horror vacui* метежа боја, текстура (као на стикеру), доминанти, контраста сваке врсте, и јасно опредељеног цртежа (као у буквару).

„Кило и по асоцијација” посвећених песнику

Војиславу Деспотову, *Иерачу сајуна*, и низу његових асоцијација у дидаскалијама на тренингу поезије („ташна машина цвеће марама” – Despotov 1974: 9), почиње низом „Вечера за комарце”:

аутобус село
село бака
бака крофне
крофне лопта
лопта дивиденда
дивиденда фудбал
фудбал жмурке
жмурке камата
камата вече
вече комарци
комарци за вечеру
вечера кревет

КОМАРЦИ

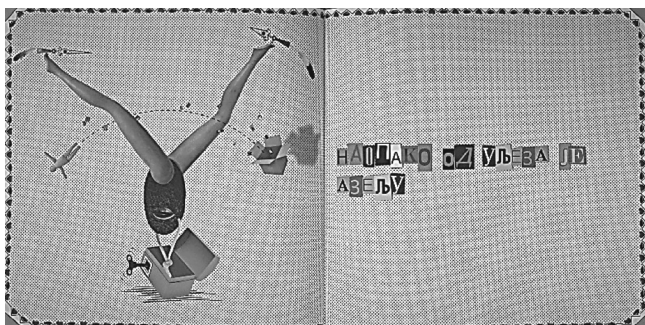
NA STOLU ZELENA FLAŠA SA CRVENOM CUCLOM LJUDSKE
GLAVE IZA FLAŠE OKNO VOZA U OKNU PROLAZI NJIVA
DRVO SELO PLANINA OBLAK MESEC NA VAŠARU ZELEN
SLON I MALA EVA SA BALONOM BELIM EVAA NE VOLI
ZELENOG SLONA SA CRNIM TOČKOVIMA VOLI CRVENA
KOLICA SA BELIM TOČKOVIMA BRKATA DEVOJKA CRNA
BRITVA OSTRVO NA BELOM OBLUTKU BELI OBLUTAK
OSTRVO CIGANKA BUBNJAR AUTOMOBILI ŽIVOTINJE
U NJIMA LJUDI NEKADA SU LJUDI ŽIVELI U ŽIVOTINJAMA
AUTOMOBILIMA SADA SU SE TOLIKO SMANJILI DA
ŽIVE KAO PARAZITI U TELIMA VILINIH KONJICA
KAD KONJIC UGINE PARAZIT SE PRETVORI U UČAURENO
KRVNO ZRNCE KOJE MI PROBIJAMO SVOJOM SURLOM

Август, 1979

а онда се наставља у виду просторних ексцеса и визуелних провокација Стевана Кнежевића са заумним протагонистима фантастичних ликовних склопова, на које би могла да се позове и сама визуелна опрема књиге. Стеван Кнежевић и сам има свој реченични низ у поетском нацрту:

за главе без тела, динамично преобликоване надреалистичке асамблаже, са ексерима уместо косе и лутка-очима, активне акробате у супи од слова и свеже повртне реминисценције на Ђузепеа Арџимболда (Giuseppe Arcimboldo), приређене дигиталним апаратом/алатом у рукама Бориса Кузмановића.

(Ре)дефинисане као сликовница у библиографској класификацији, *Дар-мар* фотографске илустрације и колажне конструкције аутора ове предметне фантастике настају на трагу личних преференција и изражајног „читања” дадаистичких колажа из зенитистичког круга „барбарогенија”. Главобоље с једним „не” сачињене су као утврђење од дечјих одрицања, „Ж” пад(еж)а са запетљаног језика, док „азељу” одмара зебру на семафору.

Борис Кузмановић
(Драгана Младеновић, Дар-мар)

Стеван Кнежевић
(„Ствари: дах, ницање, раст, додир, сећање”⁵)

Сазнајна сликовница, бедекер са пута по Србији, својим сфуматом мирише на узорна сећања пробужена сновиђењима бајковитих призора Десе Керечки-Мустур која су обележила детињство неколиких генерација. Антологијску збирку бајки народа Југославије испуњавале су визије вила, „Дивљана”, царевих кћери, царева, краљица, дивова и ђавола, уденутих у филигранске снове старих расцветаних везова једног особеног поетског универзума. Делећи са њом прекопотребну наивност призора, Марица Кицушић осваја атмосферу проживљеног текста

бележећи места, *ирлећи* топониме у вињетама разгледница са путовања. Ово лирско сликарство водених лазура дише у гами села Липолиста, на крилу крагуја сročеног у стиху Симеона Маринковића. *Тојла* Бачка, *цвешна* Тиса, „див” Голија(т) „кô да спава”, на Руднику цвєтови кô „много сребрних пара”, а Јагодина се у јагоду *сакрила*. У *лакој* рими сваког краја, историја и мит, легенде и јунаци, винова лоза и хајдучка трава, тамбура и сабор трубе, као чврст загрљај Беле Даме и Црног Фантома, Тимок се улива у Дунав а Дунав у Црно море. Поетски водич кроз Србију садржи све елементе добро обликоване слике у песмама за децу. Слика има тон (ритам стиха), тон (бојени слој) и тон (мирисну подлогу), достатне за грађење позитивног децјег искуства у читању ликовне нарације и усвајању ликовног језика.

Ко гледа?

Гледају упаљене очи интернет претраживача. Читање и гледање у пробуђеном стању препоручује се играчима рачунарских игрица, уживаоцима савременог виртуелног света брзих прегледа, корисницима и творцима новоговора у дигиталним апликацијама. Посредници и водичи на путу до књиге припадају још увек свету папирних сензација у додиру са текстуром и мирисом штампе и одговорни су у поступцима стварања и препознавања квалитета

⁵ Фотографија рада Стевана Кнежевића са изложбе „Ствари: дах, ницање, раст, додир, сећање”, одржане у Галерији Дома омладине Београда (ДОБ) 1981. године. Фотографија је поклон Славољуба Мирковића документацији Факултета ликовних уметности у Београду. Стеван Кнежевић (1940–1995) био је професор на Факултету ликовних уметности у Београду. Доступно на: <http://www.studioloflu.rs/portfolio_page/stevan-knezevic-galerija-dob-1981/?lang=lat>

Деса Керечки-Мустур
(*Бајке народа Југославије*)

Марица Кицушић
(Симеон Маринковић, *Путовање по Србији*)

хаптичког искуства и садржајних, ликовних и уметничких вредности.

Естетика стварања за децу представља посебан изазов у процесу илустровања књига, подразумевајући довољну количину наивности и блискости децем свету и задржавајући свој уметнички интегритет и доследност ликовном изразу који не упада у опасности и замке комерцијалне једноличности. Смрт књиге у чврстим корицама не назире се, а њен живот у уметности *подјревају* облици ауторских листова, уметничке свеске или дневнички записи у мануелној форми. Дигитални простори тек ће

створити нове могућности у обликовању књиге, њеној техничкој и технолошкој реализацији и то управо у оном делу у којем се она посматра и ствара као целовито уметничко дело.

ИЗВОРИ

- Алексић, Дејан. *Јануар у жирафи* (илустровао Коста Миловановић). Београд: Лагуна, 2019.
- Бајке народа Југославије 1–3* (илустровала Деса Керечки-Мустур). Избор: Голуб Добрашиновић. Београд: Народна књига, 1977.
- Ђурђевић, Поп Д. *Радови на млечном јушју: васпитно зајужене песме*. Нови Сад: Чекић, 2012.

- Ђурђевић, Поп Д. *Поезија која се гледа*. Нови Сад: Media Art Content, 2018.
- Маринковић, Симеон. *Путовање по Србији* (илустровала Марица Кицушић). Београд: Креативни центар, 2017.
- Младеновић, Драгана. *Дар-мар* (илустровао Борис Кузмановић). Београд: Креативни центар, 2019.
- Despotov, Vojislav. Perač sapuna (radio-drama) (prir. Saša Radojčić). *Dometi: časopis za kulturu*, I, 1 (1974): 7–15.

ЛИТЕРАТУРА

- Влаховић Филипов, Сенка. *О илустровању књижа поезије: историја, теорија и пракса*. Ново Милошево: Банатски културни центар, 2013.
- Влаховић Филипов, Сенка. Илустрација књига за децу у време развијених визуелних комуникација (Фестивал илустрације књиге BookILL fest). *Детињство* 4 (2014): 101–110.
- Грозданић, Миле. *Пуш до књиже*. Београд: Публикум, 2007.
- Грујић, Тамара. Жанровска прекорачења у поезији Попа Д. Ђурђевића. *Детињство* 2 (2019): 59–67.
- Петровић, Тихомир. *Историја српске књижевности за децу*. Нови Сад: Педагошки факултет, 2008.
- Петровић, Тихомир. Поетика игре и бесмисла. Сунчица Денић (ур.). *Књижевност за децу и њена улога у васпитању и образовању деце предшколског узраста: тематски зборник*. Врање: Учитељски факултет, 2012, 42–49.
- Петровић, Тихомир. Визуелна песма за децу. *Детињство* 3 (2019): 72–80.
- Столић, Даница. Палимпсест и визуелизација као поступци деканонизације у песништву Попа Д. Ђурђевића. *Детињство* 4 (2015): 34–40.
- Bogdanović, Kosta. *Uvod u vizuelnu kulturu*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005.

- Mastnak, Tanja. Ut pictura poesis: Visual Interpretations of Poetry in Contemporary Illustration. *Miscellany: International Symposium BIB 2009*. Bratislava: Bibiana, 2009.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

- <http://www.studioloflu.rs/portfolio_page/stevan-knezevic-galerija-dob-1981/?lang=lat>
- <<http://www.slavimirstojanovic.com/posters/>>

Dragana O. DRAGUTINOVIĆ
Jelena P. VELJKOVIĆ MEKIĆ

WHAT DO YOU LIKE TO WATCH? FINE ART SPACES OF CONTEMPORARY CHILDREN'S BOOK

Summary

According to children's perceptual mode, every *color picture* is exciting, it is a desire and a need. However, it is possible to model the primary approach to the colourful form-symbol by choosing sensory stimuli that play on the imagination, develop visual combinatorics and thinking, and offer special warmth to children's emotional awakening. Modelling a good graphic experience in the process of education of the view and aesthetic experience when reading, is conditioned by the following relations: author of the text – author of the illustration – artifact / book – child. Responsible intermediaries often act between the child and the book. In this paper we dealt with the (artistic) challenges of Kosta Milovanović, Pop Đurđev, Boris Kuzmanović and Marica Kicušić, selected on the basis of a full artistic event in their book designs. Quite coincidentally, the selected titles and their authors have won awards in the category of children's book illustration.

Keywords: book, child, illustration, Kosta Milovanović, Pop Đurđev, Boris Kuzmanović, Marica Kicušić

КАРАКТЕРИСТИКЕ САВРЕМЕНОГ ИЗДАВАШТВА ЗА ДЕЦУ И ЊЕГОВИ ТЕМАТСКИ ОКВИРИ НА ПРИМЕРУ ИЗДАВАЧКЕ КУЋЕ PROPOLIS BOOKS

САЖЕТАК: Рад се бави положајем књиге и издаваштва у савременом окружењу и условима доминације тржишне културе. Преиспитује се место књиге између економске и естетске вредности, и даје приказ појаве различитих облика издаваштва, као и односа уређивачке политике према различитим функцијама књиге. Рад покушава да дефинише основне карактеристике уређивачких политика савремене белетристике за децу, са освртом на однос издавача у Србији према овој категорији објављивања, као и да представи неке од тематских оквира присутних у белетристици за децу на примеру издавачке куће Propolis Books. Текст се осврће и на улогу издавача у развоју читалачке писмености као основе за критичко и креативно промишљање стварности.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: књижевност, деца, књижевност за децу, издаваштво, ProPolis Books, белетристика, читаоци, рецепција

Увод

Савремени свет поставља пред читаоца изазове са којима се у претходним временима није сусретао. Данашњи човек окружен је изобиљем садржаја и информација, почевши од медија, преко реклама и мобилних апликација, до друштвених мрежа. Иза сваке поруке са којом се сусрећемо током дана наилазимо на причу.

Прича је свуда око нас и одраслом човеку није лако да успостави дистанцу, разлучи важно од неважног или да у мору садржаја уочи естетске вредности. У том информационом колоплету одрастају и деца, од малих ногу навикнута на брзину и слике. Њима је данас далеко теже да одрже пажњу, те је зато развијање културе читања и читалачке писмености од изузетног значаја.

Књига између естетске и тржишне вредности

Постоји неколико фактора који утичу на развој читалачке културе и стварање читалачких навика код деце. На првом месту то је породица, затим школа и библиотеке, медији, као и доступност и разноврсност књижарске понуде. Овај последњи сегмент уско је везан управо са издавачком делатношћу, с обзиром на то да и књижари и издавачи имају исте или сличне циљеве. Дечје књиге увек су биле штампане у великим тиражима јер је дете сигуран потрошач, како је још осамдесетих година прошлог

* ilibranislava@gmail.com

века увиђао Милан Црнковић, размишљајући о постојању дечје књижевности:

Дјечје књиге постижу велике накладе, разграната комерцијална индустрија диљем свијета зна да је дијете сигуран потрошач па издавачи већ одавно не сумњају у постојање дјечје књижевности (1982: 3).

Можда се управо из ове тезе рађа и сумња у вредност књига намењених деци, јер ако књигу посматрамо искључиво као производ, њена економска вредност не мора да буде сразмерна естетској. С друге стране, хиперпродукција у издавачкој делатности довела је до тога да се књига мање цени. Понуда је далеко већа од потражње, а ако томе придодемо разне друге садржаје који привлаче пажњу, схватамо да су за кризу читања одговорни подједнако сви чиниоци који учествују у животу једне књиге.

У данашњем свету слободног тржишта, књига се често посматра као роба, као готов производ за који је, поред текста и естетске димензије, важан и спољашњи изглед, па и тренутна популарност. Посматрано на овај начин, књига као медиј изједначена је са производом и његовом лако мерљивом тржишном вредношћу. Што се тиче дечјих књига, овај проблем је још очигледнији. Дечја књига налази се готово на сваком кораку. Књижаре, супермаркети, бензинске пумпе, уличне тезге, киосци – све су то места на којима наилазимо на шарена издања, спремна да уђу у дечје животе. Настала са циљем да остваре економску добит, та су издања често пуна штампарских, правописних и граматичких грешака, обogaћена јарким илустрацијама које привлаче пажњу, не упућујући ни на какве естетске вредности нити пак књижевно-уметничко схватање дела. Управо она су и најдоступнија родитељима који, упркос најбољим

намерама, не успевају да у мору садржаја одаберу ону праву књигу и детету обезбеде уметнички доживљај. Неретко, издања која нису прошла озбиљан уреднички рад лако су доступна деци и кроз школске активности. На оваква издања често упозоравају сами родитељи, тако да школе касно увиђају начињен пропуст у тематском и стилском одабиру¹. Ипак, неправедно би било рећи да је издавачка делатност за децу усмерена само на велике тираже и продају. Постоје и оне издавачке куће које својом уређивачком политиком доприносе стварању ширег круга читалаца, пазећи да своје планове ускладе са потребама најмлађих и понуде им дела проверених уметничких вредности. Такве издавачке куће данас се сусрећу са новим изазовима, покушавајући да се прилагоде и нађу нове начине афирмисања књиге као медија. Иако се често говори о угрожености књиге у новом добу, не може се рећи да постоје реални разлози за такав став. Књига никада није била угрожена, а сигурно то није ни данас. Али да би тако остало, потребно је осигурати њено постојање и у будућности. Криза читања, настала услед обузетости информацијама и визуелним садржајима, очигледна је код одраслих, а још више код деце. Зато издавачке куће које се одлуче да објављују књиге намењене деци имају одговоран и тежак задатак да створе простор у коме ће најмлађи читаоци наћи повод да се књизи – првенствено као тексту и естетској категорији – приближе и остану јој привржени.

Књиге (не)намењене деци

Дечју књижевност чине књиге које су писане без намере да их деца читају, као и оне које

¹ <<https://www.blic.rs/vesti/drustvo/skandal-deci-na-poklon-knjiga-puna-vulgarnosti/mqj1jhs>> 12. 6. 2021.

су настале управо са том намером. Од оних првих, неке су своја прва издања доживела у претходном веку, а наклоност младих читалаца задобиле спонтано и непланирано. Мноштво таквих примера налазимо у Едицији „Плава птица” (1980), која садржи велики избор класичне књижевности, а већина тих дела настајала је без намере да их читају деца, иако су тематиком и стилем прилагођена децем узрасту и управо су тако и привукла ову читалачку публику. С друге стране су књиге писане за децу, и њих је данас у издавачкој продукцији највише. Већина издавачких кућа данас објављује управо књиге настале са намером да их читају најмлађи читаоци. Писци и издавачи врло добро знају шта привлачи деце око, у чему малишани уживају те уређивачку политику прилагођавају захтевима и очекивањима публике. Са једне стране, то значи сигурну продају књига. Са друге пак стране, овакав начин сагледавања издавачке политике може лако да доведе до занемаривања уметничког аспекта и естетске вредности књиге. У том смислу јавља се питање шта се добија подилажењем читалачком укусу и да ли се на тај начин може доћи до одговора на питање о месту које књижевност заузима у савременом окружењу и искуству читалаца. Да ли је основна функција књиге за децу забава, или она има задатак да детету понуди вредности уметничког дела као естетске или етичке категорије? Издавачка продукција прилично је разноврсна али у намери да се остваре у тржишном смислу издавачке куће маргинализују улогу књиге у културном и уметничком сегменту. Већина издавача пажњу посвећује издањима која ће децу најпре заинтересовати тако што ће их забавити, или им омогућити постизање једног од многобројних васпитних психолошко-педагошких циљева.

Изобиље на које наилазимо у књижарама, с друге стране, неминовно доноси и квалитет. Постоје издавачке куће које својим уређивачким политикама у потпуности служе деци и њиховој потреби за писаном речју. Ови издавачи најчешће су специјализовани искључиво за децу литературу, а њихов програм прилагођен је деци и њиховим потребама.

Карактеристике савременог издаваштва за децу

Дечју књижевност објављују подједнако и млади и старији писци. Запажа се и равномерно присуство мушких и женских аутора, чак се може рећи да су списатељице бројније него у било којем другом сегменту књижевног стваралаштва. У свом одабиру, издавачке куће углавном се опредељују за писце који су у свету књижевности потврђени као аутори значајних дела. Често су то добитници најпрестижнијих награда у свету и својим домовинама, превођени на бројне језике, у милионским тиражима, распродатим широм света. Постоји неколико карактеристика које уочавамо у уређивачкој политици већине издавачких кућа. На првом месту то је доминација преводне књижевности за децу, што може бити у складу са захтевима тржишта, јер је број домаћих аутора који пишу за децу скроман. Услед утицаја визуелне културе, илустровани роман или графичка новела међу жанровима заузима значајно место, за разлику од нпр. поезије која се веома ретко објављује. Серијали су још једна одлика савремене продукције за децу: неретко први део који достигне велике тираже повлачи за собом и други, трећи итд., што свакако везује читаоца за књигу и ликове, те га од садашњег лако претвара и у будућег купца.

Данас је најмлађе читаоце тешко анимира-ти јер су закупљени визуелним медијима, а књига мора бити таква да се уклопи у њихову перцепцију света. Чини се да малишани немају довољно стрпљења. Они очекују акцију, хумор и необичност којом ће освежити своју свакодневицу. Приметно је да су графичке новеле (илустровани романи) или лепо дизајниране књиге, које поред текста садрже и илустрације, читаније. Илустровани роман последњих година значајан је чинилац књижевне продукције за децу. На граници између стрипа и књижевности, илустровани романи обично излазе у неколико наставака, а серијали достижу огромне тираже. Један од примера је *Том Гејтс – Мој савршени свет* (2016) британске ауторке Лиз Пишон (Liz Pichon). За књигу *Мој савршени свет* (2011), прву у низу авантура које прате десетогодишњег дечака, Лиз Пишон више пута је овенчана признањима, од којих је најпрестижније Награда „Роалд Дал” за 2011. годину. *Мој савршени свет* преведен је на четрдесетак језика, а до сада је објављено петнаест наставака, док је код нас преведено једанаест. Томов доживљај света пројектован је кроз нетипичне ликовне из његове најуже околине. Све о чему пише у свом дневнику пројекција је искључиво његовог доживљаја. Он је проницљиви посматрач околине, мали креативац који воли да црта и свира. Свестан је свега што га окружује, свих правила и прописа које упорно крши, имајући потребу да на тај начин изрази своју слободу. На српском тржишту издваја се још један илустровани роман за децу у наставцима: *Дневник Шоњавка* (2017, Издавачка кућа Дерета). Веома слични, и један и други серијал деци старој између осам и дванаест година пружају забаву и прилику да се идентификују са ликовима ко-

ји имају исте или сличне проблеме као и мали читаоци. У овим књигама нема скривених порука, све се дешава брзо а причу прате илустрације и графичка решења која значајно олакшавају читање. Графичке новеле представљају један од важних сегмената белетристичке продукције за децу и увек су везане и за елементе поп културе, као и за комерцијализацију ликовних мотива. Често излазе у наставцима који подстичу интересовање читаоца за нове догодовштине лика са којим се дете лако идентификује.

Издаваштво за децу у Србији

Издавачка делатност за децу у Србији свакако заузима важан сегмент читалачког и културног простора, који је последњих година све очигледније маргинализован, како у медијској сфери, тако и у областима јавних институција које своје постојање заснивају управо на развијању читалачке публике. Стратегија објављивања белетристичке књижевности за децу у потпуности је у рукама издавача чија се тржишна оријентисаност увиђа у већини самостално штампаних издања. Издаваштво у Србији крајем XX и почетком XXI века доживело је нагли развој, који је уследио након стагнације и затварања значајних издавачких кућа које су биле у власништву државе. Током првих година транзиционог периода, основане су многе издавачке куће које и данас послују. Када погледамо панораму издавача у Србији, можемо их поделити у три групе: оне који се баве искључиво књижевношћу за одрасле, издавачке куће које објављују за одрасле, али имају и едиције намењене деци, и издавачке куће које су се специја-

лизовале искључиво за децју литературу. Данас су препознатљиве три такве куће: Креативни центар, Пчелица и ProPolis Books. Неки издавачи, свесни постојања потребе за неговањем млађе читалачке публике, поред књига намењених одраслима, усмерили су своје активности и на књиге за децу. Издавачка кућа Архипелаг, поред неколико едиција за одрасле, има и посебну библиотеку децје књижевности – „Мали Архипелаг”. Сличан процес запажамо и код других издавача, па су препознатљиве едиције „Мала Лагуна” и „Вулканчић”, као и књиге намењене најмлађима издавача Evro Book. Супротан смер развоја показала је Издавачка кућа Одисеја која је, иако претежно објављује децју литературу, почела да издаје и књиге за одрасле.

Тематски оквири белетристике за децу: пример издавачке куће ProPolis Books

ProPolis Books основан је 2005. године и објављује књиге намењене свим узрастима деце. Према узрасним категоријама ова кућа дефинисала је едиције за децу до шест година – која тек откривају појам књиге и процес читања; затим књиге за предшколски узраст са често присутном интерактивном, креативном и едукативном функцијом; следи едиција намењена ученицима основне школе и то од почетака читања до дванаест година, у којима су главни ликови животиње, значајне личности, виле, змајеви, чаробњаци, јунаци епске фантастике и други; на крају, ProPolis Books објављује и књиге намењене деци старијој од тринаест година, а међу њима су футуристички и путописни ро-

мани и дела која постају сапутници читаоцима у одрастању и тражењу сопственог идентитета. Иако је подела према узрасним категоријама најједноставнија, што се тиче рецепције, ништа није строго дефинисано и одређено узрастом. Тако књиге намењене деци до дванаест година могу бити занимљиве и онима преко тринаест, и обрнуто. У том смислу, можда је адекватнија подела на основу тематске опредељености писца да у књижевном делу обради одређено питање.

Посматрајући белетристику намењену деци старијој од девет година, која могу самостално да читају, уочавамо да издавачка делатност ProPolis Books-а обухвата књиге које тематском разноликошћу прате развојне фазе одрастања. У продукцији ове издавачке куће могу се наћи дела која имају првенствено забавну функцију, затим она која на маштовит начин показују путеве у трагању за идентитетом и проналажењу начина за решавање проблема, књиге у чијој основи налазимо форму бајке, као и романи са елементима жанровске књижевности. ProPolis Books првенствено објављује преводну белетристику за децу, а доминантан облик књижевног стваралаштва је роман. Тематски оквири белетристике намењене деци у овој издавачкој кући прате савремене токове књижевности. Књиге намењене почецима самосталног читања пуне су акције, хумора и необичности, са елементима фантастике или натприродних појава које се допуњују елементима поп културе. Једна од таквих књига је и *Клинац Нормалац* (2018) аутора Грегa Џејмса (Greg James) и Криса Смита (Chris Smith). Они су кроз догодовштине главног јунака на занимљив и деци пријемчив начин дали анализу односа родитељ–дете. Иако је стил писања примерен деци, књига го-

вори о међусобном разумевању и утицају који родитељи својим изборима имају на одрастање деце, те је у том смислу могу читати и родитељи које писци овог серијала подсећају на важност ослушкивања емотивног света деце. У периоду када више није толико мали да не разуме шта се дешава у свету око њега, али ни самошалан у доношењу одлука, главни јунак Марк увиђа зависност од мајке, посла којим се она бави и њених избора. И романи Дејвида Солмонса (David Solomons) о дечаку који спасава свет слични су *Клиници Нормалицу*. Својом актуелношћу, они су лаки за читање и занимљиви због узбудљивог приповедања протканог хумором. Ове књиге потврђују да су деци потребне велике приче и хероји од којих зависи опстанак света. Потребан им је бег од реалности, али и сагледавање те реалности из другог угла. Општа места стрипа и научно-фантастичне културе послужила су аутору за креирање радње и карактеризацију ликова. Спомињући галерију Марвелових суперхероја, прва књига, *Мој браћо је суперхерој* (2018), у одређеном смислу јесте омаж стрип-култури. То је упознавање са стрипом, његовом историјом и улогом коју је имао у савременом свету. Друга књига серијала, под називом *Моја наставница је ванземаљац* (2019), и даље се надовезује на стриповну иконографију, али у центар пажње поставља видео-игру. То је прича о савременим *гушачима времена* међу којима су најопаснији ријалити програми који сем негативних емоција публици не доносе ништа добро. У категорију серијала намењених узрасту до дванаест година сврстава се и прича о породици Валентајн. *Рођена под срећном звездом* (2019) прва је у низу књига ауторке Холи Смејл (Holly Smale), која иза себе већ има успешан серијал под називом *Шире-*

берка. Питање које ауторка поставља читаоцима јесте да ли судбина постоји и чиме је предодређена. Главна јунакиња суочава се са усамљеношћу и упушта у потрагу за личном слободом. Стереотипи и погрешне претпоставке, уобличене наметнутом визијом љубави, са којима се сусреће у филмовима, доводе јунакињу до закључка да свет није идеализована слика, што јој помаже на путу самоспознаје. Књига је, попут већине савремених романа, стилски и садржајно прилагођена младима и деци, лако се чита и обилује елементима савремене културе. На моменте делује да је текст оптерећен атрибутима филмског језика, алузијама на потрошачки свет и астролошким тумачењима које налазимо у уводним редовима скоро сваког поглавља, док, са друге стране, хумор на коме ауторка инсистира доприноси читљивости и динамици језичког израза.

У продукцији ProPolis Books-а могу се наћи и дела која преиспитују осетљиве теме, на први поглед непримерене деци. У роману *Кућа на илећим ноћама* (2019) ауторке Софи Андерсон (Sophie Anderson), у чијој је основи бајка о Баба Јаги, описује се дихотомија живота и смрти. Потрага за идентитетом и слободом, радозналост, тема пријатељства, немирење са пореком које одређује судбину, незадовољство али и потреба за сигурношћу – све су то теме које су на мотивски другачији начин обрађене у овој књизи у којој нас књижевница подсећа да чак и смрт може да инспирише човека да пригрли живот. Темом смрти бави се и Питер Банзл (Peter Bunzl) у роману *Бесмртно срце* (2019). Банзл води читаоце у викторијанску Енглеску, суочавајући их са филозофским питањима о томе има ли бесконачан живот смисла и да ли стварањем механоида (или вештачке интелигенци-

је данас) сами учествујемо у креирању једног новог живог бића.

Роман *Оштрво Чуvara олује* (2018) Кетрин Дојл (Catherine Doyle) кроз елементе фантастике обрађује теме порекла, традиције, породичних односа, али и неприхваћености, усамљености, одбачености и храбрости. Дојлова се у овом роману, који прати физиономију бајке, поиграва архетипским елементима пуштајући главног јунака да се суочава са својим страховима, подсвешћу, сновима и сећањима. Ауторка анализира колективно несвесно и кроји причу са типским ликовима у чијем друштву путујемо кроз простор и време у којима човек показује своју потребу да контролише природне силе и време. Круг романа насталих по узору на бајке, са формалним и стилским карактеристикама ове форме, допуњен је делима чешке књижевнице Ленке Бродецке (Lenka Brodecká) и Пољакиње Дороте Тераковске (Dorota Terakowska). У *пошрази за Звездом* (2018), илустровани роман Ленке Бродецке, убраја се, према речима издавача, у авантуристичке кримбајке о злочинима и љубави, у којима су доминантне теме пријатељство, љубав, оданост и достојанство. Кроз причу о потрази за изгубљеним вредностима, Бродецка подсећа читаоце да свако добро треба чувати и неговати. О лепоти, уметности и доброти говори и Тераковска у роману *Оледало јосиодина Гримса* (2017). Описујући авантуре црвенокосе девојчице која се нашла у нестварној земљи, ауторка пише о томе шта се дешава када владарска самовоља и похлепа пређу границе разума. Слика тоталитарног режима, о којем сазнајемо из приче чудесних ликова, слична је државном уређењу какво и данас постоји у неким земљама. Тераковска пише о томе до чега доводи поклони-

штво и неограничена владавина једног човека, да би на крају приче главна јунакиња сазнала да су сви појединачно одговорни за свет у коме живе.

Романи намењени старијем узрасту поседују жанровске карактеристике књижевности за младе. У овом кругу издваја се *Аквamarin* (2018) немачког писца Андреаса Ешбаха (Andreas Eschbach). Користећи елементе дистопије, Ешбах обрађује универзалне теме попут питања идентитета, класних подела, различитости и толеранције, кривице и морала. Причајући о новом свету, писац подсећа читаоце на питања са којима се данас, у времену нових технологија, сусрећемо из дана у дан: о приватности, генетском инжењерингу, екологији и свим етичким аспектима које ове појаве повлаче са собом. Књигу *Heiße gründe galeko od свега* (2016) Урсуле Ле Гвин (Ursula Le Guin) Америчко библиотечарско удружење препоручило је у категорији омладинског романа. Дело о младима који пролазе кроз процес одрастања и осамостаљивања комуникативно је и допушта читаоцу да се лако идентификује са главним ликом. Бавећи се питањима потраге за идентитетом, конфликта на релацији родитељ–дете, страха и конформизма, знаменита књижевница пише о важности развијања асертивног понашања и слободне воље, упркос средини која на разне начине покушава да изврши утицај на главног јунака.

Закључак

Деца прате савремену белетристичку продукцију захваљујући првенствено родитељима, док се избор књига у образовном систему најчешће своди на школску лектуру. Ову позици-

ју књиге у образовном смислу донекле мењају независни едукатори и саме издавачке куће, организујући радионице читања, где на стручан начин упознају децу са новим издањима. Данас је о рецепцији и маркетингу тешко говорити као о одвојеним сегментима. Уколико изузмемо стручне часописе намењене дечјој књижевности, промишљање о дечјим књигама често се своди на афирмативне текстове који углавном имају промотивну улогу. Заједно са наградама, они утичу на то колики ће бити досег појединих издања. Ови текстови, објављивани у различитим медијима – радију, телевизији, порталима, блоговима, недељницима – могу да олакшају рецепцију и помогну у одлучивању за коју књигу ће се дете одредити, али им циљ није да утичу на саму атмосферу у јавном простору, као када је у питању књижевна критика. Издаваштво у XXI веку не подразумева само остваривање уређивачке политике којој је циљ да објави књигу, већ и неопходне механизме који учествују у пласирању књиге како би она стигла до што већег броја читалаца. Овакав приступ подразумева и развијене стратегије маркетинга: рекламирање, односе са медијима или платформе на друштвеним мрежама.

У блиској вези са доминацијом визуелне културе и употребом различитих медијских варијанти у пласирању и промовисању садржаја стоји и промишљање о могућим аспектима развијања књиге у будућности. Данас издавачке куће морају да се потруде како би допрле до читалаца. Кроз радионичарски рад и непосредан контакт, или путем друштвених мрежа, оне мењају начин рецепције. А управо дигитални модели комуникације могу да наговесте пут којим ће књига добити нова обличја. Издавачке куће у Србији још увек нису масовно почеле да обја-

вљују електронске књиге, ретки су и примери мултимедијалних издања или књига које кроз видео-игру упознају читаоце са јунацима и садржајем књиге. Чини се да је управо у оваквим видовима издаваштва будућност, али то захтева и нова знања, перспективу и средства. На крају, било да је реч о штампаним књигама или неким другим дигиталним облицима књиге, текст наставља да врши функцију књижевно-уметничког дела. С обзиром на то да живимо у времену медија, предуслов за медијску писменост јесте она читалачка. Наиме, читање није само себи циљ, а од деце се очекује да промишљају о прочитаном и да оно што прочитају уклопе у оквире сопственог постојања. Читањем књиге, интерпретацијом садржаја и пренесених значења активирају се мисаони процеси који воде ка откривању смисла, поистовећивању, као и дијалогу са собом, па самим тим и дефинисању сопственог идентитета. Читањем штамpane, мултимедијалне или е-књиге развијају се говор и језик, али и критичко и логичко мишљење. Деца су у прилици да препознају или осете естетске категорије и доживе књижевно-уметнички садржај, а слобода коју издавачке куће имају у организовању своје уређивачке политике превасходно ће утицати на то да ли ће књиге бити ефемерна забава или ће им се генерације враћати и након распродатог првог тиража.

ИЗВОРИ

- Anderson, Sofi. *Kuća na pilećim nogama*. Beograd: ProPolis Books, 2019.
- Banzl, Piter. *Besmrtno srce*. Beograd: ProPolis Books, 2019.
- Brodecka, Lenka. *U potrazi za zvezdom*. Beograd: ProPolis Books, 2018.

- Dojl, Ketrin. *Ostrvo Čuvara oluje*. Beograd: ProPolis Books, 2018.
- Džejms, Greg i Kris Smit. *Klinac Normalac*. Beograd: ProPolis Books, 2018.
- Ešbah, Andreas. *Akvamarin*. Beograd: ProPolis Books, 2018.
- Le Gvin, Ursula. *Negde drugde, daleko od svega*. Beograd: ProPolis Books, 2016.
- Pišon, Liz. *Tom Gejts – Moj savršeni svet*. Beograd: Laguna, 2016.
- Smej, Holi. *Rođena pod srećnom Zvezdom*. Beograd: ProPolis Books, 2019.
- Solomons, Dejvid. *Moj brat je superheroj*. Beograd: ProPolis Books, 2018.
- Solomons, Dejvid. *Moja nastavnica je vanzemaljac*. Beograd: Propolis Books, 2019.
- Terakovska, Dorota. *Ogledalo gospodina Grimsa*. Beograd: ProPolis Books, 2017.

ЛИТЕРАТУРА

- Марјановић, Воја. *Лице и наличје децје књижевности*. Крушевац: Багдала, 1979.
- Петровић, Тихомир. *Увод у књижевност за децу*. Нови Сад: Међународни центар књижевности за децу Змајеве децје игре, 2011.
- Crnković, Milan. *Dječja književnost*. Zagreb: Školska knjiga, 1982.

Branislava B. ILIĆ

CHARACTERISTICS OF MODERN PUBLISHING FOR CHILDREN AND ITS THEMATIC FRAMEWORKS ON THE EXAMPLE OF PROPOLIS BOOKS PUBLISHING HOUSE

Summary

This paper examines the position of the book and publishing in the contemporary environment and the conditions of the dominant market culture. It observes the book between its economic and esthetic value and shows the occurrences of different forms of publishing, as well as the relations between the editorial policy and different functions of the book. The paper tries to define the basic characteristics of modern publishing for children and the attitude of Serbian publishing houses towards publishing children's literature. On the example of the ProPolis Books, a Serbian publishing house, some thematic frameworks are given in which contemporary fiction for children operates. After a thematic review, a brief conclusion was given on the publishers' role in the development of reading literacy as basis for creative contemplation of reality.

Keywords: literature, children, children's literature, publishing, ProPolis Books, fiction, readers, reception

REČI I RADIO: ŠEZDESET ŠEST GODINA EMISIJE „DOBRO JUTRO, DECO“

Od „tri frtalja Kralja“ do frtalj-priče. Ali, samo po brojanju *without space*.

Svejedno, Duško Radović je zasadio „Dobro jutro, deco“ u veliko more zvuka Radija Beograd.

Zasadio je reč.

Kako je lako!?

Znam(o) sve o rečima: kako se tvore, koje sve vrste reči postoje, kako se *sistematizuju* – dobro, to baš i nije reč koju bi učenici koji uče lekciju (osnovna škola, osmi razred) mogli da prihvate kao nešto što im je blisko.

A reči su, pre svega, tu da nam budu bliske. Jer, ako nam nisu bliske, moraćemo da ih učimo na pamet, a kad reč tako učiš, lako ti pobegne, lako se zaboravi.

Reč „pobegulja“ javlja se u svim dobima života.

Kad si mali, najpre reč ne razumeš, proleti ti ispred nosa, nepoznata i neuhvatljiva. Ne znaš joj značenje, nikad je ne koristiš, naprašjavila se... Kad si malo stariji, baš te briga za reči – pogotovo pisane – skraćuješ ih jer nemaš kad da se zamajavaš svim slovima: „nzm...“, „nmg...“, „vrvt n eću doći u šk“...

(Tačke sam ja dodala: autorima ovih skraćivanja važnije su druge stvari.)

Ali, kad ih autori skraćivanja izgovore, skoro uvek ih kažu cele.

Cele!

Izgovorene reči!

Je li reč samo onda reč kad se izgovori, kad se čuje, kad izleti, kad se rodi kao malo novo biće koje ulazi u svet?!

Je li reč slovo ili zvuk?

Je li ista reč i ona koja je kazana i ona koja je zapisana?

Kazana je starija, polako je nastajala, oblikovala se, kao belutak u potoku...

Još kad čuje samu sebe! Izenadi se, kao kad se prvi put ogledneš u ogledalu...

Reč po reč, praznina po praznina (*with space*), zarez pa mnogo tačaka...

Uvek mi je lepo da kažem tačku na radiju. Dobro zvuči: povedeš poslednje slovo u reči za ruku i izađeš.

Zatvoriš vrata.

To je tačka – na radiju. U vazduhu. Tačka izgovorena.

I eto, imaš sve:

- reči,
- slova,
- šum,
- tačku,

* unatraske@gmail.com

- „Vesnaaaaaa!!!” (neko me zove),
- imaš kikut,
- imaš u(z)dah... (ne zaboravi da dišeš!!!),
- imaš priču.

Radijsku.

A, kad kažeš PRIČA, na radiju, više nisi sam.

Već imaš nekog ko misli na tebe.

Sa one njene strane je pisac koji je u nju upisao i tebe i sebe. Bez tebe, ni on nema taj deo sebe koji je u priči ostavio.

S ove pričine strane si ti, koji priču slušaš ili čitaš.

Tek tada priča je cela.

Naša priča je, samo tako, cela.

Ali ona je i kratka.

Lepše bi, možda, bilo da se kaže – o, kad bi samo moglo! – da je priča mala.

Ali, kad može pesnik da kaže pesmi da je najmanja, „manja od zrna maka”, možda možemo i mi priči da kažemo da je mala!?

Zbog čega nam je važna mala priča?

Pa, jer malo – a to malo je pet minuta – može da ugosti veliko: u našu malu priču stane i ceo život!

Šta će malom slušaocu priča piščev ceo život?

Pa, možda su naše „male” priče u stvari mape. Ili putokazi: kad ne znaš KAKO, ti se setiš priče.

Evo, na primer, ali samo na primer: lako je kad je u priči leptir. Možda „vrabac” iz „Dobro jutro, deco”, ili skakavac ili lasta... svi oni lete. Lete i umesto tebe, ako dolaze iz dobre priče. Ali, šta da radiš ako ti, umesto dobrih letača, u priču ušeta zec, na primer? Ili još bolji „na primer”: slon?!

Hajde! Kaži, kaži sad! Šta ćeš sa slonom!?

Ništa lakše: sedi mu na leđa, raširi mapu i leti. Ko kaže da slon ne leti!?

Naša priča nema granica! Zbog toga je velika jer staje u malo. U malih pet minuta!

Šezdeset šest godina emisije „Dobro jutro, deco”.

Šezdeset šest godina po pet minuta!?

Je li to veliko ili malo?

ОГЛЕДАЛО КРИТИКЕ

Prikaz
UDC 06.05GRIGOR VITEZ“2020“
Primljeno: 13. 7. 2021.
Prihvaćeno: 21. 7. 2021.

NAGRADE „GRIGOR VITEZ“ ZA 2020. GODINU

Kao članovi stručnog povjerenstva, pomno smo pregledali, pročitali i vrednovali 136 knjiga i slikovnica prispjelih na natječaj Nagrade „Grigor Vitez“ za 2020. godinu, osnivača i organizatora Saveza društava „Naša djeca“ Hrvatske. U produkciji prevladavaju prozni tekstovi, dječji i adolescentni romani, a dramski tekstovi i stihovi manje su zastupljeni. Našu osobitu pozornost privukla je impresivna i bogata produkcija slikovnica, među kojima se cijeli niz naslova ističe, ne samo izvrsnošću ilustracije i vizualne prezentacije, već i kvalitetom slikovničkog teksta. Stoga smo sa zadovoljstvom u užu izbor za Nagradu za književni tekst uvrstili i nekoliko slikovničkih tekstova. Kvalitetom i kvantitetom produkcije i ove se godine posebno ističu mali nakladnici, poglavito u kategoriji slikovnice. Zbog specifične situacije u hrvatskom nakladništvu, velik broj hrvatskih autora osniva vlastite izdavačke kuće u kojima piše, ilustrira, snima animirane filmove, ali se bavi i promocijom i administracijom. Zbog nedostat-

ka distribucijske i druge logistike oni cijenom ne mogu na tržištu konkurirati velikim izdavačima. Međutim, ti mali herojski (samo)izdavači itekako konkuriraju velikima i to u poljima kvalitete, entuzijazma i emotivne posvećenosti svojim proizvodima. Slikovnica-knjiga jest proizvod i podliježe zakonima proizvodnje i prodaje, ali ona je i originalno umjetničko djelo i ne može se tretirati kao roba. Ipak, čini se (nadajmo se), velike nakladničke kuće polako započinju oživljavanje svoje produkcije suradnjom s novim, mladim i talentiranim ilustratorima, ali i etabliranim književnicima koji su svoju afirmaciju stekli kao pisci za odrasle, a sada se pojavljuju s originalnim tekstovima za djecu.

Već dugi niz godina članovi Stručnog povjerenstva Nagrade „Grigor Vitez“ pokušavaju ukazati na problem nedostatka timskog rada brojnih stručnjaka u procesu stvaranja i vrednovanja kvalitetne slikovnice, na čelu s urednikom, te se to ponavlja po istom obrascu. Urednička instancija podrazumijeva kompetenciju na više razina: od dobrog odabira i koordinacije tima književnika i ilustratora (briga o usklađenosti njihovog stila i izričaja), do koordinacije tima korektora i lektora (briga o čistoći i točnosti jezika) kako bi se zadovoljio proces oblikovanja transparentnih kriterija koje dječja literatura i ilustracija trebaju zadovoljavati da bi stigle do ruku, glavica i srca svojih krajnjih korisnika – djece. Uza sve probleme koji prate hrvatsko nakladništvo za djecu i mlade, li-

jepo je vidjeti pojavu nekih novih mladih i talentiranih autora, i u književnoj i u ilustratorskoj produkciji, kao i potvrdu kvalitete već afirmiranih autora, ali i razumjeti one etablirane autore koji su se možda malo, pod teretom spomenutih problema, umorili i nisu ove godine zablistali u svom punom sjaju.

Nagradu „Grigor Vitez” za književni tekst za djecu u 2020. dobila je Andrijana Grgičević za tekst slikovnice *Što sam sve naučio do škole (i to sâm)* koju je ilustrirala Vanda Čižmek, a objavila Ibis grafika. Andrijana Grgičević u dječju književnost ulazi 2016. godine dramskim tekstom *Stonoga Goga*, nagrađenim „Malim Marulićem” (treća nagrada). Njezina dva sljedeća dramska teksta za djecu također osvajaju nagrade: *Uštimamac „Malog Marulića”* (također treća nagrada), a *Tečaj filozofije za Blesivjetra i Naopakoka* „Tenu” (prva nagrada). Andrijana Grgičević autorica je i dvojezične slikovnice *Potraga za pravom čokoladom* koju je ilustrirala Maja Biondić. Ova, u zagrebačkim knjižnicama teško dostupna slikovnica uspješno se distribuirala bliže njezinom nakladničkom srcu, u Solinu, Splitu i okolici, i to ne samo u knjižnicama, nego (i) u trgovinama čokolade, uz čokolade, a ponekad i uz zvukove gramofonske ploče od čokolade. Godine 2020., kada je zbog pandemije cijeli svijet gotovo stao, Andrijana Grgičević objavila je dva teksta za djecu, roman *Srcohvat* u nakladi Hrvatskog društva književnika za djecu i mlade, te u tandemu s ilustratoricom Vandom Čižmek slikovnicu *Što sam naučio do škole (i to sâm)*.

Ova slikovnica istražuje paradoks najavljen u njezinom naslovu, a sadržan u pitanjima: Može li se uopće išta znati bez škole? A kamoli prije škole? I to tako da učiš sâm? Kroz niz duhovitih, britkih i posve originalnih dječjih razmatranja o ključnim osobama, stvarima i pojavama iz svako-

dnevnog života, ona prikazuje što sve dijete može sâm naučiti o svijetu. (Samo)učenje se pritom pokazuje u svim svojim slobodarskim oblicima: kao učenje neopterećeno gotovim znanjima, kao interpretativno neobuzdano, uvijek otvoreno novim tumačenjima i razumijevanjima naizgled poznatog. Transgeneracijski simboli prošlosti, poput goblena i crno-bijelih fotografija, tako u ovoj slikovnici postaju markeri povijesnih epoha, goblenskog doba u kojem su se rodili djed i baka te crno-bijelog svijeta mame i tate, dok junak iz predškolca prerasta u originalnog učenjaka.

U slikovnici *Što sam naučio do škole (i to sâm)* očigledne se istine očučuju slijedom dječje logike slikovničkog junaka, i obrnuto, njegova se logika očučuje očiglednim istinama. Primjerice, uvidi da roditelji nisu rođaci ili da Medo nije živ i da ne nosi prezime junaka, postaju predmeti čuđenja i povod tumačenja, dok uvidi da se čokolada topi izvan frižidera, da je struja opasna za djecu i da se svijet slikovnica razlikuje od stvarnog svijeta vode ka zaključcima da se svijet dijeli na slikovnice i zapravo, čokolada čuva izvan frižidera da bi se postigli fina kremasta brada i brkovi, a struja protjeruje iz domova da bi se djeca mogla igrati bez straha. Prepoznatljive ilustracije Vande Čižmek s izraženim konturama, koje kao da oživljuju geometrijske likove, svojom predmetnošću na rubu apstrakcije u stopu prate i vizualno nadograđuju samosvojnu logiku samoukog predškolca, ostvarujući doslovnu simbiozu s tekstom. *Što sam naučio do škole (i to sâm)* iznimna je, odlično napisana i ilustrirana slikovnica koja istodobno računa s autonomnim dječjim čitateljem, ali i za drugačiju, dječju perspektivu zainteresiranim odraslim.

Nagradu „Grigor Vitez” za književni tekst za mladež u 2020. godini dobila je Elizabeta Končić Trlek za romana *Pošta za Li*, objavljen u nakladi

Hrvatskog društva književnika za djecu i mlade. Dok vam netko ne kaže, ne povjeri ili čak napiše u knjizi, jednostavno ne vjerujete koliko je djece nesretno u svom najsretnijem životnom razdoblju – djetinjstvu. Takva knjiga je *Pošta za Li* Elizabete Končić Trlek. Djevojčica Li skupila je dvanaest godina i šest razreda, ali nema mamu, nema tatu, ima samo tetu Nadu i privremeni stan u privremenoj bivšoj zgradi Doma za nezbrinutu djecu. I već to, ta bivša svrha kuće u kojoj živi, šalje snažnu poruku čitatelju: budi oprezan kad govoriš o djevojčici Li. Jer, ona ima poštara, ima želje da joj poštar donese bilo što što bi predstavljalo kopču između Li i njene prošlosti, Li i njene budućnosti.

Priča o takvoj djevojčici može se ispričati samo na poseban način. A autorica je taj način pronasla. I to beskrajno pažljivo, s mjerom, puna nadahnuća i razumijevanja, ali bez patetike i krupnih riječi kakve odrasli obično koriste za slične priče koje su pokupili usput. Zbog toga životna priča djevojčice izgleda blisko, razumljivo, nadahnuće i drago. Nježno, prije svega. Ona, mala Li, putuje satima autobusom do škole, ali samo onda kad negdje u gradivu zapne. Što kaže autorica time? Mala Li nije obično dijete i u njezinu djetinjstvu ne ide sve kao podmazano. Ona ima prijatelje oko sebe, ali samu sebe još traži. Uz put toga traganja, kao lišće uz poznate joj stazice, ona nalazi ljubav za tetu Nadu; ona također otkriva da odrasli, primjerice za priču važan gospodin Krop, nisu uvijek u pravu. I tako, nizanjem sličica jedne sudbine autorica nam uvećava sliku o njoj, dajući mogućnost da sam čitatelj shvati o čemu se tu radi. Bez upotrebe grubih medicinskih i sličnih izraza. Mala Li nije bolesna, nije odbačena, nije predmetom podsmjeha. Ona je, jednostavno, dijete sudbine koje ponekad nije najsretnije. I što je posebno važno, jezik autorice je dječja priča, onako kako najmlađi između sebe izmjenjuju

osjećaje i sumnje, snove i stvarnost. I još važnije – nijednoga trenutka ta priča nije tužna.

Dobitnica Nagrade „Grigor Vitez“ za ilustraciju za mlađu dob djece za 2020. godinu je Hana Vrca za ilustracije u slikovnici *Lord se vraća kući*, autorice teksta Irene Zelene i nakladnika Knjige u centru, te slikovnice *Mi (ni)smo sami* autorice teksta Alme Pongrašić, a u nakladi Kreativne mreže. Hana Vrca nova je zvijezda na svodu hrvatske ilustratorske scene. Po zanimanju je grafička dizajnerica, a svoju dizajnersku vokaciju vješto koristi i u ilustriranju knjiga i slikovnica. Suvereno vlada cijelim vizualnim poljem knjižne stranice tako da svojim minucioznim crtežima dodaje kolorističke akcente, kontrapunktira ih s velikim obojenim plohami, a tipografijom skladno zaokružuje, grafički i koloristički, cjelokupnu kompoziciju. Preplićući grafički dizajn i ilustraciju, autorica je stvorila autentičan i prepoznatljiv ilustratorski izričaj. Nagrada „Grigor Vitez“ za ilustraciju za mlađu dob djece zaslužno je priznanje koje je Hana zavrijedila crtežima i cjelokupnim grafičkim oblikovanjem u slikovnicama *Mi (ni)smo sami* i *Lord se vraća kući*.

Slikovnica *Mi (ni)smo sami* nastala je prema ideji mlade talentirane autorice Alme Pongrašić, koja je ujedno i autorica teksta slikovnice, i dio je Projekta senzibilizacije djece i roditelja za prava na dostojanstven život svih bića na planetu Zemlji. Namjera Projekta je da se, uz radionice, predavanja i susrete ljudi i životinja, dio sredstava od prodaje slikovnice donira u vidu lijekova i hrane azilima za životinje diljem Hrvatske. Nesumnjivo vrijedan projekt zadobio je na vrijednosti još i više uz vizualni identitet kojeg čine majstorske ilustracije Hane Vrce.

Zbivanje se odvija unutar jednog azila za napuštene životinje, a protagonisti su cijela plejada psećih likova koji se, u prvom licu, obraćaju čita-

telju (i gledatelju). Ostavljeni, iznevjereni i napušteni od ljudi – svojih vlasnika, oni nam pričaju o svojim strahovima, samoći, tuzi i nadi da će pronaći svoj dom i mjesto u okrilju neke obitelji. Majstorsku karakterizaciju likova Hana Vrca uprizorila je vještim crtežima kojima dodaje vizualne kodove i simbole njihovih raspoloženja, protoka vremena, glasanja i kretanja. Na koncu, na posljednjoj stranici slikovnice vidimo (uz jednog psa) i dva lica oduševljenih djevojčica za koje se pretpostavlja da će udomiti prikazanog psa iz azila, te po njihovim izrazima shvaćamo da udomljavanje psa ne nosi sreću i ljubav samo napuštenom psu već i da se sreća nas, ljudi, uvećava jer smo u svojoj najdubljoj biti (ipak!?) osjećajna i brižna bića.

U slikovnici *Lord se vraća kući*, također mlade i talentirane autorice teksta Irene Zelene, nailazimo na posve drukčiju situaciju. Lord je razmaženi pas koji u svom domu i obitelji ima povlašteni status. On je okružen svim mogućim privilegijama i udobnostima: „... ima vlastitu sobu s velikim krevetom i golemim televizorom, svog osobnog šetača, kuharicu specijaliziranu za pseću hranu, vlastitog veterinara i klauna koji ga je zabavljao. Ali Lord je bio tako razmažen da mu je, bez obzira na sve to, bilo dosadno. I zato je jednog dana odlučio pobjeći”.

Nakon što je, nesputan, neko vrijeme uživao trčkarajući naokolo, Lord shvaća da se izgubio.

Njegovi urođeni instinkti oslabljeni su udobnostima njegovoga raskošnog doma i načinom života pa ne zna naći put kući, a niti hranu, a gladan je. Iznenada, susreće uličnog mačka koji pripada jednom posve drugom svijetu u kojem životinje nemaju svoj dom, a to znači ni vlasnika koji im daje ime. Mačka se jednostavno zove Mačka! Zahvaljujući svojoj snalažljivosti i okretnosti koju joj nameće život na ulici, Mačka pomaže Lor-

du pronaći njegov dom, a sretnim raspletom zbivanja i sama biva u njemu udomljena. Tako postaje vidljivo da i ova slikovnica, koja naoko započinje posve drugim okruženjem nego ona u slikovnici *Mi (ni)smo sami*, za središnji motiv ima temu udomljavanja životinja.

Crno-bijele crteže i tijek zbivanja ilustratorica Hana Vrca povezuje skupom obojenih točkica koje u različitim bojama, veličinama i grupacijama strukturiraju vizualna zbivanja: od predlista, iz stranice u stranicu, do zalista, sudjelujući tako u skladnoj vizualnoj interpretaciji ove zanimljive priče.

Nagradu „Grigor Vitez” za ilustraciju za stariju dob djece u 2020. dobio je Dominik Vuković za ilustracije u slikovnici *Svjetlana i sni o letu* nakladnika Mala zvona. Cjelina teksta i ilustracije u Vukovićevoj slikovnici grafički je i prostorno dobro uravnotežena, bez štete po crteže koji prate temu djevojčice zaljubljene u znanstvena otkrića. Stilski vrlo heterogeni, u kompozicijski i perspektivno potpuno slobodnom rasporedu na formatu stranica (jedan crtež/prizor često ide na dvije stranice slikovnice), crteži simbolički podcrtavaju otvoren i neukroćen duh djevojčice željne znanja, čija mašta jednako tako slobodno luta i leti kao i mašta znanstvenika čijim se izumima slikovnica bavi (Faust Vrančić, Slavoljub Penkala, Herman Potočnik). Svaka tabla crtana je drugačijim koloritom i prati atmosferu priče. U noćnom dijelu radnje, crteži su vrlo zatamnjeni, s tamnom podlogom, i to dodaje slikovnici atmosferu fantastike i začudnog. Svaka stranica slikovnice prepuna je malih crtanih detalja koji nas unose u priču; pri listanju svaka nas nova stranica neočekivano iznenađuje likovnim rješenjem i dopunjavanjem priče bez ponavljanja crtačkih šablona s prethodne stranice. Lik djevojčice crtane je također vrlo uvjerljivo: čitatelj zaista osjeća koliko je mala

Svjetlana hipnotizirana i fascinirana znanošću, i na toj razini otkrivamo šire simbolično značenje lajtmotiva o letu: osobnom/metaforičkom i izumiteljskom/doslovnom, mehaničkom.

Ova je slikovnica kompletan umjetnički proizvod koji može cjelovito predstavljati Hrvatsku na nacionalnoj i međunarodnoj sceni dječje knjige, objedinjujući popularnu znanost i beletristiku. U tom smislu, četvrti velikan koji je predstavljen biografijom na kraju knjige, pored Penkale, Vrančića i Potočnika, sasvim logično i zaslužen je i Dominik Vuković.

Manuela A. VLADIĆ-MAŠTRUKO*

Marijana A. HAMERŠAK**

Iva KÖRBLER***

Isabella MAURO****

Vlado RAJIĆ*****

* manuela.vladic@gmail.com

** marham@ief.hr

*** lionessivy@gmail.com

**** isabella.mauro@kgz.hr

***** vlado.rajic@zg.t-com.hr

Приказ

UDC 821.163.41-34(082.2)(049.32)

Примљено: 27. 9. 2021.

Прихваћено: 2. 10. 2021.

НЕОБИЧНА И РЕТКА АНТОЛОГИЈА

(*Лејенда о добру – антологија прича и лејенди*, избор и предговор Гордана Малетић, Bookland, Београд, 2020)

Осим што је позната као врстан приповедач и романсијер, као песникиња и путописац, као преводилац и уредник многих издања, Гордана Малетић осведочени је познавалац и проучава-лац књижевности за децу и младе. Под њеним окриљем настале су капиталне антологије и избори различитих жанрова и врста, као што су: *Антологија српске басне* (2005; друго, допуњено издање 2014), *Пшнице ошћанице – антологија српске уметничке бајке* (2008), *Немогуће приче – антологија фантастичне приче за децу* (2009), *Играчи на смешној жици – антологија хумористичне приче за децу* (2010), *Рецитационска читанка – песме за рецитовање у школи* (2011), *Шумска бајка – антологија прича о животинама* (2012), *Смејанка – најнеобичније и најсмешније приче и песме за децу* (2015), *Није човек, није чира – избор ауторских загонетки* (2019), *Тајанствене пошраће – детективске и тајанствене приче за децу* (2019) итд. Као што се може приметити, неретко је реч о жанровима за децу и младе који су до сада мање проучавани (смешне приче, детективске приче, ауторске загонетке). Том низу драгоцених издања припада и антологија прича и легенди *Лејенда о добру*, која већ својим насловом импли-

цира суштину и тематику којом се бави. Наиме, принцип *добра* налази се у основи скоро сваке приче, народне или уметничке, на овај или онај начин, са ненаметљивом етичком по руком и сликом о сукобу добра и зла.

У исцрпном и луцидном „Предговору” дати су генеза, основне карактеристике и друге напомене о овом избору, који започиње народним причама и легендама („У цара Тројана козје уши”, „Тамни вилајет”, „Високи Стефан”, „Свети Сава гради прозоре”, „Како је нестало правде на земљи” и друге). Указујући на основне поетичке и тематске одлике усмене легенде, Гордана Малетић је у свом избору повезује са тзв. ауторском легендом, која „дозвољава себи да се бави световним, једноставним, свакодневним мотивима” (стр. 5). Са нагласком на разлици између реалног и иреалног у структури легенде, у „Предговору” се апострофирају сродности и разлике са бајком, као и читав низ других садржајних и жанровских специфичности. У том контексту осветљена је легендарна прича која има

велики дијапазон мотива и полази од познатих појмова – географских, биолошких, биографских, ономастичких, да би их, у потрази за њиховом суштином, надоградила на специфичан начин (стр. 5).

Поменута корелација и жанровско преплитање бајке, легенде и легендарне приче чине овај избор посебним и занимљивим из више разлога, а пре свега због тога што је зналачки урађен. Митолошка димензија, утицаји и реминисценције из светског и домаћег фолклора легендама и причама дају посебан печат, драж и стваралачку инвентивност. Обрада историјских и псеудоисторијских тема, са артистичком надоградњом, фантастичким обртима и повреме-

ним хумористичким мотивима, делује примаљиво и маштовито, нарочито у причама Тиодора Росића, Раше Попова, Драгана Лакићевића, Зорице Кубуровић, Божицара Пешева и других савремених писаца.

Антологија (сто пет страна) обухвата седам репрезентативних легенди из наше усмене књижевности и више од четрдесет из писане, у временском распону од краја XIX века до данас. Тиме је постигнут одређен пресек и увид у ову врсту жанровског стваралаштва, по свом саставу веома богатог и разноврсног. Избор уметничких прича започиње Ј. Ј. Змајем („Ружа”), а завршава се причом „Музика има уши” Дејана Алексића. Ради се, дакле, о хронолошком критеријуму, што је можда и најприхватљивије методолошко решење у конципирању избора овакве врсте. Једна од основних намера и циљева приређивача је, пре свега, да покаже међусобно преплитање, сродности и разлике између народне (усмене) и писане (уметничке) легенде и тако осветли могућност писаца „да у маниру старих прича проговоре о најразличитијим, па и оним најдубљим, највреднијим стварима” (стр. 8). Поједини наслови изабраних прича добровољно су индикативни и упућују читаоца на жанр и врсту. На пример: „Свети Сава и богати гаван” Божицара Ковачевића, „Прича о белом лептиру” Злате Видачек, „Легенда” Бранка В. Радичевића, „Легенда о Исагуриној смрти” Лазе Лазића, „Вилинска пакост” Раше Попова, „Свети Сава спасава пшеницу” Дејана Тадића, „Седам Влашића” Тиодора Росића, „Легенда о добру” Драгана Лакићевића итд. Заступљени су писци различитих генерација и стилова, вокација и стилског усмерења, али је свима заједничка одлика то што се у причама и легендама баве сукобом добра и зла, односно тријумфом правде, истине и љубави.

Гордана Малетић уложила је у овој пројекат завидан труд и истраживачки рад, помно проучавајући приче и легенде о добру у нашој усменој и писаној књижевности за децу и младе, почев од Змаја па до савремених аутора. О томе сведочи и списак коришћених извора и литературе дат на крају књиге. Она је показала да је истраживач посебног кова и осећања за оне теме, жанрове и врсте који по много чему заслужују пажњу али су до сада ипак били на маргини нашег интересовања. Неспорно је да антологија има етичку и поучну димензију и да ће деци, родитељима, васпитачима и наставницима, читаоцима уопште, послужити као добар извор примера у којима је сачувана вера да добро увек побеђује зло, без обзира на све животне потешкоће и препреке.

Милутин Б. ЂУРИЧКОВИЋ*

Приказ
UDC 821-93-2(082.2)(049.32)
Примљено: 28. 9. 2021.
Прихваћено: 5. 10. 2021.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ

(Милутин Ђуричковић: *Срце од свиле – антологија светске драме за децу и младе*, Bookland, Београд, 2020)

Прва антологија драмских текстова из светске књижевности за децу и младе на нашим просторима недавно је изашла из штампе у издању Bookland-а, под насловом *Срце од свиле*. Богато искуство писца и изврсно познавање књижевности помогли су др Милутину Ђуричковићу да веома успешно сачини одабир драмских текстова и састави кохерентну и прегледну композицију антологије, упркос тешко доступном материјалу и малом броју превода дела страних аутора на српски језик¹.

У *Срцу од свиле* можемо прочитати четрдесет два драмска текста из различитих земаља, различитог обима, стила и форме. Тако имамо примере сценских бајки („Со вреднија од злата” – Љубомир Фелдек, „Принцеза Тупаи” – Тугу Дута, „Једанаестогодишња старица” – Думитру Круду, „Легенда о Тамаракију” – Хаифа Ферси), поетских драмских текстова („Градинар” – Рабиндранат Тагоре, „Ноћ луном озаре-

¹ На крају антологије наведени су следећи преводиоци: Панос Асимопулос, Нора Безера, Маја Вукотић, Муниб Делалић, Зорица Ђокић, Дијана Ђуричковић, Душан Ђуришић, Невен Зељковић, Цвета Котевска, Дајана Лазаревић, Слободан Лазић, Гордана Миливојевић, Зоран Петковић, Игор Петровић, Давид С. Пијаде, Љубица Рајкић, Рада Ристић-Рајић, Тибор Секељ, Синиша Терзић, Тодор Тошић, Златко Црнковић и Гора Шиловић.

* mdjurickovic@yahoo.com

на” – из народне књижевности Јапана, „Вечерњи разговор” – Аб Висер, „Балада о малом тргу” – Федерико Гарсија Лорка), кратких играказа-дијалога („Чудна девојчица и насмејана стара дама” – Маријан Ларсен, „Си Кебајан сади банану” – из народне књижевности Индонезије, „Ја сам твоја срећа” – Јаронимас Лауцијус, „У ствари, немам” – Алфред Швајгерт), пригодних комада („Вилин новогодишњи поклон” – Емили Пулсон, „Велики пакет” – Леополд Суходолчанин) и монодрама-монолога („Игра” – Едвин Моманеј, „Невоља” – Ојар Вацијетис, „Јаје за ужину” – Моника Еспарза). Спој драмских текстова за децу који потичу из народне књижевности и оних уметничких (неки аутори познатији су по свом прозном и поетском стваралаштву него по драмском, нпр. Рабиндранат Тагоре и Ефраим Кишон), као и библиографска и хронолошка недетерминисаност појединих текстова, говоре у прилог идеји коју заговара приређивач антологије, а то је неподвојивост дечје књижевности и књижевности за одрасле, подржавајући становиште да се књижевност за децу мора сагледавати у оквирима свеукупне светске књижевности.

Теме и мотиви драмских дела која су се нашла у овој антологији очекивано су веома разноврсни: свакодневни живот деце и одраслих, дечје дилеме и проблеми, заљубљивање, вербални и физички сукоби, превазилажење препрека, остваривање циља, усвајање пожељних лекција и видова понашања итд. Такође, ликови са којима се читалац сусреће веома су разноврсни: деца, одрасли, животиње, клонови, народни јунаци, митолошка и бајковита бића. Хумористичне компоненте изразито су присутне, те у овим драмским текстовима откривамо најчешће лагани, разгаљујући хумор (досетке и вербалне игарије: „Лепљив проблем” – Тереза

Пејс, „Мамини лептири” – Душан Ђуришић, „Три Снешка” – Милан Павлик), али и зрео хумор апсурда („Поштени налазач” – Ефраим Кишон), или пак горки или опомињући („Продавац прUTOва” – Муса Пали, „Тужан крај” – Видое Подгорец). Поред хумора, евидентни елементи антологије јесу и машта, поетско надахнуће, игровно и поучно, чинећи да естетски и педагошки захтеви, који се најчешће упућују књижевности за децу, на страницама *Срца од свиле* остваре заједничко постојање.

Оно што ову антологију чини посебно привлачном јесте разнолик потенцијал за извођење њених драмских комада. Међу њима налазимо оне погодне за краће драмске форме (рецитале и скичеве: „Сунце и књига” – Елисавета Багрјана, „Јукова ђачка књижица” – Лело Тунгал), за позориште живог глумца („Змај” – Марија Елена Софија, „Школа” – Едвард Гордон Крег, „Сунсино семе никад не умире” – Лусијана Наранхо) и за луткарско позориште (гињол, марионете, позориште сенки, позориште у црном, руке-лутке и стоно позориште: „Зеленкапа” – Јоана Вилинска, „Легенда о Тамаракију” – Хаифа Ферси, „Жмурке” – Татјана Караманенко, „Ти си живот” – Верица Кофу, „Три Снешка” – Милан Павлик).

У кратком „Уводу” приређивач је образложио основне карактеристике свог подухвата, наглашавајући да је ово једна од ретких и zgodних прилика „да се бар унеколико упознамо са генезом, развојем, поетиком, тематиком и другим стваралачким особеностима овог жанра, који је у свету веома разуђен и богат” (стр. 5). Поред „Увода”, „Речника мање познатих речи” и „Именика преводилаца”, на крају су наведени коришћени „Извори и литература”. Драмски текстови писаца и поједини драмски прилози из народне књижевности распоређени су по

азбучном редоследу земаља – од Албаније, Аргентине, Белорусије, Босне и Херцеговине, Бугарске, па до Чешке, Шкотске и Шпаније. Посебну вредност и занимљивост антологије представља чињеница да се највећи број прилога први пут појављује на српском језику, а само неколико њих већ је познато из заједничких и самосталних издања (Лорка, Тагоре, Кишон). Такође, заступљени су и драмски писци из региона, односно из бивших југословенских република: Ранко Павловић (БиХ), Душан Ђуришић (Црна Гора), Видое Подгорец (Северна Македонија), Леополд Суходолчанин (Словенија) и Верица Кофу (Хрватска).

Приређивачу је било веома важно да антологија представи јединствен драматуршки и идејно-тематски свет за децу и младе. Напослетку, намењена је веома широком читалачком кругу: предшколској деци, школарцима, адолесцентима, као и универзитетским професорима, наставницима, учитељима, васпитачима, методичарима, практичарима, драмским уметницима, редитељима и свим љубитељима књижевности за децу и одрасле. С обзиром на то да се избори драмске књижевности за децу не сусрећу нарочито често, потребно је још једном истаћи посебан значај *Срца од свиле*, не само у контексту књижевности за децу, већ и у књижевности и култури уопште.

Јелена П. ВЕЉКОВИЋ МЕКИЋ*

* jelena.veljkovic.mekic@akademijanis.edu.rs

Приказ
UDC 821.511.141-93-31.09 Rojik T.(049.32)
Примљено: 23. 9. 2021.
Прихваћено: 31. 9. 2021.

АКО ОТВОРИШ СЛАВИНУ, НЕК ТИ ЈЕ ЧАША ВЕЋ ИСПОД ЊЕ! – О КЛИМАТСКОЈ ФИКЦИЈИ СУША ТАМАША РОЈИКА (Rojik Tamás: *Szárazság*, Tilos az Á Könyvek, Budapest, 2020)

Климатска фикција релативно је нов литеарни жанр, поготово у књижевности за децу и младе. Овај жанр (енгл. *climate fiction*, популарно *cli-fi*), фокусиран првенствено на климатске промене, постао је главни тренд у издаваштву на енглеском говорном подручју током последње деценије XX века. Изгледа да сада већ полако осваја и друге књижевности.

Млади мађарски писац, Тамаш Ројик (Tamás Rojik, 1988), наине, прошле године објавио је свој роман за младе под насловом *Суша* (*Szárazság*, 2020). Ројик је, иначе, основне студије завршио на Универзитету у Сегедину, на Одсеку за мађарски језик и историју, а мастер студије у Будимпешти, где је стекао диплому наставника. Тренутно живи и ради у Будимпешти. Досад је објавио неколико романа и бројне новеле.

Суша нас води у не тако далеку будућност, у педесете године нашег века; у тих тридесетак година свет се прилично променио. Мађарска, као и цела планета, бори се са последицама

климатске катастрофе: са несташицом воде, са екстремно високим температурама, са ураганима.

На снази су и нови закони и низ ограничења; њих сви морају стриктно да поштују, иначе следе оштре казне. На пример, сваки члан породице сме да се тушира петнаестак минута недељно; за прање зуба следује децилитар воде по особи; за испирање тоалетне шкољке користи се искључиво већ употребљена вода. У оваквим условима жене су се одрекле дуге косе, све су подшишане накратко. Држава у школама сваком ученику недељно обезбеђује пет литара воде бесплатно; ако дође до прекорачења, систем додатне трошкове наплаћује родитељима. Деца су, иначе, чипована, тако да одрасли могу да прате сваки њихов покрет.

Ни флора ни фауна нису онакве какве су некада биле. Неке биљне и животињске врсте потпуно су истребљене; инсеката више нема. Људи веома ретко долазе до праве хране, већ једу „енергетске шните“. Зато имају слабију вилицу и ситније зубе; људска врста је на путу да се потпуно преобрази. Мењају се и навике и обичаји. Тако је Ускрс (на мађарском *húsvét*, што дословно значи „узимање меса“) постао највећи празник, пошто људи тада за силне новце покушавају себи да приуште, ако не шунку, онда бар право месо. Слави се уз преједање и ватромет, те празник више личи на некадашњи дочек Нове године. А због несносних врућина поподневна сијеста постала је неизбежна.

Природно, у оваквој будућности и техника је узнапредовала. Додуше, још су у употреби и старомодни таблети, али ту су и „радне станице“ са подесивим монитором; справа се покреће гласом, као и све машине, а ретко на додир. Они одрасли који могу да га приуште, јер је веома скуп, имају на рукама уграђен вишенамен-

ски имплант са монитором. Имућнији грађани возе „самоходе“, аутомобиле који се покрећу и иду сами, без ручног управљања. Свуда околу лете дронови, а у употреби су и роботи андроида. Због ових потоњих доста људи остало је без посла. Постоји и посебна трака за главу помоћу које појединац може да ступи у виртуелни свет итд. Можемо, међутим, приметити да Тамаш Ројик у описима ових техничких достигнућа не претерује са научном фантастиком; нека од њих већ су и сада у употреби, део су нашег живота, а остала се у овој замишљеној будућности чине некако стварним.

Надаље, у роману *Суша* мађарско друштво у великој је мери подељено. У центру Будимпеште живе привилеговани, који уживају разне повластице, а на периферији, о трошку државе, животаре „цабалебароши“. Од њих се зауврат очекује слепа послушност. У обавези су да се јаве на дужност у било ком хитном случају; наравно, биће жртвовани у првим редовима уколико дође до еколошке катастрофе или избијања рата.

Влада, дакле, једна узнемирујућа, тмурна, помало орвеловска атмосфера.

Роман је, иначе, добро конципиран. Састоји се од три дела, а свако поглавље почиње неким „документом“, не би ли се стварност поткрепила доказима. То су, на пример, изводи из разних законских аката, рецимо, о потрошњи воде или против ширења панике; затим новински чланци, попут оног о поподневној сијести у онлајн верзији *Недељној маџазина*; текст рекламе (за виртуелну траку) или пропагандни материјал из тридесетих година (који велича „енергетске шните“, агитујући против праве хране); одломак из уџбеника за основношколце са одредбама о употреби воде; извештај о коришћењу андроида и слично.

У првој глави упознајемо актере романа, такође и главног јунака, помало чудног гимназијалца Данија. Он се не уклапа у своју средину; ћутљив је и интровертан; није нарочито речит те је стално на мети школских другова. Из разреда га прихвата једино Анико, са којом заједнички ради на цртању стрипа.

Писац фино води ту љубавну нит, причу која се развија између ово двоје тинејџера. Од Данијевог негодовања на почетку („Она ми је само пријатељица”, одбрусиће родитељима који се чуде што девојку доводи кући), преко случајних додира и погледа, па до првог пољупца на крају романа.

Ројик се служи и филмском техником. Његов списатељски поступак умногоме подсећа на сценарија филмова катастрофе, где након представљања јунака следи неки злослутни знак. У *Суши*, једнога јутра, после прања зуба Дани по обичају испод славине подмеће чашу. Међутим, уместо уобичајеног следећа вода излази свега пар капи. Након кључне реченице – „Нема воде” – радња креће вртоглаво да се убрзава.

Други део романа препун је авантура, узбуђења и акције.

Услед несташице воде уводе се озбиљне рестрикције. На снагу ступа полицијски час: само полицајци, лекари и медицинско особље, ватрогасци и чистачи отпадних вода смеју да иду на посао. У школама је настава привремено обустављена. Ни у радњама вода више не може да се купи. Хитна помоћ има пуне руке посла; услед дехидрације људи падају у несвест; они који су покушавали да пију из Дунава или Тисе добили су тровање.

На периферији града избија побуна; „џаба-лебароши” на више места пробијају полицијски

кордон, хрлећи према центру Будимпеште. Следе пљачка и отимачина.

Данијеви, као привилеговани, успели су да сакупе залихе воде. Од побуњеника се скривају у подруму. Дани успева да се извуче кроз прозор и бежи од њих „самоходом”, не би ли дошао код Анико (која се склонила код родитеља на фарму у околини Печуја), јер је девојка у опасности.

Тамаш Ројик у радњу уводи и нове актере, попут Алекса, амбивалентног лика сумњиве прошлости. Ипак, он помаже главним јунацима у бекству, све док не страда од руку побуњеника.

Анико и Дани потом падају у шаке злим научницима. О њима и њиховом недељу извештава одломак из „уџбеника за историју” са почетка XVI поглавља романа *Суша*. Научници су, наиме, још четрдесетих година побегли са нацртима властитог изума – спасоносне машине за дестилацију воде. Никад нису пронађени, а њихово дело проглашено је велеиздајом.

Наше јунаке на крају избавља Данијев ујак Золтан, „полицајац за заштиту животне средине”; он је режимски човек; није у правом смислу речи доушник, али има задужење да прати оне који злоупотребљавају природне ресурсе.

Трећи део романа, дакле, доноси извесно разрешење. Зликовци су кажњени, Дани и Анико (будући да проналазе одбегле научнике) проглашени су херојима, а људи ће помоћу машине за дестилацију доћи до воде.

Ипак, ово двоје гимназијалаца осећају горчину; морају да ћуте о свему што су видели и доживели, а заузврат добијају добре стипендије, које им омогућавају студирање на најбољем факултету у држави. Заправо, режим их је обогатио искористио у пропагандне сврхе. Министар за очување животне средине „обрадиће” их, на-

лажући им шта пред камерама, у ТВ емисији уприличеној њима у част, смеју а шта не смеју да кажу.

После ове авантуре и наши јунаци се мењају, крећући полако путем одрастања. Тек поводом телевизијске емисије сазнаћемо њихово пуно име и презиме. Дани се све до краја спомиње по надимку, а Анико само по имену; сад знамо да се он зове Данијел Арањ, а његова другарица презива се Фелди. Надаље, Анико ће се ошишати, попут одраслих жена. (На почетку романа она још носи дугу косу; тада живи у ћачком дому „за фризерке и маникирке за вештачке нокте”, где имају додатна следовања воде.)

Дани и Анико помало су збуњени; постали су и опрезни, пошто се одсад сваки њихов корак прати. Не знају шта ће касније бити са њима. Оно што је сигурно, и оно што им преостаје, јесте да и даље цртају.

Ова дистопија, поред снажне еколошке поруке, нагони и на размишљање. То је уједно узбудљив авантуристичко-криминалистичко-љубавни роман. Писац је успео да на адекватан, допадљив и интересантан начин читаоцима приближи тему климатских промена и њихових могућих последица по младу (а можда и не тако младу) читалачку публику. *Суша* је доживела велики успех, тако да је аутор већ написао и наставак, под насловом *Изгaja (Árulás)*. Књига је објављена ове године (2021), код истог, будимпештанског издавача (Tilos az Á Könyvek).

Анико Ч. УТАШИ*

* anikoutasi@gmail.com

Приказ
UDC 821.163.41-93-3.09 Radović M.(049.32)
Примљено: 8. 9. 2021.
Прихваћено: 14. 9. 2021.

РАДОВИЋЕВ ПОЕТСКИ КОЛОПЛЕТ СТВАРНОСТИ И МАШТЕ О ЈЕДНОМ СЛАВНОМ ТАВАНУ

(Милоје Радовић: *Како је један шаван
йосшао славан*, Ресавска библиотека
Свилајнац, Свилајнац, 2021)

У својој распричаној, али прецизно структурираној поеми *Како је један шаван йосшао славан*, Милоје Радовић гради својствену поетску анатомију изразите виталности, проистекле из укрштаја фантазије и стварности, који се темели на реинкарнацији света предметности и његовом динамичном укључивању у живот у онтолошком смислу. Премда се и у претходној Радовићевој поеми (*Мала прича о великој Жичи*, 2019) читавају дискретни метафизички наноси којима се успоставља деликатна веза између светова са ове и оне стране, историјска потка о градњи средњовековне светиње доприноси доминантном ситуирању збивања у реално окружење. У *Кухињским ђесмама* (2020), као својеврсном поетском каталогу кухињског инвентара који сабира много шта од заборављене и деци непознате архаичне и рустичне лексике, карактеристичне за старинске кујне, свет предметности није оживљен, динамичан и у интеракцији као што је у поеми о *једном славном шавану*, већ се стварима спорадично приписују тек одређена онтолошка својства (*чеи*

који се скрива у цеју, кухињске крпе које све шире, шучак који говори, шићан који има шойлу лаву, шеће које одлазе на одмор шоком лећа...). Сличне поетичке моделе налазимо и у Радовићевој прози која махом израста на призорима и ликовима из живота свакодневице, усложњене местимичним инкарнацијама појава и предмета (парадигматична је, на пример, у „Причи за Ленку” из збирке *Продавци смеха* (2011), представа *ветра који суши веш, шресе јабуке, расипаљује ваиру, превози облаке, прави шаласе, тура бродове и слојеве маће ваља у влажни до, у шачно време ошвара сваки пућољак и подишиша сваки маслачак*).

Радовићева песничка стварност, међутим, нигде није тако издашно измаштана као у поеми *Како је један шаван поштао славан*, у којој је бирани поетски амбијент претворен у разобручено пространство укинутих граница између света објективитета и подручја имагинације, али је питком за читалачко савладавање чини изразито правилна композиција. Сходно жанровским карактеристикама поеме као лирско-епске врсте, уз маркантно песниково старање о стиху, рими и мелодији, изразит је и утисак о наративном импулсу у развијању приче, као и посезање за појединим структурним чиниоцима драмског текста и динамиком драмске радње у коју је као протагониста уведен један отеловљени таван. Том утиску доприносе неколики елементи. Најпре, очевидан је јасно оцртан композициони оквир, односно пролошка и епилошка реч којом се оглашава лирски наратор, чији јављање перципирамо као еквивалент гласу свезнајућег приповедача у једном прозном тексту. Пролог или „прича пре приче”, како лирски наратор истиче, транспарентно је увођење читаоца у минуциозно грађену поетску стварност, тако сугестивно сликану да се у

готовом сваком стиху осећа њено неупитно упоредно постојање са светом објективитета. То је поетски простор унутар којег оживљава *један сасвим обичан шаван* као протагониста, атипизан током читавог тока приче на чијем истeku је његова представа у потпуности реконструисана, преображена у слику једног, сада посве необичног тавана.

Уводном формулом, устаљеном на почетку усмених бајки, поред интензивирања наративног тона, читалац се уводи у имагинарно битисање тавана, док се почетна маркација његове обичности превазилази наговештавањем његових наднаравних својстава и супериорног знања карактеристичног за јунаке бајки и фантастичних прича:

Био једном један сасвим обичан таван.
Живео је на лепој згради у Свиленграду.
Поред њега су живеле столетне липе,
А људи су уживали у њиховом хладу.
Прислоњен уз липино мирисно лице,
Тик испод брбљивих телефонских жица,
Прекраћивао је таванску досаду
Бројањем облака, људи и птица.
Знао је он њихове тајне највеће:
Колико у ластином гнезду има јаја,
Колико корака људе дели од среће,
Кад ће лето да одлети из краја,
Ко је коме и зашто купио цвеће,
Ко шта од њих хоће, а ко шта неће.

Почетна теза о дубоком прожимању и суживоту реалија и фикције у Радовићевом песничком свету, односно захватању из стварности и каснијем поетском онеобичавању, читава се већ у уводним стиховима. Тако, стварносни топоним Свилајнац код Радовића добија свој поетизовани пандан Свиленград, у који су усељени актери персонификованих особина, односно

својстава природених људима: *лија мирисној лица, брбљиве шелефонске жице, шаван којеј ојсега досада, појсјана шерпа, шейих прашњавој лласа...* Таман када се чини да је разбокорена машта песничког субјекта у целости овладала простором песме, искрсавају обрти у виду измештања из предела уобразиље и наглих повратака предметној стварности, неретко активираних као местâ подуке којом се објективизује имагинарни конструкт песме. То су својеврсни дигресивни пунктови, упуслени као места демистификације поетске метастварности (и)ли тачке успостављања директне комуникације лирског наратора са читаоцима, као у стиховима:

Децо, да бисте разумели причу која следи,
А чути је, верујте ми, заиста вреди,
Веома је важно да знате да су тавани
Сви одозго коси, а одоздо равни...

У контексту поменутог едукативног слоја Радовићевог певања, сликовит је пример давања детаљних упута о сврси тавана:

Тавани, треба и то рећи, постоје
Да се у њих одлажу сувишне ствари
И друге које се још у такве не броје:
Поцепана обућа, понеки орман стари,
Јоргани, ћебад, јастуци, душеци.
Тепих који ће можда некада затребати.
Играчке које се не допадају деци.
И сто који се нада да ће се вратити
Његовим другарицама столицама.
Затим, шерпе, празне тегле и флаше,
И још много штошта од непотребности наше.

Након експозиције концентрисане на карактеризацију протагонисте, оживљава се веома узбудљив свет *шаванских сшановника* неочекиване бодрости, с обзиром на припадност дре-

мљивом амбијенту тавана којем се пословично приписује монотонија. Удружени у живом дијалогу, реч по реч, они разоткривају атмосферу свог таванског суживота:

„Шта се овде дешава, ко то гласно кашљуца?“,
Поспано прослови шерпа крзава.
„Шта, шта је? Опет се пијана флаша гуши“,
Загрме на шерпу тепих прашњавим гласом.
„Ма каква флаша! Озебли јорган штуца“,
Просикта душек негде из прикрајка.
„Ућути већ једном, прости створе!
Од ране зоре звоцаш без престанка“ [...]

Представа динамичности амбијента и крепкост житеља овог скривеног кута у *лејој зиради у Свиленграду* употпуњена је аутентичним ликовним потписом Пеђе Трајковића, који доноси антропоморфизоване приказе *шаванској инвентшара*, у кретњи и додиру, док се некадашња затомљеност простора слуги једино у патини колорита. У поретку овог микросвета, тавану је додељен повлашћени статус и ауторитативност на коју тавански житељи реагују побуђеном пажњом:

Таван строго погледа станаре досадне
И вршном гредом гласно заупцкета.
Јорган се протресе, најежи и следи.
Флаша која је хтела нешто да зуцне,
Придржа се за шерпу да не падне...

Развијена у ритму законитости драмске радње, прича о тавану кулминира „свечаном таванском беседом“:

Свима од данас нека је на знање.
Нећу да будем сваком тавану сличан,
Јер ја сам створен да будем необичан.
Више нећу да слушам ваше брбљање...

Хоћу да будем добар, кô што су деца,
 Хоћу да постанем надалеко славан.
 Хоћу да будем врло начитан и учен.
 Собама испод мене у свему раван.

Овим се реafirмише нетипичност тавана, али и разоткрива нова песничка стварност, наредо егзистирајућа са животом на тавану, блиска свету објективности, премда усложњена витализовањем предметних чинилаца тог новог света – књигâ на полицама једне библиотеке, ухваћених у живом надметању и распри:

А кад се стиша на тавану полемика,
 Пре него јутро свану и дан досакаута,
 У собама испод таванских становника,
 Настаде некаква чудна расправа и вика...
 Најпре се чуо тихи жамор, кошкање неко.
 А онда танки гласић завапи јетко:
 „Склони се са мене, дебели створе!
 Макни се са мога пренежнога лица.
 Деца се њему радују чим га виде.
 Она о мени свакога дана говоре,
 Ја сам њихова омиљена сликовница” [...]

Ту се пред читаоцем отвара свет књига и библиотеке, насликан изнутра, својом суштином, знањем које нуди. Поред сликовнице из које „деца о једној важној буби уче”, ту су и речници, „најважнији чувари речи”, енциклопедија што чува „написано знање целог света”, антологије у којима „живе најлепше песме”, романи, бајке, басне, пословице, сви у борби за место које им припада. Парадоксално, елемент заплету у животу библиотеке, односно тескобној књишкој коегзистенцији на библиотечким полицама, где „знање више не може ни да дише”, бива управо танушна сликовница, потцењена и одбачена од *озбиљне лиџератури*. Препознатљиви Радовићев колоплет стварности и

маште врхуни у тренутку укључивања библиотекара у таванско-библиотечки играказ који напoкон добија и своје разрешење, а таван своју нову сврху:

Таван, уз мало маште, љубави и воље,
 За написани би свет постао место боље.
 Он ће, сложено закључише библиотекари,
 Постати друга кућа свилеградској деци,
 Најважнији део у овој као и у свакој библиотеци.

Епилог је, дакле, стварање великог дечјег одељења у малој свилеградској библиотеци, оглашено двема универзалним порукама дубоке мисаоности: „Цео је свет једна библиотека. / У њој за свакога места има...”, и: „Од читања се расте... од читања се расте”.

Радовићева поема *Како је јеган шаван по-стиао славан* на најбољи начин обједињује есенцијалне тонове његовог песничког гласа. Умешност у осмишљавању магичног света песме, изатканог маштарским, колико и стварносним нитима, заводљивог попут чаролије за широм отворено детиње око и срце, овде добија пун вољумен, заокружујући пуноту досегнуту поемом *Мала прича о великој Жичи*, додуше на једном посве другачијем тематском пољу. Чини се да је управо поема, својом хетерогеношћу и неспутаним замахом, идеалан простор за необуздани Радовићев маневар збиље и фантазије као комплементарних елемената који се надопуњују, дајући његовој поетици аутентичан квалитет. Радовићев читалац сведок је рађања света у којима је све могуће, песников саучесник у игри без граница вечитог детета. У овом осврту не смемо превидети ни Радовићево дубоко разумевање и емпатију са читаоцима, ванредан дар да се у свет загледа очима детета и удахне му живот у који ће дете спонтано и ра-

досно закорачити, почињући да га разоткрива. Поред тога што афирмише изразито хумане, благородне поруке, насушна је Радовићева потреба и да децу подучи, приволи књизи и знању, научи их човекољубљу и толеранцији, усмери их на путеве љубави из које се рађа свако обиље и лепота, онако како се родило дечје одељење свилеградске библиотеке.

Данка З. СПАСОЈЕВИЋ*

Приказ
UDC 821.163.41-93-31.09 Marković G.(049.32)
Примљено: 31. 7. 2021.
Прихваћено: 18. 8. 2021.

БОЈЕ ДРУГАРСТВА – РОМАН ЗА ТИНЕЈЦЕРЕ КАО СЛИКА САВРЕМЕНОГ ДРУШТВА И АКТУЕЛНИХ ПРОБЛЕМА

(Горан Марковић: *Боје друћарства*,
Пчелица, Чачак, 2021)

Из Издавачке куће Пчелица стиже нам нови роман за тинејцере – *Боје друћарства*, аутора Горана Марковића. Имајући у виду да је Марковић више од две деценије активно присутан у свету књижевности за децу као успешан издавач, а последњих година и као аутор проблемских и васпитно-едукативних сликовница, не чуди његов ауторски искорак у комплекснију форму као што је роман. Није то само доказ списатељске еволуције, већ истинске потребе за сложенијом формом коју у овом случају диктира тема. Његов роман *Боје друћарства* резултат је дугогодишњег бављења педагошким радом, најразличитијим темама у књижевности за децу, али и упућености у актуелне проблеме тинејдерске популације. Марковићев роман врло живо, аутентично и, што је најважније, отворено осликава живот данашњих тинејдера, проговарајући о алармантним проблемима са којима се суочавају: дискриминацијом, предрасудама и вршњачким насиљем. Без искључивости и једнодимензионалног представљања

* dankamikaric@gmail.com

реалности, из романа као супротност проблемима просијавају и њихова могућа решења: толеранција, разумевање, пријатељство и љубав. Међутим, ослобађајући се табуа и наслеђених предубеђења, у жељи да ослика стварну позадину ових проблема, писац у роману креира много шири амбијент у коме се као актери неких ситуација и догађаја лако могу препознати и одрасли.

Тема романа *Боје другарства* је дискриминација и са њом уско повезано вршњачко насиље. Ако је један од задатака књижевности, а посебно књижевности за децу и младе, препознавање проблема у стварности и превентивно указивање на њих, онда овај роман испуњава тај задатак. Наиме, главни ликови и наратори у *Бојама другарства*, Виктор и Марко, осмишљени су по принципу супротности. Док је Марко типични тинејџер са још типичнијим школским и љубавним проблемима, као општим местима живота сваког његовог вршњака, његов друг Виктор је по много чему специфичан. За разлику од Марка који тренира фудбал, он се бави модерним плесом; одликује се суптилним и елегантним покретима који се тумаче више као женски него мушки, и воли љубичасту боју. Када Виктор купи љубичасту ранац, балон стереотипних предрасуда и конзервативне поделе на *мушке* и *женске* боје, *мушко* и *женско* понашање напосто експлодира, а он постаје предмет дискриминације и вршњачког насиља, само зато што се усудио да буде другачији. За разлику од насилних вршњака са наслеђеним заблудама и предрасудама према другачијима од себе, Марко прихвата Виктора са свим његовим особеностима. Међутим, и тај се однос развија и мења. У роману је приказана еволуција Марковог лика, његово постепено проналажење и дефинисање личних емоција и ставова кроз упознава-

ње Виктора. Управо на Марковом примеру дат је рецепт за превенцију дискриминације: да бисте разумели друге, морате их упознати. Ако се тај неко разликује од вас, то значи да се и ви разликујете од њега.

Поред Марка и Виктора, у *Бојама другарства* присутна је читава галерија ликова: тинејџери, њихови родитељи, наставници, баке и деке. Иако је акценат на вршњачком насиљу, логично је да се запитамо како је до њега дошло. У роману је то питање сасвим суптилно, али недвосмислено јасно постављено. Не рађају се деца са предрасудом о *мушким* и *женским* бојама, пословима, понашању... Томе их уче одрасли, јер су у друштву такви стереотипи прихваћени као добри и пожељни. Значи – дискриминација и вршњачко насиље много су шири и озбиљнији социјални проблеми, који порекло имају у традиционалним табуима. Аутор је ликове представио вешто, са упориштем у психолошко-социјалној мотивацији. Поред Марка, чији је лик од почетка до краја приказан у процесу еволуције и емоционалног сазревања, и Виктора, који покушава да схвати себе, своје емоције, али и да се избори за могућност остварења у друштву које га не прихвата, најупечатљивији и најуспелији лик је насилник Славен. Испрва грађен као типични алфа мужјак, Славенов лик на крају потврђује правило да жртве насиља и саме постају насилници. Иако није присутно као тема, породично насиље провучено је као важан мотив који објашњава Славеново понашање. И поред тога што наступа као доминантан и самоуверен, он је само преплашени дечак, и сам жртва насиља, али не вршњачког него породичног. Иако је Славен у роману главни негативац, његов лик није приказан једнодимензионално: он није у потпуности лош. Налик стварном животу, ни овде не постоје апсолутни

хероји и антихероји, носиоци искључиво позитивних и искључиво негативних особина. Поред тога што читаоци могу развити извесно разумевање и пронаћи оправдање за СлаVENОВО негативно понашање, будући да је и сам жртва насиља, у једној од завршних сцена у роману, у којој испољава изузетну храброст и пожртвованост, овај лик осваја симпатије читалаца. У тренутку када се Виктор, због своје непромишљености и опсесије, нашао у стварној животној опасности Славен му несебично прискаче у помоћ. Тим поступком он исказује доброту коју у себи носи, али и свест да су ствари отишле предалеко.

Доминантан женски лик у роману је Тамара, паметна, лепа и популарна девојчица, али исто тако и правдољубиво импулсивна, отворена и заштитнички настројена према Виктору, њеном пријатељу и партнеру у плесној школи. Љубав која се рађа између ње и Марка није само неизоставни део заплета карактеристичног за тинејџерске романе, већ и један од покретачких мотива који утичу на промене у Марковом лику. Због Тамаре и жеље да јој се свиди, Марко настоји да постане бољи: почиње да чита књиге, настоји да унапреди своје говорне вештине, свестан сопствене неспособности у исказивању емоција и мисли, труди се да буде бољи ђак. Али, Тамара представља и глас разума који га освешћује у односу према Виктору, указујући му на неопходност прихватања и поштовања различитости. Било је довољно да у њему пробуди тај хумани осећај па да до изражаја дође безмерна доброта којом Марков лик зрачи.

Композиција романа *Боје друћарства* заслужује неколико речи. Разлика између фабуле и сижеа, коју су истицали руски формалисти, посебно Виктор Шкловски, у овом роману има

битну функцију. Наиме, садржај дела, тј. прича о пријатељству двојице по много чему различитих дечака могла је бити испричана на готово безброј начина, у зависности од ауторске намере. Свестан могућности разноликог компоновања и распоређивања мотива, писац формира композицију која преноси информације комплементарне са тематско-мотивским слојем романа. Наиме, дело је подељено на поглавља, од којих свако почиње контрастном реченицом у односу на последњу реченицу претходног поглавља. На пример: *Ја не волим љубичасту боју. / Ја волим љубичасту боју. Или: Волео бих да сам као Марко. / Не бих волео да сам као Виктор.* Поред тога, Марко и Виктор су засебни наратори, чије се приче смењују из поглавља у поглавље, градећи тако комплетну слику дешавања. Значењски смисао композиције засноване на оваквом контрастном смењивању првих и последњих Маркових и Викторових реплика свој пун капацитет остварује у последњем поглављу. Наиме, њихове последње реплике сливају се у једну: *Ти си мој најбољи друћ.* / *И ти си мој најбољи друћ.* На тај начин постиже се поента еволуције њихових ликова и њиховог односа: иако различити, Марко и Виктор те разлике превазилазе и постају најбољи пријатељи. Разумевањем, међусобним поштовањем и уважавањем, изградили су богат и снажан пријатељски однос, као што се и њихове приче, упркос томе што имају однос тезе и антитезе, међусобно допуњавају, творећи стабилну целину романа. С друге стране, иако је у случају оваквих тема тешко не заузети став, аутор је одолео искушењу и остао *нем*. Нити куди, нити хвали, *једноставно* је својим јунацима, Марку и Виктору, препустио да буду гласови своје генерације. За разлику од књижевности за одрасле у којој се моралисање сматра анахро-

ним завештањем ранијих епоха и одликом лошег укуса, књижевност за децу, пре свега због својих педагошких усмерења, још се није ослободила потребе за експлицитним заузимањем саветодавног и етичког става. У том контексту, роман *Боје грујарства* направио је значајан помак својом полифонијом и полиперспективизмом као неизоставним поступцима приказивања и расветљавања сложене стварности. Ниједно виђење стварности није апсолутно истинито. Тек склапањем различито перспективизованих прича добијамо слику за коју можемо рећи да се приближила ономе што зове-мо истином.

И поред *модерне* пошасте екстремне жаргонизације у књижевности и потребе слабијих и осредњих писаца да се на тај начин додворавају младима, упркос томе што никако не могу да испрате актуелни сленг који се мења готово на месечном нивоу, роман *Боје грујарства* у карактеризацији ликова функционално користи савремени српски језик са свим његовим варијететима, а посебно онима насталим као последица социјалног, полног и старосног раслојавања. Дакле, то није овештали језик прашњавих књига, стран и неблизак данашњим тинејџерима. То је савремени разговорни стил, спонтан, гибак у својој прилагодљивости, уљудан и способан да изрази комплексне унутрашње светове, још увек недефинисане и збркане емоције, размишљања и ставове младих. Иако је језик овог романа полифоничан, у њему лако распознајемо идиолекте. Сваки од јунака има свој специфичан језик са лако препознатљивим обележјима, а то посебно важи за нараторе – Марка и Виктора. У Марковом случају ситуација је још занимљивија. Његов идиолект, у почетку ограниченог вокабулара, једноставне синтаксе, оптерећен узречицама, антиномијама и про-

BLEMIMA језичког уобличавања мисли и осећања, с временом се мења, као и сам Марко. Под Викторовим утицајем Марко почиње да чита, а тиме и његов језик сазрева – постајући богат, моћан и функционалан. На тај начин аутор имплицитно приступа популаризацији читања и на Марковом примеру показује позитивне ефекте ове племените активности.

Оптимистично верујемо да ће роман *Боје грујарства* сам себи прокрчити пут и привући пажњу генерације која одраста уз ТикТок, Инстаграм, четовање и скроловање фотографија. Томе ће свакако допринети и реалистичне и динамичне илустрације академског сликара и илустратора Игора Крстића, које су у функцији препознавања и идентификације младих читалаца, навикнутих на визуелне садржаје, са ликовима овог романа. Међутим, *Боје грујарства* и те како могу бити и литература за одрасле. Не само да ће их подсетити на њихово одрастање, на време када се на дискриминацију, толеранцију и вршњачко насиље није обраћало превише пажње, већ ће их понукати да се запитају у чему смо као друштво застранили и шта се, ако ништа друго, у оквиру породице и индивидуалног васпитања може учинити како би нам деца одрастала здравије, квалитетније и срећније.

Александра С. БОЈОВИЋ*

* xmedejax@gmail.com

Приказ
UDC 821.163.41-93-31.09 Zobenica N.(049.32)
Примљено: 20. 8. 2021.
Прихваћено: 7. 9. 2021.

ТАЈНЕ МОРСКИХ ДУБИНА

(Николина Зобеница: *Моћно око*,
Асоглас, Зворник, 2021)

Николина Зобеница професорка је која уз савремену њемачку књижевност предаје и њемачку књижевност за дјецу, те методiku наставае њемачке књижевности. Такође, бави се превођењем. *Моћно око* њен је први роман за дјецу и већ по природи њених интересовања за дјечју књижевност и бајку (у својим научним радовима ауторка се посебно бавила бајкама браће Грим) вриједан је пажње читалачке и стручне публике.

Роман *Моћно око* припада оном широком подручју књижевности за дјецу које, према Маријани Хамершак, обухвата „зоотеми, зоометафоре и зоолексеме”, које се обликују у складу са културно и историјски условљеним представама о „животињама и животињском” (Намершак 2015: 30), и то с наглашеним алегоријским елементима, који судбини рибица придају елементе параболе о налажењу властитог мјеста у колективу, о прихватању, контролисању и култивисању властитих потенцијално асоцијалних импулса.

У измаштаном свијету морских дубина, почетак приче смијешта се у мирно насеље рибица. Хармонију свакодневице једино нарушава дјечак-рибица по имену Бојан, који посједује необјашњиву моћ – када је љут или бијесан, из

очију му врцају неконтролисане, смртоносне варнице. Бојан се, стога, суочава с проклетством мале средине: будући необичан по својим натприродним способностима које, уз то, носе реалне невоље и опасности, он бива маргинализован и одбачен. Динамика која обилежава читав роман наглашена је већ у првом поглављу, када Бојан својим варничењем случајно повриједи једну рибицу. Тада кулминира његово осјећање кривице, али и свијест о сувишности и одбачености. Маркиран као велика опасност за заједницу, Бојан одлази из насеља рибица, и тиме почиње његова авантура.

Топос пута важан је за развој сижеа романа *Моћно око*. Он повезује простор познатог (рибље насеље) и непознатог свијета, који насељавају *групи*, *групиацији* по начину егзистирања. Одлазак на пут, тј. сам процес путовања, добија симболичка и метафоричка значења: то може бити јунакова побуна против свакодневице мале средине, али и пут самопрепознавања, самосавладавања, пролазак кроз бројна искушења и опасности, важне за одрастање, сазријевање и напредак јунака.

Насупрот овој причи о малој затвореној цјелини и њеном односу према појединцу, други наративни ток покреће озбиљнији проблем, важан за цјелокупан измаштани свијет Зобеничиног романа. Готово у маниру хорор прича, рибља насеља опсједају гласине о Невидљивима који одводе несташне рибице. Невидљиви имају статус злих, натприродних бића за која се вјерује да можда и убијају рибице – ниједна се никада није вратила кући. Управо овакав нестанак рибице Вере подстакао је њеног брата Ведрана да се отисне у потрагу за њом.

Укрштањем путева Бојана и Ведрана, два наративна тока стапају се у јединствену причу,

чију рељефну структуру граде елементи романа потраге, пикарског и криминалистичког романа, прилагођени читаоцима млађег школског узраста за које је, иначе, продукција романа прилично оскудна. Мистериозна отмица дефинише природу Бојановог и Ведрановог кретања. Бојанов одлазак од куће, мотивисан одбаченошћу другачијег, али и кривицом онога ко јесте учинио нешто лоше, прераста у потрагу која има крајњи циљ – да пронађе Веру. Пут тако добија нови вриједносни аспект – племенит је по циљу којем тежи, али и потенцијално опасан и погубан по јунаке. Они се крећу према насељу Невидљивих, тамо гдје свјетлост одлази, према заласку сунца тј. у ноћ, у непознате морске дубине које настављају опасне грабљивице. У обликовању овог пута важна је и временска одредница, пут се остварује као хронотоп. Ноћ, као дио дневног циклуса, најављује злокобно вријеме дјеловања противника, nelaгодну и мрачну атмосферу.

Ликови антагониста, Невидљивих, представљени су као бића која не чине саставни дио морског свијета. Насупрот рибицама, они су химерична врста – имају рибљу главу и тијело сачињено од мноштва пипака (најсличније хоботници), и производе куглице помоћу којих манипулишу рибама. Невидљиви се хране рибицама да се не би хранили једни другима, контролишу број новорођених у својој врсти и не посједују готово ни наговјештај емоционалне интелигенције. Вид егзистирања Невидљивих пријети да у потпуности уништи различиту врсту – рибе. *Моћно око* овим поприма и одређена својства антиутопијског фантастичног романа: представља се слика једног ефикасног, али морално неприхватљивог система егзистирања, а заплет се гради кроз борбу појединаца – Бојана, Vere и Ведрана – против власти (Не-

видљиви), али и депресонализованих поданика (остале рибице).

Суштински, прича Зобеничиног романа варира архетипску борбу између добра и зла. Свијет морских дубина вриједносно је поларизован: Невидљиви су физички, науком и хладним, изопаченим интелектом доминантни у односу на рибе. Ипак, захваљујући Бојану и његовом *моћном оку* однос се мијења. У роману Николине Зобенице око има широк вриједносни опсег. Поред физичке надмоћи над противницима, оно је носилац позитивних симболичких значења, па стиче моћ сагледавања духовних и моралних истина морског свијета. Бојан ће пронаћи снагу да овлада и својим физичким способностима и апстрактним значењима ока, налазећи сагласје двају привидно супротних полова.

Овај процес доводи јунака романа у потенцијалну везу с искушеником који пролази кроз обред прелаза. Бојан, тако гледано, пролази све битне фазе обреда. Сепарацију може означаваати његова различитост и социјална изопштеност, одласком из насеља почиње лимиална фаза, која кулминира Бојановим овладавањем властитим моћима и борбом против Невидљивих, док фазу агрегације – поновног укључивања у заједницу, са новим статусом – оличавају побједа и повратак. Аналогно јунаку бајке, Бојан пролази кроз успјешан процес иницијације. Он се у своју заједницу враћа као зрела јединка која познаје и конструктивно користи властите квалитете, бива прихваћен у заједници, идентитетски се дефинише као јунак чији је подухват био спасоносан за читав морски свијет.

У роману *Моћно око* сви позитивни ликови психолошки су развијени. Кроз унутрашња промишљања открива се сложена структура њихових личности. Бојан, рецимо, често разми-

шља о животу који је напустио, о могућим посљедицама тог одласка, о властитој кривици, о дједу Небојши... Карактеризација ликова, у највећем дијелу, подудар се са значењем имена која они носе, потврђујући и овдје стару изреку: *Nomen est omen*. Ведрани уноси радост у Бојанов живот – он је, иначе, први пријатељ којег је Бојан икада имао, његова највећа подршка на изазовном путу овладавања моћима. Кроз овај лик обликује се идеја о важности пријатељства и о нужном његовању тога дара. Вера чврсто вјерује да борба против Невидљивих није бесмислена. Лик Вере оснажује идеју о правди која, ипак, може бити достижна.

У обликовању позитивних ликова романа наглашава се њихова самосвојност и аутентичност. Они нису само фигуре које оличавају позитивне особине или хуманистичке вриједности. Кроз ове ликове рефлектују се и страхови, сумње, љубомора, егоизам, непромишљеност итд. Све ово посредно, али снажно може дјеловати на малог читаоца, наводећи га на критичку саморефлексију. На примјер, Бојан осјећа завист према братско-сестринској љубави Вере и Ведрана, коју он никада није искусио; Ведрана у први мах заправо није брига за друге заробљене рибице осим Вере, и не жели да се бори против Невидљивих, а због Верине тврдоглавости Ведрани страда. Ово придаје ликовима продубљеност и пластичност и битно је зато што су сви ликови романа антропоморфни, представљајући алегорију људских слабости, тежњи, односа, идеја итд. Кроз причу о свијету риба и Невидљивих, Зобеница подстиче дијете-читаоца да се суочи са властитим особинама, и позитивним и негативним.

Роман *Моћно око* жанровски може да се окarakterише као сложена приповиједна форма у којој се стапају и прожимају упливи различи-

тих жанрова. Прича о морском свијету може се вишеструко довести у везу са ауторкином и читаоцевом стварношћу. Стил романа чист је и сведен. Томе нарочито доприноси начин на који су конструисане реченице – прецизно, једноставно и експресивно. Експресивност се постиже у кратким, учесталим дијалозима и ефектним коришћењем интерпункцијских знакова који дочаравају снажне емоције ликова. Композиција романа заснива се на носећем наративном току, насталом стапањем двају мањих – Бојанове и Ведранове приче. Повремене епизоде углавном су везане за основни наративни ток и доприносе рељефности романа – развијају наратив и у њега уносе нове вриједносне аспекте и сл.

Роман Николине Зобенице *Моћно око* гради узбудљиву причу са мноштвом значењских слојева, који дјетету-читаоцу (и не само њему), поред измаштаних тајни морских дубина, кроз авантуру, загонетку и потрагу, треба да открију и оно потенцијално важније – што се скрива у њему самом.

Кристина Н. ТОПИЋ*

ЛИТЕРАТУРА

Hameršak, Marijana. Središte ruba: životinje i dječja književnost. *Detinjstvo* 2 (2015): 29–38.

* kristinatopic550@gmail.com

БЕЛЕШКЕ О АУТОРИМА / NOTES ON CONTRIBUTORS

XLVII ГОДИШТА ЧАСОПИСА ДЕТИЊСТВО (1–4/2021)

АЛЕКСАНДРОВИЋ, Марија (1972) дипломирала је, магистрирала и докторирала на Филозофском факултету у Новом Саду. У звању професора струковних студија за ужу научну област Језик и књижевне науке и педагогија држи курсеве ромског језика, књижевности за децу на ромском језику и методику развоја говора на ромском језику. Запослена је на Високој школи струковних студија за васпитаче „Михаило Палов” у Вршцу. Њена научна интересовања усмерена су ка проучавању критичке рецепције ромске књижевности и књижевности за децу на ромском језику. Објавила је монографију *Бацила сам јабуку у њећ – ромске епско-лирске и лирске песме – стварија и нова бележења: класификација, шеме, значења* (2012), сликовнице за децу на ромском језику: *Munri familija: pinturako lil pe rromani čhib pale čhavora katar 6 dži 7 berš* (2016), *Čikalo sikljol te ginavel* (2020), као и низ радова у зборницима и научним часописима о ромском језику и књижевности. Чланица је Одбора за проучавање живота и обичаја Рома у Српској академији наука и уметности.

maleksandrovic@yahoo.com

АЛЕКСИЋ, Дејан (Краљево, 1972), песник, драмски писац и стваралац књижевних дела за децу, дипломирао је на Одсеку за српску књижевност и језик Филозофског факултета у Новом Саду. Објавио је десет збирки поезије, књигу драма, један роман и преко двадесет књига за децу. Добитник је бројних значајнијих књижевних награда за поезију: „Васко Попа”, „Меша Селимовић”, Змајева награда, Награда Матице српске, „Бранко Миљковић”, Награда САНУ из Фонда „Бранко Ћопић”, „Мирослав Антић”,

„Ристо Ратковић”, Просветина награда, „Матићев шал”, „Бранкова награда”. Поезија му је превеђена на десетак европских језика, а посебне књиге песама објављене су на шпанском, пољском, француском, словеначком и македонском. За драму *Вина и џинџина* 2010. додељена му је Пекићева стипендија. Као аутор књига за децу заступљен је у читанкама и обавезној лектури за основну школу. Двоструки је добитник награда „Политикин забавник” и „Невен”, награде Змајевих дејчјих игара за изузетан допринос литератури за децу, награде Међународног сајма књига у Београду, као и следећих: „Плави чуперак”, „Змајев штап”, „Раде Обреновић”, Награда Града Ниша за књижевност за децу, „Златно Гашино перо”, „Доситејево перо”, Награда Радио Београда, и међународних признања „Мали принц” и *White Ravens*. Ради као главни и одговорни уредник Издавачке делатности Повеља, у Народној библиотеци „Стефан Првовенчани” у Краљеву.

aleksic_poezija@yahoo.com

BOGDAN, Bruno (1999.) student je južnoslavističke te etnologije i kulturne antropologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu od 2018. godine. Rođen u malom međimurskom mjestu Gornji Hrašćan, imao je prilike slušati lokalne legende i kazivanja o pozaju što je motiviralo stvaranje prikaza o romanu *Zmaj ispod starog grada* Krunoslava Mikulana. Od djetinjstva se bavi folklorom i folklornim stvaralaštvom te je aktivan član u najboljem amaterskom folklornom ansamblu iz Hrvatske, FA Ivan Goran Kovačić iz Zagreba. Njegovi književni interesi temelje se na lokalnim legendama i folklorističkim pričama gdje autor traži elemente narodnih pjesama i običaja. Osim umjetničkog vođenja

folklorne skupine iz Nedelišća, autor svoje iskustvo stječe volontiranjem u Muzeju Međimurja u Čakovcu te na raznim folklorističkim projektima u županiji. Prikaz „Međimurski zmaj između tradicije i suvremenosti” prvi je takav rad ovoga autora, napisan uz pomoć i smjernice Zvonka Kovača, profesora na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Bruno Bogdan živi u Zagrebu i Gornjem Hraščanu.

brunosluzbeni@gmail.com

БОЈОВИЋ, Александра (1984) завршила је основне студије српског језика и књижевности на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу и мастер студије српске књижевности и језика на Филолошком факултету у Београду. Радилa је као професор српског језика и књижевности, затим је била уредник у Издавачкој кући Пчелица, а тренутно је власник Агенције за лекторске услуге Ортограф, посредством које сарађује са више издавачких кућа. Добитник је Награде часописа *Улазница* за есеј *Два бића поезије: „Брог” и „Разјасница” Војислава Карановића* (2007), „Дисове награде” за есеј *Анђиномичност мојућих свештова као слушња лейоше* (2009), Награде УЛУПУДС-а за најбољу едицију за децу у 2015. години за едицију „Мале књиге о великим људима”, Награде часописа *Улазница* за есеј *Књижевности Vs. инстинктуације зла – О анијажованости у делима Виге Оћеновић и Данила Киша* (2016) и Награде „Невен” у области популарне науке за књигу *Марија Кири* (2017). Аутор је више књига за децу из области популарне науке, а своје приказе и есеје објављује у стручним часописима који се баве питањима књижевности, уметности и културе.

xmedejaX@gmail.com

ВАСИЛЕВА, Оља (1989) дипломирала је, мастерирала и докторирала на Филолошком факултету Универзитета у Београду, на групи за Српску књижевност са јужнословенским књижевностима. Сарадник је водећих културних институција и књижевних часописа у земљи и иностранству. Као учесник бројних округлих столова и научних скупова објавила је велики број радова који су пре свега по-

свећени проучавању српске књижевности XX века. Интересовања су јој превасходно везана за проучавање савремене поезије и есејистике, прозе XX века, књижевности за децу. Запослена је на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, у Центру за проучавање језика и књижевности. Живи у Београду.

o.vasileva06@gmail.com

ВЕЛИШЕК-БРАШКО, Отилиа (1975) рођена је у Новом Саду где је завршила основну школу на мађарском језику и средњу медицинску стручну школу. Дипломирала је 2003, мастер рад одбранила 2007. на Одсеку за педагогију, а докторирала Методику наставе на Филозофском факултету у Новом Саду (2014). Аутор је и коаутор четири монографије и већег броја научних и стручних радова и чланака из области педагогије и методике. Посебна подручја њеног интересовања су: инклузија, рана интервенција, предшколско васпитање и образовање, дечја игра, интегрисана методика и пројектни приступ. Радилa је у предшколској установи у јаслицама, у основној школи као педагог и на Учитељском факултету у Суботици, као асистент на мађарском наставном језику. Тренутно је професор на Високој школи струковних студија за образовање васпитача у Новом Саду, за ужу научну област Педагошке науке. Члан је бројних педагошких удружења, рецензент у више часописа, аутор и реализатор акредитованих семинара, члан националних и интернационалних пројеката, као и радних група МПНТР-а и сарадник Уницефа. Удата је, мајка двоје деце.

otilia.velisek@gmail.com

ВЕЉКОВИЋ МЕКИЋ, Јелена (1981) дипломирала је на смеру Теорија књижевности и општа књижевност на Филолошком факултету у Београду и докторирала на модулу Теорија књижевности на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Живи у Пироту и ради на Академији техничко-васпитачких струковних студија – Одсек Пирот, у звању професора струковних студија. Објављује научне радове, приказе и критике у тематским зборницима и научним часописима, најчешће из области

књижевности за децу. Њена научна интересовања усмерена су и ка књижевним текстовима и писцима из пиротског краја.

vmjelena@yahoo.com

VERDONIK, Maja (1962.) izvanredna je profesora na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci, gdje predaje kolegije iz područja dječje književnosti i medijske kulture. Redovni studij hrvatskog jezika i književnosti završila je na Pedagoškom fakultetu u Rijeci 1986. godine, magistrirala je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1998., a doktorirala na Filozofskom fakultetu u Rijeci 2008. temom „Gradsko kazalište lutaka u Rijeci i hrvatska lutkarska scena (1960.–2004.)” i stekla akademski stupanj doktorice humanističkih znanosti. Predmet znanstvenog interesa Maje Verdonik su dječja književnost, medijske transpozicije književnih djela namijenjenih djeci i mladima, te povijest riječkoga lutkarstva. Popis njenih objavljenih radova i drugih aktivnosti dostupan je na poveznicama:

<https://portal.uniri.hr/Portfelj/800>

<https://www.bib.irb.hr/pregled/znanstvenici/300095?autor=300095>

mverdonik@uniri.hr

ВЕСИЋ, Јелена (1997) рођена је у Руми, где је завршила основну школу и гимназију. Дипломирала је 2020. године на Филозофском факултету у Новом Саду, на Одсеку за српску књижевност и језик, након чега је проглашена за најбољег студента Филозофског факултета и студента генерације Универзитета у Новом Саду у области хуманистичких наука. На истом факултету завршила је мастер академске студије, 2021, одбравивши мастер рад „Тема одрастања у романима за децу Весне Алексић”, под менторством проф. др Љиљане Пешикан Љуштановић.

jelenanvesic@gmail.com

VIHER, Jasminka (1970.) više od dvadeset pet godina radi kao učiteljica razredne nastave. Diplomirala je na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu gdje je stekla zvanje magistre primarnog obrazovanja. U zvanju je učiteljice savjetnice i voditeljica je Županijskoga struč-

nog vijeća učitelja razredne nastave Grada Zagreba. Mentorica je studentima Učiteljskog fakulteta, studentima pedagogije Filozofskog fakulteta u Zagrebu i pripravnicima učiteljima razredne nastave pri polaganju državnih stručnih ispita. Autorica je niza nastavnih listića i zadataka za vrednovanje obrazovnih postignuća učenika primarnog obrazovanja, metodičkih, stručnih i priručnika za unapređivanje nastave, niza stručnih i popularno-stručnih članaka te znanstvenog rada iz područja humanističkih znanosti. Piše scenarije za nastavu u emisiji „Škola na Trećem” koja se svakodnevno, tijekom COVID-19 pandemije proizvodi i emitira na programu Hrvatske radiotelevizije. Održala je niz stručnih predavanja i radionica za učitelje razredne nastave.

jasminka.viher@skole.hr

VLADIĆ-MAŠTRUKO, Manuela (1962.) odrasla je u Zadru, školovala se u Zagrebu gdje je 1985. godine diplomirala slikarstvo na Akademiji likovnih umjetnosti, u klasi profesora Ferdinanda Kulmera. Stručno se usavršavala na studentskim boravcima i stipendijama u Hrvatskoj i inozemstvu. Priredila je trideset i dvije samostalne izložbe i sudjelovala na brojnim skupnim izložbama u Hrvatskoj i inozemstvu. Uz profesionalni umjetnički rad bavi se praktičnim i istraživačkim radom u području dječjeg likovnog stvaralaštva. Godine 1995. osniva „Likovni studio za djecu i mlade Mela”, a 2014. udrugu „Arte Insula” za interkulturalni dijalog. Autorica je brojnih multimedijalnih projekata za djecu i odrasle. Suraduje s brojnim kulturnim institucijama i odgojno-obrazovnim ustanovama na osmišljavanju i vođenju pedagoških programa vezanih uz kulturne sadržaje. Napisala je i ilustrirala četrnaest autorskih slikovnica te ilustrirala brojne slikovnice hrvatskih i stranih književnika za djecu te objavljuje ilustracije u hrvatskim i stranim časopisima. Sudjeluje na međunarodnim stručnim skupovima te povremeno objavljuje eseje iz područja umjetnosti i stručne članke s temom ilustracije. Nakon što je, u produkciji Zagreb filma, režirala svoj prvi animirani film prema svojoj prvoj autorskoj slikovnici *Pužić slikar*, priprema se za realizaciju svog drugog autorskog

animiranog filma. Prema njenoj autorskoj slikovnici *Oto i Valentina* Kazalište lutaka Zadar uprizorilo je 2021. godine istoimenu lutkarsku predstavu. Za svoj umjetnički rad primila je više nagrada i priznanja. Članica je Hrvatskog društva likovnih umjetnika i Hrvatskog društva pisaca. Živi i radi u Zadru.

manuela.vladic@gmail.com

ВЛАХОВИЋ, Сенка (1985, Нови Сад) визуелна је уметница, илустраторка и дизајнерка књига, и ауторка стручних књига и текстова о илустрацији. На Графичком одсеку Високе техничке школе у Новом Саду дипломирала је примењену фотографију, где је и специјализирала илустрацију књиге. Мастер рад на тему „Видео-илустрација књиге” одбранила је на Академији уметности у Београду. Ауторка је седам књига: четири стручне, у области илустрације (на српском и енглеском) и три уметничке, у којима је објединила ауторски текст, илустрацију и дизајн. Добитница је УЛУПУДС-ове награде за најбољу књигу у области теорије визуелне комуникације на Сајму књига у Београду и Годишње награде УЛУПУДС-а за стваралаштво у 2017. години. Ауторка је изложбе и пројекта „Савремени српски илустратори књига за децу” (*Bibiana*, Братислава 2019; СКЦ, Београд 2020). Основала је и дуги низ година организовала међународни Фестивал илустрације књиге *BookILL Fest*. Била је чланица међународног жирија Бијенала илустрације у Братислави и више пута учесница међународног симпозијума овог бијенала. Графички је обликовала преко пет стотина књига, углавном у оквиру издавачке делатности Банатског културног центра, где ради као уметничка директорка. Имала је око тридесет самосталних изложби слика, фотографија и илустрација. Учествовала је и на бројним колективним изложбама у земљи и иностранству. Чланица је УЛУПУДС-а и Матице српске. vlahovicsenka@gmail.com

ГЛАМОЧАК, Саша (1969) дипломирао је и магистрирао на Филозофском факултету у Новом Саду. Ради у Гимназији „Креативно перо” у Београду. Бави се проучавањем књижевности, посебно мето-

дике књижевности и књижевности за децу. Коаутор је публикације *Род у читанкама и настави српског језика у основној школи* (2008), пет збирки задатака за развијање читалачке писмености, збирке задатака за завршни испит у основном образовању и *Приручника за увођење родне перспективе у наставу српског језика за први циклус образовања* (2019).

sglamocak@gmail.com

ГРУЈИЋ, Тамара (1977) дипломирала је, магистрирала и докторирала на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду, на Одсеку за српску књижевност и језик. У звању је професора струковних студија за научну област Филолошке науке: Српски језик и књижевност. Држи курсеве из области српског језика, културе изражавања и књижевности за децу на Високој школи струковних студија за образовање васпитача у Кикинди, на свим нивоима студија. Њена научна интересовања усмерена су ка проучавању поезике и критичке рецепције књижевности за децу, те међуодноса књижевности за децу, традиционалне културе и усмене књижевности. Објављује радове у књижевној периодици и учествује на научним конференцијама у земљи и иностранству. Објавила је монографије *Народна књижевност у виђењу Светислава Стефановића* (2006) и *Змајево песништво за децу и усменокњижевна традиција* (2010). Од 2010. године уредница је часописа *Зборник ВШССОВ*, у издању Високе школе струковних студија за образовање васпитача у Кикинди. Од 2020. члан је Уређивачког одбора часописа *Детињство* Међународног центра књижевности за децу Змајеве дечје игре у Новом Саду. Живи у Кикинди.

tamaragrujic77@gmail.com

GUPTA, Brajesh Kumar „Mewadev” is a recipient of the Presidency of the International Prize *De Finibus Terrae* – IV edition in memory of Maria Monteduro (Italy). He has been awarded an honorary doctorate “Doctor of Literature” (*Doctor honoris causa*) from The Institute of The European Roma Studies and Research into Crime against Humanity and International Law –

Belgrade (The Republic of Serbia) and from “Brazil International Council Conipa and Itmut Institute”. He has received Uttar Pradesh Gaurav Samman, 2019. Presently he acts as III° Secretary-General of The World Union of Poets of The History of The World Union of Poets for The Year 2021 (3rd Secretary-General of the World Union of Poets, in order of time, since December 30, 2017 until December 31, 2021). He is the author of 8 books and he is an assistant professor at Eklvaya Mahavidyalaya, Banda (U. P.) India. Visit him at: www.mewadev.com

clsamlor@gmail.com

ДЕНКОВА, Јованка (1974) дипломирала је, магистрирала и докторирала на Филолошком факултету у Скопљу. У звању редовне професорице за ужу научну област Књижевност за децу држи курсеве из књижевности за децу, европске цивилизације, македонске културе и цивилизације и македонске књижевности XIX века, на Филолошком факултету и Факултету образовних наука у Штипу (Универзитет „Гоце Делчев”, Штип). Осим бројних радова у тематским зборницима и научним часописима (преко сто деведесет), објавила је и скрипте, практикуме, е-књиге: *Реалистична македонска проза за деца и млади* (2014) и *Сказновидношћо во македонската проза за деца и млади* (2015), као и штампане књиге: *Неколку навраќања кон дејствието* (2017), *Чудесношћо и реалистичношћо во прозата на Глигор Поповски* (2020) и *Фантастичката во македонската књижевност за деца и млади* (2021). Живи у Штипу, Република Северна Македонија.

jovanka.denkova@ugd.edu.mk

ДЕСПОТОВИЋ, Јулијана (1989) основне и мастер студије завршила је на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. На истом факултету уписала је докторске академске студије Српски језик и књижевност, 2015. године. У звање истраживач-приправник изабрана је јуна 2018. и од тада је у радном односу у Центру за проучавање језика и књижевности на ФИЛУМ-у. Њена научна интересовања усмерена су ка проучавању савременог срп-

ског језика, нарочито синтаксе, семантике и стилистике. Научне радове објавила је у многим тематским зборницима и научним часописима. Учествује на међународним и националним научним скуповима.

julijana.stevanovic@filum.kg.ac.rs

ДРАГУТИНОВИЋ, Драгана (1974) дипломира-ла је и докторирала на Факултету ликовних уметности у Београду. У звању професора струковних студија ради на Академији техничко-васпитачких струковних студија у Нишу – Одсек Пирот. Аутор је и коаутор стручних текстова из области ликовних уметности, ликовног васпитања и образовања, као и ликовних радионица и пројеката у домену ликовне педагогије и образовања деце и младих. Ангажована је у припреми и реализацији позоришних представа намењених деци предшколског узраста. Као ликовни уметник до сада је остварила седамнаест самосталних и излагала на већем броју колективних изложби у земљи и иностранству. Један је од оснивача и председница Удружења ликовних и примењених уметника „Нова арт сцена” у Пироту.

dragana.dragutinovic@akademijanis.edu.rs

ЂУРИЧКОВИЋ, Милутин (1967) дипломирао и магистрирао на Филолошком факултету у Приштини, а докторирао на Филозофском факултету у Источном Сарајеву. Обе тезе су из области књижевности за децу. Песник је и писац за децу, књижевни критичар и публициста. Објавио је шездесет жанровски различитих књига за децу и одрасле и приредио тридесет издања из наше и светске књижевности. Његова књига за децу о близанцима доживела је педесет седам издања широм света. Добитник је неколико књижевних награда у земљи и свету, сарадник многих листова и часописа, оснивач и председник Института за дејчу књижевност у Београду. Члан је Удружења књижевника Србије и Удружења новинара Србије. Ради на Академији васпитачко-медицинских струковних студија – Одсек у Алексинцу. Живи у Београду.

mdjurickovic@yahoo.com

ЕЏИЋ, Šimo рођен је 1954. као седмо дијете у рударској породици, у Brezama код Тузле (БиХ). Својим književnim djelom, а и kulturnim angažmanom godinama doprinosи afirmaciji и развоју дјечје književnosti у БиХ и у регији. Заступљен је у лектири за основну школу у БиХ, у бројним антологијама, изборима и удзбеницима у БиХ и региону, те у антологији *Egzil* и у лексикону *Ko je ko* у Нјемачкој. Knjige су му преведене на нјемачки, енглески, шведски, македонски, словеначки, талијански, бугарски и албански језик, а појединачне pjesme и приче на бројне друге језике. Вишеструко је награђиван: Nagrada Друштва писача БиХ „Најбоља дјечја књига у БиХ” – за књигу *Izmislionica u selu Pričevac* (Сарајево), Nagrada „Златно Гашино перо” за изузетан допринос ведрини детинјства (Lazarevac, Србија), „Вијенач старе маслине” за pjesnički opus (Bar, Crna Gora), Nagrada „Насића Капидџић-Њадџић” (Banja Luka), Nagrada „Мали принц” за стваралачки допринос развоју дјечје književности у Босни и Херцеговини (Тузла), Nagrada за поезију „Crikveničko sunce” (Crikvenica, Hrvatska), Nagrada за поезију „La Bohemina” (Hamburg, Njemačka), Spomen-plaketa Grada Tuzle – највише признање пиščевог родног града (Тузла), Nagrada Удружења издавача и књиџара БиХ за животно djelo у дјечјој književности за књигу *Kako se crta sunce* (Сарајево), Nagrada „Kraljica Katarina” за подухватништво у култури (Mostar) и бројне друге, а три пута је номиниран и за награду „Astrid Lindgren Memorial Award”, највише свјетско признање за дјечју književност (Štokholm, Švedska). Osnivač је и власник издавачке куће Bosanska riječ (Тузла) и оснивач Међународног дјечјег фестивала „Vezeni most”, на коме се додјелује регионална награда „Мали принц” за најбољу дјечју књигу. Слободни је умјетник. Живи у Тузли и у Vupertалу (Нјемачка).

verlagesic@t-online.de

ЖИВАЉЕВИЋ, Соња (1963) дипломирала је на Филолошком факултету у Београду, на Одсеку за југословенске и општу књижевност. Радилa је као лектор у *Побједи* и уредник у издавачкој кући Нова књига, а 2007. покреће Издавачку кућу Глигорије Дијак у којој је и данас главни уредник. Објавила је

три књиге поезије (*Василевс, Норити, Једна од Шумановића*), монографије *Црна Гора земља лeтeнди, Црна Гора под крилима орла и талеба, Бар, на двије чаробне обале*. Песме су јој заступљене у више антологија, а монографије преведене на више језика. Приређивач је и уредник бројних издања. Аутор је пројекта „Писци једни другима” (лeта 2020, приложи двадесет и осам аутора из региона), чији је резултат и књига *Јабукe у мајли*. Живи у Подгорици.

sonja@gligorijedijak.com

ZALAR, Diana (1965.) рођена је у Сплиту, гдје је завршила гимназију и нижу глaзбену школу. Дипломирала је 1990. Југославенске језике и književности на Филозофском факултету у Загребу, гдје је и магистрала (1994.) и докторирала (2002.) на подручјима хрватске дјечје поезије и фантастичне književности за djecu. Redovita је професорica на Учитељском факултету Свеучилишта у Загребу, гдје ради од 1990. године, предајући kolegije из свјетске и хрватске дјечје književности. Највише је занима савремена književна сцена за djecu, а posljednjih година посебice се бави и сликовницом. Авторica је свеучилишног приручника за inozемне студенте *If Trees Could Walk, Poems and Stories from Croatian Children's Literature*, те књига *Поезија у зrcалу наставе, Потјехови hologрами – Студије, есеји и критике*, суауторica књига *Сликовница и дијете I и II, Излет у музеј на мала врата – према теорији сликовнице*. Авторica је зnanstvenih и стручних радова, више антологија, поговора и предговора, recenзентica зnanstvenih и стручних издања. Чланica је Друштва хрватских književника, Националног вijeћа за хрватску дјечју књигу при IBBY-ју, Хрватске удруге истраживача дјечје književности, уредништва часописа *Libri & Liberi*. Суауторica је читанки за основну школу. Uдата је и мајка троје дјеце.

diana.zalar@ufzg.hr, diana.zalar@gmail.com

ЗОРИЋ, Милена (1980) дипломирала је, магистрала и докторирала на Филозофском факултету у Новом Саду на Катедри за српски језик и лингвистику. Професорка је струковних студија на Високој школи струковних студија за образовање васпитача у Новом Саду где држи курсеве из области

филолошких наука и методике. Била је ангажована у настави на Филозофском факултету Универзитета у Загребу (2005/2006) и на Институту за западне и јужне словенске језике Универзитета у Варшави (2006–2008). Њена научна интересовања усмерена су на развој говора деце предшколског узраста, језик књижевности за децу, али и на књижевне језике Срба у XVIII и XIX веку, посебно на историјску лексикографију и лексичка истраживања. Поред бројних радова у тематским зборницима и научним часописима, објавила је монографију *Славенизми у раним драмама Јована Стерије Појовића* (2018), приредила *Јесетивословије* Павла Кенгелца (2015) и *Улој ума човеческој* Карла фон Екартсхаузена у преводу Павла Соларића (2019), и један је од аутора *Речника славеносрпској језика* који настаје у оквиру истоименог пројекта Матице српске. Живи и ради у Новом Саду.

milena_zoric_ns@yahoo.com

ИГЊАТОВ ПОПОВИЋ, Ивана (1974) дипломирала је, магистрирала и докторирала на Филозофском факултету у Новом Саду. У звању професора струковних студија ради на Високој школи за образовање васпитача у Новом Саду и на основним студијама предаје Културу говора, Сценску уметност и Књижевност за децу (коју држи и у Вршцу на Високој школи за васпитаче), а на мастер студијама држи предмете Драма и позориште – развој од антике до данас, Примена сценског израза у вртићу, Драма и позориште за децу и предшколско дете. Научна интересовања усмерена су јој ка драми и сценском изразу, као и ка проучавању књижевности за децу. До сада је са студентима припремила преко три стотине краћих представа (класичних, луткарских и у облику *камишибај* театра), с којима су учествовали на Змајевим дечјим играма, као и у Спомен-збирци Павла Бељанског у оквиру манифестације „Ноћ музеја”. Осим бројних радова у тематским зборницима и научним часописима, објавила је и монографије: *Ликови у српској експресионистичкој драми* (2009), *Институтивни свет Ранка Младеновића (граматичарски и криптичарски рад Ранка Младеновића)*

(2011; године 2014. за ову књигу добила је Стеријину награду за театрологију „Јован Христић”), *Ранко Младеновић – Дrame* (2014), а као коаутор потписује *Академско позориште „Промена” Академије уметности у Новом Саду* (2019). Од 2020. члан је Уређивачког одбора *Детинства*. Живи у Новом Саду.

ignjatovivana@yahoo.com

ИЛИЋ, Бранислава (1978) дипломирала је на Одсеку за српску књижевност и језик Филозофског факултета у Новом Саду. Пише и објављује књижевне приказе, критику, есеје и поезију. Уређује портал за књижевност и културу читања *Sinhro.rs*. Награђивана је за есеје на конкурсима „Улазница”, „Дисово пролеће”, „Трагом Настасијевића”. Објавила је књигу песама *Између знакова* (2018). Живи и ради у Сремској Митровици.

ilibranislava@gmail.com

ЈЕЛИСАВЧИЋ, Маријана (1992). Основне и мастер академске студије српске књижевности завршила је на Филозофском факултету у Новом Саду, где је 2016. одбранила мастер рад на тему „Елементи хорор фантастике у роману српског предромантизма”, за који је одликована „Бранковом наградом” Матице српске. Тренутно је на докторским студијама српске књижевности у Новом Саду. Учествовала је на више домаћих и међународних скупова. Заједно са Велимиром Младеновићем приредила је темат о Лују Арагону у часопису *Свеске* (2017). Летњи семестар школске 2017/18. године провела је у Халеу (Немачка) као студент на размени (Martin-Luther-Universität). Учествоје у три научна пројекта: *Аспекти идентитета и њихово књижевно обликовање у српској књижевности* (Филозофски факултет у Новом Саду), *Писци предстандардног периода књижевности језика и њихова дела* (Издавање транскрибованих дела писаца тог периода уз стручне коментаре и речник – Матица српска) и *Лексикон српских писаца* (Матица српска). Од априла 2017. стипендиста је Министарства просвете, науке и технолошког развоја. Члан је Матице српске од маја 2017, а члан сарадник од јуна 2020. године. Радове објављује у

периодици. Активно пише за онлајн часопис *Кулџи*. Области интересовања: хорор, фантастика, хорор фантастика, српска књижевност XIX века, филм. Живи на релацији Нови Сад – Перућац.

marijanamajche@gmail.com

КАЛАЈЦИЈА, Јелена (1986) рођена је у Пакрацу, у Западној Славонији. Школовала се у Доњем Милановцу, Смедереву, а Филозофски факултет на Катедри за српску књижевност и језик по старом програму завршила у Новом Саду. На истој катедри одбранила је мастер рад на тему „Књижевна слика Београда у 'Антологији београдске приче' Александра Јеркова” под менторством др Слободана Владушића. Библиотекарством се дуго бавила волонтерски, а затим и професионално, најпре у Градској библиотеци у Новом Саду, а потом у Народној библиотеци „Филип Вишњић” у Бијељини, гдје и сада ради. У библиотекарству се бави највише истраживањима нових начина читања. Иза себе има два двојезична библиотечка приручника: *Под кровом књиџе: друштво одговорности у оквиру пословања јавних библиотека* (у коауторству са Бојаном Грујић, Нови Сад, 2014) и *Креативна конзумација културе: нови модели читања* (Бијељина, 2018). Његујући љубав према науци о књижевности, трагању за различитим манифестацијама града у књижевности, објављује текстове и приказе у књижевној периодици (*Летњици Матице српске*, *Свескама*, *Детињству* и другима), зборницима, што са научних конференција, или пак посвећених одређеним ауторима („Летеће виолине Милорада Павића”, „Читање Аркадије” Славице Гароње, „Визије сигнализма...”), те порталима *Нови Полис* и часопис *Кулџи*. Тренутно њено интересовање креће се у пољу истраживања сликовница и гласног читања. Родитељка је Ирине, Јована и Магдалине које има са супругом Игором.

jela.knjiga@gmail.com

КАМБЕРОВИЋ, Јелена (1984) основне студије завршила је на Филолошком факултету Универзитета у Београду, на Катедри за иберijske студије. Запослена је као професор шпанског језика у Карло-

вачкој гимназији у Сремским Карловцима. У току свог рада стицала је нове и усавршавала постојеће компетенције важне за унапређивање образовно-васпитног рада, а интересовање је усмерила на методiku наставе шпанског језика и књижевности. Учествовала је на више домаћих и међународних скупова из области хиспанистике. Као члан Удружења професора шпанског језика Србије учествовала је у неколико међународних пројеката и похађала курсеве стручног усавршавања у Шпанији. Тренутно је координатор међународног пројекта „Еразмус+” за школска партнерства за размене у Карловачкој гимназији.

jelena.kamberovic@yahoo.com

КЉАЈИЋ, Наташа (1981) дипломирала је, одбранила мастер рад и докторирала на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Радила је у београдским основним и средњим школама као професор српског језика и књижевности и школски библиотекар. Током академске 2012/2013. године била је ангажована као сарадник у настави на предмету Методика наставе српске књижевности и језика на Филолошком факултету у Београду. Бави се изучавањем методике наставе српске књижевности и књижевности за децу и до сада је објавила тридесетак радова и приручника: *Српски језик и књижевност 1 – приручник за наставу књижевности за први разред гимназија и средњих стручних школа* (Нови Логос, 2014), *Асоцијације у настави српског језика и књижевности* (Klett, 2014), *Квизови у настави српског језика и књижевности* (Klett, 2016), *Српски језик и књижевност 5* (Klett, 2018), *Српски језик и књижевност 6* (Klett, 2019) и *Српски језик и књижевност 7* (Klett, 2020). Своје радове објављује у часописима *Школски час српског језика и књижевности*, *Детињство*, *Књижевност и језик* и *Настава и учење*. Године 2015. добила је трећу награду на конкурс „Час за углед” Издавачке куће Едука који је објављен у истоименом зборнику за предметну наставу. Реализатор је неколико акредитованих семинара и вебинара за наставнике. Живи и ради у Београду.

natasenjka@gmail.com

KOVAČEVIĆ PETROVIĆ, Bojana (1971) docentkinja je pri Odseku za romanistiku i upravnicom Ibero-američkog centra Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu. Sve nivoje studija završila je na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, gde je 2017. doktorirala na temu „Traganja za identitetom u delu Karlosa Fuentesa”. Objavila je oko pedeset naučnih članaka i eseja o književnosti i kulturi Latinske Amerike i Španije i prevodilačkim istraživanjima, desetak poglavlja u knjigama i jednu monografsku publikaciju. Kao predavač, gostovala je na Univerzitetu u Vera-krusu, UNAM-u i Univerzitetu u Gvadalahari (Meksiko) i na brojnim evropskim univerzitetima, a držala je predavanja na Haverijanskom univerzitetu u Bogoti (Kolumbija), Državnom univerzitetu u Rio de Žaneiru (Brazil), Koledžu Redli u Oksfordu i dr. Bavi se književnim, sudskim, simultanim i konsektivnim prevodenjem i član je Udruženja književnih prevodilaca Srbije. Prevela je oko trideset knjiga hispanoameričkih i španskih autora i priredila više antologija. Koordinator je istraživačke radne grupe CIBAM-CLACSO „Latinska Amerika i Balkan: kulturne i društvene veze”, koja okuplja pedesetak istraživača iz preko dvadeset zemalja.

bojanakp@ff.uns.ac.rs

KÖRBLER, Iva (biografija nije dostavljena)

ЛАЛАТОВИЋ, Јелена (1994) завршила је основне и мастер студије на Филолошком факултету, где је тренутно на докторским студијама. Ауторка је десет научних радова у области студија периодике, омладинске и адолесцентске књижевности, те феминистичке књижевне критике. Књижевну критику објављује у часопису *Поља* и на порталу *Bookvica*. У коауторству са Христином Цветинчанин Кнежевић објавила је *Приручник за ујошребу родно осетљивој језика* (2019). Чланица је Управног одбора Аутономног женског центра. Запослена је у Институту за књижевност и уметност у Београду.

jelena.lalatovic@ikum.org.rs

МАЂАРЕВ, Милан (1962) дипломирао је, магистрирао и докторирао на Факултету драмских уметности у Београду. Ради као професор струковних студија на Високој школи струковних студија за образовање васпитача у Кикинди, где предаје низ предмета и десетак година води Импро студио. Истражује спонтаност, креативност и изражајност глумаца, неглумаца и плесача. Објавио је књиге: *Креативна драма у Шкозоришту, Театар покрета Јожефа Нађа, Паралелна историја театра, Примењено позориште у Војводини од 2000. до данас* (један од три аутора), и два романа у причама, *Приче* и *Нове приче*. Позоришни је критичар, драматург, редитељ, водитељ психодраме, драмски педагог и преводилац са словеначког језика.

mmadjarev@gmail.com

MANOJLOVIĆ, Vladimir rodio se, odrastaо, školовао и живи у Београду. Завршио је Академију за позориште, film, radio и телевизију – одсек TV режije. Joш током студија сарађује са Телевизијом Београд и неколико listova (*Susret, Jež, Književne novine* itd.). Po завршетку студија, као слободан уметник, почиње интензивнију сарадњу са TV Београд и то са деčјом, забавном и научном редакцијом. После неколико година запошљава се као уредник, прво у Редакцији забавног програма, где уређује, сарађује на сценарију и повремено режира серију „Реč по реč”, а затим прелази у Редакцију програма за decу где остаје ceо свој радни век. Pisао је драме за decу *Beli nosorog, Musa iz cirkusa* и *Iza zida* (последње две сам је и режирао) и више epизода серије „Usijane glave”. Najдуже је radio на dokumentарној серији за decу „Avantura”, naslednici „Dvogleda”, и stotinama drugih emisija – као уредник, scenarista и reditelj. U позоришту „Duško Radović”, као koreditelj са Vladimirom Andrićem, radio је две predstave: *Kako su nastale ružne reči* и *Dve obale* (nagrada за najbolju predstavu на festivalу u Kotoru), а u позоришту „Pinokio” режирао lutkarske predstave *Bajke mog detinjstva, Palčić* и *Velika doktorska bajka*. Za prozno-poetsku knjigu *Majmunoljupci* dobitnik је Nagrade „Neven” 2013. godine.

МАРИЋЕВИЋ БАЛАЋ, Јелена рођена је 1988. у Кладову. Радила је као лектор српског језика на Јагелонском универзитету у Кракову. Тренутно је доцент на Одсеку за српску књижевност и језик Филозофског факултета у Новом Саду. Докторирала је 2016. са радом на тему „Барок у белетристичком опусу Милорада Павића”. Добитник је награда „Боривоје Маринковић” за 2014. и „Доситејево златно перо” 2018. године. Чланица је уредништва *Летиописа Матице српске*. Објавила је две стручне књиге: *Летитијација за сијнализам: џулсирање сијнализма* (Београд, 2016) и *Трајом бисерних минђуша српске књижевности: ренесансности и барокности српске књижевности* (Нови Сад, 2018), те песничку књигу *Без длаке на срцу* (Београд, 2020).

jelena.maricevic@ff.uns.ac.rs

MAURO, Isabella (1974.) diplomirala је hrvatski jezik i književnost 2000. te knjižničarstvo 2002. године pri Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Od 2003. zaposlena је u Knjižnicama grada Zagreba na dječjim i odraslim odjelima, na poslovima diplomiranog knjižničara. Tijekom godina, bila је uključena u različite projekte: voditeljica radionica informacijske pismenosti, članica redakcije tribine „Književni petak”, članica programskog i organizacijskog odbora nacionalne manifestacije „Noć knjige”, koordinatorica nacionalnog projekta izložbi fotografija „Kadar za čitanje”. Od 2016. године voditeljica је projekta „Program predstavljanja hrvatskih ilustratora” u Galeriji Kupola Gradske knjižnice u Zagrebu. Od 2018. voditeljica је Hrvatskog centra za dječju knjigu, u Hrvatskoj sekciji IBBY-ja (The International Board on Books for Young People) pri Knjižnicama grada Zagreba.

isabella.mauro@kgz.hr

МИРЧЕТИЋ, Предраг (1978) дипломирао је и докторирао на Катедри за општу књижевност и теорију књижевности Филолошког факултета Универзитета у Београду. На Катедри је предавао предмете: Преглед опште књижевности 1 и 2, Данте 1 и 2, Италијански еп, Дискурс модерне драме и Постмодернистичка проза. Објавио је књиге 3 + 3, *есеји о*

грамима, позоришту и филму (Ваљево, 2016) и *Е(сте)-шика Оскара Вајлда* (Службени гласник, Београд, 2017). Докторску дисертацију под насловом „Схватање уметности у критичким огледима и приказивање уметности у прози Оскара Вајлда” одбранио је 2015. године. Од 2003. до 2008. уређивао је рубрику „Адаптација” у *Студентском часопису за књижевност и теорију књижевности txt* – часопис је добио Награду Града Београда за стваралаштво младих у области науке, 2004. године.

predrag.mircetic@fil.bg.ac.rs

ОГНЕНОВСКИ, Сашо рођен је 1964. у Битољу. Основно и средње образовање завршио је у родном граду. На Факултету за драмске уметности Универзитета Св. Ђирила и Методија дипломирао је на Одсеку глуме (1987). Исте године запошљава се као глумац у Народном позоришту у Битољу где игра тачно стотину улога у комадима светске и домаће драматургије. Године 2002. магистрира на Институту за социолошка и политичко-правна истраживања, одсек Комуникације и медији, а 2017. на Институту за комуникације и медије Правног факултета Универзитета Св. Ђирила и Методија докторира на теми „Односи са јавношћу медија у Македонији”. Радио је на Педагошком факултету универзитета Св. Климента Охридског у Битољу, као асистент на предметима Култура говора и Луткарство и сценска игра, и био ангажован као професор на предмету Сценска реч на Славјанском универзитету „Гаврило Романович Державин”. Учествовао је на бројним симпозијумима и конференцијама (у Гетеборгу, Ослу, Милану, Лондону, Софији, Скопљу, Охриду, Битољу, Крушеву итд.). Написао је више од педесет радова из области комуникологије, односа са јавношћу, педагогије, књижевности, културологије и театрологије. Аутор је књига: *Лавина* (1995), *Плодови пакла* (2014), *Пустински цвети* (2015), *Шума* (2018), *Мењање прошлости* (поезија, 2019), *Тврђава* (драме, 2016), *Обична бајка* (2002), *Чаробни комјас* (драме за децу, 2012) и романа *Сиви шпр* (2019) и *Турнеја* (2020). Превођен је на српски, енглески, арапски и албански језик. Бавио се и превођењем са

српског, бугарског и енглеског. Члан је Македонског научног друштва, Интернационалног позоришног института и Међународне асоцијације позоришних критичара. Бавио се и писањем сценарија и режирањем за телевизију. Пише позоришне, филмске и књижевне рецензије. У књижевној мрежи „Reading Balkans” остварује књижевну резиденцију у Тирани, Албанија. Оснивач је и председник удружења за развој уметности и мултикултуралности „Перун артис” (Битољ). Ради на развоју књижевности и мултикултурних вредности. Уредник је међународног књижевног часописа *Књижевни елементи*.

sasoo5394@gmail.com

ОПАШИЋ, Маја (1983.) diplomirala je hrvatski jezik i književnost i povijest na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci. Doktorat znanosti stekla je 2013. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Od studenoga 2007. do lipnja 2016. radila je kao znanstveni novak-asistent, a potom kao poslijedoktorand na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci. Kao docentica radi na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci od srpnja 2016. godine. Dobitnica je Nagrade za nastavnu izvrsnost Sveučilišta u Rijeci 2019. godine. Objavila je tridesetak znanstvenih radova i sudjelovala na trideset međunarodnih konferencija i skupova. U svom se znanstvenom radu bavi temama iz područja hrvatskoga standardnoga jezika i to leksikologije, frazeologije, jezičnoga posuđivanja kao i temama vezanima uz poučavanje i učenje Hrvatskoga jezika.

mopasic@uniri.hr

ПАВЛОВИЋ-БОГОЈЕВИЋ, Снежана (1960). Рођена је у Неготину. Студирала је светску књижевност на Филолошком факултету у Београду. Пише поезију за децу и одрасле. Песме је објављивала у часописима *Дечји одговор*, *Кишобран*, *Ризница*, *Слова на струју* и на Радију Београд. Објавила је поему *Како оде ноћ и дође дан* у електронској едицији „Књига на дар”. Члан је редакције часописа *Слова на струју*. Живи у Београду.

sveznala@gmail.com

ПАНИЋ МАРАШ, Јелена (1976) дипломирала је српско-светску књижевност на Филолошком факултету у Београду, а магистрирала и докторирала на Филозофском факултету у Новом Саду. У звању ванредне професорице за ужу научну област Књижевност предаје Књижевност за децу на Учитељском факултету у Београду. На истом факултету реализује и изборни предмет посвећен савременом српском роману за децу и младе, као и изборни предмет на мастер студијама посвећен савременим приступима проучавања књижевност за децу и младе. Научна интересовања су усмерена ка савременој српској књижевности за децу, као и утицају авангардне стилске формације на књижевност за децу. Поред радова у часописима и тематским зборницима објавила је и монографије *Град и страси, напуралиснички елементи у српском модернизичком роману* (2009), *Еројско у романима Милоша Црњанског* (2017) и *Певање и приповедање, ђушеви модернизма у српској књижевности за децу* (2019). Од 2019. чланица је Уређивачког одбора часописа *Детињство*. Живи у Београду.

jelena.panic@uf.bg.ac.rs

ПАНКОВ, Милош дипломирао је на Одсеку за српски језик и лингвистику Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду, а степен магистра (2006) и доктора лингвистичких наука (2016) стекао на истом факултету, након што је одбранио тезу под називом „Дискурс ратног извештавања: медијска репрезентација локалних ратних сукоба у Југославији од 1991. до 1995. године”. Од 2009. до данас објавио је више научних радова у међународним и домаћим часописима и зборницима, као и књигу *Дискурс ратног извештавања* (Фондација академика Богумила Храбака – ВАНУ, Нови Сад, 2019). Области његовог научног интересовања су: дискурс медија, политички дискурс, дискурс и род, интеркултуралност, библиотекарство, ромологија. Запошлен је у Градској библиотеци у Новом Саду као библиотекар, руководилац Информационо-рефералног центра са Читаоницом. Сарадник је Женских студија и истраживања из Новог Сада.

milospankov@gmail.com

ПАПИЋ, Владимир (1998) студент је Одсека за компаративну књижевност са теоријом књижевности на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду. За досадашње резултате у току студија добитник је Награде „Боривоје Маринковић” (за најбољи студентски рад из старијих области српске књижевности, коју додељује Одсек за српску књижевност и језик Филозофског факултета у Новом Саду), као и „Изузетне награде за успех у току студија (за остварену просечну оцену 10,00)”, коју додељује Универзитет у Новом Саду, за академску 2017/18. годину. Упоредо са студијама, у еминентним часописима објављује радове из различитих области књижевности, с посебним освртом на националну и светску књижевност старијих епоха, као и њене одјеке у савременој књижевности. Живи у Новом Саду.

vladapapic98@gmail.com

ПЕРИЋ, Владимир (1976) докторирао је 2013. на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу са темом „Аутобиографска, социјална и поетичка маргина дадаизма Драгана Алексића”. Има научно звање научни сарадник (од 2020). Запослен је у Музичкој школи „Др Милоје Милојевић” у Крагујевцу као професор српског језика и књижевности. Његова научна интересовања превасходно су везана за проучавање поетике даде, као и за методiku наставе српског језика и књижевности. Осим бројних радова у тематским зборницима и научним часописима, са Аном Штрбац објавио је методички приручник *Clil: амбијент и пројекат у настави српској/енглеској језика и књижевности* (*Clil: Ambience and project based learning in teaching the Serbian/English language and literature*, 2020). Уредио је темат часописа *Наслеђе* (М51) бр. 14/2 (2009) под називом „Књижевност и лудило”. Од 2013. године уређује часопис за књижевност, уметност и културу *Кораци* (М53). Уређивао је *Стање ствари*, часопис за различите видове уметничког изражавања (1997–2001). Члан је жирија за књижевну награду „Меша Селимовић”. Живи у Крагујевцу.

vladimirperic99@gmail.com

ПЕРИЋ, Драгољуб (1976) дипломирао је и магистрирао на Одсеку за српску књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду, а докторску дисертацију одбранио на Филолошком факултету у Београду 2013. године. Тренутно ради на Филозофском факултету у Новом Саду као ванредни професор за ужу научну област Српска и јужнословенске књижевности са теоријом књижевности (курсеви везани за народну књижевност, књижевност за децу и хорор фантастику). Освојене награде: „Прва књига Матице српске” за најбољи рукопис из области есејистике и критике (2005) и прва награда за критику на књижевном конкурс у „Андре Гавриловић” (2008). Примарна област истраживања му је фолклористика. Бави се поетиком усмене књижевности, сакупљањем вербалног фолклора, књижевношћу за децу, епском и хорор фантастиком, као и методичком интерпретацијом жанрова народне књижевности. Аутор је више од стотину научних радова и приказа, као и три монографије – *Трајом гревне приче* (2006), *Териоморфни јунаци словенске еџике* (2008), *Поетика времена српских усмених еџских ђесама* (2020). Члан је редакција часописа *Mons Aureus* (од 2003) и *Методички видици* (од 2019). Живи у Новом Саду.

dragoljub.peric@ff.uns.ac.rs

ПЕТРОВИЋ, Биљана (1973) дипломирала је и завршила мастер студије на Филолошком факултету у Београду, на Групи за српску књижевност и језик са општом књижевношћу. Ради као библиотекарка у Дечјем одељењу Библиотеке града Београда. Интересују је истраживање књижевности за децу и младе, књижевна рецепција и развој читалачких навика код деце. Радове објављује у часопису *Деџињство* и стручним часописима из области библиотекарства. Живи у Београду.

petrovic.bp@gmail.com

ПЕТРОВИЋ, Игор (1981) дипломирао је, магистрирао и докторирао на Филозофском факултету у Нишу, на департману за англистику. Од 2011. запослен је у Високој школи за васпитаче струковних

студија у Алексинцу, која од 2019. постаје део Академије васпитачко-медицинских струковних студија. У звање професора струковних студија изабран је 2015. године. Области његовог рада и интересовања су методика наставе страних језика у раном узрасту и англофона књижевност за децу. Бави се и преводилаштвом. У више наврата био је учесник саветовања у оквиру Змајевих дејих игара. Члан је организационог одбора Конференције „Васпитач у XXI веку”, и уредништва часописа *ПОНС*. Живи у Сокобањи са супругом и два сина.

igor.p@vsvspitacka.edu.rs

ПЕШИКАН-ЉУШТАНОВИЋ, Љиљана. Од 1994. запослена на Филозофском факултету у Новом Саду, 1. октобра 2020. одлази у пензију. У звање редовног професора изабрана је 2010. године. Објавила је преко двеста радова у стручној и научној периодици, пре свега из области изучавања јужнословенског и балканског књижевног фолклора и интердисциплинарних студија о рефлексима традиционалне усмене књижевности и митско-обредне праксе балканских народа у српској и југословенској драматургији и позоришту, књижевности за децу, као и један број радова о савременом урбаном фолклору. Ауторка је следећих монографија и приређених књига: *Послови и дани српске ђесничке традиције* (са Зојом Карановић); *Змај Десџот Вук – мит, историја, ђесма; Сџанаја село зајали. Ојледи о усменој књижевности; Борисав Сџанковић, Изабрана дела; Усмено у ђисаном; Кад је била кнежева вечера?; Лирске народне ђесме; Госџођи Алисиној десној нози; Ђиске народне ђесме; Без очију кано са очима. Народне ђесме слейих жена* (са Маријом Клеут, Светланом Томин и Наташом Половином); *Заџочник ђеџе силе. Фанџасџична ђроза Зорана Живковића; Главџи јунак и оџтала ђосџода* (са Мирјаном Детелић и Лидијом Делић), *Пиџем џи ђричу*. Добила је следеће награде: Златна повеља српске књижевности, из фонда Александра Арнаутовића за укупан рад (2009); Стеријина награда за театрологију „Јован Христић”, за књигу *Кад је била кнежева вечера* (2009); Награда „Сима Цуџић”, коју додељује Банат-

ски културни центар, за најбоље дело из области изучавања књижевности за децу, за књигу *Госџођи Алисиној десној нози* (2013); Витез српске књижевности, коју додељује општина Чајетина (2018); „Капетан Миша Анастасијевић”, коју додељује Медија инвент и награду Ђорђе Јовановић, коју додељује истоимена библиотека (2020); Награда Вукове задужбине за науку, за књигу *Пиџем џи ђричу* (2021).

joljilja@gmail.com

ПЛАОВИЋ, Ирена рођена је у Београду 1992. године. Завршила је Филолошку гимназију, смер за италијански језик, као и Српску књижевност и језик са компаратистиком на Филолошком факултету у Београду, где сада ради као асистент на предметима из области средњовековне књижевности. Тренутно је на докторским студијама. Објавила је три збирке поезије.

irena.plaovic@gmail.com

ПОЛИЋ, Страхиња (1989), дипломирао је и одбранио мастер рад на Филолошком факултету у Београду на Смеру за српску књижевност и језик, где је уписао и докторске студије. Ангажован је као асистент на Учитељском факултету у Београду на предмету Књижевност за децу и младе. Објавио је више радова у научним часописима и зборницима. Поља његовог научног рада су: историја књижевности, књижевност за децу, теорија жанрова. Живи у Београду.

strahinja.polic@uf.bg.ac.rs

POŽGAJ, Petra (1994.) diplomirala је komparativnu književnost i anglistiku na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Na Poslijediplomskom doktorskom studiju znanosti o književnosti, teatrologije i dramatologije, filmologije, muzikologije i studija kulture na Sveučilištu u Zagrebu radi na disertaciji posvećenoj popularnim časopisima za mlade koji su se u razdoblju od sredine pedesetih do kraja sedamdesetih godina prošloga stoljeća objavljivali u Hrvatskoj, razmatrajući ih u kontekstu rasprava o mladima i popularnoj kulturi u suvremenoj jugoslavenskoj periodici.

Objavila je nekoliko radova u znanstvenim časopisima posvećenima književnosti i kulturi, a usto je uredila dva izdanja *Časopisa za kulturnu i književnu teoriju „k.“*, posvećena radničkoj književnosti i kulturi te djevojačkim studijima.

ppozgaj@ffzg.hr

ПРАЛИЦА, Маја (1995), мастер васпитач у предшколској установи „Мали чаробњак“, основне (2019) и мастер студије (2020) завршила је на Учитељском факултету Универзитета у Београду. Мастерирала је на предмету Књижевност за децу и младе. Има вишегодишње искуство у раду са децом. Живи у Качареву.

pralicamaja95@gmail.com

РАДМИЛОВИЋ, Горица (1992) дипломирала је и мастерирала на Филозофском факултету у Новом Саду, на Одсеку за српску књижевност и језик. Запослена је као хонорарни сарадник на пројекту *Лексикон јисаца српске књижевности* у Матици српској. Пише поезију, прозу, позоришну критику и научне радове. Научна интересовања: стваралаштво Милоша Црњанског, савремена српска драма и позориште, дечја књижевност. Објавила је књигу поезије *Стрижи маску, конач немаш* (2017).

goricaradmilovic212@gmail.com

РАЈИЋ, Vlado (1951.) рођење, основно и гимназијско школовање обавио је у Пожеги, а студиј и магистериј на Правном факултету у Загребу. Други дан након последњег испита запослио се у *Vjesniku* и тамо уз неколико вишегодишњих и мјесеčnih прекида завршио новинарску каријеру, доживевши њене врхунце и дубину пдова. Најдубљи пад догодио се 2012. када исти они који 1940. године оснивају гласило јавног народа гасе те исте новине. Народ се послје снашао и без *Vjesnika*. Сва је срећа да је новинар Рајић почео радити на вријеме па му је након ликвидације раднога мјеста остало још само три мјесеца до пензије. Све остало спада у успомење. Навикнут на много писања, млади умировљеник прихватио се књижевности и досад објавио шест књига.

Нграде је добио за обје дјеће књиге: „Гардаш“ за *Лјетовање с њовјеком који није мој тата* и „Григор Витез“ за *Маћку с четвртог ката*. Написао је још неколико књига, али је све то у фасциклама, објава не иде, па не иде. Ето!

vlado.rajic@zg.t-com.hr

РИМАР (РАМАЧ), Меланија рођена је 1958. у Руском Крстуру. У родном месту завршила је основну школу и гимназију на матерњем, русинском језику. Дипломирала је на Природно-математичком факултету – смер географија, у Новом Саду. Прву збирку поезије *Јушарње новине (Ранши новине)* за одрасле објавила је 1983, а затим почиње да пише песме, кратке приче и бајке за децу. Објављене су јој збирке песама: *Летш код дедс (Летш у ђига, 1987), Сунашцев сан (Слунечков сон, 1991), Шайнула ми је ийица (Пошейшала ми ийица, 1999), Першла и чворић (Шнурка и јужљик, 2008) и Зверчице у азбуци (Жвирки у азбуки, 2013) и Ко како хоће (Хшо јак сце, 2021)*, све на русинском језику. Збирка прича и бајки *Сказков зајлавчок* (2001) преведена је и објављена и на српском, под насловом *Бајкино јасшуче* (2007), а 2012. издата је књига прича и бајки *Чилаш, а без иринца*. Поред збирке кратких прича за најмлађе на русинском језику *Воз на канай (Гайзибан на шшаргу, 2016)*, штампане су и књиге на српском: *На крилима машше* (проза) и *Кец из удварања* (поезија). Заступљена је у антологији поезије за децу *Облак на врху шшойоле (Хмара на врху шшойолі)* и антологији прича *Пуш у свеш (Драга до швеша)*, у буквару, читанкама и уџбеницима на русинском, у лектири за четврти разред на румунском језику, и у десет антологија поезије, прозе и драмских сличица за децу на српском језику. Песме и приче превеојене су јој и на украјински, руски, словачки, румунски, македонски и бугарски. За часопис за децу *Зајтрапка*, чија је одговорна уредница, преводи савремене стихове и приче српских књижевника. Сачинила је избор песама педесет најпознатијих аутора, а Међународни центар књижевности за децу Змајеве дечје игре објавио је двојезичну (српско-русинску) књигу *Да ли ми веру-*

јетје – *Чи ми верице* (2013). Члан је Друштва књижевника Војводине. Живи и ствара у Петроварадину.
melanijarimar@gmail.com

РЕБРОЊА, Надија (Нови Пазар, 1982) докторка је књижевних наука и доценткиња на Департману за филолошке науке Државног универзитета у Новом Пазару. Њена научна интересовања усмерена су ка компаративној балканологији, имагологији, савременој књижевности јужнословенских народа у компаративном контексту (где као компаративна поља пре свега узима оријенталне књижевности, шпанске и хиспаноамеричке књижевности). Објавила је преко четрдесет научних радова у којима се, сем набројаних области, бавила и књижевношћу за децу. Ауторка је научне монографије *Дервиш или човек, животи и смрти. Религијски подтексти романа „Дервиш и смрт“ Меше Селимовића* (Службени гласник, Београд, 2010). Као научник-истраживач борила је на Универзитету у Бечу (2009) и Универзитету у Гранади (2010–2011). Одржала је неколико гостујућих предавања о савременој књижевности јужнословенских народа на универзитетима у Панами (на шпанском). Говори енглески, шпански и турски, служи се руским и познаје арапски језик. Објављене књиге поезије: *Плес морима* (НБ Доситеј Обрадовић, Нови Пазар, 2008); *Фламенко ушоиџа* (Повеља, Краљево, 2014); *Alfa, Alef, Elif* (избор из поезије на шпанском језику, Alea Blanca, Granada, España, 2011); *Flamenco utopía* (поезија на шпанском језику, Alcorce Ediciones – Gorrrion Editorial, Mexico City, Mexico, 2017); *Borges'in Gözlerinden* (поезија на турском језику, Gece Kitaplığı, Ankara, Türkiye, 2018); *Фламенко ушоиџа* (поезија на македонском језику, PNV Publishing, Скопје, 2020).

nadija_r@yahoo.com

РОИЋ, Sanja (1953.) diplomirala је, magistrirala и докторирала на Филозофском факултету Свеучилишта у Загребу, где предаје талијанску књижевност и культуру на Оdsjekу за талијанистiku. Proučava интеркултурална и имаголошка јужнославенско-талијанска прожимања, migrantsku књижевност, однос књижевности и зnanosti,

књижевност за djecu и mlade. Objavila је око tri stotine radova u časopisima и zbornicima, uredila monografije и zbornike и objavila pet monografija o temama iz talijanske књижевности и kulture te veći broj prijevođa. Vodila је znanstveno-istraživačke projekte и usavršavala се na više evropskih sveučilišta, a na Freie Universität u Berlinu predavala је и istraživala kao stipendistica zaklade Alexander von Humboldt. Sudjelovala је s referatima na znanstvenim kongresima u brojnim evropskim zemljama, Sjedinjenim Američkim Državama (Princeton и Philadelphia) и Indiji (Delhi). Dodijeljena су joj priznanja за promociju talijanske kulture. Sudjeluje na Savetovanju o књижевности за decu u Novom Sadu, kontinuirano od 2013. а od 2020. članica је uređivačkog odbora časopisa *Detinjstvo*. Živi u Zagrebu.

sanja.roic@gmail.com

САКИЋ, Ибро (1979) дипломирао је и мастерирао Српску књижевност и језик на Филозофском факултету у Новом Саду, као и Примењено позориште на Академији уметности у Новом Саду. Бави се примењеним позориштем и драмском педагогијом у раду са децом, младима и одраслима. Оснивач је Театра младих Мишоловка у Новом Саду. Осим практичног рада у свом матичном театру, остварио је сарадњу на домаћим и међународним пројектима из области примењеног позоришта са бројним организацијама, институцијама и установама културе, као фацитатор драмских процеса и редитељ. Докторанд је на Факултету за медије и комуникације у Београду, на трансдисциплинарним студијама савремене уметности и медија, на којима се бави теоријским радом – питањима партиципације и развоја публике, као и личног развоја рецепијената кроз драмски и позоришни рад. Живи у Новом Саду.

bibis.is@gmail.com

SLAVSKA, Magdalena (1981) doktor је humanističkih nauka. Od 2012. godine radi na Univerzitetu u Vroclavu (Poljska). Članica је Centra за istraživanje књижевности за decu и mlade. Doktorirala је s temom

„Autobiografska proza generacije jugonostalgičara” i 2013. objavila knjigu pod istim naslovom (*Proza autobiograficzna pokolenia jugonostalgików*, Wrocław, 2013). Njena naučna interesovanja usmerena su ka proučavanju hrvatske i srpske književnosti za decu i njene recepcije u Poljskoj. Rezultate svojih istraživanja objavila je u mnogim monografijama i časopisima kao što su: *Slavica Wratislaviensia*, *Studia Litteraria Universitatis Iagellonicae Cracoviensis*, *Slavia Meridionalis*, *Przekłady Literatur Słowiańskich*, *Sveske*, *Detinjstvo*, *International Journal of Cultural Research*.

magdalena.slawska@uwr.edu.pl

СЛИЈЕПЧЕВИЋ, Теодора (1999) студенткиња је завршне године основних студија компаративне књижевности на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду. Као стипендиста програма „Еразмус+” провела је семестар на Универзитету у Генту. Њена научна интересовања усмерена су на деčју књижевност, научну фантастику, постхуманистичку теорију и теорију рода. Поред књижевности, интересују је филм и језици. Течно говори енглески и италијански, а тренутно учи кинески и холандски језик. Објављивала је текстове у онлајн часопису *Кулш*.

slijepcevic.teodora@gmail.com

SLUNJSKI, Kristina (1987.) diplomirala je razrednu nastavu na Učiteljskom fakultetu u Čakovcu te doktorirala na Filozofskom fakultetu u Zagrebu temom „Utjecaj popularne kulture na suvremeni hrvatski dječji roman”. Redovito objavljuje znanstvene i poetske radove u hrvatskim i međunarodnim časopisima i zbornicima.

slunjski.kristina@gmail.com

СПАСОЈЕВИЋ, Данка (1982) основне и мастер академске студије завршила је на Катедри за српску књижевност са јужнословенским књижевностима Филолошког факултета у Београду. Почев од 2010. године запослена је у Народној библиотеци „Стефан Првовенчани” у Краљеву као библиотекар, а од 2018. ангажована као руководица Службе за раз-

вој и матичне послове. Аутор је петнаест стручних радова из области књижевне критике и библиотечко-информационе делатности, објављених у стручној периодици и тематским зборницима. У оквиру пројекта „Велики рат и књижевност”, који је подржало и суфинансирало Министарство културе и информисања РС, аутор је изложбе „Српска књижевност у Првом светском рату”, а у оквиру пројекта „Краљеви дани у Народној библиотеци *Стефан Првовенчани* Краљево”, такође уз подршку поменутог министарства, коаутор је изложбе „Стефан Првовенчани у књижевности и историографији”. Живи у Краљеву.

dankamikaric@gmail.com

СТАМБОЛИЋ, Исидора Ана, рођена 1992. у Зрењанину, основне академске студије завршила је на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду, на Одсеку за српску књижевност и језик. Мастерирала је 2016. године на тему „Мотив ђавола у српским средњовековним апокрифима”, код менторке доц. Наташе Половине. На трећој је години докторских студија, радећи на докторској тези која се тиче демонологије српских средњовековних апокрифа. Поља интересовања су јој српска средњовековна књижевност са акцентом на преводну апокрифну књижевност, као и везе поезике средњовековне књижевности са модерним прозним и лирским остварењима.

isidora.ana@gmail.com

СКОЧИЋ, Петра (1996.) magistrirala je na Učiteljskom fakultetu u Rijeci 2020. i time stekla zvanje magistre primarnog obrazovanja. Dobitnica je Rektorove nagrade za izvrsnost Sveučilišta u Rijeci 2020. godine. Trenutno radi kao učiteljica razredne nastave u produženom boravku u Osnovnoj školi Vežica u Rijeci.

petra.skocic@gmail.com

СТЕФАНОВИЋ, Јелена (1969) дипломирала је на Филолошком факултету у Београду, а докторирала на Родним студијама Универзитета у Новом Саду. Тренутно ради у Српској допунској школи у Љу-

бљани. Посебна област њеног интересовања је увођење родне перспективе у тумачење књижевних дела у настави српског језика и књижевности у основној и средњој школи. Поред различитих радова из области књижевности, посебно књижевности за децу и методике наставе књижевности, објавила је књигу *Свилена кожа и пилеће срце* (2017) за коју је добила БеФем признање за допринос феминистичком образовању (2018). Коауторка је публикације *Род у читањкама и настави српског језика у основној школи* (2008), три збирке задатака за развијање читалачке писмености и *Приручника за увођење родне перспективе у наставу српског језика за први циклус образовања* (2019).

jelstef@gmail.com

СТОЈАНОВИЋ, Лола (1993) дипломирала је и мастерирала српску књижевност на Филолошком факултету у Београду, где је тренутно студент докторских академских студија. Асистент је за предмет Методика наставе српског језика и књижевности на Учитељском факултету у Београду. Бави се изучавањем српске књижевности (модерним теоријским концепцијама и интердисциплинарним истраживањима), као и методиком наставе српске књижевности у школском образовању и васпитању. Аутор је више радова у часописима и зборницима у земљи и иностранству. Живи у Београду.

lola.stojanovic@uf.bg.ac.rs

ТОПИЋ, Кристина (1994) основне и мастер студије завршила је на Филозофском факултету у Новом Саду – Одсек за српску књижевност и језик. Студенткиња је треће године докторских академских студија на Групи за језик и књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду и стипендисткиња Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

kristinatopic550@gmail.com

ТРАЈКОВИЋ, Пеђа (1956), песник, драмски писац, преводилац, сатиричар и илустратор, објавио је педесетак књига поезије за децу, сатиричне пое-

зије, драмских текстова и превода нонсенс поезије. Аутор је неколико десетина позоришних и радио драма и драмских минијатура. Илустровао је пар стотина књига других писаца. Уређивао је и илустровао књижевне часописе *Гороцвећ*, *Ризница* и *Слова на сторују*. Добитник је великог броја награда и признања у свим областима у којима је стварао. Живи у Јагодини.

cikapedja@gmail.com

ТРОПИН, Тијана (1977). Докторирала је на Филолошком факултету у Београду са тезом „Теоријски аспекти превођења књижевности за децу са становишта студија културе” (2015), објавила монографију *Мошав Аркадије у децјој књижевности* (Институт за књижевност и уметност, Београд, 2006) и више десетина радова у периодици. Поље њеног рада обухвата пре свега поетику превођења за децу и фантастичну књижевност. Преводи с немачког и енглеског. Запослена је у Институту за књижевност и уметност у Београду.

tijana@gmail.com

TUŠEK, Martina рођена је 1996. у Rijeci. Diplomirala је 2020. године на Учитељском факултету Свеучилишта у Rijeci, темом „Književnostilska obilježja terapeutских priča” i stekla akademski naziv magistre primarnog obrazovanja. Godine 2015. završetkom srednje Građevinske tehničke škole u Rijeci stječe zvanje dizajnerice unutrašnje arhitekture. Njezino područje interesa proteže се od samog rada s djecom до dječје književnosti te naposljetku до oku ugodnog prostora за boravak djece. Trenutačno је zaposlena као odgajateljica у Dječјem vrtiću Hlojkica у Delnicama.

tusekmartina911@gmail.com

ЂОРОВИЋ БУТРИЋ, Весна рођена је у Земуну 1958. године. Са Филолошког факултета изишла је с дипломом професора југословенских књижевности и српскохрватског језика (1981). У Радио Београд примљена је 1983, а на Телевизију Београд, у Образовни програм, из радија прелази 1993. годи-

не. У Радио Београд се вратила – на место одговорне уреднице Образовног програма за децу и младе и породицу (2003). Ту је и данас. Написала је и уредила књиге: *Цейно иле* (1989), *Шша је унутра* (1995), *Улица на љулашки* (1999) – Награда „Невен“, *Кућа на концу* (2000), *Бићу сновослаћач* (2001) – Награда „Сигридруг“ за монодраму за децу (са Слободаном Бештићем), *Ошавиши код Руже* (2003) – Награда „Раде Обреновић“ за роман за децу, *Добро ју-иро децо* (2004) – са Јованом Љуштановићем и Братиславом Милановићем, *Видим ше – не видим ше* (2005) – кратке приче, *Унашрашке* (2007), *Жушо је илаво* (2008), *Знам* (2011), *Ц, ц, ц* (2017) – уличне приче (за одрасле), *Животи девојчице Маладине сместио се у Измислицу* (2018) – Награда „Гордана Брајовић“, *Бонио и дружина рећких кућних љубимаца* (2019). Добитница је Награде „Сунчани сат“ Центра за културу „Сирмијум“ из Сремске Митровице. Године 2021. добила је Награду Змајевих дечјих игара за стваралачки допринос савременом изразу у књижевности за децу.

unatraske@gmail.com

УКО, Сава (1990) дипломске и мастер студије завршио је на Филозофском факултету у Новом Саду, на Одсеку за српску књижевност и језик. Бави се проучавањем српске средњовековне књижевности и уметности, дечје књижевности, као и рецепције српске средњовековне културе у савременој дечјој књижевности. Радове објављује у часопису *Детинство*. Своја истраживања презентовао је на више научних и студентских конференција у земљи и иностранству. Живи у Новом Саду.

sava.uko1@gmail.com

УТАШИ, Анико (UTASI, Anikó) (1966) дипломирала је, магистрирала и докторирала на Филозофском факултету у Новом Саду, на катедри за Мађарски језик и књижевност. Ради као професор на Високој школи струковних студија за образовање васпитача у Новом Саду. Наставу изводи на основним студијама на мађарском (Мађарски језик; Кул-

тура говора мађарског језика; Мађарска књижевност за децу; Методика развоја говора мађарског језика и Методичка пракса развоја говора мађарског језика) и српском језику (Традиционалне културе у Војводини; Мађарски језик – почетни и Мађарски језик – почетни 2), те на мастер студијама на српском језику (Сликовнице за децу као визуелна књижевност). Стручне и научне радове пише и објављује на српском, мађарском и хрватском језику. Бави се и уметничким превођењем. Њена збирка превода носи наслов *Ennyi minden (Ötven magyar gyermekvers) / Колико шоја (Пегесет мађарских песама за децу)* (2010). Добитница је следећих књижевних награда: Плакете „Сима Цуцић“ (2011) и Прве награде Преводилачког конкурса „Нандор Гион“ (2012). Живи у Новом Саду.

anikoutasi@gmail.com

HAMERŠAK, Marijana viša је znanstvena suradnica Instituta за etnologiju i folkloristiku u Zagrebu te naslovna docentica Sveučilišta u Zagrebu. Diplomirala је 2000. godine komparativnu književnost i opću lingvistiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Doktorirala је 2008. godine na istome fakultetu s tezom „Tvorbe djetinjstva i preobrazbe bajke u hrvatskoj dječjoj književnosti“. Autorica је knjige *Pričalice: o povijesti djetinjstva i bajke* (Zagreb, 2011) te suautorica knjige *Uvod u dječju književnost* (s Dubravkom Zima, Zagreb, 2015). Sa Suzanom Marjanić uredila је zbornik *Folkloristička čitanka* (Zagreb, 2010), a s Ivom Pleše i Ana-Marijom Vukušić zbornik *Proizvodnja baštine* (Zagreb, 2013). S Eminom Bužinkić uredila је zbornik radova *Kamp, koridor, granica: studije izbjeglištva u suvremenom hrvatskom kontekstu* (Zagreb, 2017) koji је objavljen i u prijevodu na engleski jezik (Zagreb–Minhen, 2018). U hrvatskim i inozemnim časopisima i knjigama objavljuje znanstvene i stručne radove iz područja istraživanja migracija, povijesti i antropologije djetinjstva i dječje književnosti, povijesti knjige. Višegodišnja је vanjska suradnica Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, nekadašnja suradnica Sveučilišta u Dubrovniku, članica različitih uredništva i

vijeća te suradnica niza akademskih, aktivističkih i drugih inicijativa. Suradivala je na brojnim znanstvenim i drugim projektima, a trenutno je angažirana na nekoliko znanstvenih bilateralnih projekata te kao voditeljica projekta *Europski režim iregulariziranih migracija na periferiji EU: od etnografije do pojmovnika* (ERIM, 2020–2024) Hrvatske zaklade za znanost.

marham@ief.hr

ХАМОВИЋ, Валентина (1970), ванредни је професор на Учитељском факултету у Београду за предмет Увод у тумачење књижевности. На истом факултету држи и курс Слика детета у српској књижевности XX века и Тумачење Библије. Дипломирала је, магистрирала и докторирала на Филолошком факултету у Београду, у области савремене српске књижевности. Приређивач је дела писаца за децу: *Школа исјод сјола* Мирјане Стефановић (2004) и *Мали животи* Душана Радовића (2004). Објавила је монографије: *Два ђесника претвратника* (Учитељски факултет, Београд, 2008), *Непрекидно дјетињство* (Змајеве дечје игре, Нови Сад, 2015) и *Поешика чистих даха*. *Наивна књижевност* Милована Данојлића (Службени гласник, 2018). За монографију *Непрекидно дјетињство* добила је награду „Сима Цуцић” (2016) за најбољу књигу у области науке о књижев-

ности за децу. Члан је редакције часописа *Детињство*. Живи у Београду.

valentina.hamovic@gmail.com

HORŽIĆ, Helena (1991.), diplomirala je 2018. godine na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu s temom diplomskoga rada „The Child Chimney Sweep in English Children’s Literature”, a trenutačno se bavi istraživanjem hrvatske dječje književnosti 1920-ih godina. Radi u Osnovnoj školi Kajzerica kao učiteljica razredne nastave te od akademske godine 2021./2022. kao vanjski suradnik na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu na kolegijima dječje književnosti i prakse u nastavi engleskoga jezika. Također, mentorica je studentima na metodičkim vježbama iz predmeta Hrvatski jezik i Glazbena kultura. Izlagala je na međunarodnim znanstvenim konferencijama o književnosti u Osijeku, Zadru i Sofiji. Članica je Hrvatske udruge istraživača dječje književnosti (HIDK) od 2017. godine, a od tada volontira u tajništvu uredništva znanstvenoga časopisa *Libri & Liberi*. Od lipnja 2019. tajnica je Centra za istraživanje dječje književnosti i kulture (CIDKK) na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu. Od prvog broja, 2020. godine, sudjeluje u uređivanju časopisa *Libri & Liberi* kao mlada urednica (*Junior Editor*).

hhorzic1@gmail.com

ДЕТИЊСТВО – ЧАСОПИС О КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ

УПУТСТВО ЗА ПРИПРЕМУ ТЕКСТА

У часопису *Детињство* објављују се изворни и прегледни научни радови, кратки научни чланци, научна грађа, научна критика и прикази, информативни прилози и, само изузетно, стручни чланци. У свим случајевима реч је о текстовима који сведоче о важности разноликих методолошких полазишта и исходишта у савременом читању књижевног наслеђа, као и нове научне и белетристичке продукције за децу; осветљавања ритмова у читалачкој и критичкој рецепцији децје књиге; бављења изазовима преводне књижевности; компаративних истраживања; изучавања периодике за децу; културолошког статуса књижевности за децу и младе; интердисциплинарних и интермедијалних (филм, стрип, позориште, електронски текст, сликовница, анимације, луткарство, адаптације књига) приступа. Засебан део традиције часописа јесте и објављивање радова са Саветовања о књижевности за децу.

Рецензирање

Сваки рад пролази уредничко и два анонимна рецензентска читања, али претходно треба да буде уређен према наведеном упутству. Редакција задржава право да пре уредничког читања врати аутору текст уколико није уређен према упутству.

Рецензенти могу да оцене рад на три начина:

1. препоручује се за објављивање,
2. пре објављивања неопходне су допуне и дораде, и
3. не препоручује се за објављивање.

У свим случајевима, осим када рад добије две позитивне рецензије, редакција часописа задржава право да рад врати на даљу дораду, да га у потпуности одбије или да затражи мишљење трећег рецензента.

О прихватању или одбијању текста аутор ће бити обавештен у року од шест месеци од дана достављања прилога на разматрање.

Рок за објављивање прихваћених радова је годину дана од пријема коначне верзије рукописа.

Формат, језик, писмо

Молимо сараднике да текстове које буду слали редакцији *Детињства* опремају на следећи начин:

1. Фонт: Times New Roman;
2. Величина слова: основни текст 12 pt, а сажетак, кључне речи, подножне напомене, извори, цитирана литература, резиме 10 pt;
3. Размак између редова: 1,5;
4. Напомене: у дну стране, искључиво аргументативне; први ред увучен 1,5 cm у односу на основни текст;
5. За наглашавање се користи *италик* (не **болд**).

Текстови писани на српском језику, екавским или ијекавским наречјем, треба да буду писани ћирилицом.

Страна имена аутора који се спомињу у тексту треба да буду транскрибована и исписана ћирилицом, а приликом првог помена треба да буду исписана у загради оригиналним језиком и писмом.

Приликом харвардског начина навођења, презимена аутора у заградама такође треба да буду исписана на језику и писму на којима је изворник. Поједине речи и изрази могу бити, из научно-стручних потреба, писани на оригиналном језику и писму. Сви цитати на српском језику треба да буду писани ћирилицом.

На изричит захтев аутора, или, изузетно, из практичних разлога везаних за техничко уређење и прелом текста, текст на српском језику може бити објављен и латиницом.

У *Детињству* се примењује *Правилник српског језика* Митра Пешикана, Јована Јерковића и Мата Пижурице и текстови треба да буду писани у складу с њиме.

Текстови могу бити објављени и на страном језику и писму које није ћирилица.

Елементи рада (обавезан редослед)

Име, средње слово и презиме аутора: име курент, средње слово и презиме верзал, на почетку рада у левом блоку;

Уз презиме звездицом означити и у фусноти навести *e-mail* адресу;

Име институције у којој је аутор запослен, име града у коме се институција налази, име земље, у левом блоку;

Наслов рада: верзалом (велика слова), центриран, величина слова 12 pt;

Сажетак;

Кључне речи;

Основни текст;

Извори; цитирана литература: верзалом, центрирано;

Резиме.

Сажетак и кључне речи

На почетку рада налази се сажетак (начин писања: САЖЕТАК:). Сажетак би требало да садржи пре-

цизно одређене спознајне и интерпретативне циљеве рада, сажето дефинисане поступке и методе и резултате рада. Сажетак не треба да буде дужи од 900 знакова с размацама.

После сажетка следе кључне речи (начин писања: КЉУЧНЕ РЕЧИ:). У Кључним речима може бити до 10 речи и појмова.

Цитиране форме

1. Наслови посебних публикација који се помињу у раду треба да буду у *италику*;
2. Цитати се дају под двоструким знацима навода („...”), а цитат унутар цитата под једноструким знацима навода ('...'); пожељно је цитирање према изворном тексту (оригиналу); уколико се цитира преведени рад, у одговарајућој напомени навести библиографске податке о оригиналу; доследно се придржавати једног од наведених начина цитирања;
3. Краћи цитати (2–3 реда) дају се унутар текста, дужи цитати се издвајају из основног текста (увучени), са извором цитата датим на крају.

Цитирање референци

Референце се интегришу у текст на следећи начин:

1. Упућивање на студију у целини: (Јовановић 1995);
2. Упућивање на одређену страну студије: (Опачић 2011: 133–145);
3. Упућивање на одређено издање исте студије: (Деретић 2004⁴: 82);
4. Упућивање на студије истог аутора из исте године: (Чајкановић 1994а: 34), (Чајкановић 1994а: 93);
5. Упућивање на студију два аутора: (Velek – Voren 1991: 52–55);
6. Студије истог аутора наводе се хронолошким редом: (Чајкановић 1985; 1994);

7. Уколико библиографски извор има више од два аутора, у парентези се наводи презиме првог аутора, док се презимена осталих аутора замењују скраћеницом и др. / et al.: (Кулишић и др. 1998);
8. Ако је из контекста јасно који је аутор цитиран, у парентези није потребно наводити његово презиме, нпр.:
Управо та позиција између писаца, читалаца, критичара и свих оних који се књижевношћу за децу и младе баве на различите начине чини књижевност за децу много комплекснијим пољем но што се то може на први поглед чинити, наводи и Питер Хант (2002).
9. Ако се упућује на радове двају или више аутора, податке о сваком следећем раду одвојити тачком и запетом, нпр.: (Ван Генеп 2005; Проп 2013).

Цитирана литература

Литература се наводи на следећи начин:

1. Монографска публикација (један аутор):
Јовановић, Славица. *Поеџика Душана Радовића*. Београд: Научна књига – комерц, 2001.
2. Монографска публикација (више аутора):
Velek, Rene, Ostin Voren. *Teorija književnosti*. Beograd: Nolit, 1991.
3. Серијска публикација:
Опачић, Зорана. Одрастање у мултикултуралним срединама у српској књижевности за децу и младе. *Детињство* 4 (2009): 55–64.
4. Рад у зборнику радова:
Матицки, Миодраг. Страно у усменој/народној историји (песма и предање). Миодраг Матицки (ур.). *Слика групој у балканским и средњоевропским књижевностима*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2006, 159–165.
5. Речник:
РМС: *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.

6. Публикација доступна *on-line*:

Пример монографске публикације:

Stephens, James. *Irish Fairy Tales*. <<http://www.surlunefairytales.com/books/ireland/jamesstephens.html>> 02. 09. 2010.

Пример периодичне публикације:

Пешикан Љуштановић, Љиљана Ж. „Санак сцио самоуче ђаче”: лик у функција ђака у усменим епским песмама Вукове збирке.

<<http://zmajevdecjeigre.org.rs/wp-content/uploads/2019/12/Detinjstvo-1-2018..pdf>> 12. 10. 2020.

Литература

На крају рада даје се попис цитираних извора и литературе (начин писања: ИЗВОРИ, ЛИТЕРАТУРА, центрирано). У текстовима писаним ћирилицом најпре се наводе (према азбучном реду презимена аутора) радови објављени ћирилицом, а затим (према абецедном реду презимена аутора) радови објављени латиницом; у текстовима писаним латиницом редослед је обрнут; сви редови осим првог увучени су за 1,5 cm употребом тзв. „висећег” параграфа.

Резиме на страном језику

После пописа литературе, на самом крају текста, долази резиме на страном језику. Он мора садржати: име и презиме аутора, наслов рада, између наслова и текста ознаку да је реч о резимеу (на пример, ако је резиме на енглеском: *Summary*), текст резимеа (који не сме прећи десет одсто укупног текста).

По структури Резиме треба да буде сличан Сажетку: да садржи прецизно одређене спознајне и интерпретативне циљеве рада, сажето дефинисане поступке и методе и резултате рада. Резиме може бити шири од Сажетка и досезати до 10% укупног обима рада.

После резимеа следују кључне речи.

Резиме и кључне речи морају бити преведене на један од следећих језика: енглески, француски, немачки и руски.

Обим текста

Достављени радови могу бити укупног обима до 30.000 карактера. У изузетним случајевима разматрају се и прилози чија се дужина не уклапа у задате оквире.

Критике и прикази

Текстови који су критике и прикази приређују се, када је реч о формату, језику и писму, на претходно описан начин.

Када је реч о обавезним елементима рада, текст треба да садржи наслов (верзалом, центрирано) и поднаслов у загради у ком су сви подаци о приказаном делу (аутор, наслов, место издања, издавач, година).

Након текста даје се име и презиме аутора. Уз презиме аутора везује се звездица и у фусноти наводи *e-mail* адреса.

Динамика примања текстова

Радови се примају током целе године.

За бројеве 1 и 2 рок је до 1. фебруара, за број 3 рок је до 1. јуна, за број 4 рок је до 1. октобра.

Радови се достављају на адресу:
casopisdetinjstvo@gmail.com

Редакција *Детињство*

DETINJSTVO – ČASOPIS O KNJIŽEVNOSTI ZA DECU

UPUTSTVO ZA PRIPREMU TEKSTA

U časopisu *Detinjstvo* objavljuju se izvorni i pregledni naučni radovi, kratki naučni članci, naučna građa, naučna kritika i prikazi, informativni prilozi i, samo izuzetno, stručni članci. U svim slučajevima reč je o tekstovima koji svedoče o važnosti raznolikih metodoloških polazišta i ishodišta u savremenom čitanju književnog nasleđa, kao i nove naučne i beletrističke produkcije za decu; osvetljavanja ritmova u čitalačkoj i kritičkoj recepciji dečje knjige; bavljenja izazovima prevodne književnosti; komparativnih istraživanja; izučavanja periodike za decu; kulturološkog statusa književnosti za decu i mlade; interdisciplinarnih i intermedijalnih (film, strip, pozorište, elektronski tekst, slikovnica, animacije, lutkarstvo, adaptacije knjiga) pristupa. Zaseban deo tradicije časopisa jeste i objavljivanje radova sa Savetovanja o književnosti za decu.

Recenziranje

Svaki rad prolazi uredničko i dva anonimna recenzentska čitanja, ali prethodno treba da bude uređen prema navedenom uputstvu. Redakcija zadržava pravo da pre uredničkog čitanja vrati autoru tekst ukoliko nije uređen prema uputstvu.

Recenzenti mogu da ocene rad na tri načina:

1. Preporučuje se za objavljivanje;
2. Pre objavljivanja neophodne su dopune i dorade; i
3. Ne preporučuje se za objavljivanje.

U svim slučajevima, osim kada rad dobije dve pozitivne recenzije, redakcija časopisa zadržava pravo da

rad vrati na dalju doradu, da ga u potpunosti odbije ili da zatraži mišljenje trećeg recenzenta.

O prihvatanju ili odbijanju teksta autor će biti obavešten u roku od šest meseci od dana dostavljanja priloga na razmatranje.

Rok za objavljivanje prihvaćenih radova je godinu dana od prijema konačne verzije rukopisa.

Format, jezik, pismo

Molimo saradnike da tekstove koje budu slali redakciji *Detinjstva* opremaju na sledeći način:

1. Font: Times New Roman;
2. Veličina slova: osnovni tekst 12 pt, a sažetak, ključne reči, podnožne napomene, izvori, citirana literatura, rezime 10 pt;
3. Razmak između redova: 1,5;
4. Napomene: u dnu strane, isključivo argumentativne; prvi red uvučen 1,5 cm u odnosu na osnovni tekst;
5. Za naglašavanje se koristi *italik* (ne **bold**).

Tekstovi pisani na srpskom jeziku, ekavskim ili ije-kavskim narečjem, treba da budu pisani ćirilicom.

Strana imena autora koji se spominju u tekstu treba da budu transkribovana i ispisana ćirilicom, a prilikom prvog pomena treba da budu ispisana u zagradi originalnim jezikom i pismom. Prilikom harvardskog načina navođenja, prezimena autora u zagradaama takođe treba da budu ispisana na jeziku i pismu na kojima je izvor. Pojedine reči i izrazi mogu biti, iz naučno-stručnih potreba, pisani na originalnom jeziku i pismu. Svi citati na srpskom jeziku treba da budu pisani ćirilicom.

Na izričit zahtev autora, ili, izuzetno, iz praktičnih razloga vezanih za tehničko uređenje i prelom teksta, tekst na srpskom jeziku može biti objavljen i latinicom.

U *Detinjstvu* se primenjuje *Pravopis srpskoga jezika* Mitra Peškana, Jovana Jerkovića i Mata Pižurice i tekstovi treba da budu pisani u skladu s njime.

Tekstovi mogu biti objavljeni i na stranom jeziku i pismu koje nije ćirilica.

Elementi rada (obavezan redosled)

Ime, srednje slovo i prezime autora: ime kurent, srednje slovo i prezime verzal, na početku rada u levom bloku;

Uz prezime zvezdicom označiti i u fusnoti navesti e-mail adresu;

Ime institucije u kojoj je autor zaposlen, ime grada u kome se institucija nalazi, ime zemlje, u levom bloku;

Naslov rada: verzalom (velika slova), centriran, veličina slova 12 pt;

Sažetak;

Ključne reči;

Osnovni tekst;

Izvori; citirana literatura: verzalom, centrirano;

Rezime.

Sažetak i ključne reči

Na početku rada nalazi se sažetak (način pisanja: SAŽETAK:). Sažetak bi trebalo da sadrži precizno određene spoznajne i interpretativne ciljeve rada, sažeto definisane postupke i metode i rezultate rada. Sažetak ne treba da bude duži od 900 znakova s razmacima.

Posle sažetka slede ključne reči (način pisanja: KLJUČNE REČI:). U Ključnim rečima može biti do 10 reči i pojmova.

Citirane forme

1. Naslovi posebnih publikacija koji se pominju u radu treba da budu u *italiku*;

2. Citati se daju pod dvostrukim znacima navoda („...”), a citat unutar citata pod jednostrukim znacima navoda ('...'); poželjno je citiranje prema izvornom tekstu (originalu); ukoliko se citira prevedeni rad, u odgovarajućoj napomeni navesti bibliografske podatke o originalu; dosledno se pridržavati jednog od navedenih načina citiranja;
3. Kraći citati (2–3 reda) daju se unutar teksta, duži citati se izdvajaju iz osnovnog teksta (uvučeni), sa izvorom citata datim na kraju.

Citiranje referenci

Reference se integrišu u tekst na sledeći način:

1. Upućivanje na studiju u celini: (Jovanović 1995);
2. Upućivanje na određenu stranu studije: (Opačić 2011: 133–145);
3. Upućivanje na određeno izdanje iste studije: (Deretić 2004⁴: 82);
4. Upućivanje na studije istog autora iz iste godine: (Čajkanović 1994a: 34), (Čajkanović 1994a: 93);
5. Upućivanje na studiju dva autora: (Velek – Voren 1991: 52–55);
6. Studije istog autora navode se hronološkim redom: (Čajkanović 1985; 1994);
7. Ukoliko bibliografski izvor ima više od dva autora, u parentezi se navodi prezime prvog autora, dok se prezimena ostalih autora zamenjuju skraćenicom i dr. / et al.: (Kulišić i dr. 1998);
8. Ako je iz konteksta jasno koji je autor citiran, u parentezi nije potrebno navoditi njegovo prezime, npr.:

Upravo ta pozicija između pisaca, čitalaca, kritičara i svih onih koji se književnošću za decu i mlade bave na različite načine čini književnost za decu mnogo kompleksnijim poljem no što se to može na prvi pogled činiti, navodi i Piter Hant (2002).

9. Ako se upućuje na radove dvaju ili više autora, podatke o svakom sledećem radu odvojiti tačkom i zapeatom, npr.: (Van Genep 2005; Prop 2013).

Citirana literature

Literatura se navodi na sledeći način:

1. Monografska publikacija (jedan autor):
Jovanović, Slavica. *Poetika Dušana Radovića*. Beograd: Naučna knjiga – komerc, 2001.
2. Monografska publikacija (više autora):
Velek, Rene, Ostin Voren. *Teorija književnosti*. Beograd: Nolit, 1991.
3. Serijska publikacija:
Opačić, Zorana. Odrastanje u multikulturalnim sredinama u srpskoj književnosti za decu i mlade. *Detinjstvo* 4 (2009): 55–64.
4. Rad u zborniku radova:
Maticki, Miodrag. Strano u usmenoj/narodnoj istoriji (pesma i predanje). Miodrag Maticki (ur.). *Slika drugog u balkanskim i srednjoevropskim književnostima*. Beograd: Institut za književnost i umetnost, 2006, 159–165.
5. Rečnik:
RMS: *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska, 2007.
6. Publikacija dostupna on-line:
Primer monografske publikacije:
Stephens, James. *Irish Fairy Tales*. <<http://www.surlalunefairytels.com/books/ireland/james-stephens.html>> 02. 09. 2010.

Primer periodične publikacije:

Pešikan Ljuštanović, Ljiljana Ž. „Sanak snio samouče đake”: lik u funkciji đaka u usmenim epskim pesmama Vukove zbirke.

<<http://zmajevedecjeigre.org.rs/wp-content/uploads/2019/12/Detinjstvo-1-2018..pdf>> 12. 10. 2020.

Literatura

Na kraju rada daje se popis citiranih izvora i literature (način pisanja: IZVORI, LITERATURA, centrirano). U tekstovima pisanim ćirilicom najpre se navode (prema azbučnom redu prezimena autora) radovi objavljeni ćirilicom, a zatim (prema abecednom redu prezimena autora) radovi objavljeni latinicom; u tekstovima pisanim latinicom redosled je obrnut; svi radovi osim prvog uvučeni su za 1,5 cm upotrebom tzv. „višećeg” paragrafa.

Rezime na stranom jeziku

Posle popisa literature, na samom kraju teksta, dolazi rezime na stranom jeziku. On mora sadržati: ime i prezime autora, naslov rada, između naslova i teksta oznaku da je reč o rezimeu (na primer, ako je rezime na engleskom: *Summary*), tekst rezimea (koji ne sme preći deset odsto ukupnog teksta).

Po strukturi Rezime treba da bude sličan Sažetku: da sadrži precizno određene spoznajne i interpretativne ciljeve rada, sažeto definisane postupke i metode i rezultate rada. Rezime može biti širi od Sažetka i dosegati do 10% ukupnog obima rada.

Posle rezimea sledeju ključne reči.

Rezime i ključne reči moraju biti prevedene na jedan od sledećih jezika: engleski, francuski, nemački i ruski.

Obim teksta

Dostavljeni radovi mogu biti ukupnog obima do 30.000 karaktera. U izuzetnim slučajevima razmatraju se i prilozi čija se dužina ne uklapa u zadate okvire.

Kritike i prikazi

Tekstovi koji su kritike i prikazi priređuju se, kada je reč o formatu, jeziku i pismu, na prethodno opisan način.

Kada je reč o obaveznim elementima rada, tekst treba da sadrži naslov (verzalom, centrirano) i podnaslov u zagradi u kom su svi podaci o prikazanom delu (autor, naslov, mesto izdanja, izdavač, godina).

Nakon teksta daje se ime i prezime autora. Uz prezime autora vezuje se zvezdica i u fusnoti navodi e-mail adresa.

Dinamika primanja tekstova

Radovi se primaju tokom cele godine.

Za brojeve 1 i 2 rok je do 1. februara, za broj 3 rok je do 1. juna, za broj 4 rok je do 1. oktobra.

Radovi se dostavljaju na adresu:

casopisdetinjstvo@gmail.com

Redakcija *Detinjstva*